

॥ अनुभवपंचविंशतिप्रश्न ॥

પ્રશ્નાવલિ.

અન્યથાવો આત્મસ્વરૂપ અવગોષે છે તદા ઉપાદેય
 શુદ્ધ માધ્યમિંદુ આત્મા છે એવ શ્રદ્ધાનત સ્વીકારી જન્મ
 જરા મૃત્યુના હુળ પરિહારાર્થ અને પરમાનંદસ્વાહાર્ય
 આત્માભિમુખ થઇ રતનત્રયીનું યથાશક્તિ દેશત સર્વત
 આરાધન કરે છે આત્મજ્ઞાનાર્થ આત્મવેત્તાઓ અન્યથાવોને
 ઉપદેશ આપે છે, પુસ્તક લખે છે, પત્ર લખે છે ત્રણ
 કાલમા આ પ્રમાણે સ્થિતિ બની રહી છે તદ્દત્ આ અ-
 ન્યનો હોશ પણ સમજવો, સંવત ૧૯૫૮ની માલમાં
 પાદરા ગામમા આતુર્માગી કરી હતી. આતુર્માગી કર્યાબાદ
 વડોદરા શહેરમા આવવું થયું હતું ત્યાંથી પોપશુદીમા
 પાદરા આવીને ત્યાંથી ત્રિહાગ કર્યો હતો, ગામ વાસદ
 આવીને ત્યાંથી કાવીલાના શા રતનચંદ સાધાણ તથા શા
 ઝવેરભાઇ ભગવાનદાસ ઉપર અનુભવ પચ્ચીશી નામનો
 પત્ર સમયગ્રાંથાત્મજ્ઞાનાર્થ લખ્યો હતો પ્રસ-
 ગન તેનું વિદ્યન કરવા ઇચ્છા થઇ, કાવીલાથી
 વસ્ત્ર ખેડ થઇ અમદાવાદ આવીને ત્યાંથી પુન વસ્ત્રો
 ત્રાણુંદ વગેરે ઘઇ બોયજી જવાનું થયું ત્યાંથી મે-
 હેસાણા જવાનું થયું. ત્યાં વેશાખ માસમા અનુભવ પચ્ચી-
 ઝીને અર્થ પુરવા માંડ્યો. સંવત ૧૯૫૮ ની માલનું આ

માસુ' ગામ માણસામાં કર્યું. ત્યાં નવરાશના સમયમાં દુહા-
ઓ ઉપર કેટલુંક વિવેચન લખાયું. પશ્ચાત્ ત્યાંથી ચાતુ-
ર્માસ ઉત્તર્યાખાદ વિજયપુર (વિદ્યાપુર) જવાનું થયું. ત્યાં ઉત્તરા-
ચનના દીવસે આ ગ્રંથનું વિવેચન પૂર્ણ કર્યું. વિજયપુરગામ
આલેખકનું જન્મસ્થાન છે ત્યાં વિદ્યાનંદ નામનું વ્યાકરણ
વિદ્યાનંદ નામના આચાર્યે બનાવ્યું હતું, ધર્મપરીક્ષા
નામનો રાસ પણ ત્યાં રચાયો છે, ધર્મઘોષસૂરિ વગેરે
મહાન આચાર્યોનું ત્યાં રહેવાનું થયું છે. સં. ૯૨૭ ની
આલમાં પ્રાયઃ વિજયપુર ગામ વસ્યું છે. આ ગામમાં પૂર્વ
પંડિત પુરૂષો ઘણા ઉદ્ભવતા હતા. ગ્રામલોમાં પંડિત પુ-
રૂષો થયા છે અને ગારોટ વર્ગમાં જોડાલાલ તથા ગીરધર-
લાઈ વગેરે મજલાયાના પ્રખ્યાત કવિયો થયા છે. મજલા-
યા તથા શુજર્જર લાયાના કવિશિરોમંણિ થોડા વર્ષ
ઉપર ત્યાં ચતિજી અમૃતવિજયજી હતા. સંવત
૧૯૬૦ સુધીમાં લેખકની હૃદય ચિત્શક્તિ અવલોકવાનો
સમય આ પુસ્તકથી લવિષ્યમાં લબ્યજનોને મળશે, પ્રથ-
મના વિચારો કરતાં હાલમાં ધર્મનો વિચારોમાં વિશેષ
ફેલાવો થએલો છે. ઉત્તરોત્તર ઉમરમાં વિશેષતઃ અનુભવ
ખીલતો જાય છે એમ આગળ પાછળના વિચારો બેતાં
સહજ માલુમ પડી શકે છે. જિનાગમાનુસાર પ્રબંધ લ-
ખતાં ઉમર વધતાં અનુભવ વધતાં પણ ઉત્સૂત્ર પ્રરૂપણ
થઈ શકતી નથી.

આ અનુભવ પંચવિંશતિ નામના ગ્રંથમાં મંગલા-
ચરણ બાદ શુરૂસ્વરૂપ દર્શાવવામાં આવ્યું છે. પશ્ચાત્ આત્મ

સ્વરૂપની વ્યાખ્યાને ઉદ્દેશીને લખવામા આવ્યું છે. પશ્ચાત્ કર્મ અને આત્માનો સંવાદ પત્ર ૮૪ થી શરૂ થયો છે પશ્ચાત્ આઠપક્ષથી સિદ્ધ સ્વરૂપ બતાવવામા આવ્યું છે પશ્ચાત્ ચાર નિરોધાનુસ્વરૂપ વર્ણન કર્યું છે તેમા મૂર્તિ-પૂજાની માન્યતા ન્યુક્તિથી મિદ્ધ કરી છે. પશ્ચાત્ શુદ્ધ ચેતના અને આત્માનો સંવાદ છે પશ્ચાત્ જ્ઞાનપૂર્વક ધ્યાન કરવાની રીતિ દર્શાવી છે, જ્ઞાનિની મહત્તા સબધી સ યમ બત્રીશીની સાક્ષી આપી છે અંદાવિજય પચન્નાનો પુરાવો આપ્યો છે પશ્ચાત્ પત્ર ૧૪૬ માથી દશ પ્રકારનું મિથ્યાત્વ સ્વરૂપ છે તેનું વર્ણન કર્યું છે મિથ્યાત્વનું વર્ણન કરતા સાત નિન્દવનું વર્ણન લેશત કર્યું છે સમ્યગ્દષ્ટિ જીવ મિથ્યાશાસ્ત્રોને પણ સમ્યક્ત્વરૂપે પરિણામે છે તે સબધીની ૧૭૨ પાને શ્રી નૃસિંહસૂત્રની સાક્ષી સૂત્રપાઠ-પૂર્વક આપી છે પશ્ચાત્ રચાદ્વાદનું સંકલ્પ કર્યું છે પશ્ચાત્ ૧૮૭ થી મુક્તિરૂપ આગાદ આરોહણ માટે પત્ર ૨૪૦ થી બતાવ્યા છે તે વિશેષત મનન કરવા 'યોગ્ય છે' પશ્ચાત્ આત્માની ઉપાદેયતા વિશેષત મમજાવી તેમની તરફથી અથ પૂર્ણ કર્યો છે

આ અથ છપાવવા માટે માણસાવાળા શા વીરચંદ્ર-ભાઈ કૃષ્ણાજીની ઇચ્છા થઈ અને તેમણે અબાસજીવાળા પુનાના રહીશ શેઠ ગગડભાઈ સાથીભાઈ ઉપર પત્ર લખ્યો તેમણે અથ છપાવવાની ઇચ્છા જણાવી અને કહ્યું ત્યારે અથ મુદ્રાકિત થયો.

શેઠ ગગડભાઈ સાથીભાઈ ગુર્જર (ગુજરાત) રેશમાં

શ્રીમાદ્વી જ્ઞાતિમાં પ્રખ્યાત છે. તેમણે ગૃહસ્થના ધર્મ પ્ર-
માણે ધર્મકૃત્યમાં લક્ષ્મી વાપરી છે. અધ્યાત્મજ્ઞાન અને
દ્રવ્યાનુયોગના જ્ઞાન માટે તીવ્રજિજ્ઞાસા છે. મુનિરાજ વ-
ર્ગની પાસેથી પ્રસંગોપાત જ્ઞાન વ્યાખ્યાનદ્વારા ગ્રહણ કરે
છે. તેમનામાં ધર્મરૂચિ સારી છે. શ્રાવક ધર્મ યોગ્ય સદ્ગુણો
પ્રતિદિન ખીલવવા પ્રયત્ન કરે છે અને ભવિષ્યમાં ક-
રશે તેમની વિનંતિથી અંથ ખહાર પાડ્યો છે. ધર્મજ્ઞાનના
પ્રસાર માટે તેમણે વિત્તવ્યય કર્યો છે તેથી તેમને ધન્યવાદ
ઘટેછે. અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડલ ખાતે આ અંથ તેમણે
છપાવી સમર્પ્યો છે કે જેથી જૈનતત્ત્વજ્ઞાનનો ફેલાવો થાય.

આ અંથમાં છદ્મસ્થદષ્ટિથી કોઇ સ્થાને જિનારા
વિરૂદ્ધ લખાયું હોય તો વિદ્વજ્જનો મુધારી વાંચશે. ઉ-
ત્સૂત્ર પ્રરૂપણા મતિદોષથી થઈ હોય તો તે માટે મિત્રના
કુશ્કૃત દઉ છું-

જૈન તત્ત્વજ્ઞાનનો ફેલાવો થાઓ, ભવ્યજીવો આ અંથ
વાંચી આત્મતત્ત્વ સાધ્ય ગણી સાપેક્ષ બુદ્ધિથી આત્મધર્મમાં
અવૃત્તિ કરી પરમાનંદ પ્રાપ્ત કરો. એજ

શુભાંશી: ॐ શાન્તિ: શાન્તિ: શાન્તિ:.

સંવત ૧૯૬૫ ના દ્વિતીય શ્રાવણ શુદ્ધ ૫ શનિવાર.

લેખક મુનિ બુદ્ધિસાગર.

મુકામ અમદાવાદ.

બે બોલ:

મ'ડળ તરફથી પ્રગટ થતા અન્યો તત્ત્વમાર્ગ વિષે ફેટલું અજવાલું પાડનારા છે અન્યાત્મ જ્ઞાનના પોષક છે તે માટે શિષ્ટાચાર, પ્રમાણે વિસ્તારથી લખી શકાય છતાં લેખક ગુરુ-શ્રી-નુ. ચારિત્ર જીવન તથા લેખન અને કૌંચ શૈલી-શક્તિ-પ્રસિદ્ધ અને પ્રસસનીય હોવાથી તેમજ મ'ડળ તરફના અન્યોનું વાચન પ્રીતિ પૂર્વક વધતું જતું હોવાથી કંઈ પણ વિવેચનમાં ઉતરવા જરૂર જોઈ નથી કેમકે વસ્તુને-વસ્તુરૂપે જોવા પુસ્તક પોતે જ પુરતું છે “હાથ ક કણને આરસીની શી જરૂર”

આ પુસ્તકમાં સમાયેલ તત્ત્વ વિષે, ઉપોદ્ધાતમાં વિવરણ છે તે ઉપર નજર કરી તત્ત્વ માર્ગના દરેક અન્યો પોતે વાચકે, વિચારી ઉચ્ચ વર્તન રાખી, આત્માનંદનો અનુભવ લેવા પ્રયત્નવાન થવું, તથા પોતાના સમાગમમાં આવતા બધુઓને પણ તથા પ્રકાશની પ્રેરણા કરી જ્ઞાન ક્યાસી બનાવવા એ સુસજનોનું કર્તવ્ય છે

મ'ડળ પાસે દ્રવ્ય નથી છતાં ઉદાર ગ્રહસ્થોની સહાયતાથી મ'ડળ આગળ વધે છે અને ઇરછે છે કે તેમાં વધુ ફોટો પામે

પુસ્તકની કીમત કેવી રખાય તે તેની હદર વાંચકે પોતે જ કરે છે એમ તેના ઉદાવ ઉપરથી જણાય છે બીજા સંસ્થાઓ કરતાં ઓછી કીમતે સારાં પુસ્તકો જન સમા

જ આગળ રજુ કરાય છે. અને તોપણ બીજા પુસ્તકો પ્રગટ થવાને સરળતા થાય તે સાથે પુસ્તક તરફ બહુમાન રહે તે માટેજ આવા ઉત્તમ હેતુ માટે મંડળને શ્રીમાનો તરફની શહાયતા મલે છે અને મલશે જ.

આગલા અન્યો મુજબ આ પાંચમો અન્ય પ્રગટ થવા માટે પુનાવાલા શેઠ ગગળભાઈ હાથીભાઈ તરફથી પુરતી સહાય મલી છે અને તેથી મંડલ તેઓશ્રીનો અંતઃકરણ પૂર્વક આભાર માને છે અને બીજા શ્રીમાન અહરબોને તેમ સલામણ કરતાં આશા રાખે છે કે મંડળને પોતાના કાર્યમાં આગળ વધતી જરૂર સહાય કરશે.

મુબાઈ.
બીજા શ્રાવણ શુદ્ધ ૮
વિર સંવત ૨૪૩૫

લી. વ્યવસ્થાપકો
શ્રી. અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રસારક મંડળ.

अथ अनुभव पञ्चविंशतिग्रन्थः प्रारंभः.

दुहा.

त्रेवीसमा श्री पार्श्वनाथ; संलेश्वर सुखकार;
तेहतणा चरणे नमी, वळी सद्गुरु हितकार. १
प्रणमी भगवती सरस्वती, जिनवाणी जयकार;
अनुभव पञ्चीशी रचुं, जेथी शिवसुखसार. २

दुहा.

उत्तम धर्मथकी सुणो । एवी जिनवर वाण ॥
धर्म धर्म जग सो करे । सत्यधर्म जिनआण. ॥१॥.

भावार्थ—उत्तम पुरुषो धर्माराधनधी जाणरा, पण
ससागमां राची माची रहे, गाटी मोडा उपर ऐसे तेने उत्तम
कहेवा ते बाळ जीयेतुं लक्षण ते. कथ छे के—

श्लोक.

नधम्मकज्जा परमस्थिरुद्धं ।
न पाणिहिसा परमं अकज्ज ॥
न पेमगगा परमस्थि बंधो ।
न बोहिल्लभा पग्मस्थि लाभो ॥ १ ॥

ભાવાર્થ—ધર્મકૃત્ય કરતાં વીજું કોઈ ઉત્તમ કાર્ય નથી, કારણ કે જ્યારે માણસ મરે છે ત્યારે સર્ગાં વ્હાલાં પુત્ર પુત્રી, સ્ત્રી, ધન રાજ્ય રિદ્ધિ આદિ કોઈ સાથે આવતું નથી. ફક્ત મરનારની સાથે પુણ્ય અને પાપ જાય છે. પુણ્ય પણ ધર્મ તરીકે કહેવાય છે. ફક્ત પરમ્ભવ જતાં ધર્મ મુક્તિદાયક થાય છે. પણ આ સંસારમાં જેના સારુ આપણે આજીવન દિવસ મહેનત કરીએ છીએ તે જડ વસ્તુરૂપ લક્ષ્મી સાથે આવતી નથી. ફક્ત આપણે મોહથી તે પરવસ્તુને મારી મારી જાળીએ છીએ, પણ તે સાથે આવશે નહિ. પરમ્ભવ જતાં ધર્મ સાદાયકારક થશે, કોઈ જીવ સંસારમાં સ્ત્રીથી સુખ માને છે, કોઈ પુત્રથી સુખ માને છે, કોઈ ધનથી સુખ માને છે પણ ઉત્તમ પુરુષો તો ધર્મ થકી સુખ માને છે.

આર્યદેશમાં જન્મ થવો, શ્રાવક કુળ અવતાર, પંચેન્દ્રિય સંપૂર્ણતા, દેવ ગુરુની જોગવાઈ, તેમાં પણ વૌધિની પ્રાપ્તિ પુણ્યથકી પ્રાપ્ત થાય છે, જે જીવે પરમ્ભવમાં ધર્મનું સાધન કર્યું નથી તે આ ભવમાં દુઃખિયા દેખાય છે, અને જે જીવોએ ધર્મ સાધન પરમ્ભવમાં કર્યું છે તે સુખી જણાય છે. રાજ્ય પામવું એ પણ પૌદ્ગલિક સુખનું કારણ છે, માટે તે તરફ લક્ષ નહિ આપતાં મુક્તિ સુખ પ્રાપ્ત કરવાની ઇચ્છા કરવી જોઈએ, મુક્તિ સુખ સમાન વીજું કોઈ સુખ નથી. શ્રાવકનો ધર્મ અને સાધુનો ધર્મ પાઠવો તે પણ મુક્તિને માટે છે, અને મુક્તિ પણ ધર્મના આ-

રાધનવિના મઠી શકતી નથી માટે ધર્મનું આરાધન કરવું જોઈએ.
કહું છે કે—

શ્લોક.

અપિ લભ્યતે સુરાજ્યં । લભ્યંતે પુસ્વરાણિ રમ્યાણિ
નહિ લભ્યતે વિશુદ્ધઃ । સર્વજ્ઞોક્તો મહાધર્મઃ ॥૧॥

ભાવાર્થ —રાજ્ય પણ સુખે કરી પામી શકાય છે, મનો-
હર પણ નગરો પણ પામી શકાય છે, પણ વિશેષે કરી શુદ્ધ
સર્વજ્ઞ મહારાજાજી કહેલો ધર્મ પામવો દુઃકર છે. કહું છે કે—

શ્લોક.

છિન્નમૂલો યથા વૃક્ષો ગતશીર્ષો યથા ભટ્ઃ ॥
ધર્મહીનો ધની તદ્વત્ કિયત્કાલં લલિપ્યતિ ॥૧॥
ધર્મઃ કત્પદ્રુમો લોકે ધર્મશ્ચિન્તામણિર્નૃણાં ॥
ધર્મઃ કામદુઘા ધેનુઃ ધર્મઃ કિં વાક્ષયો નિધિઃ ॥૨॥

જેના મૂળ નાશ પામ્યા છે એવું વૃક્ષ જેમ લાચીકાઠ
નથી શકતું નથી, અને મારું કપાળ છુટ્યું જેમ વટુવાર
રહી શકતો નથી તેમ ઈર્ષ્ય કરી રહિત ધનવાન પણ કહો
કેટલાકાઠ સુખ ભોગવી શકશે ? આ સમારમાં ઈર્ષ્ય કત્પવૃક્ષ
સમાન છે. કત્પવૃક્ષની પામે જે યત્ન માગે તે આપી શકે તેમ
ઈર્ષ્યના નિર્ભાવથી જે વસ્તુની ઘાટા કરીને તે યત્ન પામી શકીને.

વિશેષ એટલું છે કે કલ્પવૃક્ષના કરતાં અધિક ધર્મનો મહિમા છે, કારણકે કલ્પવૃક્ષતો પૌદ્ગલીક સુખ આપવા સમર્થ છે. પણ ધર્મતો મોક્ષ સુખ આપી શકે છે. કલ્પવૃક્ષ મોક્ષસુખ આપવા સમર્થ નથી.

ભવ્યજીવોને ધર્મ ચિંતામણિ રત્ન સમાન છે. ચિંતામણિ રત્ન જેમ ઇચ્છીત ફલને આપે છે તેમ ધર્મ પણ ઇચ્છીત ફલ આપી શકે છે. વિશેષ એ છે કે ધર્મ મોક્ષ સુખ આપી શકે છે, ચિંતામણિ રત્નમાં મોક્ષ સુખ આપવાનું સામર્થ્ય નથી. ધર્મ કામધેનુ સદૃશ છે, ધર્મ અક્ષય નિધિ છે. વિધિપૂર્વક ધર્મનું આરાધન કરતાં અનુક્રમે મોક્ષ સુખ પામી શકાય છે. યતઃ

ગાથા.

જાદવ્વે હોઈ મહિ અહવા તરુણીસુ રૂવવંતીસુ ।

સા જઈ જિણવર ધમ્મે કરયલ મજ્ઞે ઠિયા સિદ્ધિ ૧

ભાવાર્થ—જેવી લક્ષ્મી અગર રૂવવંતી સ્ત્રીઉપર મતિ હોય છે તેવી મતિ જો જિનેશ્વર ભગવાને ભાષિત જૈન ધર્મ ઉપર પ્રીતિ થાય તો કરતલમાં મુક્તિ છે, એમ જાણવું. દરેક જીવોની સામાન્ય પ્રકારે જોતાં લક્ષ્મી પેદા કરવા ઉપર વધારે પ્રીતિ હોય છે અને આશીર્વાદ જીવોની લક્ષ્મી કમાવવામાં ગુમાવી નાંખે છે. જે લક્ષ્મી પરભવ જતાં સાથે આવવાની નથી, તે લક્ષ્મીની લાલચે જીવો પરનો ગુલામગીરી કરે છે, પર્વત ખોદે છે, સમુદ્ર ઓળંગે છે, લઢાઈઓ કરે છે, અને તેવાં કૃત્ય કરતાં પણ

લક્ષ્મી ભાગ્યોદયે મઠી શકે છે કેટલાક જીવો અત્યંત લક્ષ્મી
 કમાવવા મહેનત કરે છે પણ કદ પામી શકતા નથી એ જડ
 વસ્તુરૂપ લક્ષ્મીની તુષ્ણાથી દુર્ધ્યાનિ ધ્યાનું પડે છે, અને દુર્ધ્યા-
 નના યોગે કર્મની વર્ગનાઓ આત્માને લાગે છે, અને તેથી
 આત્મા દુઃખની પરંપરા પામતો ઊત્તો ચતુર્ગતિ રૂપ સંસારમાં
 પરિભ્રમણ કરે છે રામ પાંડવ ભરત વિગેરે પણ સોનું રૂપું
 રત્ન પ્રમુખ જે લક્ષ્મી કહેવાય છે, તેને સાથે લેડ ગયા નહીં
 તો હે ભવ્ય જીવો તમો શુ સાથે લેડ જશો ? ના કદી લેડ
 શકાશે નહીં ધર્મ છે તે સ્વરી લક્ષ્મી જાણવી અને તેના માટે
 પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. કેટલાક જીવો સ્ત્રીની લાલચમાં પોતાનો
 જન્મ ગુમાવે છે, સ્ત્રીનેજ મારરૂપે ગણે છે. પણ તત્ત્વગુદ્ધિથી હે
 ભવ્યજીવો ! જો તમે વિચારજો તો સ્ત્રી પણ તમને અસાર
 લાગશે જુઓ સ્ત્રીનું જે મુખ દેખાય છે તે લોહી અને માસ
 સહીત છે, સ્ત્રીનું શરીર સાત ધાતુથી બનેલું છે સ્ત્રીના શરીરમાં
 વિષા મૂત્ર ભરેલું છે, તેના નાકમાં લોંટ પણ વહે છે, સ્ત્રીનું જેનું
 બાહિરથી શરીર દેખાય છે, તેનું અંદરનું નથી, તેને દેસી મૂઠ
 પુરુષો રાવે છે પણ વેરાગીજીવો તેને દેસી રાવતા નથી
 કંચન અને કામિનીની લાલચમાં આશું જગત્ ફસાઈ જાય
 છે, અને વારંવાર જન્મ મરણ કરે છે, જે સ્ત્રી સૂચકરૂપે દે-
 સવાય છે, તેજ ઘરડો અગર રોગી થવાથી તેના ઉપર અરુચિ
 થાય છે તો ક્ષણિક મુશ્વના ભ્રમને ઉત્પન્ન કરનાર સ્ત્રી ઉપર
 મોટું પારણ કરવો નહીં મરતી વચ્ચે આપણી સાથે સ્ત્રી આવી

શકતી નથી. કેટલોક સ્ત્રીઓ પોતાના ધર્મને પણ મારી નાંખે છે, સ્ત્રી પણ એક જીવ છે, માટે આ દેખાતી સ્ત્રી અપર્યાપ્ત મોહ ત્યાગ કરીને મુક્તિસ્ત્રી મેળવવા પ્રયત્ન કરવો, મુક્તિરૂપ સ્ત્રીનો સંગ અનંત સુખને આપશે.

મુક્તિરૂપ સ્ત્રી ધર્મ કરવાથી પ્રાપ્ત થાય છે, માટે દરેક ભવ્ય જીવોએ ધર્મસાધન કરવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. કહ્યું છે કે-

ગાથા.

વિહઠંતિ સુયા વિહઠંતિ વંધવા ।

વિહઠઈ સુસંચિઓ અત્યો

પુણ ઇકો ન વિહઠઈ ।

વિહિના આરાહિઓ ધમ્મો ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—દીકરાઓ પણ નાશ પામે છે—અને સારી રીતે રક્ષણ કરીને મેળું કરેલું ધન પણ નાશ પામે છે, પણ એક વિધિપૂર્વક આરાધન કરેલો ધર્મ નાશ પામતો નથી.

મિત્રો ! વિચારો કે—ધર્મ ધર્મ એ શબ્દનો વ્યવહાર દરેક મતવાદીઓ કરે છે, પણ સત્ય ધર્મ તો જિનેશ્વર ભગવાને કહેલો જાણવો.

પ્રશ્ન—જિનેશ્વર ભગવાને કહેલો તેજ સત્ય ધર્મ જાણવો

અને વીજા ધર્મ સત્ય નથી તેમ તમે શાથી કહો છો ?

ઉત્તર—જિનેશ્વર ભગવાન સર્વજ્ઞ હોય છે. ત્રણ ભુવનમાં

રહેલા પદાર્થને સર્પૂર્ણ રીતે જાણી શકે છે, અને તે પ્રમાણે દરેક પદાર્થોનું સ્વરૂપ પ્રકાશ્યુ છે. તેથી અમો કહીએ ઝીંઈ કે—જિનેશ્વર ભગવાને કહેલો ધર્મ સત્ય છે, જેનામા રાગ દ્વેષ નથી, તેને જિન કહે છે. અનંત જ્ઞાન હોવાથી અને રાગ દ્વેષ રાહત હોવાથી તેમને જુદું બોલવાનું પ્રયોજન નથી જિનેશ્વર ભગવતે સમવસરણમા વેશી નવતત્ત્વ પ્રકાશ્યા છે, તેના નામ.

ગાથા.

જીવા જીવા પુણ્ણં પાવાસવ સંવરોય નિજ્જરણા ॥
 બંધો મુલ્લોય તહા નવતત્તા હંતિ નાયવ્વા ॥૧॥

૧ જીવતત્ત્વ ૨ અજીવતત્ત્વ ૩ પુણ્યતત્ત્વ ૪ પાપતત્ત્વ ૫ આશ્રવતત્ત્વ ૬ સવરતત્ત્વ ૭ નિર્જરાતત્ત્વ ૮ વધતત્ત્વ ૯ મોક્ષ-તત્ત્વ ૧૦ નવતત્ત્વ પ્રકાશ્યાં છે દશમુ તત્ત્વ કોટ જણાતું નથી.

જીવ અનંતા છે અને તે ચારગતિમાં ભટકયા કરે છે, જીવને ચારગતિમાં ભટકવાનું કારણ કર્મ છે, કર્મ બે પ્રકારનું છે. ૧ શુભ કર્મ અને, ૨ અશુભકર્મ શુભકર્મથી રાજ્યરિક્ષિ, પુત્રપરીવાર મનુષ્યગતિ, દેવતાની ગતિ, ઇત્યાદિ પામી શકાય છે. અશુભકર્મથી મોક્ષરક્ષી પામવામાં સાઠાયકારી થાય છે. પાપકર્મથી દુઃખ મળે છે, અને જ્યારે શુભાશુભકર્મનો નાશ થાય છે, ત્યારે આત્મા મુક્તિપદ પામે છે એમ શ્રી તીર્થંકર મહારાજાએ અવ્ય જીવોના દિવ ભણી નવતત્ત્વનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે. જીવની મુક્તિ જેથી

થાય તેને ધર્મ કહેવામાં આવે છે. જિનેશ્વર ભગવાને કહેલો તત્ત્વો સૂક્ષ્મબુદ્ધિથી વિચારતાં સત્ય માલુમ પડે છે. માટે તેમણે કહેલો ધર્મ સત્ય છે. વાંજા વાદીઓએ એકાંતપણે અને અજ્ઞાનથી પ્રરુપેલાં તત્ત્વ અસત્ય છે, તેનું વિશેષ સ્વરૂપ સ્યાદા-દમંજરી, નંદીસૂત્ર-સૂયગડાંગસૂત્ર વિગેરેથી જાણવું.

દુહા.

દ્રવ્યભાવ વેબેદથી, ધર્મ કહે જિનરાય ॥

ભાવ ધર્મ તે આત્મા, સેવો ભવિ સુખદાય ॥૨॥

ભાવાર્થ—જિનેશ્વર ભગવાને દ્રવ્ય અને ભાવ એ વેબેદે ધર્મ પ્રરુપ્યો છે. ભાવ ધર્મનું જે કારણ તેને દ્રવ્ય ધર્મ કહે છે. દ્રવ્ય ધર્મ વિના ભાવ ધર્મની ઉપપત્તિ (સિદ્ધિ) થતી નથી. જિનેશ્વર ભગવાનની પૂજા કરવી, નવકારશી કરવી, વૈયાવચ્ચ કરવું, દાન દેવું, પરમેશ્વરની પ્રતિમા ભરાવવી, ઇત્યાદિક જેથી આત્મા નિર્મલ થાય છે, તેને દ્રવ્ય ધર્મ કહે છે, અને આત્મામાં રહેલા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર ગુણોની પ્રાપ્તિ તેને ભાવ ધર્મ કહે છે. દ્રવ્ય ધર્મવિના જે ભાવ ધર્મ આરાધે છે તે વહું અને ગોલ વિના લાહુ વાંધનાર જાણવા. માટે દ્રવ્ય ધર્મ અને ભાવ ધર્મનું અનુક્રમે આરાધન કરવું તે હિતકારક છે. પુણ્યની કરણી કરવી તે પણ દ્રવ્ય ધર્મ છે. પુણ્યથી સારા કુલને વિષે અવતાર મળે છે, અને પુણ્યથી દેવ ગુરુ ધર્મની જોગવાઈ મળી શકે છે, માટે સાપેક્ષ બુદ્ધિથી પુણ્યની કરણી પણ હિતકારક

છે, એમ માનતુ જોડે જ્યારે મોટા પુન્યનો ઉદય થાય છે ત્યારે મનુષ્ય જન્મ પામી શકાય છે. મનુષ્ય જન્મ પામતો તેમાં પુણ્ય કારણ જાણતુ પણ આલંબન કહેવું પડશેકે-પાપ તટકા સમાન છે અને પુણ્ય ડાયડા સમાન છે, મુખ્ય ચાહના તો મુક્તિ પદ પામવાની રાસલી જોડે પણ પુણ્યની ચાહના રાસલી નહીં !

જેમ લેટૂસ વાજરી વાવે છે ત્યારે વાજરીની આશા વાવવાનો પ્રયત્ન કરે છે પણ ઘાસ તો વાજરી પાકતા મહેજે ઉત્પન્ન થાય છે, વાજરીયુ યતા પહેલા તો સાઠો તૈયાર થાય છે, અને તેના ઉપર વાજરીયું આવે છે, અને તેમાંથી વાજરીયુ પાકે ત્યારે વાજરી નીકળે છે. જો વાજરીનો સાઠો નેં હોય તો વાજરીયુ થાય નહિ અને વાજરી નીકળે નહીં, જેમ વાજરીનો સાઠો વાજરીયા પ્રત્યે કારણ છે તેમ દ્રવ્ય ધર્મ તે ભાવધર્મ પ્રત્યે કારણ છે, દ્રવ્યધર્મ વિના ભાવધર્મની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી, તે ઉપરના દૃષ્ટાન્તે કરી સમજતુ, માટે દ્રવ્ય ધર્મ અને ભાવ ધર્મનું વિશેષ સ્વરૂપ ગુરુમુખે સાંભળી તેની શ્રદ્ધા કરી ધર્મ સાધન કરવામાં પ્રયત્ન કરવો તેમા દિન છે.

દુહા.

દ્રવ્ય ધર્મ તે ભાવનું । કારણ જાણે એમ ॥

વ્યવહાર નિશ્ચય મેદથી । ધર્મ કહ્યો વલિ તેમા ॥૩॥

ભાવાર્થ-દ્રવ્ય ધર્મ તે ભાવ ધર્મનું કારણ છે, જેમ પાનું કારણ દૂધ માગવળ છે, વળી જેમ પુત્ર પુત્રીની ઉત્પત્તિનું

કારણ સ્ત્રો છે, વળી જેમ ઘટની ઉત્પત્તિનું કારણ કુલાલ, ચક્ર છે, તેમ દ્રવ્ય ધર્મ તે ભાવનું કારણ છે.

વળી જિનેશ્વર ભગવાને ધર્મના બે ભેદ કથન કર્યા છે. ૧ વ્યવહાર ધર્મ ૨ નિશ્ચય ધર્મ. વ્યવહાર નયની અપેક્ષાએ જેને ધર્મ કહેવામાં આવે છે તે વ્યવહાર ધર્મ જાણવો, અને નિશ્ચય નયની અપેક્ષાએ જેને ધર્મ કહેવામાં આવે છે તેને નિશ્ચય ધર્મ જાણવો.

દુહા.

શુદ્ધાશુદ્ધ દુભેદથી, ધર્મ મર્મ જીવ જાણ ।

પુણ્ય કરણી તે શુભ ધર્મ, સાપેક્ષ બુદ્ધિથી આળ ૪

ભાવાર્થ—વળી ધર્મનાં બે પ્રકાર છે. ૧ શુદ્ધ ધર્મ ૨ અશુદ્ધ ધર્મ—જિનેશ્વર ભગવાને કહેલો સાધુ અને શ્રાવકનો ધર્મ તે શુદ્ધ ધર્મ જાણવો, વા આત્માનો સ્વસ્વભાવ તે શુદ્ધ ધર્મ જાણવો.

શ્રી તીર્થંકર મહારાજાએ શ્રાવકને માટે સમાક્રિત મૂળ ચારવ્રત પ્રકાશ્યાં છે અને યતિને માટે પંચ મહાવ્રત અને છટું રાત્રિભોજન વિરમણવ્રત પ્રકાશ્યાં છે, પુણ્યની કરણીને શુભધર્મ કહેવામાં આવે છે પુણ્ય કરણી પણ સાપેક્ષ બુદ્ધિથી જોતાં મોક્ષ પ્રાપ્તિમાં કારણીભૂત છે, માટે એકાંતતા પકડવી નહિ, સંવરણ કરણી ઉપાદેય છે, જેથી આત્માને લાગતાં કર્મ રોકાય છે તેને સંવર કહે છે.

દુહા.

દ્રવ્ય ક્ષેત્રને કાલ ભાવ, યોગે ધર્મ સંધાય ॥

નિમિત્ત સેવો શુદ્ધ જૈમ, કર્મકલક કટાય ॥૫૧॥

ભાવાર્થ—દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ અને ભાવ યોગે ધર્મ સાધો
શકાય છે. હે ભવ્યજીવો ! શુદ્ધ નિમિત્તને સેવો કે જેથી આ-
ત્માને ભાગેલું કર્મકલંક દૂર થાય. સુત્રો ! 'યાદ રાત્રો કે સારા
નિમિત્તના યોગે આત્મા ધર્મધ્યાન અને શુદ્ધધ્યાન ગ્યાડ શકે
છે, હાલના ચલતમા શુદ્ધધ્યાનનો ચિરદ છે તોષણ ધર્મધ્યાનનો
કે. સત્સંગત કરવી જે ધર્મ સાધન કરામા ઉત્તમ કારણ
કે, જેના સમે આત્મા આર્ત ધ્યાન અને રાત્ર-ધ્યાનમા પડે
તેવું નિમિત્ત ત્યાગ કરવું જોડવું, જેવા જેવાં નિમિત્ત યલે છે
તેવો તેવો બ્રાહ્મ્યા થઈ જાય કે, જેમ પથ્થરને મૂર્તિનો તાપ
ભાગતા પાષાણ ઉષ્ણ થઈ જાય છે અને ગર્રીના ચમત્કા
શ્રીપાલાયા ટટકના પુદ્ગલોનો મયોગ થતાં પથ્થર ટટો થઈ
જાય છે, તેમ આત્માને ધરાગીની મંગતિ થવાથી આત્મા
ધરાગ્ય પામે છે, અને આત્માને મિથ્યાત્વીની મંગતિ થતાં
મિથ્યાત્વી થઈ જાય છે એજ કારણથી શ્રી તીર્થજી મહારા-
જાણ આશા કરી છે કે અન્યદર્શનીનો પરિચય કરતો નહિ
સંગત તેથી અગર માય કે માટે કર્મ ચરવાનાં કારણોનો
ન્યાય કરી કર્મ નાશ પામે તેવાં કારણો ધ્યાનમા જોડવું.
ચારંચાર સદ્ગુરુ વાળી મોંઘડી, ધરાગ્ય કારણ પુનર્જા

વાંચવાં—જેથી સમક્રિતની શ્રદ્ધા થાય, તેવાં પુસ્તકો વાંચવાં અને જેથી આત્મા શાંતિ પામે તેવા પુરુષોની સંગતિ કરવી, સારું શરીર હોય તો ધર્મ સારી રીતે સાધન કરી શકાય છે, તે પણ એક નિમિત્ત છે. આત્માથી જીવોએ, સ્ત્રીનો સંગ વિશેષે કરી ત્યાગ કરવો જોઈએ, અને પોતાનું જેમ હિત થાય તેમ પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ.

દુહા.

સત્ સંગમ જો પામીએ, પ્રગટે પુણ્ય પસાય ॥

કારણે કારજ નીપજે, વાદળને જેમ વાય ॥૬॥

મોટાં પુન્યના યોગે સત્ સમાગમ થાય છે. સત્ સમાગમ થતાં આત્માના મૂળ સ્વભાવનું જ્ઞાન થાય છે અને આત્મા જાણે છે કે અહો મેં આટલો કાલ અજ્ઞાનદશામાં ગુમાવ્યો. હું પરવસ્તુમાં સુખની ભ્રાંતિ કરું છું. પણ પરવસ્તુ જે પુદ્ગલ તે મારું નથી. તે પુદ્ગલ દ્રવ્ય થકી હું ન્યારો છું. પુદ્ગલ જડ વસ્તુ છે તેની સંગત કરવાથી હું ચોરાશી લાખ જીવાયોનિમાં મહા રૌરવ દુઃખ ભોગવતો છતો રજી છું છું. એ પુદ્ગલ દ્રવ્યની સંગતિ કરવી સારી નથી. રુપું, સોનું હીરા મોતી, કર્મ, એ સર્વપુદ્ગલ દ્રવ્ય છે, તે આત્માથી ભિન્ન છે, અને આત્મા પુદ્ગલદ્રવ્યથી ભિન્ન છે, આત્મા અરૂપી છે અને પુદ્ગલ દ્રવ્યરૂપી છે. તો રૂપી દ્રવ્યસાથે અરૂપી જે આત્મા તેને સંગત કરવી ઘટતી નથી. પુદ્ગલદ્રવ્યની આત્માથી ભિન્ન જાતિ છે. અને

૧. પુદ્ગલદ્રવ્ય આત્માને શત્રુ સરસુ છે, માટે શત્રુભૂત પુદ્ગ-
 લદ્રવ્યની સગત કયો સમજી માણસ ધારે અને શત્રુભૂત પુદ્ગ-
 લદ્રવ્યની સાથે પ્રીતિ કરતા દુઃખ પામીએ દુનકી છે જ્યાં
 શત્રુભૂત પુદ્ગલદ્રવ્યને પોતાનું માનવામા આવે છે, ત્યાં સુધી
 મુક્તિ પદની આશા રાખવી નહીં, જે ભવ્યજીવો આ સસારને
 અસાર ગણે છે અને મુક્તિપદને સામ્ગળી તે પામવા પ્રયત્ન
 કરે છે, તેમને વ્યર્થ છે આત્મા અનંત સુખનો ભોક્તા છે,
 પણ પુદ્ગલ દ્રવ્યની સગતિ કરવાથી ચોરાશી લાખ જીવાયો-
 નિમા આત્માને ભ્રમણ કરવું પડે છે, અને મહા ભયકર દુઃખ
 વેઠવું પડે છે. માટે હે ભવ્યજીવો ! તમે પરનો સંગતિ કરશો
 નહિ, અને પોતાને વિષે રહેલા આ જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રગુણોની
 સગતિ કરો. સ્વસ્વભાવને વિષે રમણ કરો એજ હિતકારક છે,
 ઘણા ભવ્યજીવો સ્વસ્વભાવરમણતા કરી મુક્તિપદ પામ્યા છે,
 અને વહી પામશે અને હાલ મહાનિદેહસેવ્રમા પામે છે, માટે
 સુબ્રોએ યાદ રાખવું કે સત્સગમ અત્યંત દિનકારક છે, તે
 ઉપર શ્રી આનંદગુપ્તગ્રીમહારાજ કહે છે કે—જેણે શાન્તિ સ્વરૂપ
 પામવું હોય તેણે આ પ્રમાણે વર્તવું

શુદ્ધ આલંબન આદરે તજી અવર જંજાલરે ॥

તામસી યુત્તિ સાવિ પરિહરી મજે સાત્ત્વિકી શાલરે ૫

દુષ્ટજન સંગતિ પરિહરી, મજે સુગુરુ સંતાનરે ॥

જોગ સામર્થ્ય ત્રિત ભાવજે, ધરે સુગતિ નિદાનરે ૮

ઇત્યાદિ વાક્ય સત્ સંગમ કરવા પ્રેરણા કરે છે અને દુષ્ટજન સંગતિનો ત્યાગ કરવા કહે છે. પણ જેવો જીવનો ભાગ્યો-
દય હોય તેવી સંગતિ મળે છે. વાવા, શ્વાશ્વી, જોગી, સંન્યાસી,
પાદરી, ઢુંઢક વિગેરે કે જે વીતરાગ વચન વિરુદ્ધ ઉપદેશ આપે
છે તેમની સંગતિ વર્જવી જોઈએ, અને નાટક પ્રેક્ષણ વિગેરેથી
આત્મા પરભાવમાં રમી પાપની રાશિ સંપાદન કરે છે માટે તે
જોવાં નહિ ? વિશેષ શું ? આત્મસ્વભાવથી પર પુદ્ગલ સ્વભાવ
તેમાં રમવું તે પરસંગતિ છે, આ સંસારને વિષે આ આંખોએ
કરી જે વસ્તુ દેશાય છે, તે પુદ્ગલ વસ્તુ છે, તેની સંગતિ
કરવી આત્માને અયોગ્ય છે, કારણ કે જેની સંગતિ કરીએ,
તેવું ફળ પામીએ, જહની સંગત કરીએ તો જહપણું પામીએ
માટે પુદ્ગલ દ્રવ્યની સંગતિ કરવી નહીં, એમાં સાર છે. વ્ય-
ભિચાર ત્યાગ કરવો જોઈએ, જે લોકો મિથ્યાત્વી હોય તેની
સંગતિ કરવી નહીં !

દુહા.

અગ્નિ પાસે તાપતાં તાપજ લાગે જેમ ॥

સદ્ગુરુ વાળી સુણતાં અનુભવ જાગે તેમ ॥૭॥

ભાવાર્થ—જેમ અગ્નિ પાસે તાપતાં આપણા શરીરને તાપ
લાગે છે, તેમ સદ્ગુરુ વાળી સાંભળતાં આત્મસ્વરૂપના અનુભવ
જાગે છે સદ્ગુરુ મહારાજની વાળી સાંભળતાં માલુમ પડે કે,
આ આત્મા અનાદિકાલથી કર્મના સંયોગે ચતુર્ગતિરૂપ સંસાર

માનશો તો અરૂપી એવો જે ઈશ્વર તે થકી શી રીતે શરીર ધારી રૂપી જીવોની ઉત્પત્તિ થઈ શકે ? વળી અમો પુછીએછીએ કે ઈશ્વરને બનાવનાર કોણ છે ? ઉત્તરમાં કહેશોકે કોઈ નથી તો જીવોને બનાવનાર પણ કોઈ નથી એમ અમે કહીએછીએ. જીવોને ઈશ્વરે બનાવ્યા એમ માનવામાં કંઈ પણ પ્રમાણ નથી.

આ દુનિયાં અનાદિ કાલથી છે.

દુનિયાને બનાવનાર કોઈ નથી.

જીવોને બનાવનાર કોઈ નથી.

કર્મ અનાદિ કાલથી જીવની સાથે લાગ્યું છે.

જીવોને સુખ દુઃખ ઈશ્વર આપી શકતો નથી.

કર્મ થકી જીવ દુઃખ પામે છે અને એક શરીરથી બીજા શરીરમાં પ્રવેશ કરે છે.

આત્મ સ્વરૂપ જાણ્યું બીજાને કહી શકાતું નથી. જે જાણે છે તેજ જાણે છે. માટે આત્મ સ્વરૂપ જાણવાનો વિશેષે કરી પ્રયત્ન કરવો. કોઈ મતવાદી એમ કહે છે કે આત્મા મસ્તકમાં રહે છે, કોઈ મતવાદી એમ કહે છે, કે આત્મા નાભિમાં નવકમળની પાંચડી છે ત્યાં રહે છે કોઈ એમ કહે છે કે આત્મા સર્વ જીવોનો એક છે એમ મતવાદીઓનું અજ્ઞાનદશાણ કરી માનવું છે તે સ્વોડું છે.

કેટલાક એમ કહે છે કે આત્માની પરમાત્મા અવસ્થા - ષ્ટલે પરમેશ્વર સંસ્કૃતિ અવસ્થા થતી નથી, એમ જે વાદી કહે છે તે પણ સ્વોડું છે, આત્મા કર્મ થકી રહિત થવાથી

પરમાત્મા પૃથ્લે પરમેશ્વર રૂપે થઈ શકે છે. આત્માનું સ્વરૂપ સ્યાદ્વાદ રીતે કરી ગુરુગમ દ્વારા જાણવું જાણ્યા વાદ, આશ્રવનો ત્યાગ કરવો. કહ્યું છે કે-જ્ઞાનસ્ય ફલ વિરતિ આત્માના સ્વરૂપનું જ્ઞાન થયા વાદ, વ્રત, પચ્ચરુત્તાણે ચત્તર નિયમ ધારવા, પચ મહાવ્રત ધારણ કરવા, શ્રાવકના વારવ્રત ધારણ કરવા, સામાયિક પ્રતિક્રમણ કરવું, પ્રમુ પૂજા કરવી, इत्यादि વિરતિ પણ પ્રાપ્ત થાય છે અને વિરતિનું ફલ નિર્જરા છે અને કર્મની નિર્જરા થતા આત્મા કલક રહિત થઈ મોક્ષગતિ પામે છે, માટે આત્મ સ્વરૂપ ઓઢાવવા પ્રયત્ન કરવો.

પ્રશ્ન-જ્ઞાન થકોજ મોક્ષ થાય તો પછી ક્રિયા કરવાની શી જરૂર છે ?

ઉત્તર-જ્ઞાન ક્રિયાભ્યા મોક્ષઃ જ્ઞાન અને ક્રિયાવડે કરી મોક્ષ છે પણ ફક્ત એકલા જ્ઞાનથી મુક્તિ થતી નથી, જ્ઞાનવડે કરી નવતસ્ત્ર, સાતનય, સપ્તભગી, પદ્મવ્ય, ચારનિત્તેપા વિગેરે જાણે, નિગોદ નરક તિર્યચ દેવતાના ભેદ તથા તેમનું સ્વરૂપ જાણે, મોક્ષનું સ્વરૂપ જાણે, આત્મા કર્મથી દુઃખી થાય છે એમ જાણે, અને કર્મનો નાશ સવર થકી છે, એમ જાણે, પણ સંવરની કરણી કરે નહીં. અને આશ્રવ સૈધેતો તેની મુક્તિ શી રીતે થાય ? અલગત વાય નહીં. જ્ઞાનવડે કરી આશ્રવને શત્રુ મૃત જાણી ડહે, અને વ્રત પચ્ચરુત્તાણ, સામાયિક વ્રતઆદિ ધર્મ ક્રિયા કરે, જ્ઞાનાભ્યાસ કરે તો કર્મનાશ થઈ શકે, પણ

એકલા જ્ઞાનથી મુક્તિ થવી દુર્લભ છે. જેમ કોઈ માણસ જાણે છે કે-અમદાવાદથી પાલીતાણા જાત્રા કરવા સારું જવું હોયતો અમુક રસ્તે થઈને જવાથી પહોંચાય છે એમ પોતે જાણે છે, પણ ચાલવાનો પ્રયત્ન કરતો નથી તો શી રીતે પાલીતાણે પહોંચી શકે ? હા અલવત પહોંચી શકે નહીં. તેમ જ્ઞાની જ્ઞાનવડે જાણે છે કે-મોક્ષનગરીમાં જવું હોય તો તે નગરના વે રસ્તા છે તેમાં એક મોટો રસ્તો છે, તે રસ્તાએ થઈને જતાં વહેલું પહોંચી શકાય છે. અને વીજો રસ્તો નાનો છે, તે રસ્તાએ થઈને જતાં ઘણીવાર લાગે છે. એમ પોતે જાણે છે છતાં તે રસ્તામાંના કોઈ પણ રસ્તાએ કરી જવાને માટે પ્રયત્ન કરતો નથી તો તે જાણવાથીજ માત્ર મુક્તિ નગરીએ શી રીતે પહોંચી શકે ? જો તે વે રસ્તામાંના કોઈ પણ રસ્તાએ થઈને જાવાની ક્રિયા કરે તો મુક્તિ નગરીમાં પહોંચી શકે. માટે ક્રિયા કરવી પણ આવશ્યક છે. હવે મુક્તિનગરી જવાના વે રસ્તા કહે છે. ૧. એક દેશ વિરતિપણું એટલે શ્રાવક ધર્મ અને ૨ વીજું સર્વ વિરતિપણું એટલે સાધુ ધર્મ એ વે રસ્તા છે. શક્તિ હોય તો સાધુવ્રત અંગીકાર કરવાથી આસન્ન મુક્તિ નગરીમાં પહોંચાશે અને સાધુ વ્રત પાલ્લવાની શક્તિ ના હોય તો શ્રાવકનાં વાર વ્રત અંગીકાર કરવાં તે વે પણ જો થઈ શકે નહીં તો સમ-કિતની સદ્ગુણ કરવી, શુદ્ધ દેવ, શુદ્ધ ગુરુ અને શુદ્ધ ધર્મની શ્રદ્ધા કરવી. આ સમકિત પણ મોક્ષ સુખ આપવા સમર્થ છે, એ વ્રણ વિના મોક્ષ નગરીમાં જવા માટે ચોથો રસ્તો દેખાતો

નથી, ઘાટે જ્ઞાન અને ક્રિયા વે વહે કરી મોક્ષ થાય છે. કોડ માણસ લાડુ કરવાની અગર કડ દવા વનાવવાની વિધિ જાણતો હોય અને જો તે લાડુ અને દવા વનાવવાની સામગ્રી સ્પાદન કરી ક્રિયા કરેતો લાડુ તથા દવા વનાવી શકે. પણ ક્રિયા કરે નહીં તો તે વે વની શકે નહીં કયુ છે કે-

યતઃ

જાણતો વિહુતરિતં કાઙઅ જોગં ન જુંજઈ જોડ ॥
સો બુઝઈ સોણં એવં નાળી ચરણ હીણો ॥ ૧ ॥

ભાગ્યર્થ-તરવુ જાણે છે છતા સમુદ્રમા અગર નદીમા પહી જો તરવાની ક્રિયા કરે નહીં અને હાથ પગ હલાવે નહીં તો જેમ તરવુ જાણનાર પોતે બુદ્ધે એ પ્રમાણે જ્ઞાની પણ મોક્ષનો ઉપાય જાણે છે છતા તે પ્રમાણે વર્તતો નથી તો તે પણ સસાર સમુદ્રમા બુદ્ધે છે એ પ્રમાણે ઉપદેશ રત્નાકર ગ્રંથમા સદ્ગુણ-વધાની શ્રીમુનિમુન્દર સુરી મહારાજ કહે છે વળી અષ્ટક્રમાં કયુ છે કે-

હયં નાળં ક્રિયા હીણં । હયા અન્નાણઓ ક્રિયા ॥
પાસતો પંગુલો દદો ધાવમાણોઅ અંધઓ ॥ ૧ ॥

ક્રિયા રહિત નાળ હળાણુ સમજુ, અને જ્ઞાન રહિત ક્રિયા પણ હળાણી સમજવી જેમ દેસતો ઊતો પગુ દગ્ય થયો, અને દોડતો ઊતો અંધ જેમ વળ્યો. તેમ ફક્તી ક્રિયા

અને એકલું જ્ઞાન કેંડે સ્વપ્નમાં આવી શકતું નથી.

આ ઠેકાણે વિશેષ વિવેચન કરવામાં આવે છે. કોઈ પંચ અંને અંધ વગડામાં હતા. તે વચ્ચે એકદમ દાવાનળ સળગ્યો હવે આંધળો કઈ તરફ જવું તે જાણતો નથી અને પાંગુલ જાણે છે છતાં ચાલવાની શક્તિ નથી. હવે જો પરસ્પર એક મેકની સહાય વિના વહેંચે મરી જાય, પણ પાંગુલો આંધળાને કહેકે—ભાઈ હું કઈ તરફ જવું એ જાણું છું, પણ ચાલી શકવાની શક્તિ નથી તેથી આપ જો ચાલો અને હું તમારા ઉપર વેસું તો તમે અને અમે વચી શકીએ, આંધળો તે વાત કબૂલ કરી પગે ચાલે તો વચી શકે. તેમ જ્ઞાન અને ક્રિયા એ બેનો જો મેળાપ થાય તો મુક્તિ નગરી પહોંચી શકાય. આંધળા સમાન ક્રિયા જાણવી, અને પાંગુલા સમાન જ્ઞાન જાણવું, એમ પૂર્વાચાર્યો દૃષ્ટાંત ઘટાવે છે. જ્ઞાન જ્ઞાનાવરણી કર્મનો નાશ થવાથી પ્રકટ થાય છે.

પ્રશ્ન—ક્રિયા આત્માનાં ઘરની છે કે, પુદ્ગલના ઘરની છે?

ઉત્તર—ક્રિયા નિશ્ચય કરી જોતાં પુદ્ગલ દ્રવ્યના ઘરની છે અને જ્ઞાન તે આત્માનો ગુણ છે. જ્યારે સિદ્ધ સ્થાનમાં જીવ પહોંચી પરમાત્મારૂપે થાય છે ત્યારે તે વચ્ચે જીવ અક્રિયપણું પામે છે. સક્રિયપણું જ્યાં સુધી કર્મ હોય છે ત્યાં સુધી છે, જ્યારે સંપૂર્ણ કર્મનો નાશ થાય છે ત્યારે અક્રિયપણું પામી શકાય છે. ક્રિયા મુક્તિ મેળવવામાં સાહાયકારી છે.

સ્વાત્ પીત્વં ઇત્યાદિ દુનિયામાં અનેક ક્રિયાઓ દેખવામાં આવે છે તેનામાં મુક્તિ આપવાની શક્તિ નથી પણ જે ક્રિયા થકી આત્માની મુક્તિ થઈ શકે તે ક્રિયાનું અવલંબન કરવું જોઈએ. અને તે ક્રિયાને શુદ્ધ ક્રિયા કહેવી જોઈએ. જેમ આશ્વો દુઃખવા આવી હોય છે ત્યારે આશ્વમાં લાગેલા જે ઉષ્ણ પુદ્ગલો તેના નાશ થઈ શીત પુદ્ગલનો સંયોગ, સુરમો, ઇત્યાદિ કારણ છે, તેમ આત્માને લાગેલાં કર્મરૂપ પુદ્ગલો તેના નાશ સારુ ક્રિયા કારણીભૂત છે પણ યાદ રાખવું જોઈએ કે— જ્ઞાનપૂર્વક ક્રિયા ઇષ્ટ ફલ આપી શકે છે. જેમ કોઈ માણસે કોઈના ઘેર જઈને લાડુ દૂધપાક વિગેરેનું ભોજન કર્યું, પશ્ચાત્ તેની મરજી થઈ કે—આપણે—લાડુ તથા દૂધપાક બનાવવો એમ નિશ્ચય કરી, દૂધ મેલવવા લાગ્યો, ઘી મેલવ્યું, પણ લાડુ તથા દૂધપાક શી રીતે બને તે જાણતો નથી, તૈથી વીચારો ફક્તી ક્રિયા કરી શી રીતે લાડુ બનાવી શકે? તેમ હેય જ્ઞેય અને ઉપદેયના જ્ઞાન વિના મુક્તિ નગરી જવા માટે અધ્યાત્મ જે ક્રિયા કરવી તે યુક્ત નથી સમજીને તે પ્રમાણે કરવાથી ઘણો ફાયદો થાય છે.

મન્ત્ર-મંત્ર જે હોય છે તેનો અર્થ જાણ્યા વિના પણ મન્ત્ર ધ્યાનથી ફલની સિદ્ધિ થાય છે. તેમ સમજ્યા વિના પણ ક્રિયા કરવાથી ઇષ્ટ ફલની સિદ્ધિ થાય છે તો તેનું કેમ ?

ઉત્તર-મંત્રની વાતમાં તમોષ કદ્યું તે જાણ્યું, મંત્રોના

અક્ષરમાં એવી સત્તા રહેલી છે કે તે સમજ્યાવિના પણ વિધિ-
પૂર્વક કરવાથી ઇષ્ટ ફલ આપી શકે છે, પણ તેવો નિયમ દરેક
વાવતમાં નથી હોતો. મંત્રની વિધિ પણ વરાવર જાણવી પડે છે
નહિ તો ડલટી વિધિ જો થાય તો અનિષ્ટ ફલ પામી
શકાય છે. તેમ દરેક વાવત સમજી તેની પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ.
અને જે ક્રિયા કરવાની છે તે સમજ્યા વિના થતી નથી. યત્
કિંચિત્ પણ સમજણ તો હોય છે. નાનું બાલક રોગાદિથી
પણ પોતોનું મનોવાંછિત દેખાડવા પ્રયત્ન કરે છે. તેમ કોઈ
માણસ કંઈ ક્રિયા કરે છે ને તેનું ફલ શું છે તે જાણીને
પ્રવૃત્તિ કરે છે. ક્રિયા પાંચ પ્રકારની વતાવી છે.

દુહા.

અનન વિષ મરલ થકે, ચાર ગતિમે ભ્રમંત ॥

તદ્દેતુ અમૃત થકે, કેવલ જ્ઞાન લહંત.

ઉપરની ત્રણ ક્રિયાઓ કરવાથી ચારગતિમાં ભટકવું પડે
છે અને તદ્દેતુ અને અમૃત ક્રિયા કરવાથી કેવલ જ્ઞાન પામી
શકાય છે. હાલનો વિષમ કાલ છે, કેટલાક જીવો ક્રિયા
કરવાથી કાયર થયેલા ક્રિયા કાંડ ઉઠાવી દે છે, તે અયુક્ત
છે. કારણ કે શ્રીમદ્ યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય કહે છે કે—
જ્ઞાનપણું ત્યાં પરછીએજી । જ્યાં બહુ કિરીયા વ્યાપ । સમજીને
ક્રિયા કરવાથી બહુ ફાયદો થાય છે, માટે જ્ઞાન અને ક્રિયાબંધે
કરી મોક્ષ છે. મોક્ષદશા પામવામાં જ્ઞાનની મુખ્યતા જાણવી,

અને ક્રિયાની ગૌણતા જાણવી શ્રી રત્નશેખરસૂરે મહારાજા
પણ કહે છે કે—

જ્ઞાનં ચ ભવદ્વયે પિહિતાવહં ।

પ્રાયસ્તસ્માદેવેષ્ટકાર્યસિદ્ધેઃ ॥

અન્યથા તદ્વૈપરીત્યાપત્તેઃ

અનુભવસિદ્ધં ચેદં સર્વેષામ્.

ઇત્યાદિથી જ્ઞાનની મુખ્યતા સિદ્ધ થાય છે એનું અવલંબન
કરવું તેમા સાર છે જ્ઞાન અને ક્રિયા એમા જ્ઞાન પદ પેહેલું
મુક્તિવાનું કારણ છે કે, જ્ઞાન થકી ક્રિયા થઈ શકે છે.
જાણ્યાવિના પ્રવૃત્તિ થતી નથી, માટે જ્ઞાન પદ પેહેલું મુક્તિવામાં
આવ્યું છે. જ્ઞાનવડે કરી આત્મસ્વરૂપ જાણ્યા વાટ આત્માની
જે મોહદશામા પ્રવૃત્તિ થતી હતી તે વધ પડે છે અને મુક્તિમા
જવાને માટે રુચિ થાય છે. જ્ઞાન થકી સંસાર વળતો અગ્નિ-
સમાન બાસે છે, અને જ્ઞાન થકી આત્મસ્વરૂપમા રમણતા થઈ
શકે છે માટે ભવ્યજીવોએ ગુરુગમ જ્ઞાન મેળવવા પ્રયત્ન કરવો.
જ્ઞાન પામ્યા વાટ સહજ ચિંતવન કરતા આત્માનુભવ થવા
લાગશે આત્માનુભવ થતા જે સુખ થશે તે વીજાની આગલ
કહી શકાશે નહીં, છતાં યશે.

દુહા.

ચકોર ચંદ નિહાળીને । આનંદ પામે જેમ ॥

સદ્ગુરુ વાણી સૂણતાં । મવિમન આનંદ તેમ ॥૮॥

ચકોર પક્ષી ચંદ્રને દેખી જેમ આનંદ પામે છે તેમ સદ્ગુરુ મહારાજનું મુખ દેખતાં તેમજ તેમની વાણી સાંભળતાં ભવ્ય-જીવોને આનંદ થાય છે. સદ્ગુરુને દેખી જેના મનમાં હર્ષ ઉત્પન્ન થતો નથી તે જીવ દુરભગ્ની જાણવા. શ્રી સદ્ગુરુ જંગમ તીર્થ છે, તીર્થ પળ સદ્ગુરુ સમાન કોઈ નથી. થાવર તીર્થ કરતાં પળ શ્રી સદ્ગુરુ વિશેષ પૂજ્ય છે, કારણકે સ્થાવર તીર્થની પૂજ્યતા પળ શ્રીસદ્ગુરુ ઓઢાવાવે છે. મુક્તિમાર્ગ, અને દુર્ગતિ માર્ગનું સ્વરૂપ પળ શ્રી સદ્ગુરુ ઓઢાવાવે છે. કેટલાક જીવો પોતાની મેળે પોથી થોથી પુસ્તક વાંચી તત્ત્વ પામ્યા એમ અભિમાન ધરાવે છે, પળ તેથી વિશેષ આત્મ-હિત થતું નથી. સદ્ગુરુના ઉપદેશ વિના તેથી કંઈ વિશેષ લાભ થતો નથી. સદ્ગુરુના મુખની વાણીથી જે આત્મહિત થાય છે, તે લાભ પોતાની મેળે પુસ્તક વાંચવાથી થશે નહીં. જેટલી સદ્ગુરુપર શ્રદ્ધા ભક્તિ ઓછી તેટલુંજ તેને ધર્મ પ્રાપ્તિમાં અલ્પ ફળ થઈ શકે. ધર્મ પ્રાપ્તિ થવી ગુરુ વિના દુર્લભ છે, જેને ગુરુ ઉપર શ્રદ્ધા છે તેને થોડું જાણ્યું તો પળ ઘણું જાણ્યું, થોડું ધર્મ સેવન પળ ઘણા ફલને આપશે. ગુરુ વિના ત્વચ્છંદી જીવોનો આત્મા ઝલ્લર સ્ત્રેષ સમાન જાણવો. અને ગુરુપર પૂર્ણ શ્રદ્ધા છે એવા શ્રાવક અગર સાધુ શિષ્યોનો આત્મા ઉત્તમ ક્ષેત્ર સદૃશ જાણવો. જેનાથી ધર્મ પ્રાપ્તિ થઈ હોય,

એવા ધર્માચાર્યનું હૃદયમાં ઝારવાર સ્મરણ કરવું. જે ગુરુ
 આપણા ઉપર વહુ ઉપકાર કર્યો છે તેમની અત્યંત ભક્તિ કરવી,
 તેમનું મન સદા પ્રસન્ન રાખવું. તેમની આજ્ઞા ઉલ્લંઘવા નહીં.
 ગુરુની દેવ કરતા પણ અધિક ભક્તિ કરવી. જેને સદ્ગુરુ પર
 આસ્થા નથી, તેને મુક્તિ ઉપર પણ આસ્થા નથી. જેને સદ્-
 ગુરુનો અનાદર કર્યો તેને મુક્તિનો પણ અનાદર કર્યો. પંચમહા-
 વ્રતધારી, ધર્મદાનદાયક શ્રી સદ્ગુરુને પુનઃ પુનઃ વિનય પૂર્વક
 વંદન કરવું, તેમનું વૈયાવચ્ચ કરવું. શ્રીમદ્ગુરુને આદાર પાળી
 વસ્ત્ર પાત્ર પુસ્તક વિગેરેથી પ્રતિગ્રાહવા. શ્રીસદ્ગુરુ કલ્પવૃક્ષ
 કરતા પણ અધિક છે કલ્પવૃક્ષથી મુક્તિ આપી શકાતી નથી
 અને શ્રી સદ્ગુરુ તો મુક્તિ આપવા સમર્થ છે. શ્રીમદ્ગુરુ ચિ-
 ત્તામણિ રત્ન કરતા પણ અધિક છે ચિન્તામણિ રત્ન મોક્ષ
 મુગ્ધ આપી શકતું નથી, અને શ્રીસદ્ગુરુ ઉપદેશ દ્વારા અને
 તેમના કયા પ્રમાણે વર્તવાથી મોક્ષ મુગ્ધ પણ પ્રાપ્ત કરાવે છે
 શ્રી સદ્ગુરુ સૂર્ય કરતાં પણ અધિક છે. સૂર્ય વાયુ વસ્તુને
 પ્રકાશે છે, અને શ્રી સદ્ગુરુ તો આત્મા તથા તેના પ્રવૃત્તિ-
 ગુણોનો સ્પર્શ આપી હૃદયમાં પ્રકાશ કરે છે. શ્રી સદ્ગુરુ
 ચંદ્ર કરતાં પણ અધિક છે, કારણકે ચંદ્રની જે શીતલતા
 છે, તેના કરતાં શ્રીસદ્ગુરુ અત્યંત સખતા કરી શીતલ
 છે ચંદ્ર તો ફક્ત રાત્રીના વસ્તવમાં પ્રકાશ કરે છે અને સદ્ગુરુ
 તો રાત્રી અને દિવસમાં પણ મન્ય જીવોને જ્ઞાનવટ્ટ કરી પ્રકાશે
 છે શ્રીસદ્ગુરુ ચંદ્રિકા કરતાં પણ અધિક છે કારણ કે ચંદ્ર

तो एकेंद्रिय जीव छे, अने ते कंडू कर्मने बाळवा समर्थ नथी. अने सद्गुरु तो ध्यानाग्रिथी कर्म काष्टने बाळी भस्म करे छे. श्री गुरु जल करतां पण उत्तम छे, कारणके जलतो मेघरूपे आकाशमां उंचे चढी नीचे पडे छे. पण श्री सद्गुरु तो गुण स्थानके चढतां नीचे पडता नथी. लोकना अग्र भागे कर्म रहित थइ वास करे छे. श्री सद्गुरु मेरुपर्वत करतां पण मोटा छे अने धैर्यवान् छे. स्वपर भव जल तारक तराणि समान सद्गुरु दर्शननो लाभ महापुण्ययोगथी थइ शके छे. आत्मानुभव ज्ञानना समुद्र समान श्री सद्गुरुने देखी. जे भव्यजीवो अत्यानंद पामे छे, ते शिघ्रकालमां संसार परिभ्रमण निवारी अनंत सुखमय शास्वतपद पामे छे. श्री सद्गुरुने देखतां विनेयोए (विनयवंतोए) उभा थवुं. त्यारवाद खमासमण पूर्वक मुखशाता पूछवी. चरण कमळमां मस्तक मुकवुं, हर्षोल्लासे विनयपूर्वक वैयावच्च करवुं. मनमां एम विचारवुं के अहो ! आजमारो दिवस सफल थयो. अहो ! आजमें मनुष्य जन्म पाम्यानुं फल ग्रहण कर्युं. सद्गुरोर्दर्शनात् शांतिः आजमें खरी शांति ग्रहण करी, अरे पापकर्मरूप सर्पो ! तमे हवे दूर जाओ, कारणके, गरुड समान श्रीसद्गुरु उपदेश मारा हृदयमां पेठो छे. हे जन्म जरा मरणनां दुःखरूप मृगो ! तमे हवे सत्त्वर नाशी जाओ कारण के केशरी सिंह समान श्री सद्गुरु हवे आव्या छे.

हे ! दुर्वासनाओ हवे तमे मनमांथी निकळी जाओ नहीं

તો પ્રાતે પણ શ્રીસદ્ગુરુ વચનામૃતથી તમારો નાશ થશે. અના-
 દિકાલથી મારી સાથે રહેનાર હે ક્રોધ, માન, માયા, લોભરૂપ
 કુમિત્રો! હવે તમે નાશી જાઓ, કારણકે હવે તમે મારા શત્રુ
 તરીકે છો, એમ શ્રી સદ્ગુરુ વાળીથી હુ જાણુ છું. કર્મથી
 બધાણલ હે શરીર! હવે મને મોક્ષ પ્રાપ્તિમા સહાય થા, કારણકે
 હવે મને સદ્ગુરુ સાર્થવાહનો સમાગમ થયો છે અહો આજ
 ચિંતામણિ રત્ન કરતા પણ અધિક લાભ થયો. અહો આજ
 શ્રી સદ્ગુરુ કલ્પવૃક્ષનું મેં દર્શન કર્યું શ્રીસદ્ગુરુનો શ્રદ્ધા
 ભક્તિ તે ફુલ સમાન છે શ્રી સદ્ગુરુના વચનો રત્નની પેઠે
 હૃદય પેટીમા સાચવીને મૂકીશ, શ્રી સદ્ગુરુ જે પ્રમાણે કહેશે
 તે પ્રમાણે હુ વર્તીશ, શ્રીસદ્ગુરુનો બારંબાર સંયાગ થવો
 દુર્લભ છે માટે હવે હુ કેમ પ્રમાદ કરુ ? અહો શ્રી સદ્ગુરુએ
 પંચમેરુ સમાન પચ મહાવ્રત ધારણ કર્યા છે અહો તેમની
 આગલ ગૃહસ્થાવાસી, મોઠી, લોભી, પાપારંભી સંસારને
 અસાર જાણતા છતા પણ તેમા પડી રહેનાર હુ શા હિસાવમા
 છું ? ક્યા મેરુ પર્વત અને ક્યા સરસવનો ઢાળો ક્યા સૂર્ય અને
 ક્યા ચંદ્રોત ! હું મહા પાપી જીવને તારવા શ્રી સદ્ગુરુ નામ
 સમાન છે. અહો કૃપા સમુદ્ર સદ્ગુરુને મારી શ્રી અપેક્ષા છે
 તોપણ મેઘની પેઠે ઉપદેશવૃષ્ટિ મારી ઉપર વર્ષાવે છે એવી
 મારા ઉપર શ્રી સદ્ગુરુની કૃપા છે. અહો શ્રીસદ્ગુરુ કર્મરૂપ
 કાષ્ટ વાલ્લવાને માટે વન્દિ સમાન છે કર્મરૂપ કાષ્ટ વાળી
 નાશવાને વન્દિ સમર્થ ~~અને~~ અને શ્રીસદ્ગુરુ સમર્થ

गुरु समर्थ छे. श्रीसद्गुरु महाराजानां पूर्व पुण्योदये करी में दर्शन करी. कह्युं छे के.

दुहा.

श्रीसद्गुरु दर्शन विना । जीव भटक्यो संसार ॥
 श्रीसद्गुरु दर्शन करी । समज्यो धर्म विचार ॥१॥
 सद्गुरु वचनामृततथकी । भवोभव ताप शमाय ॥
 सद्गुरु वचने स्थिरजे । मुक्ति करतल न्याय ॥२॥
 पदपद कंटक वृक्षनो । संयोग सहेजे थाय ॥
 कल्पवृक्ष संयोग ते । दुर्लभ जाणो भाय ॥ ३ ॥
 भक्ति बहु माने करी । सेवो भवि गुरु राय ॥
 जिनवाणी श्रवणे सुणी । लहेशो मोक्ष उपाय ॥४॥
 जड चेतनने जाणता । श्री सद्गुरु महाराज ॥
 पंच महाव्रत पालता । जाणो भव जल जहाज ॥५॥
 तन मन धनथी जेहने । प्यारा सद्गुरु नित्य ॥
 गुरु विनयी शिव सुख लही । होवे शुद्ध पवित्त ॥६॥

इत्यादि आ दुनियासां सारमां सार मैत्रीनुं स्थान भूत श्री सद्गुरु छे. अव्योए मोक्षनी प्राप्त्यर्थम् श्रीसद्गुरुद्वारा धर्मनुं सेवन करवुं. श्री मुनीश्वरने गुरु तरीके नहीं माननारा

જીવોની સદ્ગતિ થવી દુર્લભ છે. શ્રી સદ્ગુરુઓ ઉપરાંત
જીવો વારંવાર સંસાર સમુદ્રમાં અરહા પગલા દુઃખી થતા
અથડાય છે.

શ્રી સદ્ગુરુ સ્મરણ, ભક્તિ, વહુમાન તેજ સાચો
મોક્ષનો ઉપાય છે ।

મોક્ષ તરવાને જે સમર્થ હોય એવા સદ્ગુરુનો આચાર
અત્યંત પુણ્યથી નાત્ત ધાય છે.

દુહા.

માન સરોવર હંસ જ્યું । મૂર્યાને જિમ અન્ન ॥
સદ્ગુરુ વાણી સુણતાં । હરશે ભવિ જીવ મન ॥૭॥

માન સરોવરને દેખી દસ જેમ હરશે છે. અને મૂર્યાને
માનમ અન્નને દેખી જેમ ત્યાગની ઠીકીથી હર્ષે છે, તેમ પવ
મહાવ્રતધારી જિનેશ્વરની આજ્ઞા પ્રમાણે ઉપદેશ આપનાર શ્રી
સદ્ગુરુની વાણી સાંભળતાં મનમાં હર્ષ પામે છે. જ્ઞાન
દર્શન, ચારિત્રરૂપ ગ્લનત્રયીના આગધક શ્રી સદ્ગુરુ છે. કમલ
પત્રની પેટે સસારના પ્રેમથી લેપાતા નથી મેઠની પેટે ધીર છે.
સમુદ્રનો પેટે ગમીર ગુણે કરી શોભનારા છે, આકૃતિથી
ચંદ્રમાની મૌમ્પતાને પણ જીતનારા છે. કુદેર કુગુરુ કુધર્મરૂપ
મિથ્યાત્વના ટાલણદાર છે. વ્યવહાર અને નિશ્ચય નયના

જાણનાર છે. સ્યાદ્વાદ ધર્મને હૃદયમાં ધારણ કરી ભવ્યજીવોને
 યજ્ઞ સ્યાદ્વાદ ધર્મનો ઉપદેશ આપનારા છે. ક્રોધ માન, માયા,
 અને લોભ એ ચાર ૪ કષાયને જીતનારા છે. પંચ મેરુના
 ખારની પેઠે પંચ મહાવ્રતના ખારને વહન કરનારા છે. પંચ
 સુમતિ યુક્ત શ્રીસદ્ગુરુ છે અને પંચમી મોક્ષગતી તેના આરા-
 થક છે. પંચ સમવાયી કારણોના જાણનાર છે. પંચાચાર પોતે
 પાઠતા હતા અન્ય ભવ્ય જીવોને તેનો ઉપદેશ આપે છે, પંચ
 ક્રિયાને જાણી તદ્દેતુ અને અમૃત ક્રિયાને સેવન કરનારા છે.
 શબ્દ રૂપ રસ ગંધ અને સ્પર્શ એ પંચ વિષયોના ત્યાગી
 સદ્ગુરુ જાણવા. છ પ્રકારે વાહ્ય અને છ પ્રકારે અભ્યંતર
 તપના જ્ઞાતા તથા તેના કરનાર શ્રી સદ્ગુરુ છે. છકાયના
 જીવોનું રક્ષણ કરનાર છે. ષડ્ રિપુને જીતનારા છ પ્રકારની
 હાની વૃદ્ધિને જાણનારા ગુરુ મહારાજ છે, સાત ભયને જીતનાર
 અને અષ્ટમદના ટાલનહાર શ્રીસદ્ગુરુ છે. અષ્ટ પ્રવચનમાતાને
 સમ્યગ્ રીત્યા આરાધન કરનારા છે, અષ્ટમી ગતિના અભિ-
 લાષી શ્રીસદ્ગુરુ છે. નવ પ્રકારનાં પાપ નિયાળાંને ત્યાગી
 સમભાવે જીલનાર શ્રી સદ્ગુરુ છે. નવ પ્રકારની બ્રહ્મર્ચ્યની
 ગુપ્તિને ધારણ કરનારા શ્રી સદ્ગુરુ છે. દશવિધ સંયમના
 આરાધક, અગીયાર અંગના જાણનાર, વાર ઉપાંગના જ્ઞાતા
 તેર કાઠીયાના જીપક, ચૌદ વિદ્યાનો સ્વપ કરનાર, ચૌદ ગુણ-
 ટાળાં ત્યાગી પંચમી ગતિના અભિલાષી, શ્રી સદ્ગુરુ છે.
 પન્નર ભેદે સિદ્ધના જાણ, સોઠ કષાયના જીપક, સત્તર ભેદે

સયમ આરાધક, અઢાર હજાર શીલાગરથના ધોરી, ઓગળીમ કાઢસગદોષના દોષના ટાલણદાર, વીસ અસમાધિસ્થાન નિવારક इत्यादि ગુણે કરી વીરાજમાનશ્રી સદ્ગુરુ મહારાજા સસારરુપ સમુદ્રને ચારિત્રરુપ વદાણ કરી સપાટા વધ તરી જાય છે. અહો ઇવા ગુરુનો આશ્રય જે જીવો કરે છે, તે પણ સસાર સમુદ્રને તર છે સાત નય અને સપ્ત મંત્રીના જ્ઞાતા શ્રી સદ્ગુરુ છે ગુરુ કુલ વાસમા વસી સદ્જ્ઞાને કરી સર્વ ઉપમાઓને લાયક છે. વહુશ્રુતની ઉપમાઓ શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના એકાદશ અધ્યયનમા વર્ણવી છે. તે ઉપમાઓ જેને ઝાંજે છે, ઇવા ગુરુ મહારાજાને દેહી કોને હર્ષ થયા વિના રહે ? કોઈને પણ હર્ષ થયા વિના રહે નહીં પંચ મહાવ્રતની પચવીસ ભાવનાઓએ કરી જેણે પોતાના આત્માને ભાવ્યો છે, અને વ્યવહાર તથા નિશ્ચય ચારિત્રનું સ્વરૂપ જાણનારા ગુરુ મહારાજ છે, પાપારમ કામોનો જેણે ન્યાય કર્યો છે, સિંહની પેટે શૂગ, ભારડ પંત્લીની પેટે અગમત્ત, અને બેતાલીસ દોષ રહિત આદાર ગ્રહણ કરી ગામોગામ વિહાર કરનારા શ્રીસદ્ગુરુને દેહી જેના મનમાં હર્ષ ના થાય તે અયોગ્ય જીવો જાણવા આર્તધ્યાન અને રૌદ્રધ્યાનના ટાલણદારશ્રી સદ્ગુરુ છે. ધર્મધ્યાન અને શુદ્ધ ધ્યાનમાં સ્વકાલ નિર્ગમન કરી આઠ કર્મોનો નાશ કરનારા શ્રી સદ્ગુરુ છે વર્તમાનકાલે દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવે કરો યથાશક્તિ ચારિત્ર પાલવામાં જે મહત્ત છે કોપલ્લ કટક વૈરાગ્યનો ત્યાગ કરી શુદ્ધ કંટક વૈરાગ્યને ધારણ કરનારા શ્રી સદ્ગુરુ છે. ઇવા

સદ્ગુરુને દેખી ઉમા થવું, બે હાથ જોડવા, ત્રણ સ્વમાસમણ
 દેવાં, શાતા પૂછવી, તેમની વૈયાવચ્ચ કરવી અને તેમની અત્યંત
 દેશના અત્યંત હર્ષથી સાંભળવી. શ્રી સદ્ગુરુ ઉપદેશ સાંભ-
 લવાની જેને રુચિ છે એવા ભવ્ય જીવોને સમ્યક્ત્વ રત્નની
 પ્રાપ્તિ થાય છે. સ્વાભાવિક રીત્યા ઉપશમ રુચિ પળું આસન્ન
 મંવ્યાત્માઓને હોય છે અને તેવા જીવોને સદ્ગુરુ વાણી
 સાંભળવાને માટે અત્યંત રુચિ મનમાં વર્તે છે.

દુહા.

માત નિહાલી બાલજ્યું । રણમધ્યે જિમ યોધ ॥

સદ્ગુરુ પામી ભવ્ય તેમ । અનુભવનો લહે બોધ ૧૦

જેમ નાનું વાઢ પોતાની માતાનો વિરહ થયે શોક ધારણ
 કરે છે અને જ્યારે પોતાની માતાને દેખે છે, અને તેને પશ્ચાત્
 જેવો હર્ષ થાય છે, તથા યુદ્ધમાં સુખદને જેમ શુર વ્યાપતાં
 લડવાનો હર્ષ થાય છે તેમ શ્રી સદ્ગુરુ મહારાજને દેખી ભવ્ય
 જીવને મનમાં હર્ષ થાય છે, અને તેથી જીવ અનુભવ બોધ
 શ્રી સદ્ગુરુ થકી પામી શકે છે. અને અનુભવ જ્ઞાન પામતાં
 તેને કંઈ બાકી રહેતું નથી. પાર્શ્વમણિ સંયોગથી જેમ લોહ સુવ-
 ર્ણરૂપ થાય છે પણ લાકડું પાર્શ્વમણિનો સંયોગ થતાં સુવર્ણરૂપે
 થતું નથી. તેમ જે જીવને સદ્ગુરુ ઉપર પ્યાર ભક્તિ તથા
 વહુમાન છે તે જીવ અનુભવ જ્ઞાનની યોગ્યતાવાળો થઈ શકે
 છે. યોગ્યતા વિના ધર્મની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. જે ભવ્ય

રાગદ્વેષ રહિત હોય. મોક્ષનો અભિલાષી હોય, અધુર ગુણે કરી યુક્ત હોય, રજા યુક્ત હોય, પારકા ઝિદ્દને દેખનાર તથા કહેનારના હોય, પક્ષપાત રહિત હોય, સત્યનો આગ્રહી હોય, વિનયવાળો હોય, જેને ગુરુમહારાજ ઉપર વિશ્વાસ હોય એવો જીવ ધર્મ રત્નની યોગ્યતાવાળો છે યોગ્યતા વિના ધર્મ રત્નની મોક્ષ કોડકાળે થઈ શકતી નથી.

હવે ગુરુમહારાજ કેવા કેવા હોય છે તે જણાવે છે.

ગાથા.

અયતરિસિઆલમકઢાકરિહરિમારંડ જચ્ચપોઅનિમા
સંપરભવવારિ તારણ । અસથ્થ સથ્થા બહુગુરુણો ૧

કેટલાક ગુરુ લોહની નાવ સમાન છે, જેમ લોહાની નાવ પોતે પણ ઘુટે છે અને તેમા બેસનાર પણ ઘુટે છે તેમ કેટલાક ગુરુઓ ગુરુ પદ્મ નામ ધરાવી લોકોને વૃત્તે છે, પોતાનો સ્વાર્થ સાધવાને માટે લોકોને આહુ અવહુ વતાવે છે. જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, વંધ અને મોક્ષ આદિ પદાર્થોનું સ્વરૂપ જાણતા નથી ધર્મ અને અધર્મનું સ્વરૂપ જાણતા નથી, વગધ્યાનની પેટે પોતાના સ્વાર્થમા લપટી ઇષા કુગુરુઓ લોહાની નાવ સમાન છે. પરાનો સંગ કરવો નહીં, અને એમનું કહ્યું સર્વ અસત્ય જાણવું. જોગી, વાવા, પાદરી વિગેરે લોહાની નાવ સમાન જાણવા માસ લાય,

જીવોનો નાશ કરે, ગાંજા ભાંગ પીવે છતાં પોતે હું ગુરુ છું એમ લોકોમાં વ્યવહાર કરાવે પણ તે સ્વોટા પૈશા સરસા જાણવા, હવે તેને લોઢાની નાવ સરસા શા કારણથી જાણવા તે વતાવે છે.

પ્રથમ જોગી વિષે વિચાર કરીએ, કેટલાક અજ્ઞ જોગીઓ આત્મ સ્વરૂપને જાણનારા હોતા નથી. સર્વજ્ઞ કોને કહેવો તેનું ખાન હોતું નથી. મસ્મ લગાવવી અલેક જગાવવી હર હર શિવ શિવ શબ્દના ઉચ્ચારણ માત્રથીજ પોતાને ધર્મી માને છે. પણ તે વિચારા મગવાને કહેલાં તત્ત્વનું સ્વરૂપ સમજતા નથી. પાપારંભનાં કામ કરે છે, હિંસા જૂટ, ચોરી, પરિગ્રહથી નિવૃત્ત થયા નથી, તે વીચારા કર્મનો નાશ શી રીતે કરી શકે ? અલગત કર્મનો નાશ કરી શકે નહીં. અને ચાર ગતિમાં વારંવાર મટકશે, તેવાને ગુરૂપણે માનનાર જીવ પણ ચાર ગતિમાં મટકશે. વાવાઓ પણ અલેક જગાવે છે, મગવાં વસ્ત્ર ધારણ કરે છે. કોઈ તો સ્ત્રીને પણ રાખે છે તેને લોક વાવી કહે છે, તે પણ આત્મ સ્વરૂપ જાણતા નથી. સાતનય, નવતત્ત્વ પદદ્રવ્ય આદિ પદાર્થોનું સ્વરૂપ જાણતા નથી. હિંસા ચોરી પરિગ્રહમાં આસક્ત રહે છે. હરહર આદિ શબ્દોને અગર મજનને ગાઈ જાણે છે, પણ તે પ્રમાણે વર્તતા નથી, આરંભાદિકાર્યમાં સદા નિમગ્ન રહે છે. સંસારી જેમ સંસારમાં વર્તે છે, તેમ પોતે પ્રણ વર્તનારા છે તેથી તે પણ લોઢાની નાવ સમાન જાણવા; અર્થાત્ પોતે પણ વિચારા-બુઢે છે, અને તેમનો આશ્રય જેણે

કર્યો હોય છે, તે પણ સસાર સમુદ્રમાં બુડે છે. ગ્રીસ્તિ ધર્મ નો ઉપદેશ દેનારા પાદરીઓ પણ લોહાનાં નાવ સમાન છે, કારણકે પાદરીઓ સ્ત્રીને ભોગવે છે. પૈશો પાસે રાખે છે. ગાય ધિગેરે પશુમાં તથા પંક્ષીમાં જીવ માનતા નથી, માસ રાંચે છે. જીવોની હિંસા કરે છે ગરીબ લોકોને આજીવિકાથી લોભાવી, પોતાના મતરૂપ કપડાં જાલમાં ફસાવે છે ઈશ્વરને પાદરીઓ માને છે, અને તે ઈશ્વરનો ડગ્ગુ પુત્ર છે, અને તેની મા મરીયમ છે, એમ માને છે ઈશ્વરે દુનીયાને પેદા કરી, અને તે દુનિયા બન્યો ને સાત હજાર વર્ષલગભગ યયાં એમ માને છે. પણ વિચારા સમજતા નથી કે ઈશ્વરને તે વ્હો પુત્ર હશે ? ઈશ્વર તો નિરાકાર છે તો નિરાકારથી સાકાર એવા ડગ્ગુની ઉત્પત્તિ થઈ શકે નહીં યત નિરાકારસમ્પ્રાપ્ત સાકારસ્ય ઉત્પત્તિર્ન-ભવતિ, આ દુનિયા અનાદિ કાલની છે દુનિયાને બનાવનાર કોઈ નથી. અને દુનિયાનો કદાપિકાલે નાશ પણ થશે નહીં ઈશ્વરે દુનિયા બનાવી છે એમ કહેવું તે સ્વોટ્ટુ ઠરે છે કારણકે ઈશ્વર તો રાગદ્વેષ રહિત નિરાકાર છે, તેની જગત્ બનાવવામાં પ્રવૃત્તિ થાય નહીં અને તેનાથી દુનિયા બને નહીં એવો સ્વભાવ છે. ધીજા જીવોને મારી તેનું શરીર ભક્ષણ કરવું તેથી મહા પાપ થાય છે. માટે ગ્રીસ્તી ધર્મ પણ અસત્ય છે. તેનો સગ કર્યો નહીં, અને મુગુરુનો ભગ કરવો, પાત્રીર પણ લોહાની નાવ સમાન જાણવા મુદાને દેવ તરીકે સ્વીકારે છે, જુદા સર્પને પેદા કરે છે, જુદાને નથી માનતો

તેં દોજશમાં જાય છે, માટે સર્વે મનુષ્યોએ શુદ્ધાનુશરણ અંગીકાર કરવું એમ ફકીર આદિ ઉપદેશ આપે છે પણ તે યથા-યોગ્ય નથી. શુદ્ધાદેવ સત્યદેવ અષ્ટાદશ દોષ રહિત પ્રભુ તેમને રાગ દ્વેષ હોતા નથી, પ્રભુ કોઈને ઉત્પન્ન કરતો નથી તે માટે વિશેષ જોવાની જરૂર હોય તો અમારી વનાવેલી જૈન ધર્મ અને સ્ત્રીસ્ત્રી ધર્મનો મુકાવલો, તેમાં જૈનધર્મની સત્યતા નામનું પુસ્તક વાંચવું, તેમાં ईश्वर દુનિયાનો વનાવનાર નથી, તે વિષે સારું વિવેચન કર્યું છે. મુસલમાન લોકો ધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ નહીં સમજવાને લીધેં હિંસા કરી પાપકર્મ વાંચી સંસારમાં મટકે છે. અને તેમનો ધર્મ કહેલો જે સ્વીકારે છે તે અનંતભવ ભ્રમણ કરશે.

હે શિષ્ય ! સાંભલ-આ સંસારમાંથી કદાપિકાલે રાગદ્વેષ જવાના નથી, રાગ દ્વેષ અને મિથ્યાત્વે કરી આ સંસાર સદા વ્યાપ્ત રહેશે. આ વચન સંસારમાં રાગ દ્વેષની અસ્તિતા સૂચવનાર છે, ગમે તેટલા ઉપાયોથી પણ રાગ દ્વેષનો નાશ થતો નથી માટે પ્રારબ્ધાનુસારે સ્વઆત્મ વ્યક્તિ નિષ્ઠ રાગ દ્વેષ દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવો તે ઉચિત છે, આ સંસારમાં કેટલાક શિયાળ સમાન કુગુરુઓ છે. પ્રોતે સાંસારિક પદાર્થોને સાર તરીકે ગણી તેના ઉપભોગમાં મચ્યા રહે છે, અને પોતાને ગુરુત્વ મનાવવામાં અનેક પ્રકારની યુક્તિઓ રચી મોઢાજીવોને ફસાવે છે, હિંસા, જૂઠ, ચોરી, સ્ત્રી પરિગ્રહથી પ્રોતે વિરામ પામ્યા નથી, તેમ છતાં ગુરુ નામ ધરાવવું તે કપટ જાલ છે, તેવા કુ-

ગુરુઓ સ્વામીનારાયણના સાધુઓ પોતે બ્રહ્મચર્ય પાળે અને તે-
મના ગુરુ તો સ્ત્રીની સાથે પલ્લમાં ભોગ ભોગવે વાંહેવાહ
આવા ગુરુઓને માટે નરકની સ્વાટલી તૈયાર છે. કુદેવમાં દેવ-
પણું કુગુરુમાં ગુરુપણું, અને કુધર્મમાં ધર્મપણું સ્વામીનારાયણના
સાધુઓ તથા ભક્તો માને છે, જેમ શીયાલ વીજા માણીઓને
ઝેતરવામાં ચનુર ઝે તેમ સ્વામીનારાયણના સાધુઓ પણ પો-
તાના મિથ્યા ડોલ્લથી વીજાને પોતાના ભક્તો બનાવી તેનો પૈ-
સો લઈ પોતાના આચાર્યને સમર્પણ કરવામાં વાકી રાખતા નથી
તેમને ગુરુ તરીકે માનવા તે તે સંસાર ભ્રમણ હેતુ છે. ગોસાંડજી
મહારાજ પણ પોતાની સ્વાર્થ, બુદ્ધિ અને વિષય લાલસામાં રક્ત
રહે છે, પોતાનો ભક્ત બનાવી તેની પાસેથી પૈસા લેવા અને
વ્યભિચાર પણ યાચ એ આદિ કૃત્યોથી સ્વજીવન વ્યર્થ ગુમાવે
છે જ્યાં સુધી સ્ત્રી અને પુત્રાદિ ઉપર પ્રીતિ ઝે ત્યાં સુધી પો-
તાની દુર્દશા છે તો વીજાની મુદશા શી રીતે કરાવી શકાય ?
જે ગુરુ પોતે તરી શકવા સમર્થ નથી તો વીજાને શી રીતે
તારી શકશે, ગોસાંડજી જીયાલ સમાન કુગુરુ જાણવા તેનો
સગ કરવો નહીં

માંકડાના સમાન ચલ્લચિત્તવાળા જીવાદિ પટાર્યોથી
અજાણ, દેવગુરુ ધર્મનું સ્વરૂપ નહિ જાણનાર હિતાહિત વિવેક
પરિમુક્ત પણ કુગુરુઓ મર્કટ મમાન કુગુરુ તરીકે જાણવા.
વાલીમ અભક્ત રાત્રી ~~ખોજના~~ ખસી ૫૧ રાખનાર

છતાં હું ગુરુછું એમ વીજા પ્રતિ કથન કરનાર મર્કટ સમાન ગુરુ જાણવા. એવા ગુરુઓનો ત્યાગ કરવો.

પોતાના વ્રતમાં દૂષણ નહિ લગાડનાર, સંસારને અસાર જાણનાર નવતત્ત્વને જાણનાર સમતાનદીમાં ઝીલનાર જિનાજ્ઞ પાલક ગુરુઓ હસ્તિ સમાન જાણવા. સકલશાસ્ત્ર પારંગામી, સાતનય સપ્તભંગી ષડ્દ્રવ્ય નિષ્કેષાદિથી યથાર્થ તત્ત્વ જ્ઞાતા પંચ મહાવ્રતરૂપ પંચમેરુના ભારને વહન કરનાર સ્ત્રી પરિશ્રદ ત્યાગી એવા ગુરુઓ સિંહ સમાન જાણવા. એવા ગુરુઓ મિથ્યા-ત્વરૂપ હરણોને વીવરાવી દે છે. સત્તર ભેદે સંજમના આરાધક, નિદ્રા પ્રમાદના ત્યાગી શત્રુ મિત્ર ઉપર સમભાવે જેણે ચિત્ત સ્થાપન કર્યું છે. દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલાનુભાવે ચારિત્ર પાલન તત્પર ષડ્ દ્રવ્યના ગુણ પર્યાયને જાણનાર, વૈરાગ્યે કરી આત્માનો ઉદ્ધાર કરનાર, ગામોગામ વિહાર કરનાર ગુરુજી માર્કેડ પંક્ષીની ઉપમા પામે છે. જિનેશ્વર ભગવાનની વાણીથી જેણે સમ્યગ્ રીત્યા તત્ત્વ જાણી તેની શ્રદ્ધા હૃદયમાં કરી છે, સિંહ સમાન શૂરા થઈ સંસારને પૂંઠ દડને જેણે દીક્ષા ગ્રહણ કરી છે, જીવાદિક નવ પદાર્થનું સ્વરૂપ સાતનયે કરી યથાર્થ રીત્યા જાણ્યું છે, પંચમહાવ્રતને ચઢતે ભાવે કરી પાળે છે અને અધિર સંસારમાં જરા માત્ર પણ કોઈ પદાર્થથી મોહ પામતા નથી, અઢાર-હજાર શિલાંગરથના ધોરી સ્વાત્મહિત સાધનાર, સ્વસ્વભાવે રમનાર, પરભાવ ત્યાગી-હંસપંક્ષીની પેઠે સ્વ અને પરનો ભેદ કરનાર મુનિવર્ય મુગટની પેઠે જિનાજ્ઞાને દિન પ્રતિદિન અસ્વંડ-

પણે વહન કરનાર, ગામોગામ અપ્રમત્તપણે વિહાર કરનાર, પર-
વસ્તુમાયો મમત્વ ભાવ ત્યાગી, આત્મસ્વભાવે રમણ કરનાર છે.

ગાથા.

एगोहं नस्थि मे कोई नाहमन्नस्स कस्सइ ॥

एवं अदीणमणसो अप्पाणमणुसासइ ॥ १ ॥

एगो मे सासओ अप्पा । नाणदंसणसंजुओ ॥

सैसा मे बाहिराभावा । संब्बे संजोगलखवणा ॥ २ ॥

ભાવાર્થ-હું એકલોહું, મારું આ સંસારમાં કોઈ નથી.
આ પ્રમાણે સત્ય મનથી પોતાના આત્માને તે ભાવે છે. 'એક
મારો શાસ્વત આત્મા છે, આત્મા વાળ્યો વળે નહીં, છેવો
છેદાય નહીં, મેવો મેદાય નહીં, જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રવડે કરી
સંયુક્ત છે, વાકી વહિર્ભાવ સંયોગ, લક્ષણવાળો છે' इत्यादि-
ભાવના ભાવનાર અને ચારિત્ર પાળનાર અને મન્યજીવોપદેશક
મુનિરાજ નામ સમાન જાણવા. જેમ નામ પોતે તરે છે, અને
પોતાનામા વેઢેલા હજારો જીવોને તારે છે, તેમ શ્રી સદ્ગુરુ
પણ પોતે સસાર સમુદ્રને તરે છે, અને વીજાઓને તારે છે એવા
ગુરુનો આશ્રય કરવાથી જન્મમરણના દુઃખ નાશ પામે છે અને
શાશ્વતપદ પામી શકાય છે, એ પ્રમાણે ગુરુઓ પોતે તરનાર અને
વીજાને તારવામાં શક્ત એવા ગુરુઓ જાણી મુગુરુનો આશ્રય
કરવો વળી ગુરુના બે મેદ છે ? લૌકિક ગુરુ અને ૨ લોકો-

ત્તર ગુરુ સંન્યાસી-ભરડા ભક્ત જોગી-ફકીર-બ્રાહ્મણ-પાદસી-
 આદિ લૌકિક ગુરુ જાણવા. તેનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. લોકો-
 ત્તર ગુરુના વે ભેદ છે. ૧ લોકોત્તર કુગુરુ અને ૨ લોકોત્તર સુ-
 ગુરુ—જિનેશ્વર ભગવાનની આજ્ઞા ઉત્થાપીને પોતાની દૃઢે ચાલનાર
 અને જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ ઉપદેશ આપનાર લોકોત્તર કુગુરુ જા-
 ણવા, અને જિનાજ્ઞા મુજબ ચારિત્ર પાઠતા જે વર્તે છે, તે લોકો-
 ત્તર સુગુરુ જાણવા. વળી નિષ્કેષા થકી ગુરુનું વર્ણન કરે છે.
 ૧ નામગુરુ, ૨ સ્થાપના ગુરુ, ૩ દ્રવ્યગુરુ અને ભાવગુરુ, કો-
 ઇનું ગુરુ એવું નામ પાડ્યું તે નામગુરુ, કોઈપણ વસ્તુમાં ગુરુનો
 આરોપ તે સ્થાપના ગુરુ, અને ગુરુનો વેષ પહેરી ગુરુ તત્ત્વના
 ઉપયોગથી શુન્યપણું આત્મ ઉપયોગથી શુન્ય છતાં ઉપરના
 વેષે યુક્ત જે હોય તે દ્રવ્યગુરુ, જીવતત્ત્વ અને અજીવતત્ત્વને સ-
 મ્યગ્ સીત્યા જાણી પુદ્ગલ ભાવ ત્યાગી આત્મ ગુણમાં રમણતા—
 કરનાર આત્મા પરમાત્મ પદ પામે. તેના માટે યથા યોગ્ય ચારિ-
 ત્રને પાઠનાર મુનિરાજ—જિનાજ્ઞા વિરુદ્ધ ઉપદેશ નહીં દેનાર
 આત્મોદ્ધારક, કપાય વારક, મુનિરાજ ભાવગુરુ જાણવા. એવા
 ગુરુને પામી ભવ્ય ત્રાણી યથાતથ્ય આત્મ તત્ત્વ જાણે છે અને
 સ્વ આત્મ સ્વરૂપનો અનુભવ વોધ પામેલા છે એવા સદગુરુને
 દેહી આત્મામાં અત્યંત આનંદ ઉત્પન્ન થાય છે, સ્વપર તારક
 તરણિ સમાન એવા ગુરુનો સંબંધ અત્યંત પુણ્યયોગે થાય છે.
 શ્રી સદગુરુ પંચાચાર પાઠે છે, અને અન્ય પાસે પઠાવે છે,
 પોતે મુક્તિ જાય છે અને અન્યને પણ ઉપદેશ દ્વારા મુક્તિપદ

પાસ કરાવે છે, પોતે નિર્મોહી થાય છે અને અન્યને પણ નિર્મોહી કરે છે, કેટલાક ગુરુ પાંદડા સમાન છે, કેટલાક ગુરુ કાગળ સમાન છે, એના ગુરુઓ પોતેજ તરી શકે છે, કેટલાક ગુરુ આગબોટ સમાન છે, હજારો લોકોને તારે છે. ભિન્ન ભિન્ન પ્રકૃતિવાળા મનુષ્યોને એક ગુરુ ઉપર ગુરુ બુદ્ધિ રહેતાં નથી. જેનું જેનું કર્મ, જેવી ભવિતવ્યતા તદનુસાર ગુરુઓની પ્રાપ્તિ થાય છે આસન્ન ભવ્યાત્માઓને સુગુરુ ઉપર ભક્તિ વહુમાન તથા શ્રદ્ધા રહે છે. જેના ઉપર ગુરુની કૃપા હોય છે તે સંસાર સમુદ્રને સત્ત્વર તરી જાય છે કહ્યું છે કે

दुर्लभो विषयत्यागो, दुर्लभं तत्त्वदर्शनम् ॥

दुर्लभा सहजावस्था सद्गुरोः करुणां विना ॥१॥

શ્રી સદ્ગુરુનો કૃપાવિના વિષયોનો ત્યાગ થવો દુર્લભ છે. તત્ત્વ સાક્ષાત્કારનો અસંભવ છે-અને સ્વાભાવિકો સહજાવસ્થા પામત્રી પણ દુષ્કર છે.

गुरुं यो मानवेरन्यैः समं पश्यति मोहत. ॥

न तस्यास्मिन् भवे लोके सुखं नैव परत्र वा ॥२॥

જે પ્રાણી શ્રી સદ્ગુરુને અજ્ઞાનથી મદોન્મત્ત અવસ્થાથી સામાન્ય મનુષ્યના જેવો ગણે છે, તેને આ લોકમાં તેમ પર લોકમાં સુખ પ્રાપ્ત થતું નથી

ગુરૌ વિમુક્તતાયાતે વિમુક્તાઃ સર્વદેવતાઃ

ભવાંતિ ક્રિયમાણંચ પુણ્યંપાપંહિ જાયતે ॥ ૩ ॥

જ્યારે ગુરુ વિમુક્ત થાય છે, ત્યારે સર્વ દેવતાઓ પણ વિમુક્ત થાય છે. અને જે પુણ્ય કરનામાં આવે છે, તે પણ પાપ રૂપ થઈ જાય છે અર્થાત્ ગુરુ મહારાજના પ્યારથી સર્વ ક્રિયા શુભ ફલને આપનારી થાય છે.

અજ્ઞાનાન્ધ્યનિહન્તા વિરચિતવિજ્ઞાન પંકજોલ્લાસઃ॥

માનસગગનતલં મમ ભાસયતિ શ્રીનિવાસ ગુરુભાનુઃ૪

અજ્ઞાન રૂપ અંધકારનો નાશ કરનાર તથા જ્ઞાન રૂપ કમલનો જેણે વિકાસ કર્યો છે એવા લક્ષ્મીના નિવાસ સ્થલ ભૂત ગુરુ સૂર્ય, મારા મનરૂપ આકાશનાં તલને પ્રકાશિત કરે છે.

શરણં નહિ મમ જનનીં ન પિતા

ન સુતા ન ચસોદરા નાન્યે ॥

પરમં શરણમિદમેવ વરણં મમ મૃદ્ધિદૈશિકન્યસ્તં

મારું શરણ માતા નથી, તેમ પિતા પણ નથી, પુત્ર માટે પણ નથી, પણ મારી પરમ વિશ્રાન્તિ તો શ્રીસદગુરુ મારા મસ્તક ઉપર મૂકેલા ચરણમાંજ રહી છે. અલબત્ત શ્રીસદગુરુ વિના અધ્યાત્મ શાન્તિ થતી નથી.

ભગવદ્ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે.

તદ્વિદ્ધિ પ્રણિપાતેન પરિગ્રથેન સેવયા ॥

ઉપદેશ્યતિ તે જ્ઞાનં જ્ઞાનિનસ્તત્ત્વદર્દિનઃ ॥

નમસ્કાર આદિ વિનયથી, તથા મશ્ન પુઝીને, તથા સેવા-
વંદે કરી, તત્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. એમ હે શિષ્ય ! તું જાણ, તત્ત્વ-
દર્શી અને અનુભવી પુરુષો તે જ્ઞાનનો તને વોધ કરશે અને
તેથી હે શિષ્ય ! તું આધિ વ્યાધિ અને ઉપાધિનો ત્યાગ કરી
શાશ્વત પદ પામીશ

લાભાલાભે સુખે દુઃખે જીવિતે મરણે તથા ॥

સ્તુતિનિન્દાવિધાને ચ સાધવઃ સમચેતસઃ ॥૧॥

લાભ, અલાભ, સુખ, દુઃખ, જીવન મરણ, સ્તુતિ તથા નિન્દા
વિષે શ્રીસદ્ગુરુમહારાજ સમભાવ ધારણ કરે છે કદાપિ સર્પના
ફુંફવાડાની પેઠે ઉપરથી વચનદ્વારા તથા શરીરથી સામાને
શિક્ષાને માટે આચરણ કરે, પણ અંતઃકરણથી લેપાય નહીં,
એવા શ્રીસદ્ગુરુ અનેક રીતે શીલામણો આપીને ભક્તોને શિવ
સુખ પ્રાપ્ત કરાવે છે કેટલાક અજ્ઞ પુરુષો આ કાઠમાં સાબુ
તથા સા-ગ્રી નથી, એમ સ્થાપન કરે છે, તે અસત્ય છે. શ્રીદુષ્પ-
સાહસુરિમુખી જિનશાસન જય કરનાર વર્તશે.

કેટલાક પુરુષો પહેલાં જ્ઞાન વૈરાગ્યથી દીક્ષા અગી-
કાર કરે છે પણ અંતે જાણનો અભ્યાસ ઉત્તમ વૈરાગ્ય પામી

આત્મ સ્વરૂપ જાણે છે. કેટલાક સંસારના દુઃખથી ત્રાસ પા-
મીને દીક્ષા અંગીકાર કરે છે, પણ અંતે સદ્ગુરુરૂપ પાર્શ્વમણિ
સંયોગથી જ્ઞાન ગર્ભિત વૈરાગ્ય પામી આત્મહિતમાં પ્રવૃત્તિ કરી
શિવપદ પામે છે. કેટલાક માનથી દિક્ષા અંગીકાર કરે છે,
તોપણ સદ્ગુરુ સંયોગથી જ્ઞાન પ્રાપ્તિ કરી માનનો નાશ કરી
સ્વઆત્મહિત સાધે છે. જેમ દશાર્ણભદ્ર રાજર્ષિ માનથી
દીક્ષા લીધી હતી, પણ અંતે માનનો ત્યાગ કર્યો કેટલાક
દીક્ષાથી મોક્ષ મળશે એટલુંજ માત્ર સમજી દીક્ષા અંગીકાર
કરે છે, તો પણ સદ્ગુરુની પ્રાપ્તિથી અને તેમના બોધથી વિશે-
ષતત્ત્વસ્વરૂપ સમજી અંતે યથાર્થ તત્ત્વ નિશ્ચય કરી સમ્યક્ત્વ
પામી મુક્તિપદ પામી શકે છે, કેટલાક શિયાળની પેઠે દીક્ષા
અંગીકાર કરી, સિંહની પેઠે પાળે છે. કેટલાક સિંહની પેઠે
દીક્ષા અંગીકાર કરે છે, અને સિંહની પેઠે પાળે છે. જેમ સિ-
દ્ધસેના દિવાકરસુરિ, શ્રીહરિભદ્રસુરિ, શ્રીયશોવિજય ઉપાધ્યા-
યજી વિગેરે.

દીક્ષા લેનાર વાલ્લક અંગર જુવાન હોય, પણ વૈરાગ્યની તેમાં
મુખ્યતા છે કેમકે તેને સંસાર અસાર માસ્યો છે. સંસારમાં
દરેક સાંસારિક ક્રિયાથી આશ્રવ ગ્રહાય છે. સંસારમાં કોઈનું
કોઈ નથી; આત્માથકી સર્વ વસ્તુ ન્યારી છે. માતા પિતા ભાઈ
બેન એ પણ પોતાનાં નથી; શરીર પણ પોતાનું નથી. આ સંસા-
રમાં ફક્ત સર્વ સાવચ્છનો નાશ કરનારી એવી જિનેશ્વર ભગવા-
ને કહેલી પ્રવ્રજ્યા તેજ સંસાર સમુદ્ર તરવામાં નાવિકા સમાન

છે અહો તે દીવમ વ્યારે આવશે કે હું વૈરી અને મિત્ર બેના ઉપર તથા સુવર્ણ અને પાપાળ ઉપર સમભાવ ધારણ કરી દીક્ષા અંગીકાર કરીશ, કારણકે યતિધર્મ સર્વ ધર્મમાં શ્રેષ્ઠ ધર્મ છે, એવા મનોરથ જેના મનમાં વર્તે તે દીક્ષા યોગ્ય છે જેથી જિનશાસનની અપભ્રાજના થાય, તેવા મનુષ્યને દીક્ષા આપવી નહિ, જિનેશ્વરનો અનેકાત માર્ગ છે, માટે કોઈ વોતની યથાર્થ સ્વરૂપ જાણ્યા વિના દૃઢ કરવી નહીં જેનાથી આત્મા ધર્મ પામે તે ધર્મગુરુ કહેવાય છે, તેમની તન મન ધનથી ભક્તિ કરવી, તથા વહુમાન કરવું, દુનિયામાં ધર્મ ગુરુનો ઉપકાર વાળી શકાતો નથી, ગુરુનો નિંદા કરવી નહીં, ગુરુની નિંદા બીજા કરતા હોય તો તેમને વારવા શ્રીસદગુરુને આવતા ટેરવી બે હાથ જોડી ઝખા થવું, સુખસાતા પુઝવી, ધર્મમાં વહેતું તેમનું શરીર રોગ રહિત છે કે કેમ તેની તપાસ કરવી અન્ન, પાન, સ્વાદિમ, સ્વાદિમથી ગુરુના શરીરની સ્વસ્થતા રાખવી. શરીર આગગાદીના ઈંજીન સરખું છે, તેમાં અન્નરૂપી કોયલા ભર્યાં વિના પોતાનું કામ વજાવી કશું નથી, માટે તેને ભાટુ આપવું જોઈએ વસ્ત્ર, પાત્ર, પુસ્તકથી ગુરુ મહારાજને મતિલાભવાધર્મના ઉપકરણોથી ધર્મ માધી શકાય છે તેથી તેને પરિગ્રહ કહી શકાતો નથી મુન્ઝા પરિગ્રહોત્તો મૂન્ઝી તેજ પરિગ્રહ જાણવો સામાન્ય મનુષ્ય કરતા પણ ધર્મ ગુરુની પરીક્ષા કરવી કઠીન છે તો પણ બુદ્ધિવંત પુરુષો સદ્વાસ વડે પરીક્ષા કરી સદગુરુને જાણી શકે છે. યોગ્યાયોગ્ય નિશ્ચય કરવામાં સર્વ

મનુષ્યની બુદ્ધિ એક સરખું કામ કરી શકતી નથી. માટે મુજબ પુરુષે પોતાના કલ્યાણ નિમિત્ત યોગ્ય વિચારથી કરેલા નિશ્ચયમાં અન્યની સંમતિની સ્થાસ અપેક્ષા રાખવી. અધિક ઉપયોગી ગુરુનો સેવક કર્મ કલંક સ્વપાત્રી મુક્તિ જાય છે. ઘણા માણસો શ્રીસદ્ગુરુ સદ્ગુરુ કરે છે પણ તેમની ભક્તિ અને શ્રદ્ધા તથા વહુ માન કરનારા થોડા હોય છે. કહ્યું છે કે—ગુરુ દીવો ગુરુ દેવતા. ગુરુ તેજ હૃદયમાં રહેલા અંધકારનો નાશ કરવા દીવા સમાન છે, ગુરુ તેજ દેવને પણ ઓઢાવનાર છે. ગુરુનો દ્વેષી નરકમાં જાય છે. જે સજ્જન પુરુષ હોય છે તે કદાપિ કાલે ગુરુની નિંદા ત્રાણ જાય તો પણ કરતા નથી. જે ગુરુના ઉપાસક હોય છે, તેમની બુદ્ધિ નિર્મલ રહે છે. બ્રાહ્મી ઔષધિ સ્વાવાથી જેમ બુદ્ધિ નિર્મલ રહે છે, તેમ ગુરુ મહારાજને વંદન અને તેમની ભક્તિ કરવાથી બુદ્ધિ નિર્મલ થાય છે. ગુરુની નિંદારૂપ હલાહલ વિષ કદાપિ કાલે પીવું નહીં. જે ગુરુ મહારાજની સન્મુખ મધુર ભાષણ કરે છે, અને પાછળથી નિંદા કરે છે તે દુર્જન જાણવા. તેમનું મુખ ગુદા જે જેમાંથી વિષ્ટા નીકળે છે; તેના કરતાં પણ સ્વરાવ જાણવું, ભક્તિથી મુક્તિ આ મહા વાક્યમાં ઘણો અર્થ સમાયો છે. ગુરુ મહારાજને ત્રણ સ્વમાસમણ દેડ સુસ્વસાતા પુછવી. ત્રણ પ્રદક્ષિણા પણ દેવી દેવના કરતાં પણ ગુરુની અધિક ભક્તિ સાચવવી.

યતઃ ગુરુ દેવ દોનું સ્વડે કિસકું લાગું પાય.

बलिहारी सद्गुरुतणी, जेणे धर्म बताय ॥ १ ॥
 धर्माधर्म प्रकाशने, करता महाउपकार,
 बलिहारी सद्गुरुतणी, गुरु मम प्राणाधार ॥ २ ॥
 गुरु विनयी सुख पामशे, पगपग यशनुं धाम ।
 गुरुद्रोही बहु पातकी, नवि लीजे तस नाम ॥ ३ ॥
 पंच महाव्रत पालता, धरता आतमध्यान ।
 रागद्वेष निवास्ता, श्रीसद्गुरु भगवान् ॥ ४ ॥
 सद्गुरुवाणी तीर्थमां, स्नान करो धरी प्रेम ।
 कर्ममेल दूरे करी । पामो शिवसुख क्षेम ॥ ५ ॥
 द्रव्यगुणपर्यायनुं । स्वरूप कहे हित लाय ।
 सद्गुरु ते किम मूलीये, भावदया सुखदाय, ॥ ६ ॥
 मातपिता पण स्नेहलछे । गुरुप्राप्ति मुश्केल ।
 पामी सद्गुरु देवने । तस पदपंकज खेल ॥ ७ ॥
 गुरु आणा नवि लोपिये । गुरुआणाथी धर्म ।
 गुरुआणाए चालतां, नाशे आटे कर्म ॥ ८ ॥
 क्षणक्षण श्री सद्गुरुतणुं । नाम जपीजे चित्त ।
 महामंत्र गुरुनामनो । जपतां थडए पवित्त ॥ ९ ॥

શ્રીસદ્ગુરુને દેખતાં । નયણે હર્ષ ભરાય ।

સદ્ગુરુવાણી સુણતાં । સમકિતરત્ન ગ્રહાય ॥૧૦॥

ગુરુભક્તિ મહાશક્તિ છે । જેથી મુક્તિ પમાય ।

સદ્ગુરુશરણ ગ્રહી ભવિ । પરમાત્મપદ પાય ॥૧૧॥

સાતનય, સપ્તભંગી, પદ્મદ્રવ્યનું યથાર્થ સ્વરૂપ નવતત્ત્વના યથાર્થ સ્વરૂપનો સદુપદેશ આપનાર, શ્રી સદ્ગુરુનો મહિમા અત્યંત છે. અને ધર્મરત્ન સ્વરૂપ જણાવનાર શ્રી સદ્ગુરુ એકંતિ આરાધ્ય છે. એવા ગુરુને દેખી મનમાં અત્યંત હર્ષ થાય છે. જે હર્ષનું આકાશની પેઠે માન રહેતું નથી. એવા શ્રી સદ્ગુરુ છે અને તેમની સંગતિથી યથાર્થ આત્મતત્ત્વનો અનુભવ થાય છે. પ્રત્યુપકારની ગુરુ આશા રાખતા નથી. સદ્ગુરુને દેખી જેને આનંદ થાય છે તેજ આં દુહાનો યથાર્થ ભાવ સમજી શકે છે. અને તેજ મુક્તિ પદ પામે છે. દુનિયામાં કર્મનાં યોગે દરેક મનુષ્યોની એક સરખી પ્રકૃતિ હોતી નથી. અને એક સરખો ભાવ હોતો નથી. કોઈ માણસને બટાટા સારા લાગે છે અને કેરી ભાવતી નથી, કોઈને દારુ સારો લાગે છે તે દૂધની નિંદા કરે છે. કોઈ માણસને લાડુ સારા લાગે છે અને રોટલો રુચતો નથી તેમ શ્રી સદ્ગુરુ ઉપર સર્વ મનુષ્યોનો એક સરખો પ્યાર હોતો નથી, કોઈ સદ્ગુરુની સ્તુતિ કરે છે તો વીજો તેજ સદ્ગુરુની નિંદા કરે છે. વીજાની નિંદા સાંભળી સદ્ગુરુનો પ્રાણ જતાં પણ ત્યાગ કરવો નહીં, ઘુઅડ સૂર્યથી પરાડ્મુખ રહે છે

તેથી સર્વ મનુષ્યો તેનું અનુકરણ કરતા નથી. દુર્જનનો પવો સ્વભાવ હોય છે. તેને નિંદા કર્યા વિના ચાલતું નથી. પણ સજ્જનો તો ગુણને ગ્રહે છે. ગુરુમુક્ત જનો ગુરુની નિંદા સાંભલી શકતા નથી. શ્રી સદ્ગુરુની નિંદા કરનાર પુત્ર હોય તો પણ શત્રુ તરીકે જાણવો. વીતરાગ આજ્ઞા વિરુદ્ધ વર્તનારને ગુરુ તરીકે માનવા નહીં. જેમને દેશવાથી આત્મા હર્ષ પામે છે અને જેમની વાણી સાંભળવાથી પરમ વૈરાગ્ય થાય છે તેમનો સંયોગ પામીને પણ ધર્મમાં પ્રવૃત્તિ જો થાય નહીં તો જાણવું કે તે મહા પાપીષ્ઠુ શ્રી સદ્ગુરુને પામી પ્રમાદ પરિહરી આત્મ-તત્ત્વને જાણી તેની શ્રદ્ધા કરી પરમાવનો ત્યાગ કરી સ્વ સ્વભાવે રમવું એજ રહસ્ય છે.

દુહા.

પ્રકાશકમાંહિ સૂર્યજેમ । બલમાંહિ જેમ જિન ॥
જ્ઞાનમધ્યે અનુભવી । પામી થાઉ પીન ॥ ૧૧ ॥

અગ્નિનો પ્રકાશ, દીવાનો પ્રકાશ, તારાનો પ્રકાશ, નક્ષત્ર-નો પ્રકાશ, ગ્રહનો પ્રકાશ, ચંદ્રનો પ્રકાશ, એ સર્વના પ્રકાશમાં સૂર્યનો પ્રકાશ જેમ વિશેષ છે. તથા બલવત્તમાં જેમ જિનેશ્વર ભગવાન વિશેષ છે તે વતાવે-છે.

ભુજંગપ્રયાત છંદ.

સુણો વીર્ય વોલું વિશાલો વિબુધો ।

नरे वार योधे मकी एक गोधो ॥

दश गोधले लेखवो एक घोडो ।

तुरंगेण वारे मळी एक पाडो ॥

दशे पंच महिषे मदोन्मत्त नागो ।

गजा पांचशे केशरी वीर्यत्यागो ।

हरि वीशसे वीर्य अष्टापदेको ।

दशलक्ष अष्टापदे राम एको ॥

भला राम युग्मे समो वायुदेवो ।

द्वितीय वासुदेवे गणि चक्रि लेंवो ॥

भला लक्ष चक्री समो नागसूरो ।

वली कोडि नागाधिपें इन्द्र पूरो ॥

अनंत सुइन्द्रे मळी वीर्य जेतुं ।

टची अंगुली अग्रथी जिन ते तुं ॥ १ ॥

बलमध्ये तीर्थंकर महाराजनं बळ विशेष छे, तेमना समान वीजानुं बळ नथी. तेम बोध मध्ये अनुभव बोध ज्ञान विशेष छे. ते ज्ञान गुरुनी कृपा थकी पामी शकाय छे ते अनुभव ज्ञान पामीने पीन पटले पुष्ट तमे हे शिष्यो थाओ.

દુહા.

પાણીમધ્યે તેલ જિમ । પ્રસરેછે તત્કાલ ।
જ્ઞાનમધ્યે અનુભવ । વ્યાપેછે સુખશાલ ॥ ૧૨ ॥

પાણીનું પાત્ર ભરીએ અને તેમાં તેલ યોડું નામવાથી જેમ તેલ આજ્ઞા પાત્રમાં પ્રસરી જાય છે, તેમ જ્ઞાન મધ્યે અનુભવ જ્ઞાન છે તે સર્વ વસ્તુને યથાર્થ રીતિયા વિષય કરે છે જે જે વસ્તુનું જેવું જેવું સ્વરૂપ હોય તેવું અનુભવ જ્ઞાનથી ભાસે છે. અલ્પશાસ્ત્રાભ્યાસથી પણ જે અનુભવ જ્ઞાન થાય છે તે મોટા મોટા વિદ્વાનોના કરતા ણ્ણ વિશેષ છે મહાપુણ્યનો ઉદય હોય તો અનુભવ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે અનુભવ જ્ઞાન મતિદિન વધતું જાય છે જેમ કોઈકુવો હોય છે તેનું પાતાલ ફૂટે ત્યાં સુગ્રી સ્વનન કર્યું હોય પછી તે કુવામાંથી પાણી જેમ સ્વૃટતું નથી, તેમ અનુભવ જ્ઞાન નષ્ટ થતું નથી, સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રની પેઠે અનુભવ જ્ઞાન અગાધ છે. તેનો પાર પામી શકાતો નથી. અંતે અનુભવ જ્ઞાન કેવલ જ્ઞાન લક્ષ્મીને પ્રાપ્ત કરાવી આપે છે. તત્ત્વનું પુનઃ પુનઃ મનન નિદિધ્યામન સ્મરણ કરવાથી અનુભવ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે શુક્તી પેઠે મુલ પાટ માત્રથી કંઠ આત્મ-હિત થતું નથી અનુભવ જ્ઞાનના વે મેદ છે ? આત્મ તત્ત્વ સંબંધી સમ્યક્ અનુભવ જ્ઞાન, અને વીજું આત્મ તત્ત્વ સંબંધી અસમ્યક્ અનુભવ જ્ઞાન, જિનેશ્વર મગવાને કહેલા નવતત્ત્વ પદ-દ્રવ્ય, સાતનય, નિલેપા આદિને આગમથી જાણવાથી તથા

નિત્યાનિત્યાદિ આઠ પક્ષને જાણવાથી સમ્યગ્ અનુભવ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે. અને તેથી સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થતાં ક્રોધાદિશ-
 ત્રુઓનો નાશ થાય છે. પરપુદ્ગલને પોતાનું માનવાની જે
 મિથ્યાબુદ્ધિ અનાદિકાલની હતી તેનો નાશ થાય છે. આશ્રવનું
 સ્વરૂપ જાણી આત્મા તેનો ત્યાગ પૂર્વક સંવર તત્ત્વ ધ્યાવે છે.
 અને આત્માની સાથે અનાદિકાલથી લાગેલાં આઠકર્મ તેનો
 નાશ થાય છે અને આત્મા લોકાલોક પ્રકાશક સ્વતઃ સિદ્ધ
 થાય છે, આત્મતત્ત્વને અનેકાંત રીત્યા જ્યાં સુધી જાણ્યો નથી
 ત્યાં સુધી અસમ્યગ્ જ્ઞાન કહેવાય છે, અને અસમ્યગ્ જ્ઞાનથી
 પરવસ્તુની યથાયોગ્ય ઓઢાણ થતી નથી અને મિથ્યાત્વરૂપ
 અંધકારમાં પડી રહેવું પડે તો ચારગતિમાં પુનઃ પુનઃ નાના
 અવતાર ધારણ કરી ભ્રમવું પડે છે. જેણે આત્માને સમ્યગ્
 રીત્યા ઓઢાણ્યો, મનન કર્યો તેણે સાર ગ્રહણ કર્યો. જગ જા-
 હેર વર્તમાન પત્ર વાંચ્યાં, અનેક જ્યોતિષી શાસ્ત્રનો અભ્યાસ
 કર્યો, વૈદક શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો. એમ. એ. એલ. એલ. વી.
 પર્યંત કેલ્લવણીનો અભ્યાસ કર્યો પણ તેથી મુક્તિ મળતી નથી,
 જગતમાં તેથી મોટાઈ માનનારે ખાલી મોટાઈ માની એમ સમ-
 જવું. સ્વરી મોટાઈ આત્મ સ્વરૂપને જાણવાથી છે, ધનથી મોટાઈ
 માનવી તે મૂર્ખ માણસોનું કામ છે, અને તેવા માણસને જે સાધુ
 વર્ગ પણ મોટો માને તો પોતે પણ પુદ્ગલાનંદી છે એમ સમજ-
 વું. કહું છે કે.

दुहा.

उमर बधीतो क्या हुवा । घरडां गछ्ठां थाय ॥
 आत्मतत्त्व जाण्या विना, सहु जन मूर्ख कहाय १
 आत्मा व्यापक मानता, एकान्ते जे लोक ।
 नित्य एकान्ते ग्रहे जे । तस तप जप सवि फोक २
 क्षणक्षण नाशी आत्मने । ग्रहे एकान्ते जेह ॥
 बंधमोक्ष अभावथी । थाए नही दुःखछेह ॥ ३ ॥

उमर बधी. पुत्र पुत्रीनी वृद्धी थड, कगेडो रुपैया भेगा
 कर्या, राजा बादशाहनं मान मल्युं सर्व लोकरा वाह वाह करे,
 चौबदार नवी पोकारे, चार घोडानी बगी उपर बेसवानु
 मळ्युं, सारा सारा महेल बधाव्या, देश विदेश कीर्ति प्रमरी
 तोपण तेवो मनुष्य कंड मुक्ति पद पावतो नही. पण चार-
 गतिषा भटकतु बधारे छे. आ भवमा पुण्योदये शुद्दगल समष्ट
 भेगो करी पोताने सुग्री माने छे. पण नेयी जन्म जरा मरण-
 ना दुःख दळता नही. गरीब होय, पंगो पासे होय नही, पण
 जे मनुष्य सामायिक, पंगद, प्रतिप्रपण आदि धर्म क्रिया
 करे छे अने आत्मतत्त्वने सम्यग् रीत्या जाणवा प्रयत्न करे छे,
 सद्गुरुनो विनय करी तत्त्व ग्रहण करे छे, ते पुरुष परमार्थ
 शुद्दगा जोता गरो मोठो जाणरो. दिसादिकनो त्याग करी
 पंच महाव्रत जेजे उचरी छे, पुरुष मुनिभर सर्व मोक्ष

જાણવા. અલ્પ જ્ઞાની વા વિશેષ જ્ઞાની પણ પંચ મહાવ્રત ધારણ કરનાર ચોસઠ ઇન્દ્ર કરતાં પણ મોટા છે, એમ શાસ્ત્ર ફરમાવે છે. શ્રાવક કદાપિ વહુશ્રુત હોય તો પણ અલ્પજ્ઞાની મુનિરાજની વરોવર આવી શકતા નથી. કારણકે શ્રાવક તત્ત્વ જાણતાં છતાં કાચું પાણી પીવે છે, સ્ત્રીની સાથે મુદ્દ રહે છે, જુદું બોલે છે. છકાયના જીવનો નાશ કરે છે જાણ્યા છતાં પુત્ર પુત્રી ઉપર મોહ રાક્ષી સંસારરૂપ કારાગ્રહમાં પડી રહે છે, તેવો શ્રાવક કદાપિ પંચમહાવ્રત ધારી અને અલ્પજ્ઞાની મુનિરાજની વરોવર થઈ શકતો નથી. કંચન કામિનીનો ત્યાગ કરવો મુશ્કેલ છે. કંચન કામિનીના ત્યાગ કરનાર મુનિરાજ ચોસઠ ઇન્દ્ર કરતાં પણ મોટા છે, તેમાં પણ તત્ત્વને સમ્યક્ રીત્યા જાણનારા મુનિરાજ વિશેષ ઉત્તમ છે. શ્રાવકનો ઉપદેશ લાગી શકતો નથી. વેશ્યા વેશ્યાને બ્રહ્મચર્યનો ઉપદેશ આપે તો જેમ અસર થાય નહીં, તેમ શ્રાવક ગ્રહસ્થાવાસી ઉપદેશ આપે તો વીજાને લાગે નહીં. ગુરુમહારાજની પાસે આગમ સાંભળવાં એ શ્રાવકનું કૃત્ય છે પણ ઉપદેશ આપવો તે શ્રાવકનું કૃત્ય નથી. અને આપે તો જિનાજ્ઞા ઉત્થાપક જાણવો. શ્રાવકને ભણ્યો સાબુ વસ્ત્રાણે તો તેને પણ ત્રાયશ્ચિત્ત લાગે છે, સદ્ગુરુ મહારાજની પાસે જીવાદિ તત્ત્વનો સારી રીતે અભ્યાસ કરી પરમાવનો ત્યાગ કરી આત્મતત્ત્વનું ધ્યાન કરવું, તેજ ઉત્તમ માર્ગ છે. આત્માને એકાંતે વ્યાપક માનનાર મિથ્યાત્વગ્રસ્ત જાણવા. આત્માને સાંખ્યની પેઠે એકાંતે નિત્ય માનનાર પણ સમ્યક્ જ્ઞાન

પાપો શકતા નથી, આત્માને દાસતા આનંદ માનનાર પણ
 બોદની પેટે મિથ્યાત્વગ્રસ્ત જાણવા. નિત્ય અનિત્ય, સત્,
 અસત્ આદિ પશોવી પદ્ધત્યનુ સ્વરૂપ જાણવું. અને પશ્ચાત્
 તેની શ્રદ્ધા કરવી. આત્મદ્રવ્ય આદરવું અને વિજાતિ દ્રવ્યને
 વિષે અદ્વિતિ રાખવી નહીં મન, વાણી, લેખ્યા, કાયાથી
 ભિન્ન અરૂપી સદ્જાનંદ સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ આત્મા છે. આત્મ-
 સ્વરૂપનું ચિંતન કરવાથી જે સુખ થાય છે તે સુખની આગલ
 પૌદ્ગલિક સુખ કદી હીસાવમા નથી. પુદ્ગલમા સુખ નથી.
 જેમ કૂતરો હાડકું કરદે છે ત્યારે પોતાનું લોહી પેલા હાડકા-
 મા વતરે છે તેને ચશી પોતે એ માને છે કેં હુ હાડકામાથી
 લોહી ચુસું છું તેમ આ જીવ પણ પુદ્ગલમા મુલની આતિથી
 પ્રવૃત્તિ કરે છે. સુખ એ આત્માનો ગુણ છે. પુદ્ગલનો ગુણ
 નથી તો પછી પુદ્ગલથી સુખ શી રીતે મળી શકે? દ્રવ્ય સર્વ
 પદાર્થ પુદ્ગલ છે તેથી આત્મા ન્યારો છે, અનંત શક્તિ યુક્ત
 છે ઇત્યાદિ જાણી આત્માનુભવ પ્રાપ્ત કરનારા જીવો પરમાત્મ
 પદ પામે છે

દુહા.

રત્નવિપે ચિન્તામણિ । સ્વયંભુસમુદ્રમાંહિ ॥

આત્મ અનુભવ ત્યુંભવિ । પામંતાં દુઃખ નાહિ ૧૩

રત્ન મયે જેમ ચિન્તામણિ રત્ન મોટું છે ચિન્તામણિ રત્ન
 જે ચિંતવે તે આપે છે, વીજા રત્ન આપી શકનાં નથી, ભવન

સમુદ્ર આદિ સર્વ સમુદ્રમાં સ્વયંમુરમણ સમુદ્ર મોટો છે. તેમ સર્વ અનુભવમાં આત્માનુભવ મોટો છે. તે અનુભવની પ્રાપ્તિ થતાં જન્મ જરા મરણનાં દુઃખ રહેતાં નથી. આત્મા પોતાનું સ્વરૂપ ગુરુ પાસેથી સાંભળે અને ત્યારવાદ શ્રદ્ધા કરે.

પ્રશ્ન—આત્મ સ્વરૂપ શ્રવણ કર્યા વિના શું સદ્જ્ઞાન થતું નથી ?

ઉત્તર—આત્મતત્ત્વ સ્વરૂપ શ્રવણ કર્યા વિના આત્મજ્ઞાન થતું નથી. આત્મ તત્ત્વ જ્ઞાન પ્રાપ્તિમાં શ્રવણેન્દ્રિય નિમિત્ત કારણ છે. શ્રવણેન્દ્રિય રૂપ કારણ વિના આત્મ તત્ત્વ જ્ઞાન થતું નથી. તે ઉપર હે શિષ્ય એક દૃષ્ટાંત કહું છું તે તું સાંભળ. એક રાજા હતો તેને એક પ્રધાન હતો. રાજાએ એક દિવસ પ્રધાનને પુછ્યું કે હે પ્રધાન ! તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ શાથી થાય ? પ્રધાને કહું કે શાસ્ત્ર સાંભળ્યાથી. રાજાએ કહું. શાસ્ત્ર સાંભળ્યા વિના કેમ તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ ન થઈ શકે ? પ્રધાને કહું. કારણવિના કાર્યની ઉત્પત્તિ થતી નથી. તમારું કહેવું કેમ સત્ય મનાય ? પ્રધાને કહું, આપની આજ્ઞા હોય તો મારું કથન સત્ય કરી બતાવું. રાજાએ કહું, જેવી તમારી મરજી, રાજાને એક નાનો દીકરો હતો તે પુત્રને પ્રધાન પોતાને ઘેર રાજાની આજ્ઞાથી લઈ ગયા, પોતાનું કથન સત્ય કરવા પ્રધાને એ પુત્રને ખોંચરામાં ઉત્તાર્યો. કે જે ખોંચરામાં સૂર્યનો પ્રકાશ પણ આવી શકે નહીં. કોઈનો શબ્દ પણ સંભળાય નહીં. ત્યાં એક બકરીનું વચ્ચું વાંધ્યું અને છોકરાને

રાણ્યો : વલ્લભતસર એક સ્ત્રી જડને સ્વાવાનુ બોલ્યા વિના આપી
 જતી. પુત્ર વલ્લભતસર સ્વાતો, મુડ રહેતો, પેલી વકરી વિના
 બીજા કોડને દેખી શકતો નહોતો વકરીની પેઠે આ પુત્ર
 ઘાવડી ચાલવા લાગ્યો, વકરી વેં વેં શબ્દ કરતી હતી તેને
 જોઈ કુમાર પણ વેં વેં શબ્દ બોલતા ગીરવો કુમાર વારવર્ષ
 પર્યંત ભોંયરામાં રહ્યો, પ્રધાને એક દિવસ પેલા રાજપુત્રને ભાં-
 યરામાંથી બહાર કાઢ્યો પુત્ર મનુષ્યને દેખી મહકવા લાગ્યો,
 સૂર્યને દેખીને તો ચમક્યો, અને ભયભ્રાન્ત થયો પ્રધાન
 પુત્રને રાજ્યસભામાં ઉત્તરી લઈ ગયો. હજારો માણસ સભામાં
 હતું ત્યાં આ પુત્રને મુક્યો, રાજાએ પુછ્યું, હે પ્રધાન ! આ
 કોણ છે પ્રધાને કહ્યું સાહેબ ! આપનો પુત્ર છે. રાજાએ પુ-
 ત્રને બોલાવ્યો ત્યારે આ પુત્ર ભયભ્રાન્ત થઈ વેં હાથ અને વેં
 પગથી વકરીની પેઠે ભયથી ચાલી નાસવા લાગ્યો, અને વેં વેં
 વેં શબ્દ કરવા લાગ્યો, સર્વ સભાના માણસો દસવા લાગ્યા,
 તેમ તેમ આ કુમાર ભયભ્રાન્ત થતો વેં વેં શબ્દ પોકારવા
 લાગ્યા, રાજાએ પ્રધાનને કહ્યું, હે પ્રધાન ! કેમ આ પુત્રની
 આવી અવસ્થા થઈ છે ? પ્રધાને સર્વ વ્યતિકર રાજાને કહ્યો.
 પ્રધાને કહ્યું, રાજાજી, આ પુત્ર વકરીનો શબ્દ ફક્ત ભોંયરામાં
 સામજ્યો, તો તે તેડાંજ બોલી શકે છે અને તેના જેવું આ-
 ચરણ કરે છે માટે સામજ્યા વિના તત્ત્વજ્ઞાન થતું નથી, રાજાએ
 આ વાત સત્વમાની, ત્યારબાદ પ્રધાને આ પુત્રને મગ્ગ મીન્યા
 કેલ્લબળી માપી, ચારવર્ષ યતાં રાજપુત્ર મહાવિદ્યાન થયો માટે

સારાંશ એજ ગ્રહણ કરવોકે, જિનેશ્વર ભગવંતે કહેલાં સત્ શા-
સ્ત્રનું સદ્ગુરુની સેવા ચાકરી વિનય કરી શ્રવણ કરવું, તેથી
તત્ત્વજ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે, અને ત્યારવાદ આત્મ તત્ત્વનું પર્યાલોચન
કરતાં અનુભવ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થશે.

દુહા.

કડછી ભોજનમાં ફરે । પળ ચાહે નહિ સ્વાદ ॥
આત્મ અનુભવ વિન જીવ । પામે નહીં આલ્હાદ ૧૪

કડછી સર્વ પ્રકારના ભોજનમાં ફરે છે, પણ તે ભોજનનો
સ્વાદ કડછી જાણી શકતી નથી, તેમ આત્મ તત્ત્વનો સમ્યગ્
અનુભવ વિના પ્રાણી તાત્ત્વિક આલ્હાદ પામી શકતો નથી.
સાધ્ય દ્રષ્ટિ વિના વ્યવહારિક જ્ઞાનથી આત્માને પરમ શાન્તિ
થતી નથી. હું કોણ છું ? પ્રશ્નના ઉત્તરમાં જાણવાનું કે હું
અનંતગુણનો ભોક્તા આત્મા છું, હું વ્યક્તિએ કરી એક છું, મારું
કોઈ નથી, જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર ગુણે કરી હું યુક્ત છું. ધન,
પુત્ર, સ્ત્રી મારાથી ન્યારાં છે, શરીર પણ મારાથી ન્યારું છે,
એ શરીર પણ વધે ઘટે તેમાં મારી શી હાની છે? કોઈ માણસ
શરીરને લાકડી મારે એમાં મારું શું વગડયું? અલબત્ત હું આત્મા
છું તેને તો લાકડી વાગતી નથી. કોઈ માણસ ડુંચનીચ કહે તો
તેથી મારી કશી હાનિ નથી. કારણકે, આત્મા તો ડુંચપણ
નથી અને નીચ પણ નથી, ડુંચ નીચ એ આત્માનો ધર્મ નથી.

तो नाहक ते शब्दयी खुंशी अगर दुःखी केम थाउ ? हे आत्मन् कोड पोताने कपटी कहेतो मनमा विचारुं के, कपट एटले बीजाने छेतरवु आ गुण मारामा आवे तो धन्य भाग्य मारा-कारणके आत्मा ए स्वद्रव्य छे ते थकी पर एटले बीजु पुद्गल द्रव्य छे तेनो सबध आत्मानो साथे अनादिकाळथी थयो छे ते कर्मना आठ भेट छे उत्तर प्रकृति एरुशो अहावन छे तेनी साथे आत्मा परभावनो कर्ता भोक्ता थयो छे ते बीजुं कर्म तेने छेतरवानी अर्थात् ते थकी छुटवानी बुद्धि जो मारामा प्रगट थाय अने राग द्वेषादि शत्रु-ओने आत्मस्वभावे रभी छेतरु तो खरो कपटी कहेवाउ, पण रागादि शत्रुओ आत्माने छेतेरे त्यारे हु कपटी सी रीते कहे-वाउ ? परपुद्गल सगे रमतो हु बीजाने मारुं परधन हरण करुं, व्यभिचार करु, जुहु बोलु, क्रोध करु, मान करुं, परने पोतानुं मानु तो अलवत्त कर्म शत्रुयी हु छेतरायो, एम नबी कही शकाय त्यारे हु ठगायो माटे बीजो मने कपटी कहे छे तो एवा प्रकारनु कपट मने मासु थाओ, बाकी अन्यने छेतरवानी बुद्धि ते रुप कपटनो नाश थाओ, मने कोड पापी कहे तो तेथी मारे हर्ष मानवो जोडये, कारणके शत्रुने मारे तेने पापी कहेवो, मारा शत्रु माणसो नथी. कारण के दरेक जीवो मारा स्वजा-तीय छे सिद्ध समान छे ते कोइनु निश्चय नयथी जोता खराब करवा समर्थ नथी, मारा खरा शत्रु चार गतिमा भट-कावनार राग द्वेष अरि छे तेनो नाश करु तो हु पापी कहे-

कार्याकार्यविचारणे च बाधिरौ मानापमाने समः ।
प्रायेणामयवर्जितो दृढवपुः मूर्खः सुखं जीवति ?

हे સસે ! મૂર્ખપણું મને રુચ્યું છે, કારણકે મૂર્ખપણામાં આઠ ગુણ છે. ૧ ચિંતા રહિત પણું ૨ બહુ ભક્ષણ, ૩ લજ્જા રહિત ૪ રાત્રી દિવસ શયન કરવું. ૫ કાર્યાકાર્ય વિચારવામાં બાધિર. ૬ માન અપમાનને વિષે સમ, ૭ રોગ રહિત, ૮ પુષ્ટ શરીર એ મૂર્ખના આઠ ગુણ છે. તેમાંથી કેટલાક ગુણ મૂર્ખના મારામાં છે, તેથી મૂર્ખજ હું. મારી પરભવમાં શી ગતિ થશે ? ધર્મ વિના વીજો કયો આધાર છે આદિ ચિંતાયકી હું રહી તહું, તેથી મૂર્ખ હું. એક મૂર્ખ ચિંતા રહિત હોય છે, અને અન્ય પંડીત ચિંતા રહીત હોય છે. આત્મ તત્ત્વ સાક્ષાત્કાર થતાં પશ્ચાત્ કોઈ પણ પ્રકારના ચિંતા રહેતી નથી. મૂર્ખને તો અજ્ઞાનથી હિતાહિત ભાન નથી, તેથી ચિંતા થતી નથી. વ્યવહારિક જ્ઞાનવાલાને ચિંતા રહે છે, અને તે પરભાવે રમતો ચિંતા કરે છે, શરીર પડો અગર રહો તેની ચિંતા જ્ઞાનીને રહેતી નથી.

પ્રશ્ન-ત્યારે તો આત્મજ્ઞાનીએ શરીર રોગી થતાં દવા વિગેરે કરાવવી નહીં જોડે અને રોગ થતાં ચિંતા નહીં કરવી જોડે.

ઉત્તર-જેથી પાપ લાગે એવી દવા જ્ઞાની કરાવતો નથી પણ નિરવધ હોય તો કરાવે છે, શરીર હોયતો ધર્મનું સાધન થઈ શકે છે, માટે શરીર નિરોગી કરવા પ્રયત્ન કરવો જોડે. શરીર

સુસ્વાકારી હોય તો ધર્મ સ્વીકારી રીતે સાધી શકાય છે માટે
 શરીર રોગી ઝૂતા તેની દવા કરાવવામાં કંઈ હરકત નથી,
 અને દવા કરાવવા સવધી જ્ઞાનીને કંઈ ચિંતા થતી નથી. ભ-
 ક્તોનું એક કાર્ય છે કે મદ્ગુરુના રોગોને ટાળવા કે જેથી સ-
 દ્ગુરુજી શુદ્ધ રીત્યા સ્વર્ગીય આત્મ સ્વરૂપમાં તટ્ટીન રહે વૈયા
 વચ્ચે, ગુણ અપ્રતિપાતિ કે ઉત્તરાધ્યયનના સમ્યક્ત્વપરાક્રમ
 અવ્યયનમાં તેનું ધ્યાન કર્યું છે. મૂર્ખ વધુ ભોજન કરે છે, જ્ઞાની
 આત્મ ભોજનથી તૃપ્તિ પામે છે પણ જ્ઞાનામૃતરૂપ ભોજનથી
 જ્ઞાની તૃપ્તિ માનતો નથી ભોજન ઉપર લોભપતા હોય તેથી
 સંતોષ માનતો ના હોય અને રાત દિવસ ખાંડ તો હું મૂર્ખ
 કહેવાડ તેમાં નવાડ નથી મૂર્ખ અતૃપ્તમના હોય છે જ્ઞાની
 આત્માનું સ્વરૂપ ઓળખી મંસારથી પાતાને ન્યારો જાણી,
 પૌદ્ગલિક વસ્તુની ડચ્છા રાખતો નથી અને તેનાથી
 પોતાની તૃપ્તિ માનતો નથી, પરવસ્તુ ઉપરથી ડચ્છા ઊતરી
 જવાથી કોઈ વસ્તુની ઇચ્છા રહેતી નથી, સ્વઆત્મ સ્વરૂપ
 કરી જ્ઞાની મદા તૃપ્ત રહે છે, અજ્ઞાનીને ભોજનથી પણ તૃપ્તિ
 થતી નથી, જે જે વસ્તુઓ આંખે દેખે છે તેની ડચ્છા કર્યા કરે
 છે, અનેક પ્રકારના મિષ્ટાન્ન મક્ષણથી, અજ્ઞાનીની ડચ્છા નિવૃત્ત
 થતી નથી, જ્ઞાનીને સર્વ અન્નના ઉપર સમભાવ રહે છે ગમે તેવા
 ભોજનથી ઉદર પૂર્તિ કરી જ્ઞાની તૃપ્ત રહે છે, મૂર્ખ સુવર્ણ અને
 પત્થરને એક સરખા ગણે છે તે પણ એક જાતનો મૂર્ખ છે, જે
 વસ્તુની પોતાની નથી તેમાં મમતા બુદ્ધિ તે જીજો મૂર્ખ જા-

ળવો. જ્ઞાની મુવર્ણ અને પથ્થર ઉપર, પૌદ્ગલિત્વ વેમાં સરસું છે એમ જાણી, વેને એક સરસા ગણે છે. જ્ઞાનીને પરવસ્તુ ઉપર મમત્ત્વ બુદ્ધિ રહેતી નથી. પોતાના આત્મામાં રહેલા જ્ઞાન દર્શન ચારિત્રાદિ ગુણોને પ્રગટાવવા તેની પ્રવૃત્તિ વની રહે છે. અલ્પત્વ મૂર્ખ તે કાર્યને અકાર્ય સમજે છે અને અકાર્યને કાર્ય તરીકે ગણે છે. વા કાર્ય અને અકાર્ય વચ્ચેને એક સરસાં ગણે છે. આ સંસારમાં મનુષ્યાવતાર પામી આત્માની મુક્તિ થવી તે કાર્ય છે તેને પેહેલા ગુણઠાણાવાળો મિથ્યાત્વી જીવ અકાર્ય તરીકે સમજે છે તે મુક્તિ સાધક વનતો નથી અને મુક્તિ હેતુ ભૂત ધર્માનુષ્ઠાન મૂર્ખને વિષ સરસું ભાસે છે, અને સ્વાત્મ પીતું વર્ગીચામાં ફરતું ઘર વનાવવાં ધનોપાર્જન કરતું તેને અમૃત સમાન માને છે. અહિતમાં હિત બુદ્ધિ અને હિતમાં અહિત બુદ્ધિ મૂર્ખને થાય છે, દેવ દર્શન, સદ્ગુરુ વંદન તથા દર્શનને મૂર્ખ શ્રેય સમાન ગણે છે અને ગણ્ણાં મારવાં નિંદા કરવી નાટક જોવું, તેને અમૃત સમાન અજ્ઞાન દૃષ્ટિથી માને છે, અનેક ઇચ્છાઓ મૂર્ખને મનમાં અનુક્રમે ઉત્પન્ન થાય છે. અધર્મીને ધર્મી તરીકે મૂર્ખ માને છે, અને ધર્મીને અધર્મી તરીકે સ્વીકારે છે. જિનેશ્વર ભગવાને કહેલાં નવતત્ત્વ તેની શ્રદ્ધાવિના ધર્મી પણ યથા યોગ્ય કહી શકાય નહીં. જ્ઞાની તે ધર્મી તથા અધર્મીને જ્ઞાનદૃષ્ટિથી સમ્યક્ રીત્યા અંવલોકે છે. સ્વમાવસ્થામાં જેમ સર્વ શૂન્ય ભાસે છે, તેમ જ્ઞાનીને પોતાના આત્મા શિવાય અન્યવસ્તુમાં આત્મતત્ત્વના અભાવથી શૂન્યપણું ભાસે છે. અજ્ઞાની

જે વડે વધાય છે તેજ વસ્તુથી જ્ઞાની છૂટી જાય છે, અજ્ઞાની
 જે જે સાંધે છે તેનો સમ્યગ્ અર્થ જાણી શકતો નથી તેથી
 તે બધિર સમજવો. મૂર્ખ માનમાં અને અપમાનમાં તુલ્યતા
 ધારણ કરે છે, કારણ કે તે માન અને અપમાનના સ્વરૂપથી
 અજ્ઞાત છે જ્ઞાની માન અને અપમાનનું સ્વરૂપ જાણી આત્મતત્ત્વ સા
 સ્થિર પ્રજ્ઞાવાળો થઈ મનમાં એમ વિચારે છે કે-માન અને
 અપમાન આત્માને નથી તો હું હર્ષ વિપાદ શા કારણથી કરું,
 એમ ચિંતી માન અને અપમાન શબ્દ માપક પ્રતિ સમૃદ્ધિ
 ધારણ કરે છે માન અપમાન શબ્દથી પોતે હર્ષ વિપાદાસ્પદ
 બનતો નથી. અજ્ઞાનતાથી મૂર્ખ પોતાના દીવસોને મુલે નિર્ગમે
 છે અને જ્ઞાની જ્ઞાનાવસ્થાથી ભૌતિક શરીરને વહન કરતો
 અને ભૌતિક શરીરમાં રહ્યો હતો પોતાને તેથી ન્યારો માનતો
 સંવિદાનંદ સ્વરૂપે સ્થિત હતો સ્વકાલ નિર્ગમન કરે છે,
 અજ્ઞાની મિન્યાત્વ ગુણઠાળે વર્તે છે. અને જ્ઞાની ચતુર્થાદિ
 ગુણ સ્થાનકે વર્તે છે. જ્યાં મુધી, તેમ ગુરુ ધર્મ તત્ત્વને જાણ્યું
 નથી અને તેની યથાર્થ શ્રદ્ધા થઈ નથી ત્યાં મુધી અજ્ઞાનાવસ્થા
 જાળવી વ્યાકરણ, અલંકારાદિક એમ, એ ની પરીક્ષા પસાર
 કરી પણ જિનોક્તતત્ત્વનું જ્ઞાતૃત્વ તથા, તેની યથાર્થ શ્રદ્ધા
 થઈ નથી. ત્યાં મુધી જ્ઞાની શી રીતે કહી શકાય? કોઈ મને
 બધિર કહેતો તેથી મારે શું? કારણ કે, જે કાને સાંધે છે
 તેને બધિર કહેનાર પોતેજ અસત્યવક્તા છે, હું આત્મા બધિર
 નથી એવી મારી શક્તિ છે. કશું છે કે-

हिताहितं मनोरामं । वचः शोकावहं चयत् ॥

श्रुत्वापियो न शृणुते । वधिरः स प्रकीर्तितः ॥

हितकर या अहितकर मनने हर्षदायक के मनने खेदजनक एवी वाणीने सांभळतां छतां पण जो सांभळतो नथी अर्थात् तेने शुद्र हर्ष शोकादिना कारणरूप वाणीथी थनार हर्ष शोकादिने प्राप्त थतो नथी ते वधिर छे. आ प्रकारनुं वधिरत्व यदि प्राप्त थाय तो मोटा पुण्यनीं निशानी वळी वधिरत्व त्रण प्रकारनुं छे. ? एक तो श्रोतेन्द्रियना ध्वंसथी, प्राप्त थयेलुं, वीजुं शुद्र वाणी केवल अहितकर वचनोने श्रवण करतो छतो हितावह वाक्योने श्रवण करतो नथी ते स्वार्थ तत्पर थयो छतो कोइनी निंदाना शब्दो सांभळे, स्त्री कथा श्रवण करे, पैसो पैदा करवानी बात श्रवण करे, पण जेथी आत्महित थाय एवी धर्म कथा सद्गुरु पासे सांभळे, नहीं, व्याख्यान सांभळवा जाय नहीं एवा मनुष्यो पण वस्तुतः जोतां श्रवणेन्द्रियनो सदुपयोग नथी करता; तेथी वधिर जाणवा, वीजुं संपूर्ण हित वचनोने श्रवण करनार छतां अहित-हितकर वचनो कर्णे पडतां पण तेना प्रति लक्ष करवा रूप श्रवणने जे करतो नथी. अहितकर वचनोथी जेना मनमां विकल्प संकल्प उठता नथी. धर्मकथामांज जेनी श्रवणेन्द्रिय तत्पर छे. राज्यकथा, मिथ्यात्वकथा, स्त्री कथा, बुद्ध कथा, विषय कथा श्रवण करवामां जेनी श्रवणेन्द्रिय तत्पर नथी.

તેમ ડતા તેવી કથાઓ સાંભળ્યાથી પણ જેને તે તરફ લક્ષ
 નથી તે ત્રીજા વધિર જાણવા એ ત્રીજા પ્રકારનું વધિરત્વ
 પ્રગટ્ય છે. તેથી કર્મ પ્રપંચ ક્ષય થાય છે. દુર્જનજન જ્ઞાની
 પુરુષને નપુંસક કહેતો પણ જ્ઞાનીને તેથી મનમા રોદ થતો
 નથી, કારણકે નપુંસકત્વ એ આત્માનો સ્વભાવ નથી કર્મ
 સયોગે નપુંસકત્વ પમાય છે, જેને સ્ત્રી તથા પુરુષ બન્ને ભોગ-
 વવાની ઇચ્છા થાય છે. તે એક નપુસક સ્ત્રી ભોગવવાની ઇચ્છા
 છતાં અશક્તિ આદિ કારણોથી સ્ત્રી ભોગવી શકે નહીં તે વીજો
 નપુંસક વિષય ભોગવી ઇચ્છાના નાશથી સ્ત્રી ભોગવવાથી જે
 પરાદમુલપણુ તે ત્રીજું નપુંસકત્વ એ આત્માનો સ્વભાવ નથી.
 કર્મ સયોગે નપુમકત્વ પમાય છે, જેને સ્ત્રી તથા પુરુષ બન્ને
 ભોગવવાની ઇચ્છા થાય છે. તે એક નપુસક-સ્ત્રી ભોગવવાની
 ઇચ્છા ડતા અશક્તિ આદિ કારણોથી સ્ત્રી ભોગવી શકે નહીં
 તે વીજો નપુંસક, વિષય ભોગવી ઇચ્છાના નાશથી સ્ત્રી ભોગ-
 વવાથી જે પરાદમુલપણુ તે ત્રીજું નપુસકત્વ, ત્રા ત્રીજું નપુંસ-
 કત્વ બ્રહ્મચર્ય પટની માત્તિ કરાવી આપી કર્મનો નાશ કરે
 છે વાસ્તી પહેલાં ત્રે પ્રકારના નપુંસકત્વથી સસારની દૃઢિ
 જ થાય છે, પુરુષત્વ, સ્ત્રીત્વ, અને નપુસકત્વ એ ત્રણ વસ્તી
 આત્મા ન્યારો છે, તો ત્રીજો મને નપુંસક કહે તેથી મારે કેમ
 શોક કરવો જોડુ. દુર્જનનો જ્ઞો સ્વભાવ છે કે કોટની પણ
 ડનકૃષ્ણતા સેહન થાય નહીં, દુર્જન સત્યવાદી પુરુષને મિથ્યાવા-
 દી કરવા શકે છે, નિષ્કલ્પકી ને કર્મકી મારે છે ત્રા લોક-

માં સ્વરા સજ્જન પુરુષો છે તે ગુણ વિનાના પ્રાણિઓ પ્રતિ દયા નાંખે છે. દુર્જન પુરુષ પહેલાગુણઠાણે જાણવો, સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થયા વાદ સજ્જનતા પ્રાપ્ત થાય છે. દુર્જનની સાથે મિત્રતા કે સહજ પ્રીતિ કરવી પણ સમીચિન નથી. તેમજ તત્ સમીપ વસવું પણ ઇષ્ટ નથી. જેમ સંવંધ થતાં સઠ્ઠગતો કોયલો વાળે છે અને ટંઢો થયેલો સંવંધથી હાથ કાઢા કરે છે. તેમ દુર્જન પણ સંવંધ થતાં વારંવાર સ્વેદ ઉપજાવીને દગ્ધ કરી આશું શરીર વાળે છે, માટે દુર્જનને અંગારાની તથા કોયલાની ઉપમા આપવામાં આવે છે. કોઈ વેળા દુર્જન જે તે સજ્જનોને દુઃસ્વી કરવા શ્વાન જેવા કહે છે. ત્યારે સજ્જન જ્ઞાની એમ વિચારે છે કે આ દુનીયામાં ગુણ રહિત કોઈ પદાર્થ નથી. જે જે પ્રાણિમાં જે જે ગુણ પ્રશસ્ય હોય તેને સંપાદન કરવાથીજ ગુણવાન્ થવા-ય છે. શ્વાનમાં પણ કેટલાક ગુણો રહ્યા છે.

યતઃ

बद्धाशी स्वल्प संतुष्टः । सुनिद्रो लघु चेतनः ।
स्वामी भक्तश्च शूरश्च । षडे ते श्वानजा गुणाः १

ઘણું અગર થોડું સ્વાદ સંતોષ માનવો, ઘોર નિદ્રા છતાં જલદી જાગ્રત્ થવું, સ્વામિ સેવામાં તત્પર થવું, અને શુરાપણું, એ છ ગુણો શ્વાનમાંથી પણ સજ્જનતા ઇચ્છનારે ગ્રહણ કરવા. આમ હોવાથી કદાચિત્ શ્વાનના જેવાં ગુણ આપણામાં જોડીને

કોઈપ્ર આપણને શ્વાન સમ કદા તો એમા કાંટાં સ્વેદ કરવાનું
 કારણ નથી. હવે દુર્જનો જ્ઞાનીઓને શ્વાન સમ કદાથી પોતે
 જે શ્વાન સમ છે તે મટવાના નથી, તે દુર્જનો શ્વાનમા રહેલા
 દોષોને ગ્રહણ કરનાર હોય છે રસ્તે જનાર મૂળ માણસને
 વાઝ વાઝ કરીને મસવું, પોતે ગ્વાય અને વિશેષ હોય તોપણ
 બીજાને ને જાણા દેવું, નિસ્સાર હાડકાને પણ મોમા ગ્રાહીને
 ફરવું, વમન કરીને પશ્ચાત્ મક્ષણ કરવું રૂપાદિ દોષો શ્વાનના
 દુર્જનોમા પણ વાસો કરે છે દુર્જન રાડથી પણ કઠીઓ લટ
 ધમધમ્યો રહે છે. દુર્જન 'લશ્મી' ડાંતાં હાથ રૂઢી જશે.
 એમ ધારી, પુણ્યદાન કરતો નથી, અને સદ્ગુરુને તો મસવાની
 પેઠે નિંદાના શબ્દોથી પોતાનું દુર્જનત્વ દેખાડે છે. જેમ શ્વાન
 સ્વરાવ વસ્તુ અગર સારી વસ્તુ ઉપર મૂતરી જાય છે તેમ દુ-
 ર્જન સારા અગર નઠારા પુરુષની નિંદા કરવા મંદી જાય છે.
 જેમ વિવેક રહીત શ્વાન હોય છે, તેમ દુર્જન પણ ગુરુ, માતા
 પિતાનું માન સાચવવું, તેમની આજ્ઞા માનવી એ આદિ વિવેક
 રહિત હોય છે, એક શ્વાન જેમ બીજા શ્વાનને દેખી મમવા
 મંદી જાય છે. તેમ દુર્જન પણ જ્ઞાની ગુણીની અદેસાડ કરવા
 મંદી જાય છે. કૂતરાની પેઠે દુર્જન પણ વાણીથી જ્ઞાનીઓને
 દંડ કરે છે, અટો એ સર્વ કર્મની ગતિ છે દુર્જન પણ સર્વ
 પુરુષ સગતથી મુધરી સજ્જન રૂપે બને છે, મદ્ગુરુ સમાગ-
 મથી પાપીઓના પાપ નાશ પામે છે, કપટીઓ કપટ રહીત

थाय छे, सद्गुरु समागमनी बलिहारी छे. पार्श्वमणि मम
सद्गुरु संगति छे.

गीति.

सद्गुरु संगति पामी ।

भवकोटी कृत कर्म क्षय होवे ॥

पार्श्वमणि संयोगे ।

लोह कनक सुवर्णता बरे संगति जोवे ॥१॥

क्रोधादिक पद् रिपुओ ।

सद्गुरु संगतिथी दूरे जावे ॥

सद्गुरु वचनानृतथी ।

अजरामर पद आत्ममां आवे ॥ २ ॥

हजार बातनी एक बात के मुक्ति पदना इच्छकोए पंच
महाव्रत धारी श्री सद्गुरुनी संगति करवी, कोइ ज्ञानीने नि-
र्दय कहे तो ज्ञानीने तेथी खेद उत्पन्न थतो नथी. ज्ञानी पु-
रुषो कदी निर्दयत्व एटले पोताथी भिन्न आत्माओनो धन माल
लुंटी लेवो, प्राणीओने मारी नांखवा, खावा पीवा आपवुं नहीं,
प्राणीओनां अंग छेदवां, जीवतां प्राणीओने कापी नांखवां
आ बीजो जीव प्रति निर्दयत्व छे, बीजुं मिथ्यात्व भावे रमवुं

ક્રોધ, માન, માયા, લાંબ આદિથી રક્ત રહેવું, સદ્ગુરુ સેવન કરવું નહીં, જિનેશ્વર ભગવાને કથન કર્યાં શાસ્ત્રોને સામઢવા નહીં, શ્રાવક અગર સાવુ ધર્મને અર્ગીકાર કરવો નહીં, પોતાના આત્માને રાગાદિ ગત્રુઓ દુઃખ દેતા ચાર ગતિમા ભટકાવે છે તે ઉપર લક્ષ આપવું નહીં. અષ્ટ કર્મ આત્માને લાગ્યા છે, તે થકી આત્માને ડોઢાવવો નહીં, ઇમ જે વર્તણુ તે સ્વપ્રતિનિર્દયત્વ જાણવું, આ વે પ્રકારનું નિર્દયત્વ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે જ્યાં પરપ્રતિ નિર્દયત્વ હોય છે ત્યા સ્વપ્રતિ નિર્દયત્વ હોય છે અને જ્યા સ્વપ્રતિ નિર્દયત્વ રહ્યું છે ત્યા અવશ્ય પરપ્રતિ નિર્દયત્વ જાણવું, સ્વ પ્રતિ નિર્દયત્વ વિશિષ્ટ મનુષ્યને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થતી નથી. અને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થયા વાદ સ્વપ્રતિ નિર્દયત્વ રહેતું નથી, મિથ્યાત્વી જીવ વાહિરથી કીઢી, મકોઢા, કુંથુઆ, જલચર, સેચર, આદિ જીવની દયા કરે, તેમનો ઘાત કરે નહિ, મિથ્યાત્વી, વાહિરથી વ્રત્તચર્યવ્રત પાલે. કષ્ટ ક્રિયા ધનેક કરે, પળ દેવ ગુરુ ધર્મની ઓલ્લસાળ વિના છાર પર લીપણાની પેઢે તેનું સર્વ જપ તપ, પોગટ જાય છે, મિથ્યાત્વી જીવ ગમે તેવી જીવદયા પાલે પળ પહેલા ગુણઢાળે રહો જાણવો, શ્રી જિનેશ્વરના કહેલા નવતત્ત્વ પઢ્ઢ્ય આદિ જ્ઞાનથી સ્વપ્રતિ નિર્દયત્વ ઢલે છે. જે જીવ જ્ઞાન, ઢર્શન, અને ચારિત્રથી પોતાના આત્માની કર્મક્ષય કરી શુદ્ધિ કરે છે તે જીવ પરના આત્માને પળ વચાવે છે માટે વે પ્રકારનું નિર્દયત્વ ઢલે તો હું નિર્દય કહેવાડ નહીં જ્યા મુધી પ્રમાદ ઢશામા સંસારમા સાર

માની મોહ મમતાએ રાત્રી દિવસ વહન કરું છું ત્યાં સુધી હું નિર્દય છું એમ પોતે શુદ્ધ અર્થ જ્ઞાની ગ્રહે છે. જ્ઞાનીને કોઈ પાપી કહેતો જ્ઞાની તેનો સાનુકૂળ અર્થગ્રહી વિષાદ પામતો નથી. જ્યાં સુધી પાપ સ્થાનકોને હું સેવું છું ત્યાં સુધી હું પાપી છું, એમ ધારી તે પુરુષ મને પાપી કહેતો હશે, વઢી પાપી એક વીજા પ્રકારનો છે, રાગાદિ શત્રુઓનો નાશ કરવા જેની બુદ્ધિ થઈ છે તે પણ એક પાપી છે તેવો હું છું એમ ધારી કહેતો હશે તેથી મારે કેમ સ્વોદું મનમાં લાવવું જોઈએ. એમ જ્ઞાની વિચારી પાપ કર્મથી નિવૃત્ત થાય છે.

જ્ઞાની એમ વિચારે છે કે હું અમૂર્તછું, પુદ્ગલ દ્રવ્ય મૂર્ત છે. હું સ્વાભાવિક છું પુદ્ગલ વિભાવિક છે, હું પવિત્ર છું પુદ્ગલ અપવિત્ર છે, મારો શાશ્વત સ્વભાવ છે. પુદ્ગલ વસ્તુ અશાશ્વત જાણવી. મારું જ્ઞાનાદિરૂપ છે. પૌદ્ગલિક વસ્તુ તો જડ છે, અચેતન છે, મારું અચલ સ્વરૂપ છે, પુદ્ગલનો ચલિત સ્વભાવ છે. એકરૂપે પુદ્ગલ વસ્તુ રહેતી નથી. પૂર્ણ ગલનરૂપ પુદ્ગલ છે. જ્ઞાનદર્શનચારિત્રમય મારું સ્વરૂપ છે. પુદ્ગલદ્રવ્ય વર્ણ ગંધ રસાદિ રૂપ છે. અને વર્ણ ગંધ રસ સ્પર્શ થકી હું ભિન્ન છું. હું અજર છું. હું ભાષારૂપ પુદ્ગલ રહીતછું, આ ભાષા તો પુદ્ગલ છે કાલદ્રવ્યથી ભિન્નછું. ધર્માસ્તિકાયથી હું ભિન્નછું. અધર્માસ્તિકાયથી હું ન્યારોછું, હું મારા અનંત ગુણે કરી પૂર્ણછું. પ્રોતાના ગુણો કર્માવરણથી તિરોભાવે છે તેને આવીર્ભાવે કરવા તેજ ધર્મ જાણવો,

સ્વગુણ રક્ષણા તેહ ધર્મ ।

સ્વગુણ વિન્વંસનાતે અધર્મ ॥

ભાવ અધ્યાત્મ અનુગત પ્રવૃત્તિ ।

તેહથી હોય સંસાર છિત્તિ ॥ ૧ ॥

પોતાના ગુણોનું રક્ષણ તેજ ધર્મ અને પોતાના ગુણોનો નાશ તેજ અધર્મ જાણવો. આ વાત નિશ્ચયનયાનુસારે છે. તેથી વ્યવહાર ધર્માચરણ ત્યાગતું નહીં વ્યવહાર ધર્માચરણ નિશ્ચયનયને પ્રગટ કરાવે છે, શ્રી વીતરાગોક્તનયાનુસારે સ્વ શક્ત્યનું સાર મન વચન અને કાયાની એકાગ્રતાથી, ધર્માનુષ્ઠાન સેવવું એજ મહ્યાત્મ હિતગિજ્ઞા છે. ચાસી ઘેર ઘેર મટકવાથી વિશેષ શું ? શ્રી સદ્ગુરુ એક મસ્તકે ધારણ કરી તેમની આજ્ઞા મસ્તકે ચઢાવી તેમના કહેલા પવિત્ર ધર્મને ભક્તિ વહુમાન પ્રીતિ પૂર્વક પ્રતિદિન ચઢતા થાવે સેવવો. એજ સ્થિર પ્રજ્ઞાવત શિષ્યોનું કર્તવ્ય છે. વહુ ગુરુનો શિષ્ય અને વહુ સ્વામીની સ્ત્રી કદી ઇષ્ટ ફલ માત્ર કરતા નથી. આ વાત અનુભવથી વિચારી જોવું, એક કરતા ત્રણ ગુરુ માથે કરવાથી એક સરસ્વી શ્રદ્ધા રહેતી નથી, અને ભક્તિ વહુ માનની સ્વામી રહે છે. સદ્ગુરુ તો એક જ મસ્તકે ધારણ કરવા, તેથી એક સરસ્વી પ્રીતિ રહે છે, અને ભક્તિ વહુ માન અનાયાસે વૃદ્ધિ પામે છે. ગુરુને પણ શિષ્યની એક સરસ્વી શ્રદ્ધા જોડે અતઃકરણથી તત્ત્વોપદેશ આપવાની રુચિ જાગે છે અને રુચિથી શિષ્ય તે ઉપદેશ ધારણ

કરતો સુક્ષેત્રની પેઠે ઘણા ફાળને પ્રાપ્ત કરે છે. વાકી જ્યાં ત્યાં માથું ઘાલવાથી અતો ભ્રષ્ટ્ર સ્તતો ભ્રષ્ટ્રઃ બને છે અને શંકાસ્પદ મના થાય છે, પુષ્ટિ કરનારી પળ બહુ દવાઓને એકી વચ્ચે ભક્ષણ કરી જાતી નથી, પુષ્ટિકારક એકજ દવા શ્રદ્ધા પૂર્વક અનુપાન પૂર્વક વાપરવાથી શરીર પુષ્ટ બને છે તેમજ એકજ શ્રી સદ્ગુરુ કે જેથી તત્ત્વ પામ્યા હોઈએ, તેમનેજ સ્વરા અંતઃ-કરણ પૂર્વક તન મન ધનથી પળ અધિક ગણી મરણ પર્યંત સેવવાથી સદ્ગતિ આત્મા પ્રાપ્ત કરે છે. વાકી વીજાઓની ગુણની વાત પળ અંગીકાર કરવી. પળ ગુરુતો એક સદ્ગુરુ હૃદયમાં સ્થાપન કરવા અને અહર્નિશ તેમનું ધ્યાન કરવું, તેમના દોષો તરફ દ્રષ્ટિ દેવી નહીં, શ્રી સદ્ગુરુની કોઈ પાપી નિંદા કરે તો તે સાંભળવી નહીં, આ જગત્માં કર્મ વિચિત્રતાથી જીવોની એક સરસી દ્રષ્ટિ થતી નથી. વીજાએ સ્વગુરુની કરેલી નિંદાથી પોતાના સદ્ગુરુ ઉપરથી પ્રીતિ ભાવ જરા પળ ઘટવો જોઈએ નહીં, અહર્નિશ તેમના સદુપદેશનું સ્મરણ કરવું, અને વ્યવહાર નિશ્ચયનયાનુસારે આત્મસ્વરૂપ જાણી સ્વ સ્વભાવમાં રમવું તેમાંજ સ્વહિત રહ્યું છે.

દુહા.

ચર્મનયનથી દેખતાં । મુક્તિ નહીં દેસાય ॥

જ્ઞાનદ્રષ્ટિથી દેખતાં । મુક્તિ કરતલન્યાય ॥૧૫॥

આ પ્રત્યક્ષ દેખાતી ચર્મ ચશ્મથી જોતાં મુક્તિ નગરી જાણાતી નથી. કારણકે આ પ્રત્યક્ષ ચશ્મથી શક્તિ મુક્તિ નગરી દેખવાની નથી. જ્ઞાનદ્રષ્ટિથી મુક્તિ નગરી દેખી શકાય છે, સર્વાર્થ સિદ્ધ વિમાનની વાર યોજન ઉપર સિદ્ધ શિલા છે તે સિદ્ધ શિલા પિસ્તાલીજ લાગ્ય યોજનનો લાંબી પહોળી છે તે ઉપર એક યોજનના ૨૪ ચોવીસ ભાગ કરીને તેમા ત્રેવીસ ભાગ મૂકીને ચોવીસ ભાગને વિષે કર્મ થતી આત્માનુ ઠરવું તેનું નામ મોષ છે. નૈયાયિક અત્યંતભાવરૂપ મુક્તિ માને છે. વેદાન્તિ આત્માનુ જડપણુ તેને મુક્તિ માને છે, કારણ કે અદ્વૈત વાદીના મત પ્રમાણે મોક્ષ સ્થાન જડું નથી. અને તેની મુક્તિમા જીવને જ્ઞાન પીટકુલ હોવું નહીં એમ સ્વીકારે છે, કેટલાક પરમાત્મા વ્યાપક માને છે, અને જીવ તેના અંશ તરીકે છે, જીવતત્ત્વનો નાશ થતા પરમાત્મામા લીન થવું તેનેજ મુક્તિ માને છે, કેટલાક ઈશ્વરની પામે સેવક તરીકે રહેવું તેને મુક્તિ તરીકે સ્વિકારે છે, પણ તે તત્ત્વયુક્તિયા વિચારતા સર્વ સોટી છે. જિનેશ્વર ભગવાને કહેલી મુક્તિ છે તેજ સત્ય છે, કારણકે સર્વજ્ઞ ભગવંતે જ્ઞાનદ્રષ્ટિથી સત્ય કથન કરેલું છે, રાગદ્વેષાભાવથી અસત્ય કદાપિ ભગવંત કથન કરતા નથી. શ્રીજિનેશ્વર ભગવતને કંઈ મત વચારવાની દુન્યા નહોતી, જેને મત વધારવાની દુન્યા હોય છે તે અદાર ૧૮ દોષ મહિન હોતા નથી અને જિનેશ્વર ભગવત તો અદાર દોષ રહીન હતા તે અપ્રાદન નોપનો નીચે મુજબ ક્ષય કર્યો છે.

અન્નાણ કોહ મયમાણા ।

લોહ માયા રહ અરહ્ય નિદ્દા ॥

સોગ અલિય વયણાઈં ।

ચોરિયા મહ્લર ભયાઈં

॥ ૧ ॥

પાણિવહ પેમકીડા ।

પસંગહાસાય જર સહ્ય દોસા ॥

અઠારસ વિપણઠા ।

નમામિ દેવાય દેવત્તં

॥ ૨ ॥

આ ઉક્ત અષ્ટાદશ દોષ રહિત હોય તેને દેવ તરીકે જાણવા. અને તેમનું કથન સત્ય જાણવું. અને તેમની આજ્ઞા પ્રમાણ કરવી. કૈવલ્ય જ્ઞાન થતાં મુક્તિ સ્થાન કરતલની પેટે પ્રત્યક્ષ ભાસે છે. તે મુક્તિની પ્રાપ્તિ ધર્મ ધ્યાન અને શુકલ ધ્યાન અવલંબવાથી થાય છે. કર્મનો નાશ થવાથી મુક્તિ થાય છે. ક્ષીણ કર્મા જીવ શાશ્વત સ્થાનમાં ગતિ કરે છે. યતઃ

શ્લોક.

ક્ષીણકર્મા તતો જીવઃ સ્વદેહાકૃતિ મુદ્વહન્ ।

ઉર્ધ્વસ્વભાવતો યાતિ વન્હિજ્વાલાકલાપવત્ ॥૧॥

લોકાગ્રં પ્રાપ્ય તત્રાસૌ સ્થિરતા મવલંબતે ।

ગતિહેતો રભાવેન ધર્મસ્ય પરતોગતિઃ ॥ ૨ ॥

कर्मणां प्रति पक्षत्वात् मुक्तेर्ज्ञानादि कारणं ।
 ज्ञानादीनां विवृद्धिर्हि रागादि क्षय दर्शनात् ॥ ३ ॥
 रागादेश्च क्षयात् कर्म प्रक्षयो हेत्वभावतः ।
 तस्मा द्रुतत्रयं हेतु विरोधात् कर्मणां क्षये ॥ ४ ॥
 कृत्स्न कर्म क्षयो मोक्षो भव्यस्य परिणामिनः ।
 ज्ञान दर्शन चारित्र त्रयोपायः प्रकीर्तितः ॥ ५ ॥
 तत्त्वप्रकाशकं ज्ञानं दर्शनं तत्त्वरोचकं ।
 पापारंभ परित्याग श्रारित्र मिति कथ्यते ॥ ६ ॥
 धर्माधर्मावथाकाशं कालः पुद्गल इत्यपि ।
 अजीवः पञ्चधा ज्ञेयो जिनागम विशारदः ॥ ७ ॥
 एतान्येव सजीवानि पद्मद्रव्याणि प्रचक्षते ।
 कालहीनानि पञ्चास्तिकायास्तान्येव कीर्तिताः ॥ ८ ॥
 जलवन् मत्स्ययानस्य तत्र यो गति कारणम् ।
 जीवादीनां पदार्थानां सधर्मः परिवर्णितः ॥ ९ ॥
 लोकाकाशमभिव्याप्य संस्थितो मूर्तिवर्जितः
 नित्यावस्थिति संयुक्तः सर्वज्ञ ज्ञानगोचरः ॥ १० ॥
 द्रव्याणां पुद्गलादीनां अधर्मः स्थिति कारणं ।
 लोकेऽभिव्यापकत्वादि धर्मोऽधर्मोऽपि धर्मवत् ॥ ११ ॥

નિત્યં વ્યાપક માકાશમવગૌઠેકલક્ષણમ્ ।
 ચરાચરાણિ ભૂતાનિ યત્રાસંવાધમાસતે ॥ ૧૨ ॥
 ધર્માધર્મેકજીવાનાં અસંખ્યેયાઃ પ્રકીર્તિતાઃ
 પ્રદેશાઃ સકલ જ્ઞાનૈ વ્યૌમાનન્ત પ્રદર્શકમ્ ॥ ૧૩ ॥
 વર્તના લક્ષણઃ કાલઃ સસ્વયં પરિણામિનામ્ ।
 પરિણામોપકારેણ પદાર્થાનાં પ્રવર્તતે ॥ ૧૪ ॥
 રૂપ ગંધ રસ સ્પર્શ શબ્દશ્ચ પુદ્ગલઃ સ્મૃતઃ ।
 અણુ સ્કન્ધ પ્રમેદેન દ્વિસ્વભાવતયા સ્થિતઃ ॥ ૧૫ ॥
 પૃથિવ્યાદિ સ્વરૂપેણ સ્થૂલ સૂક્ષ્માદિ ભેદતઃ ।
 છાયાતપાદિરૂપેણ વહુધા સ વિભિદ્યતે ॥ ૧૬ ॥
 શરીરેન્દ્રિયરૂપેણ પ્રાણાયાનાદિપર્યયૈઃ ।
 પ્રાણિનામુપકારાય સ સર્વેષાં પ્રવર્તતે ॥ ૧૭ ॥

इतिचंद्रप्रभ चरित्रै.

જીવનકર્મા જીવો ઔદારીક શરીર, તૈજસ, કાર્મણ
 શરીર છોડીને ઉર્ધ્વ સ્વભાવથી મુક્તિમાં જાય છે, ત્યાંથી
 આગળ ગતિ હેતુના અભાવથી જઈ શકતા નથી, કર્મના
 પ્રતિપક્ષી જ્ઞાનાદિ હેતુઓ મોક્ષના કારણ છે. યતઃ જ્ઞાન
 દર્શન ચારિત્રાણિ મોક્ષ માર્ગઃ જ્ઞાનાદિકર્મો વૃદ્ધિથી રામ
 દેવોદિનો નાશ થાય છે. રાગોદિકનો ધ્યેય થવાથી, સ્વતઃ કર્મ

નાશ પામે છે. સંપૂર્ણ કર્મક્ષય થયો, તેજ મોક્ષ છે, યથાતથ્ય તત્ત્વાવબોધથી જ્ઞાન જાણવું, તત્ત્વની શ્રદ્ધાને દર્શન કહે છે. પાપારંભ પરિત્યાગ રૂપ ચારિત્ર જાણવું ૧ ધર્માસ્તિકાય, ૨ અધર્માસ્તિકાય, ૩ આકાશાસ્તિકાય ૪ કાલ, ૫ પુદ્ગલાસ્તિકાય, આપ્ત દ્રવ્ય અજીવ છે જીવ દ્રવ્ય ચેતનાયુક્ત છે, કાલહીન પચ દ્રવ્યને પચાસ્તિકાય કહે છે, યત્સ્યને ચાલવામાં જલ જેમ ગતિ સહાયક છે તેમ જીવાદિક પદાર્થને ધર્માસ્તિકાય ચલન ક્રિયામાં અપેક્ષા કારણરૂપે સાહાય્ય આપે છે અમર્યાતપ્રદેશમય ધર્માસ્તિકાય છે. લોકાકાશને વ્યાપીને ધર્માસ્તિકાયની સ્થિતિ છે જીવાદિક પદાર્થને ધિર થવામાં અપેક્ષા કારણ અધર્માસ્તિકાય છે તેના અસરુયાતપ્રદેશ છે. ચાંદરાત્નલોકમાં અધર્માસ્તિકાય વ્યાપીને રતું છે અગ્રાહના ગુણ આકાશનો છે. તે લોકાલોક વ્યાપક છે જેમાં ચર અને અચર ભૂતો અમંચારથી રહે છે, તે આકાશના અનન્ત પ્રદેશ છે, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય એ ત્રણ દ્રવ્ય અમૃત્તિ છે, વર્તના લક્ષણ કાર્યુ છે, રૂપ, રસ, ગંધ, સ્પર્શ, શબ્દ ત્રિશિષ્ટ પુદ્ગલ છે. લોકાકાશને વ્યાપીને પુદ્ગલાસ્તિકાય રતું છે. શ્યામ, આનંદ, શરીર, ઇન્દ્રિય, પ્રાણ અપાનાદિ પર્યાયો તે પુદ્ગલાસ્તિકાયની સ્થિતિ છે, પુદ્ગલરૂપી છે, પુદ્ગલ અને જીવને નિકટ સમ્યક છે પરદ્રવ્ય મત્તે આકાશ દ્રવ્ય ક્ષેત્ર છે અને પચ દ્રવ્ય ક્ષેત્રી છે. યદુ આત્મની પાપણનો યદુ તાલ શરદ, તેનાં અગ્રભાગ યદુ મૃદમ કરી એ કે જેના યદુ

સ્વંડના વે સ્વંડ થાય નહિં એવા સૂક્ષ્મ સ્વંડ પ્રમાણે આકાશ
 ક્ષેત્રનું ગ્રહણ કરવું તેટલા ક્ષેત્રમાં આકાશના અસંખ્યાતા પ્રદેશ
 રહ્યા છે. અને તેટલામાં ધર્માસ્તિકાયના અસંખ્યાત પ્રદેશ રહ્યા
 છે, તથા અધર્માસ્તિકાયના અસંખ્યાત પ્રદેશ રહ્યા છે, અને
 તેટલાજ ક્ષેત્રમાં નિગોદિયા ગોળા પણ અસંખ્યાતા રહ્યા છે. તે
 સર્વ ગોળાનો ત્યાગ કરીને તે મધ્યેનો એક નિગોદનો ગોળો
 લઈએ, તેમાં પણ અસંખ્યાતિ નિગોદ રહી છે, તે અસંખ્યાતી
 નિગોદ પડતી મૂકીને તે મધ્યેથી એક નિગોદ લઈએ તે એક
 નિગોદમાં પણ અનંતા જીવ રહ્યા છે, તે જીવની ગણતરી
 બતાવે છે, ભૂતકાળ અનંતો ગયો, તથા અનાગતકાલ પણ અંત
 રહિત છે તે સર્વના જેટલા સમય થાય તેની સાથે વર્તમાન-
 કાલનો પણ એક સમય લેવો, મતલબ કે ત્રણે કાળના જેટલા
 સમય થાય તે સર્વ સમયને અનંત ગુણા કરીએ એટલા જીવ
 એક નિગોદમાં છે. તે સર્વ જીવ પડ્યા મૂકીને તે મધ્યેથી
 માત્ર એક જીવ લઈએ તે એક જીવના અસંખ્યાતા પ્રદેશ છે.
 તે એકેકા પ્રદેશે અનંતિ કર્મની વર્ગણાઓ લાગી છે. તે સર્વ
 વર્ગણા પડી મૂકીને તે મધ્યેથી એક વર્ગણા ગ્રહણ કરીએ તે
 એક વર્ગણાનાં અનંતા પુદ્ગલ પરમાણુઓ રહ્યા છે. તે
 બતાવે છે. પ્રથમ પરમાણુના વે ભેદ છે, એક છૂટા પરમાણુઓ
 અને સ્વંધ સ્વંધના વે ભેદ છે. ૧ એક જીવ સહીત સ્વંધ તે જી-
 વને લાગેલા સ્વંધ જાણવા અને વીજા જીવ રહીત સ્વંધ તે ઘટ
 ઘટ દંડ પ્રમુખ જાણવા, પ્રથમ જીવ સહીત સ્વંધનો વિચાર કહે

હે. જે પરમાણુઓ મેળા થાય ત્યારે દ્વ્યંશુક સ્વંધ કહેવાય, ત્રણ પરમાણુ મેળા થાય ત્યારે ત્ર્યંશુક સ્વંધ કહેવાય એમ યાવત્ અસંસ્થિતાતા પરમાણુઓ મેળા થાય ત્યારે અસંસ્થિતાતાણુક સ્વંધ, કહેવાય એમ યાવત્ અસંસ્થિતાતા પરમાણુઓ મેળા થાય ત્યારે અસંસ્થિતાતાણુક સ્વંધ કહેવાય. અને અનંતા પરમાણુઓ મેળા થાય ત્યારે અનંતાણુક સ્વંધ કહેવાય. એટલા પરમાણુઓનો સ્વંધ કહેવાય ત્યાં મુખીના સ્વંધ તે સર્વ સ્વંધ જીવને અગ્રહણ યોગ્ય છે, એટલા પરમાણુઓના સ્વંધને કોઈ જીવ ગ્રહણ કરી શકે નહીં, પરંતુ અમ્બ્યરાગિના જીવ ૭૪ સુમ્મોતરમે ધોલે છે. તે થકી અનંતગુણાધિક પરમાણુઓ જ્યારે મેળા થાય તે વોગે એક ઔદારિકને લેવા યોગ્ય વર્ગના થાય, અને તે ઔદારિક વર્ગનાથી વધી અનંતગુણાધિક મય દલીયા જ્યારે મેળા થાય, તેવારે એક વૈક્રિયને લેવા યોગ્ય વર્ગના થાય, અને વૈક્રિયની વર્ગનાથી અનંતગુણાધિક દલીયા મેળા થાય, ત્યારે એક આહારક લેવા યોગ્ય વર્ગના થાય અને આહારકની વર્ગના અનંતગુણાધિક દલીયા મેળા થાય ત્યારે એક તેજસને ગ્રહણ યોગ્ય વર્ગના થાય અને તેજસની વર્ગનાથી અનંતગુણાધિક દલીયા મેળા થાય ત્યારે એક ભાપાને લેવા યોગ્ય વર્ગના થાય, તથા ભાપાની વર્ગનાથી અનંતગુણાધિક મય દલીયા મેળા થાય ત્યારે એક શ્વાસોશ્વાસને લેવા યોગ્ય વર્ગના થાય તથા શ્વાસોશ્વાસની વર્ગનાથી અનંતગુણાધિક મય દલીયા જ્યારે મેળા થાય ત્યારે એક મનને લેવા યોગ્ય વર્ગના થાય, ૮. સાતમી

મનોવર્ગણાથી વળી આટમી કાર્મણ વર્ગણામાં અનંત ગુણાધિક પરમાણુઓ જાણવા, એવી આત્માને એકેક પ્રદેશ અનંતિ કર્મની વર્ગણાઓ રાગદ્વેષની ચિકાશે કરી લાગી છે, તેથી જીવના જ્ઞાનાદિક ગુણનું આચ્છાદન થયું છે, માટે જીવ થકી પુદ્ગલ દ્રવ્ય અનંતગુણા જાણવા, પુદ્ગલ સક્રિય છે. પૂર્વોક્ત આઠ વર્ગણા જીવને અનાદિકાલથી લાગી છે, તેમાં એક ઔદારિક ૨ વૈક્રિય ૩ આહારક ૪ તૈજસ એ ચાર વર્ગણા વાદર છે, તેમાં પાંચવર્ણ, વે ગંધ, પાંચ રસ, અને આઠ સ્પર્શ, એ વીશ ગુણ જાણવા. શેષ ચાર વર્ગણા સૂક્ષ્મ છે, તેમાં પાંચવર્ણ, વે ગંધ પાંચ રસ અને ચાર સ્પર્શ મળી ૧૬ શોભ ગુણ છે. તથા એક પરમાણુમાં એક વર્ણ, એક ગંધ, એક રસ અને વે સ્પર્શ મળી પાંચ ગુણ છે. પુદ્ગલદ્રવ્યના વે ભેદ છે એક ચાર સ્પર્શીરૂપી પુદ્ગલદ્રવ્ય તો ચક્ષુન્દ્રિયથી દેખી શકાય નહીં, તેને તો વિશિષ્ટજ્ઞાની દેખે, આઠ કર્મના પુદ્ગલ અઢાર પાપ સ્થાનક પુદ્ગલ કાર્મણશરીરના પુદ્ગલ તથા મનોવર્ગણાના પુદ્ગલ તથા વચનવર્ગણાનાં પુદ્ગલ એ સર્વ પ્રયોગસા ચાર સ્પર્શીરૂપી પુદ્ગલ દ્રવ્ય જાણવા.

આઠ સ્પર્શીરૂપી પુદ્ગલ કેટલાંક દ્રષ્ટિ ગોચરમાં આવે. અને કેટલાંક આવે નહીં. વાયુકાયના પુદ્ગલ, તથા આહારક શરીરના વિસ્રસા પુદ્ગલ અને છ પ્રકારની દ્રવ્ય લેશ્યાના પુદ્ગલ इत्यादિક વસ્તુ આઠ સ્પર્શી જે છે, તે મધ્યેના જે પુદ્ગલના સંધમાં કર્કશ અને ભારે સ્પર્શના પુદ્ગલ ઘણા હોય

તથા મૃદુ સુકુમાલ, અને હલકા પુદ્ગલ યના હોય તે દાદિ-
 ગોચરમા આવે નહીં. ઉપરાત આંદારિક શરીર આદિ મમુલ્લ
 સર્વના પુદ્ગલ જે દેખ્યામા આવે છે, તે દાદિગોચર જાણવા.
 'ए' આઠ વર્ગનાઓ અમલ્ય જીવને અનાદિ અનત જાણવી.
 અમલ્ય જીવને ए આઠ વર્ગનાનો સવલ્લ અનાદિ સાત છે, ए
 આઠ વર્ગનાઓને કેવલી સાક્ષાત્ દેલ્લે છે, દરેક જીવને લાગે-
 લી ए આઠ વર્ગનાઓ એક સરલ્લી હોતી નથી. આઠ વર્ગના-
 ઓ પણ પરમ્પર વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શે કરી એક સરલ્લે હોતી
 નથી. દરેક જીવને લાગેલી આઠ વર્ગનાઓમાંથી કેટલાક
 પરમાણુઓ લ્લરી જાય છે અને પાત્ર કેટલાક પરમાણુઓ
 મલ્લે છે, ડન્યાટિક તેનુ સ્વરૂપ જાણતુ. એવી કર્મ વર્ગનાઓને
 ક્ષપાવી અનતા જીવોए સિદ્ધિધ્વાનમા ગમન કર્યું, અને કરે છે,
 અને રૂગ્શે. પુદ્ગલના મલ્લયાથી જનન વિચિત્ર યનાઓ યતાયે
 છે. એક નિલ્માત્ર તાલ્પુટ ત્રિપ મંતુલ્પના માણ દોરે છે, નો
 જે કર્મનો મક્રતિમાં વિચિત્ર રમો હોય છે, તેવી કર્મની મક્ર
 નિધી આત્મા સ્વમાન મુર્તી પરમાત્મા રમે તેમા શુ આશ્ચર્ય
 છે? હીર નીર સયોગલ્લ આત્મા કર્મનો સવલ્લ જાણતો
 કર્મયોગે વિચિત્ર શરીરને ધાર્મ્ણ કરતો આત્મા ચારગતિમાં
 મટકે છે જેમ કોડ માણમે દારૂપાન કર્યું, પશ્ચાત્ ડ્યારે નિગો
 ચેદે ત્યારે ચેમાન ઘટ જાય છે, તેમ મોહની કર્મરૂપી દારૂના
 યોગે આત્મા અશુલ્લ પરિજામમલ્લ થયો હતો પરલ્લુને પાતાની
 માને છે. તેના યોગે પોતાને મુર્તી યા દુઃખી માને છે પણ

જ્યારે શુદ્ધ ગુરુ દ્વારા સ્વભાવાનુગત થાય છે, ત્યારે સ્વ શુદ્ધ સ્વરૂપને ઓળખે છે. અને કર્મને દૂર કરવા પ્રયત્ન કરે છે, જે કર્મના યોગે—હાડકાંવાળા, માંસથી ભરેલા, વિષ્ટા અને મૂત્રથી ભરેલા આ પ્રત્યક્ષ દેખાતા શરીરમાં આત્માને રહેવું પડે છે. જ્યારે ગમન કરવાની મરજી થાય છે, ત્યારે આખું શરીર ઉપાડીને ફરવું પડે છે, નાના વાલકની તવીયતની પેઠે શરીરની આરોગ્યતા માટે પ્રયત્ન કરવા પડે છે.

આત્મા—અરે કર્મ તું કેમ મને વળગ્યું છે ? મેં તારા શા અપરાધ કર્યા છે ? કે જેથી મને લાગે છે.

કર્મ—વાહરે વાહ ! ! આત્મા તમોણ શું મને ઓળગ્યું કે ? મારો એવો સ્વભાવ છે કે દરેક આત્માના અસંખ્યાતા પ્રદેશે વળગી પડવું. મારા ઉપર જે મિત્રતા રાખે છે તેનાથી કદી હું દૂર રહેતું નથી, તો તમો મારાથી મિત્રતાઈ રાખો છો તેથી શું ? હું તમારાથી દૂર રહેવાનું કે ?

આત્મા—અરે કર્મ, હું તારી સાથે મિત્રતા રાખવા ઇચ્છ તો નથી, તારી મિત્રતાઈથી તો હું ચારગતિમાં ભટકું છું, છેદન ભેદન તાડન આદિ દુઃખ પામવું તેજ તારી સાથે મિત્રતાઈ રાખવાનું ફલ, હવે તારી મિત્રતાઈ રાખવી નથી, જા મારાથી દૂર !

કર્મ—હે આત્મા તું કેમ હવે અધીરો બન્યો છે, મારી સંગતિથી દુઃખ તું જો પામે છે, પણ તેમાં એક તને મોટો લાભ છે તે તું જાણે છે ?

આત્મા-તારી મિત્રતાઈ રાખવામાં શો મોટો લાભ છે ?
તે બતાવ ?

કર્મ-જો આત્મા, તે મારી સગતિ ન કરી હોત તો આ
સંસાર નગરીની મધ્યે તું શી રીતે વિચિત્ર પોષાક પહેરી ફરી
શકત ? હુ હુ, ત્યાં મુઘી તુ ચાર ગતિમાં ફરી શકે છે. તે
કેમ યાદ કરતો નથી ?

આત્મા-હે કર્મ ! માફ કરો, હવે તારી સંગતિથી સર્વ,
તારી સંગતિથી ચાર ગતિમાં અનેક પ્રકારના જન્મ પામી રો-
રવ દુઃખ ભોગવવા તેથી હુ અકલાયો, છે. તુ તો દુઃખનો
આપનાર છે.

કર્મ-હે આત્મા તું કંડ મારો ઉપકાર યાદ કરતો નથી.
દુર્જનની પેઠે મારા દોષ સામું કેમ જુણ છે શુ મારામાં કંડ
શુણ નથી ?

આત્મા-હે કર્મ ! તારા ઉપકારની કોની આગલ વાત
કર્મ ? મારી અનંત શક્તિ તારી સંગતિથી નાશ પામી છે, મને
જડ જેવો તે વળી નાગ્યાં છે, એક ક્ષણ માત્ર પળ હું સુખી
થતો નથી અવગુણ રૂપ તારી મૂર્તિ છે માટે હે કર્મ ! હવે તુ
મારાથી દૂર જા.

કર્મ-હે આત્મા આટલા દિવસ મુઘી તુ મને મિત્ર તરીકે
યાનતો હતો, મારામાં તુ તટીન રહે તો હતો, હવે તને શુ થયું
કે તુ મને શત્રુ તરીકે જાણે છે, કયા પૂર્વે તને અમાવ્યો છે ?

अने तेथी हे कर्म ते तारी संगति त्यागवा प्रयत्न करे छे. हे कर्म तुं केटली जग्यामां रहे छे.

कर्म—हे आत्मा, हुं चौद राजलोकमां वसुं छुं. सिद्धिस्थानमां पण निगोदीया जीवने हुं क्षीरनीर संयोगवत् वळगी पडयुं छुं.

आत्मा—अरे तें सर्व जीवने दुःख आप्युं, तारी केटली निर्दयता ?

कर्म—पोतानी मेळे जीवो मारा विषे लपटाय छे, तेमां मारी शी कसूर ? मिथ्यात्व, अविरति, कषाय, योग्यी हुं जीवने वळगुं छुं, माटे तेनो जे नाश करे छे तेनी संगति मारथी थती नथी. गांडो माणस अंगाराने हाथमां झाले, तेथी ते वळे, अने वुमो पाडे दुःखी थाय, तेमां अंगारानो सो वांक कहेवाय ? पोतानी भूल माटे बीजानी उपर केम क्रोध करवो जोडये, हे आत्मा तुं पुष्टिग थइने केम नपुंसकना हाथमां सपडायो छे ?

आत्मा—हे कर्म ! तुं हाल नपुंसक छतां मने तावे राखे छे, तेनुं कारणके हुं तारी संगति करवाथी नपुंसक सरखो बनी गयो छुं, मारी शक्ति जागतां हुं तावे रहीश नहीं.

कर्म—हे आत्मा ! जो के हुं नपुंसक छुं तो पण मने जीतवुं मुश्केल छे. मारुं सैन्य एवुं छे के तने जरा मात्र पण चसकवा दे नही.

આત્મા-હે કર્મ ? તારું સૈન્ય કયું, કયું છે ? તે મને જણાવ.
 કર્મ-મારું સૈન્ય અત્યંત છે, ક્રોધ, માન, માયા, લોભ,
 કલહ, અદેશવાદ, હિંસા, અસત્ય, ચોરી, મૈથુન આદિ મા-
 રું સૈન્ય છે.

ભવ્યાત્મા-(સદ્ગુરુ પાસે જઈ વિનય, સહીત-) સદ્ગુરુ,
 મહારાજ ! આપની કૃપાથી હવે મારે કર્મ કટકતો નાશ કરવો છે.

સદ્ગુરુ-હે ભવ્યાત્મા ! કર્મની સત્તા બલવાન છે, આત્મા-
 ની શક્તિ પ્રગટ્યા વિના કર્મનો નાશ થતો નથી, કર્મ એવું
 બલવાન છે કે, જે કર્મનો નાશ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, તેને
 કર્મ હલકુંડા જીતે છે જ્યારે વૈરાગ્ય હૃદયમાં પ્રગટે અને સાસા-
 રિક વસ્તુઓ ઉપરથી મમતા ઘટે, મોહ ઉતરે, ત્યાર બાદ કર્મ
 જીતવા સમર્થ થવાય છે.

ભવ્યાત્મા-(બે હાથ જોડીને કહે છે) હે સદ્ગુરુ મહા-
 રાજ ! કર્મનો નાશ કરી મુક્તિ પ્રાપ્ત કરવાનો કૃપા કરી મારું
 જણાવો કે જેથી જન્મ જરા મરણાદિના દુઃખો નાશ પામે.

સદ્ગુરુ-પ્રથમ તો દેવગુરુ ધર્મનું સ્વરૂપ જાણવું જોઈએ-
 અને ત્યાર બાદ જિનોક્ત કથિત તત્ત્વની શ્રદ્ધા કરવી અને
 મિથ્યાત્વને પરિહરવું, આટલું કર્યા બાદ અન્ય ધર્મ કૃત્ય
 સેવી શકાય છે.

ભવ્યાત્મા-હે કરુણાનિધે ? દેવ ગુરુ ધર્મનું સ્વરૂપ સમજાવશો.

સદ્ગુરુ-હે ભવ્યાત્મા, એકાગ્ર ચિત્તથી સાંભળ ! અષ્ટાદશ
 દોષ રહિત હોય તેને દેવ માનવા, તે અઢાર દોષના નાશ

૧ દાનાંતરાય, ૨ લાભાંતરાય, ૩ વીર્યાંતરાય, ૪ ભોગાંતરાય, ૫ ઉપભોગાંતરાય, ૬ હાસ્ય, ૭ રતિ, ૮ અરતિ, ૯ સાત પ્રકારના ભય, ૧૦ જુગુપ્સા, ૧૧ શોક, ૧૨ કામ, ૧૩ મિથ્યાત્વ, ૧૪ અજ્ઞાન, ૧૫ નિદ્રા, ૧૬ અમૃત્યાચ્ચ્યાન, ૧૭ રાગ, ૧૮ દ્વેષ. એ અઢાર દોષ રહીત હોય તેને દેવ કહેવા, એનું વિશેષ વિવેચન કરુંછું.

દાન આપવામાં, તથા લાભ લેવામાં, તથા શક્તિનો ઉપયોગ કરવામાં અને ભોગ ઉપભોગ કરવામાં જે જે અંતરાયો યા વિઘ્નો નહે છે તે કદી દેવમાં હોતાં નથી.

હાસ્ય-હાસ્ય એટલે હસવાદિમુખચેષ્ટા, પરમેશ્વરને કદી હાસ્ય આવતું નથી.

આશંકા-જેને મુશ્વ હોય તેને હાસ્ય ઉત્પન્ન કદાચ થાય, પણ પરમેશ્વર તો નિરાકાર છે તેથી તેમને તો હાસ્ય કયાંથી સંભવે ? તો હાસ્ય દોષનો ક્ષય અગર ક્ષય નથી તે શાથી જાણી શકાય ?

સમાધાન-આ વાત અઢાર દોષ રહીત સંવસરણમાં વિરાજીત શરીર ધારી તીર્થંકરની અપેક્ષાએ જાણવી, શ્રી તીર્થંકર મહારાજને મુશ્વ છે, તો પણ હાસ્ય કદાપિ થાયજ નહીં, માટે હાસ્ય રહિત દેવ જાણવા.

રતિ-પૌદ્ગલિક પદાર્થોની પ્રાપ્તિથી હર્ષ કરવો, ઇષ્ટ વસ્તુ સંયોગથી સુશી થવું તે દેવમાં રતિ હોતી નથી, કારણકે,

માત્ર પદાર્થોના સયોગથી તેમને કંઈ નથી

અરાતિ-ઇષ્ટ પદાર્થોના વિયોગાદિથી દેવને અરાતિ ઉત્પન્ન થતી નથી.

ધય-સર્વ પ્રકારના ભયથી રહીત સર્વજ્ઞ દેવ છે, માટે તેમને આયુધ, ગદા, વિગેરે રાખવાની જરૂર નથી

જુગુપ્સા-જુગુપ્સા દેવને હોતી નથી, નઠારી અને સારી બે વસ્તુ ઉપર સમભાવ છે તેથી પ્રશ્નને જુગુપ્સા થતી નથી

શોક-આર્ત્યાન અને રોદ્રધ્યાનનો નાશ થવાથી શ્રી વીતરાગ દેવને શોક થતો નથી માટે શોક રહીત દેવ છે

કામ-વેદનો ઉદય પળ પ્રશ્નને હોતો નથી, ત્રિપુલ માળસ સ્ત્રીના લાલચીને કદાપિ દેવ તરીકે કહેશે નહીં

મિથ્યાત્વ-અતત્ત્વને વિષે તત્ત્વ બુદ્ધિ, સત્ ને અસત્ માનવુ ઇત્યાદી સર્વ અજ્ઞાન પળાથી થાય છે, શ્રી વીતરાગ દેવ અદાર દોષ રહીત છે તેમને કેવલ્ય જ્ઞાન સૂર્ય સમાન હૃદયમાં પ્રગટ્યું છે તેથી લોકાલોકના ભાવને યથાર્થ જાણે છે તેથી મિથ્યાત્વનો નાશ થયો છે

અજ્ઞાન-મૂર્ખાવસ્થા સહીત હોય તે દેવ કહેવાય નહીં, દેવમાં અજ્ઞાન હોતું નથી, કેવલ્ય જ્ઞાન કરી સહીત દેવ યા ઉન્નત પ્રશ્ન છે.

નિદ્રા-નિદ્રા, નિદ્રા, નિદ્રા, પ્રચલા, પ્રચલા પ્રચલા, સ્થાનધિ

આ પાંચ પ્રકારની નિદ્રામાંથી કોઈપણ પ્રકારની નિદ્રા દેવમાં હોતી, નથી, તેથી તેમને પોઢવાની પોઢાડવાની જરૂર પડતી નથી, એ સર્વ અજ્ઞાન છે. દેવ નિદ્રા રહિત સ્વસ્વરૂપે સદા સ્થિતિ યુક્ત છે.

અપ્રત્યાઘ્યાન—દેવને વિષે અપ્રત્યાઘ્યાન પણ નથી.

રાગ—દ્વેષ, ઇષ્ટ ઉપર રાગ અને અનિષ્ટપર દ્વેષ સાંસારિક જીવોને હોય છે. પણ રાગદ્વેષ રહીત દેવ છે. દેવ જો એક ઉપર રાગ કરે અને બીજા ઉપર દ્વેષ કરે તો દોષવાન કહેવાય, અને તેથી તે દેવ કહેવાય નહીં, રાગદ્વેષવાળા જીવો માધ્યસ્થ હોઈ શકતા નથી. જ્યાં રાગદ્વેષ ત્યાં અજ્ઞાન, મોહ વસે છે, દેવને તો સર્વ જીવોપર સમદૃષ્ટિ હોય છે.

આશંકા—જે દેવમાં રાગ નથી તે દેવ પોતાના ભક્તો ઉપર રાગ રાખશે નહીં અને શત્રુઓનું સ્વરાવ કરશે નહીં, ત્યારે એવા દેવનું ધ્યાન કરવાથી શું હિત થઈ શકે ?

સમાધાન—હે મિત્ર રાગ દ્વેષ જેને હોય છે તેને ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, પણ હોય છે. અને ક્રોધથી અન્યજીવોને ઘાત પણ કરવો પડે છે. પોતાના ભક્તોને સુખી અને પોતાને નહીં ભજનારાઓને દુઃખી કરવા, તો પછી સમભાવ દેવમાં શી રીતે કહી શકાય ? અને દયા પણ શી રીતે કહી શકાય, માટે દેવનામાં રાગ દ્વેષ હોતા નથી, દેવના ગુણ ઓઢ્ઢીને દેવને જે સ્મરે છે, તેને તદનુસાર તે ગુણોનો લાભ થઈ શકે છે. અને

દેવના ઉપર જે દ્વેષ કરે છે, તે દ્વેષથી પોતે કર્મથી ભારે થાય છે. અગ્નિની પાસે જનાર જન ઉપર અગ્નિને રાગ નથી અને દૂર રહેનાર ઉપર દ્વેષ નથી, અગ્નિને સેવવાથી શીતતા નાશ પામે છે અને દૂર રહેવાથી તાઢ લાગે છે. એમાં અગ્નિને કંઈ રાગ દ્વેષનું મયોજન નથી. ચાર યાત્રી કર્મનો નાશ કરનાર ભગવંતને રાગ દ્વેષ હોતા નથી, તેથી તે વીતરાગ કહેવાય છે.

સ્વકૃત કર્માનુસારે મારી અગર નઠારી બુદ્ધિ ઉત્પન્ન થાય છે યદુક્ત.

શ્લોકા:

યથા યંથા પૂર્વ કૃતસ્ય કર્મણઃ
 ફલં નિધાનસ્યમિત્વાશ્વતિષ્ઠતે ।
 તથા તથા તન્ પ્રતિપાદનોદ્યતા ।
 પ્રદીપહસ્તેવ મતિઃ પ્રવર્તતે ॥ ૧ ॥

‘ ઇત્યાદિ અનાદિકાલથી આત્માની અવસ્થાતિ છે જીવોને જનાવનાર કાંડ નથી, જીવોને અનાદિકાલથી કર્મ લાગ્યું છે, અને તે કર્મથી આત્મા ચાર ગનિમા મટકે છે, અને પરમાવમાં રમનો પોતે કર્મનો કર્તા બને છે. પરવન્તુના સયોગે આત્મા અશુદ્ધ પરિણતિને ધારણ કરતો ડનો ભવ અમળ કરે છે. ડશ્વર જીવોને જનાવનાર નથી ટરેકુ જીવ માત્રે આઠ કર્મ લાગ્યાં છે.

૧ જ્ઞાનાવરણીય ૨ દર્શનાવરણીય ૩ વેદનીય ૪ મોહનીય ૫ આ-
યુષ્ય ૬ નામ ૭ ગોત્રકર્મ ૮ અન્તરાયકર્મ ૯ આઠ કર્મ દરેક
જીવને ક્ષીરનો સંયોગવત્ લાગ્યાં છે. જો કોઈ લોઢાના ગોળા-
ને તપાવે છે, ત્યારે જેમ લોઢાનો લાલચોળ થઈ જાય છે,
સર્વત્ર અગ્નિ ગોળામાં વ્યાપે છે, તેમ આત્માના અસંખ્યાતપ્રદેશે
કર્મ લાગ્યું છે. તે કર્મ અને આત્માના પ્રદેશો ચર્મ ચક્રુથી
દેખી શકાતા નથી. જ્યારે વિશિષ્ટ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, ત્યારે
કર્મ તથા આત્માના સ્વરૂપનો સાક્ષાત્કાર થાય છે, કર્મનો
નાશ થતાં જીવ પરમાત્મારૂપે થાય છે, એટલે ઉત્કૃષ્ટ સ્વ સ્વરૂપે
શુદ્ધ નિર્મલ અનંત સ્વશક્તિનો સ્વામી આત્મા તેને પરમાત્મા
સિદ્ધ, બુદ્ધ, ઇશ્વર, પરમેશ્વર, વિશ્વ, પ્રભુ, મહાદેવ આદિ
નામથી વ્યવહારાય છે. પ્રભુ એક નથી પણ જેટલા કર્મ સ્વપા-
વીને મોક્ષમાં જાય, તેટલા સર્વ પ્રભુ તરીકે કહેવાય છે. એક
પ્રભુ નથી, પણ અનેક પ્રભુ સિદ્ધ છે. એકમાં અનેક, અને
અનેકમાં એક એમ સિદ્ધ ભગવંતોનો મોક્ષસ્થાનમાં અવસ્થીતિ
છે. કદાપિકાલે તે મોક્ષસ્થાનમાંથી અહીં પાછા આવનાર નથી.
પ્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિ અનન્તમે ભાગે સિદ્ધોની સ્થિતિ છે.
મહાવીરભગવાન આદિની અપેક્ષાએ સારી અનંત ભાગે સ્થિતિ
છે. અતીતકાલે અનંત જીવો સિદ્ધ થયા. કોઈ તીર્થંકર પદ
પામી સિદ્ધ થયા, કોઈ સામાન્ય કેવલી થઈ સિદ્ધ થયા,
તીર્થંકર પણ અતીતકાલે અનંત થયા અને હાલ મહાવિદેહ
ક્ષેત્રમાં સિદ્ધ થાય છે. અને અનાગતકાલે સિદ્ધ થશે તોપણ

મંસારી જીવોનો સર્વનો મુક્તિ થવાની નહિ. અમય જીવોનો કદાપિ મુક્તિ થશે નહીં. શ્રી તીર્થંકરભગવાન દેવ તરીકે જાણવા. શ્રી તીર્થંકરની વાણી પાત્રીશ ગુણવાળી હોય છે, 'ચોત્રોશ અતિશયે કરી યુક્ત શ્રી અરિહત ભગવાન હોય છે. આ જગત્ને ચનાવનાર કોટ નથી જગત્ અનાદિકાલથી છે મોક્ષનો સ્થિતિ પણ અનાદિકાલનીથી છે, દ્રવ્યાર્થિક નયની અપેક્ષાએ લોક અને અલોક શાશ્વતો છે જીવનત્વ, અજીવતત્ત્વાદિ નવતત્ત્વ-પણ શાશ્વતા છે, -સારાશ કે નવતત્ત્વનો કોડ દીપ્ત સ્વસ્વરૂપે કરી નાશ થવાનો નથી, નરકસ્થાન પણ લોકની અંદર આવ્યું. દેવલોક મનુષ્યલોક પણ લોકાકાશની અંદર આવ્યો. તે સર્વંત્રી વિશેષ દહીરૂત સંપ્રયણી, ક્ષેત્રસમાસ, જનુદ્વીપ પદ્મતી-થી જાણવી. આ દુનીયામાં અનતા જીવો છે. કોટ ગમ કહે કે કે પરમાત્માના અગ્ર તરીકે જીવો છે. તે તેનું કહેતું ચાંદુ કે, દરેક જીવો પરમાત્મા સ્વરૂપે છે, કોઈ મોક્ષનું મ્થાન માનતા નથી તે અજ્ઞાનીઓ છે સિદ્ધ ગિલા ઉપર મોક્ષના જીવો છે, તેમને પરમાત્માઓ સિદ્ધ ભગવન્તો કહે છે, ત્યાં તેઓ અનંત મુક્ષ ભોગવે છે

પ્રશ્ન-સિદ્ધ ભગવનોમાં કેવું મુલ્ય હશે ?

ઉત્તર-સિદ્ધોનું મુલ્ય મુલ્યેથી કહી શકાય નેમ નથી. કોઈ અજ્ઞાની ભીલુ વગડામાં રહેનો હોય, ત્યાં કોઈ નગરનો રાજા આવે ચંદયો, પેલા ભિટ્ટે રાજાની આગતામ્વાગતા કરી. રાજા ભિટ્ટના ઉપર પ્રગમ્મ થઈ તેને પાંતાના નગરમાં લઈ ગયો,

ત્યાં વગ્નીશ પ્રકારનાં ભોજન, સારી સારી સુવા વાસ્તે તલાઈ-
ઓ, અનેક જાતિનાં શાક, અનેક જાતિનાં મેવા, ઘોઢા ગા-
ડીનાં વેસવાનું, અનેક પ્રકારનાં વેશ્યાઓએ કરેલા નાચ જોડ
મિલ્લ ઘણો સુખી થયો, પૌદ્ગલીક સુખની વાકી રહી નહી,
એક દિવસ મિલ્લના મનમાં વિચાર થયો કે “ હું મારા સર્ગા
વ્હાલાને મળું ” તે વાત રાજાને કહી પોતે જે અટવીમાં રહેતો
હતો ત્યાં ગયો, સર્વ મિલ્લો ભેગા થયા પેલા મિલ્લને તેઓએ
પુછ્યું ‘ કહો ભાઈ ! ત્યાં તારે સુવાનું કેવું સુખ હતું ? વગ-
ડામાં દ્રષ્ટાન્તના અભાવથી પોતાના હાથની હથેલી બતાવવા
લાગ્યો, દેરાલા જેવી ગોળ ગોળ સ્વાવાની વસ્તુઓ હતી, સં-
પૂર્ણ તેનું વર્ણન પણ થઈ શકે નહીં. તેમ દ્રષ્ટાન્ત આપી સમજાવી
પણ શકાય નહીં તેમ સિદ્ધનું સુખ સુખેથી શકાય તેમ નથી.
અનંત સુખ સિદ્ધ ભગવંત ભોગવી રહ્યા છે, આઠ કર્મ સ્વપ્નાથી
આઠ ગુણો સિદ્ધના જીવોને ઉત્પન્ન થાય છે. યતઃ

નાણં ચ દંસણં ચેવ અવ્વાબ્રાહં તહેવ સમ્મત્તં ।

અરકય ઠિઈ અરૂવી, અગુરુ લઘુ વીરિયં હવઈ ॥૧॥

જ્ઞાના વરણીય કર્મનો નાશ થવાથી અનન્તજ્ઞાન ગુણ સ્વાભા-
વિકગુણ સિદ્ધને ઉત્પન્ન થયો છે. દર્શનાવરણીય કર્મનો ક્ષય
થવાથી અનંતદર્શન પ્રગટ્યું છે, જ્ઞાન એ વિશેષ. ઉપયોગ આ-
ત્માનો છે, અને દર્શન એ સામાન્ય ઉપયોગ આત્માનો છે. જ્ઞાન
સાકાર ઉપયોગ તરીકે છે, અને દર્શન નિરાકાર ઉપયોગ રૂપ

જાણતું, વેદનીય કર્મનો નાશ થવાથી વાધા પીડા રહીત અવ્યા-
 વાધ મુક્તિ ઉત્પન્ન થયું છે. ત્રણે કાલમાનાં દેવતાનાં અને મનુ-
 પ્યના પૌદ્ગલિક મુક્તિ મેળા કરીએ તો પણ આત્મિક મુક્તિ-
 ના લેશની શરૂઆત નથી, પૌદ્ગલિક મુક્તિ વિભાવિક છે, અને
 આત્મિક મુક્તિ સ્વાભાવિક છે મોહનીય કર્મના નાશથી ક્ષાય-
 ક સમ્યક્ત્વ સિદ્ધ ભગવતને છે, ચારે ગતિનું આયુષ્ય સાદિ-
 સ્તાન્ત ભાગે છે આયુષ્ય કર્મનો નાશ થવાથી સિદ્ધ ભગવતને
 અક્ષય સ્થિતિ પ્રાપ્ત થઈ છે. મોક્ષમાં ગયેલો જીવ ત્યાંથી કોઈ
 દિવસ સંસારમાં પાછો આવતો નથી, મોક્ષમાં જીવવાના નથી,
 મોક્ષની ગતિ પામ્યા વાદ જન્મ ધારણ કરવો પડતો નથી.

પ્રશ્ન-મોક્ષમાં ગયાવાદ સિદ્ધના જીવો અહીં શા કાર-
 ãથી આવતા નથી, મોક્ષમાંથી મનુષ્યનાં દુઃખ કાપવા અહીં
 આવે તો શી હરકત તેમને થાય ?

ઉત્તર-મોક્ષમાં ગયાવાદ સિદ્ધના જીવો નિષ્ક્રિય થાય
 છે, મુક્તિના આત્માનો અક્રિય ગુણ છે, પુદ્ગલ સંબંધથી
 આત્મા સંક્રિય હતો કિંતુ મોક્ષમાં ગયાવાદ નિષ્ક્રિય આત્મા
 હોય છે. તેથી ત્યાંથી અહીં આવી શકતા નથી, બીજાનાં દુઃખ
 દેહને અહીં આવવાની મરજી પણ થતી નથી. કારણકે ઇ-
 ઞ્ઞાનો નાશ થયો છે, નિષ્ક્રિય સિદ્ધના જીવો ગમનાગમન
 કરી શકતા નથી. ગમનાગમન કરનારને સિદ્ધ ભગવંત
 કહેવાય નહીં

પ્રશ્ન—સિદ્ધ અનંત શક્તિના ધણી છે તો શું અહીં આવ-
વાની શક્તિ નથી ?

ઉત્તર—સિદ્ધનાં જીવો આત્માની અનંત શક્તિના ધણી
છે. પોતાના ગુણોના સ્વામી છે, કિંતુ પુદ્ગલના સ્વામી નથી,
પુદ્ગલ ચલ છે. પુદ્ગલ ચલન શક્તિવાળું છે આત્મા ચલન
શક્તિ રહીત છે. એટલે અચલ છે, ગમનાગમન રહીત છે, કર્મ
સ્વપ્નાવાદ પુદ્ગલ અર્થાત્ દ્રવ્યનો સંબંધ હ્રુદ્યા વાદ આત્મા સ્વ-
સ્વરૂપનો ભોક્તા થયો, નિષ્કલંકી થયો. ચલન સ્વભાવ પુદ્ગ-
લનો હતો તે દબ્યો તેથી અચલ થયો, આવવા જવાની શક્તિ
રહીત સિદ્ધ ભગવંતો છે, પરદ્રવ્યની શક્તિ સિદ્ધોને નહીં હો-
વાથી કંઈ ક્ષતિ નથી, અચલ એવા સિદ્ધો અહીં આવી શકતા
નથી. રાગદ્વેષ રહીતને ગમનાગમનનું પ્રયોજન નથી, અને તે-
મને ગમનાગમન વીલકુલ નથી, મોક્ષ સ્થાનમાં આકાશના
પ્રદેશો અવગાહી સ્વ સ્વરૂપે રહ્યા છે અને અનંત સુખ ભોગવે છે.

ચકલીયોની પેઠે મુક્તિના જીવો એક ઠેકાણેથી બીજે
ઠેકાણે ગમન કરતા નથી. સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતી કહે છે કે—
જીવ મુક્તિમેં કેટલોક કાલ રહકર પીછા લોટ આતા હે.
સૂત્રો ! આ વાક્ય વંધ્યા પુત્ર સમાન છે, જે કર્મથી મુકાષ તે
પાછા સંસારમાં આવતા નથી. ભગવદ્ગીતામાં પણ કહ્યું છે કે
યદ્ગત્વા ન નિવર્તન્તે તદ્દામ પરમં પદં । જે સ્થાન પ્રાપ્ત કરીને
પુનઃ ત્યાંથી જીવો કદાપિ સંસારમાં આવતા નથી, તે

મુક્તિ યા પરમપદ કહે છે. યતઃ દુઃસ્વજન્મપટ્ટીત્તદોષમિધ્યા
 જ્ઞાનાનામુત્તરોત્તરાપાયે તદનન્તરાપાયાદપવર્ગ. । ન્યાયદ્ર૦ ॥
 મિધ્યાજ્ઞાનના નાશથી દોષનો નાશ થાય છે, રાગાદિક
 દોષના નાશથી સંસારમાં જે પ્રવૃત્તિ થાય છે તેનો નાશ પામતાં
 દુઃસ્વનો પણ નાશ થાય છે તદત્યન્તરિમોક્ષોઽપવર્ગ તે દુ-
 સ્વાદિકનો અત્યંત નાશ થતા આત્મા પોતે સ્વજ્ઞાન દર્શન
 ચારિત્રાદિ ગુણે કરી પ્રકાશક થાય અને શરીર સંગ દૂર
 કરી સિદ્ધ શિલાની ઉપર વાસ કરે, તેનું નામ અપવર્ગ યા-
 મોક્ષ જાણવું. દુઃસ્વનો નાશ થવાથી અનંત સુખ સિદ્ધ ભગવાન
 ભોગવે છે. એક પ્રદેશે અનંતા સિદ્ધોની અવગાહના છે માટો-
 માટે ભેગા મલીને રહ્યા છે. સિદ્ધ ભગવંતો અનંત છે, રાગાદિ-
 કનો નાશ થવાથી એક રહેણામાં રહી હરકત નહતી નથી.
 એક જ ઠેકાણે સર્વ મુક્તિના જીવો ગી રીતે માઈ શકે ! જા-
 શકા દેવી શકતી નથી. કારણ કે-એક ઓરડામાં એક દીવો
 ફરીએ છીએ તેમ ત્યાં વીજા હજાર દીવા ફરીએ તોપણ દીવા-
 ઓનો પ્રકાશ પરસ્પર વાધા કર્યા વિના તેટલી જગ્યામાં માઈ
 રહે છે પણ હરકત આવતી નથી. તેમ મુક્તિના જીવો પણ
 નિરાકાર હોવાથી મોક્ષસ્થાનમાં અવાધાપણે ભેગા રહે છે.
 મિદ્ધ ભગવંતો ત્યાં રહ્યા ત્યાં લોકાલોકના ભાવને જાણે છે.
 કોઈ પણ વસ્તુ તેમનાથી છાની નથી

ઉદ્ધુ નામ કર્મ સ્વપચાથી મિદ્ધ ભગવંતો અરૂપી પદ પામ્યા
 છે, પાંચ ધર્મી, છ મંત્રણ, ઠ સંસ્થાન, ત્રણ યોગ આદિથી

રહિત સિદ્ધ ભગવંત છે, ગોત્ર કર્મના નાશથી સિદ્ધ ભગવંતને અગુરુ લઘુગુણ ઉત્પન્ન થયો છે, અંતરાય કર્મના નાશથી અનંત ગુણ સ્વસત્તાઈ રહ્યા હતા તે પ્રગટ્યા છે. અનંતશક્તિ યુક્ત થયા, દાનાંતરાયના નાશથી અનંત ગુણ દાન પોતાના આત્માને પ્રાપ્ત થયું છે. લાભાન્તરાયના નાશથી અનંતગુણ લાભની પ્રાપ્તિ થઈ છે. ભોગાન્તરાય તેમજ ઉપભોગાન્તરાય તથા વીર્યાંતરાયના નાશથી સ્વાભાવિક ગુણો પ્રગટ્યા છે. સિદ્ધ પરમાત્માને એકેક પ્રદેશે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર, વીર્યાદિ અનંતગુણ પ્રગટ્યા છે. સિદ્ધના જીવને સમય અનંતાનંત નવા નવા જ્ઞેયની વર્તનારૂપ પર્યાયનો ઉત્પાદ વ્યય થઈ રહ્યો છે । અને ગુણ તો ધ્રુવતા ધ્રુવપણેજ વર્તે છે. તેણે કરી સમય સમય અનંત મુખ સિદ્ધ પરમાત્મા ભોગવે છે.

આઠ પક્ષે કરી સિદ્ધનું સ્વરૂપ.

જ્ઞાનાદિક અનંતગુણ સિદ્ધ ભગવાનને પ્રગટ્યા છે, જે સદાકાલ નિત્ય શાશ્વતાપણે વર્તે છે. તે માટે સિદ્ધને નિત્ય કહીએ તથા એ જ્ઞાનાદિક અનંતગુણ જે સિદ્ધને પ્રગટ્યા છે તેને વિષે અગુરુલઘુ પર્યાય સમય સમય હાનિ વૃદ્ધિરૂપ ઉપજવો વિણસવો કરે છે. તે માટે સિદ્ધને અનિત્ય પણ કહેવાય. શ્રી રૂપમ યા શ્રી મહાવીર એમ એકનું ગ્રહણ કરતાં તો સિદ્ધ એક છે. તેથી સિદ્ધને એક કહીએ, તથા ગુણ પર્યાય તથા પ્રદેશ તે સર્વ સિદ્ધને અનેક છે, માટે અનેક પણ કહીએ, તથા એ સર્વ

ગુણ પર્યાય તથા પ્રદેશ અનેક છે તેમા પળ પોતાપણે તે સિદ્ધ
 એક વર્તે છે. માટે અનેકમા એક સિદ્ધ કહીએ. અને એક સિ-
 દ્ધમાં અનંતાગુણ, અનંતા પર્યાય, તથા અસંખ્યાત પ્રદેશ છે.
 માટે અનેક પળ કહીએ સિદ્ધમા સત્ અસત્ પક્ષ સ્વદ્રવ્ય, સ્વ-
 ક્ષેત્ર, સ્વકાલ, અને સ્વસ્વભાવે કરી સિદ્ધ સત્ છે. અને પર-
 દ્રવ્ય, પરક્ષેત્ર પરકાલ અને પરભાવે કરી સિદ્ધ અસત્ છે.
 સિદ્ધના સ્વદ્રવ્ય જ્ઞાનાદિક ગુણ જાણવા, સ્વક્ષેત્ર તે પોતાના
 અસંખ્યાત પ્રદેશરૂપ ક્ષેત્રને અવગાળીને રહ્યા છે તે જાણવું, તથા
 સ્વકાલ તે પોતાનો અગુરુલઘુ પર્યાય સર્વ ગુણોમાં સિદ્ધને
 હાનિ વૃદ્ધિ રૂપ ઉપજવો વિનસવો કરે છે તે તથા સ્વસ્વભાવ
 તે પોતાના ગુણપર્યાય જાણવા એ સ્વદ્રવ્યાદિક ચાર તેણે કરી
 સિદ્ધ પરમાત્મા સત્ છે. અને પરદ્રવ્ય, પરક્ષેત્ર, પરકાલ, અને
 પરભાવનું સિદ્ધમા અસત્ પળું છે તેણે કરી સિદ્ધ અમત્ જા-
 નવા, અન્યથા નહીં.

સિદ્ધમાં વક્તવ્ય અવક્તવ્ય પક્ષ કહે છે, સિદ્ધ પરમા-
 ત્મામાં અનંતાગુણ છે. તેમા જેટલા ગુણ કેવલી ભગવાનના
 પ્રરૂપ્યામા આવે તે વક્તવ્ય જાણવા અને કહેવામાં ન આવે તે
 અવક્તવ્ય જાણવા એ આઠ પક્ષથી સિદ્ધ ભગવાનનું સ્વ-
 રૂપ બતાવ્યું.

દેવે સત્તભગીયી સિદ્ધ પરમાત્માનું સ્વરૂપ કહે છે.

મયમ સ્યાદ્ અસ્તિ, સ્યાદ્નાસ્તિ, મ્યાદ્ અસ્તિ, સ્યાદ્

અવક્તવ્ય, સ્યાદ્ અસ્તિ અવક્તવ્ય, સ્યાદનાસ્તિ અવક્તવ્ય,
 સ્યાદ્ અસ્તિનાસ્તિ યુગપદ્ અવક્તવ્ય.

૧ સ્યાદ્, અવ્યય અનેકાંત માર્ગદ્યોતક છે. અનેકાંત
 પળે સર્વ અપેક્ષાયે કરી (અસ્તિ) છતાપણું તેને સ્યાદ્ અસ્તિ
 કહેવામાં આવે છે, ઇટલે સિદ્ધનું સ્વદ્રવ્ય તે પોતાના ગુણ પ-
 ર્યાયનો સમુદાય, સ્વક્ષેત્ર તે પોતાનાં અસંસ્થાત પ્રદેશ, સ્વકાલ
 તે સમય સમય ઉત્પાદ વ્યયની વર્તનારૂપ જાણવો, અને સ્વભાવ
 તે અનંત જ્ઞાન પર્યાય, અનંત દર્શન પર્યાય, અનંત ચારિત્ર પ-
 ર્યાય, અનંત અગુરુ લઘુ પર્યાય, તેણે કરી સિદ્ધને અસ્તિપણું
 છે, માટે પ્રથમ એ સ્યાદઅસ્તિ ભાંગો જાણવો.

૨ વીજો સ્યાદ્ નાસ્તિ ભાંગો કહે છે, સિદ્ધમાં પરદ્રવ્ય,
 પરક્ષેત્ર, પરકાલ, અને પરભાવ, એ ચારેનું નાસ્તિપણું છે તેથી
 કરી સ્યાદનાસ્તિ ભાંગો જાણવો.

૩ સ્યાદ્અસ્તિનાસ્તિ-સ્વગુણે કરી અસ્તિ છે અને પર-
 ગુણે કરી નાસ્તિ છે એ બે ભાંગા સિદ્ધને એક સમયે છે, જે
 સમયે સિદ્ધને સ્વગુણની અસ્તિ છે તેહીજ સમયે સિદ્ધને પરગુ-
 ણની નાસ્તિ છે, તેથી સિદ્ધને અસ્તિનાસ્તિ એ બે એક સ-
 મયમાંજ છે.

૪ સ્યાદ્ અવક્તવ્ય, નામે ચોથો ભાંગો કહે છે, સિદ્ધમાં
 સ્યાદ્ અસ્તિ નાસ્તિ એ બે ભાંગા એકજ સમયમાં છે, પરંતુ
 સ્યાદ્ અસ્તિ ઇટલું વચન કહેતાં અસંસ્થાતા સમય લાગે. ત્યાર

આદિ મ્યાદનાસ્તિ નામે વીજો ભાગો કહ્યો. એટલે જે સમયે અસ્તિ ભાગો કહ્યો તે સમયે નાસ્તિપણુ કહેવામા ન આવે અને નાસ્તિ કહેતા તેજ સમયે અસ્તિત્વ ન આવ્યું તેવારે અસ્તિ કહેતાં નાસ્તિપણાનો મૂળાવાદ લાગે. કિંવા નાસ્તિ કહેતા અસ્તિપણાનો મૂળાવાદ લાગે. એમ એક સમયમા બે વચન બોલ્યા જાય નહીં, એક અક્ષર બોલતા અસમ્યક્તા સમય થાય છે. ત્યારવાદ વીજો અક્ષર બોલવામા આવે તે માટે અવક્તવ્ય ભાગો જાણવો.

૫ સ્યાદ અસ્તિ અવક્તવ્ય—સિદ્ધમાં પોતાના અનંત ગુણોનું અસ્તિત્વ છે તે પણ વચનથી કહી શકાય નહીં, સિદ્ધના અનંત ગુણો અસ્તિત્વપણે છતાં અવક્તવ્ય છે, માટે સ્યાદ અસ્તિ અવક્તવ્ય નામનો પાંચમો ભાગો જાણવો.

૬ સ્યાદ નાસ્તિ અવક્તવ્ય—દડ, ચક્ર, પટ, ઘટ, પુષ્પ, પાપ, આશ્રવ, ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, કાલ, આકાશ-સ્તિકાય, આદિ દ્રવ્યોના ગુણનું સિદ્ધમા નાસ્તિપણું રહ્યું છે, પરદ્રવ્યના અનંતગુણ પર્યાયનું સિદ્ધમા નાસ્તિત્વ રહ્યું છે, તે મર્વ વચનથી કહી શકાય નહીં, સિદ્ધમાં અનંત પરધર્મનું નાસ્તિત્વ રહ્યું છે છતાં અવક્તવ્ય છે, માટે સ્યાદ નાસ્તિ અવક્તવ્ય નામનો ઊઠ્ઠો ભાગો જાણવો.

૭ સ્યાદસ્ત્યેવ સ્યાત્નાસ્ત્યેવ સ્યાદવક્તવ્યમ્—મિદ્ધમાં સ્વદ્રવ્ય, સ્વક્ષેત્ર, સ્વકાલ, અને સ્વભાવની અપેક્ષા સ્વગુણોનું

સ્વસમયમાં આસ્તિત્વ રહ્યું છે, તેજ સમયમાં પરદ્રવ્ય, પરક્ષેત્ર, પરકાલ, પરભાવથી પરદ્રવ્યનું નાસ્તિત્વ રહ્યું છે. એક સમયમાં તે વે ધર્મનું યુગપત્ પ્રતિપાદન કરવું અસમર્થ છે. યુગપત્ સ્વરૂપ કથન કરવામાં, આસ્તિત્વ, નાસ્તિત્વનું એક સમયમાં આપે ગ્રહણ વચનથી થાય નહીં. માટે સ્યાદ્ અસ્ત્યેવ સ્યાદ્ નાસ્ત્યેવ યુગપત્ અવક્તવ્યમ્ નામનો સાતમો ભાંગો જાણવો.

નિત્યાનિત્યાદિકની સપ્તભંગીથી સિદ્ધનું સ્વરૂપ કથન કરે છે. સ્યાદ્ નિત્યં, સ્યાત્ અનિત્યં, સ્યાત્ નિત્યાનિત્યં, સ્યાદ્ અવક્તવ્યમ્, સ્યાદ્ નિત્યં અવક્તવ્યમ્, સ્યાદ્ અનિત્યં અવક્તવ્યમ્, સ્યાદ્ નિત્યાનિત્યં યુગપત્ અવક્તવ્યમ્. ॥

૧ સ્યાત્—અનેકાન્તપણે સર્વ અપેક્ષાએ નિત્ય, શાશ્વત પણ વર્તે છે તેને સ્યાત્ નિત્ય ભાંગો કહિએ, શ્રી સિદ્ધ ભમવાનને જ્ઞાનગુણના છતા પર્યાય અનંતા, દર્શન ગુણના છતા પર્યાય અનંતા, ચારિત્ર ગુણના છતા પર્યાય અનંતા, એમ અનંતા છતા પર્યાય અનંતા એમ અનંતા છતા પર્યાય તે સિદ્ધને વિષે સદાકાલ શાશ્વતા નિત્યપણે વર્તે છે માટે સ્યાત્ નિત્ય ભાંગો પ્રથમ જાણવો.

૨ શ્રી સિદ્ધ પરમાત્માને અનંતા છતા પર્યાય પ્રગટ્યા છે, તે એકેક પર્યાયને વિષે અનંતા સામર્થ્ય પર્યાય રૂપ જ્ઞેયની વર્તના સમય સમય થઈ રહી છે. એટલે અભિનવ પર્યાયનું ઉપજવું અને પૂર્વ પર્યાયનું વિણસવું થાય છે, માટે એ સિદ્ધમાં અનિત્યપણું જાણવું તેથી સ્યાત્ અનિત્ય રૂપ બીજો ભાંગો કહ્યો.

૩ સિદ્ધમા પૂર્વોક્ત છતાં પર્યાય નિત્ય છે, અને સામર્થ્ય પર્યાય અનિત્ય છે, છતાં પર્યાય, અને સામર્થ્ય પર્યાય એ બે પર્યાય સિદ્ધમા એક સમયે સાથે રહ્યા છે, માટે સ્યાત્ નિત્યા નિત્યં નામનો ત્રીજો ભાગો જાણવો

૪ સિદ્ધમા નિત્ય અને અનિત્ય એ બે ભાગા એક સમયમા છે. કિંતુ સ્યાદ્ નિત્ય એટલું કહેતા અસરગ્યાતા સમય લાગે, ત્યારવાદ સ્યાદ્ અનિત્ય ભાગો કહેવાય, નિત્ય કથન સમયે અનિત્ય પણ નાવ્યુ અનિત્ય કથન સમયે નિત્યપણું નાવ્યુ, એક સમયને વિષે બે ભાગા કહેવામાં આવે નહીં, માટે અવક્તવ્ય નામનો ચોથો ભાગો સિદ્ધમા જાણવો વચનથી અગોચર એટલે વચનથી કહી શકાય નહીં તેને અવક્તવ્ય કહે છે

૫, ૬, સિદ્ધમા અનંત છતાં પર્યાય નિત્ય છે. તે પણ અવક્તવ્ય છે અનંત સામર્થ્ય પર્યાય અનિત્ય છે તે પણ અવક્તવ્ય છે

૭ સિદ્ધમા નિત્યાનિત્યપણું યુગપત્ એક સમયમા છે. પણ વચનથી અવક્તવ્ય છે માટે સ્યાત્ નિત્યાનિત્ય યુગપત્ અવક્તવ્ય નામનો સાતમો ભાગો જાણવો

બઠ્ઠી સિદ્ધ પરમાત્માના એક અનેકની સમ્પર્કગીઓ કર-ત્રી. યથા સ્યાત્ એકં, સ્યાત્ અનેક, સ્યાત્ ઇકાનેકં, સ્યાત્ અવક્તવ્યમ્, સ્યાત્ એકં અવક્તવ્યમ્, સ્યાત્ અનેકમ્ અવક્તવ્યમ્, સ્યાત્ ઇકાનેકં યુગપત્ અવક્તવ્યમ્ એ રીતે એક અનેક-

ની સપ્તભંગીથી સિદ્ધ સ્વરૂપ જાણવું.

વળી સિદ્ધમાં સ્યાત્ સત્યં, સ્યાત્ અસત્યં, સ્યાત્ સત્યા-
સત્યં, સ્યાત્ અવક્તવ્યમ્, સ્યાત્ સત્ અવક્તવ્યમ્, સ્યાત્ અસત્
અવક્તવ્યમ્, સ્યાત્ સત્યાસત્યં યુગપત્ અવક્તવ્યમ્ એ રીતે સત્
અસત્ની સપ્તભંગીથી સિદ્ધનું સ્વરૂપ જાણવું.

વળી સિદ્ધમાં—સ્યાત્ ભવ્ય સ્વભાવં, સ્યાત્ અભવ્ય સ્વભાવં,
સ્યાત્ ભવ્યાભવ્ય સ્વભાવં; સ્યાત્ અવક્તવ્યં, સ્યાત્ ભવ્ય
સ્વભાવં અવક્તવ્યમ્, સ્યાત્ અભવ્ય સ્વભાવં અવક્તવ્યમ્—સ્યાત્
ભવ્યાભવ્યસ્વભાવં યુગપત્ અવક્તવ્યમ્. એ રીતે ગુણ પર્યાયની
સિદ્ધમાં સપ્તભંગી જાણવી.

વળી સિદ્ધમાં—સ્યાત્ ગુણં, સ્યાત્ પર્યાયં, સ્યાત્ ગુણ
પર્યાયં, સ્યાત્ અવક્તવ્યમ્, સ્યાત્ ગુણં અવક્તવ્યં, સ્યાત્ પર્યાયં
અવક્તવ્યમ્, સ્યાત્ ગુણ પર્યાયં યુગપત્ અવક્તવ્યમ્. એ રીતે ગુણ
પર્યાયની સિદ્ધમાં સપ્તભંગી જાણવી.

નામ થકી સિદ્ધને એક કહીએ, ક્ષેત્ર થકી સિદ્ધને અસં-
ખ્ય પ્રદેશી કહીએ. સિદ્ધને એકેકે પ્રદેશે અનંતા ગુણો પ્રગટ્યા
છે, અસંખ્યાતા પ્રદેશ છે. અને ગુણ અનંતા છે, માટે
અસંખ્ય અનંત કહીએ, સિદ્ધ પરમાત્માના એકેક ગુણમાં અનંતા
અનંત પર્યાયની વર્તનારૂપ જાણવી. તે અનંત અનંત ભંગી
કહીએ, સિદ્ધ પરમાત્માના એકેક પર્યાયમાં અનંતો ધર્મ પ્રગટ્યો
છે તે અનંત અનંત ધર્મરૂપ ભંગી જાણવી.

પ્રથમ સિદ્ધિ-પૂર્વું નામ તે નામ સિદ્ધિ-શરીર મધ્યેથી ત્રીજો
 ભાગ ઘટાઢી બે ભાગ શરીર પ્રમાણે આત્મપ્રદેશનો ધન કરી
 આકાશ પ્રદેશોને અવગાહી રહ્યા છે તે સ્થાપના સિદ્ધિ, ચૌદમે,
 તેમજ ગુણ ઠાણે વર્તે છે તે દ્રવ્ય સિદ્ધિ જાણવા. કર્માણ્ક નાશ
 કરી જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, વીર્યાદિ અનંત ગુણોવડે કરી નિર્મલ
 સ્વ અનંત ગુણો જેને આલિભાવરૂપે યથા છે એવા સિદ્ધિ શિલા-
 ની ઉપર મોક્ષમાં વિરાજીત પરમાત્માઓને ભાવ સિદ્ધિ કહે છે.
 સિદ્ધિ ભગવાન પોતાના આત્માને અનંતજ્ઞાન અનંતદર્શન, અનંત
 ચારિત્ર ગુણરૂપ દાન આપે છે માટે સિદ્ધિ ભગવાનને ઢાની પણ
 કદીયે સંસારરૂપ નગરમાં ભમતાં થકા સવરૂપ રત્નની રાણ
 પામી આઠ કર્મ દૂરે કરી અનાદિકાલથી આનંદાદિત વડ
 મળ્યું. અને સત્તાયે રહેલું જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રરૂપ ધનનો લાભ
 મેળવ્યો, માટે તેમને લાભવાન કદીયે ઢાનાતરાયના નાશથી
 ઢાની અને લાભાન્તરાયના નાશથી લાભવાન સિદ્ધિ ભગવાન
 યથા. સિદ્ધિ ઈન્દ્રિય સુખના વિકારરૂપ ભોગથી રહિત છે. માટે
 સિદ્ધિ અયોગી જાણવા સિદ્ધિ ભગવાન મન વચન કાયાના યોગ
 રહિત છે. માટે તેમને અયોગી જાણવા. સ્ત્રીવેદ, પુરુષવેદ, અને
 નપુસકવેદ રહિત સિદ્ધિ છે માટે તેમને અવેદી જાણવા સિદ્ધિના
 એક ગુણને વિષે અનંતાનંત પર્યાયની સમય સમય ઉત્પાદ,
 વ્યયરૂપ નવા નવા ડ્રેયની વર્તના વડ રહી છે, તેને કરી સિદ્ધિ
 પરમાન્મા સમય સમય અનંત મુખ્ય ભોગવે છે. તે માટે સિદ્ધિને
 ભોગી જાણવા જ્ઞાનાદિ ~~પર્યાયરૂપ~~ પર્યાયરૂપ ગુણ થકી સિદ્ધિને

ઉપભોગી જાણવા. એટલે છતાં પર્યાયરૂપ ગુણ વારંવાર ફરી-
ફરીને એના એ ભોગવ્યામાં આવે માટે. તથા સિદ્ધના સામર્થ્ય
પર્યાય સમય સમયે નવા નવા જ્ઞેયની વર્તનાએ પલટાય છે તે
માટે સમય સમય નવું નવું અનંતું સુખ ભોગવે છે.

સિદ્ધને જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર અને વૌર્ય એ ચાર ગુણ તથા
અવ્યાવાધ, અમૂર્ત, અનવગાહક, એ ત્રણ, પર્યાય નિત્ય છે. તે
માટે એ નિત્યસ્વભાવ કહીએ, અને એક અગુરુલઘુ પર્યાય સિદ્ધ
ભગવાનને સર્વ ગુણમાં ઉપજવા વિણસવારૂપ હાનિ વૃદ્ધિ કરે
છે તે માટે સિદ્ધનો અનિત્ય સ્વભાવ પણ જાણવો. દ્રવ્યાસ્તિક
નયે કરી સિદ્ધનો નિત્ય સ્વભાવ જાણવો, અને પર્યાયાસ્તિક
નયે કરી સિદ્ધનો અનિત્ય સ્વભાવ જાણવો. સ્વજ્ઞાનાદિક ગુ-
ણના કર્તા તથા ભોક્તા સિદ્ધ છે, પૌદ્ગલિક વસ્તુના કર્તા
તથા ભોક્તા સિદ્ધ નથી. જે સ્વભાવ પલટે છે તેને ભવ્યસ્વભાવ
કહે છે. અને જે સ્વભાવ પટલતો નથી તેને અભવ્યસ્વભાવ કહે
છે. આ બે પ્રકારના સ્વભાવ સિદ્ધમાં છે, સિદ્ધ ભગવાનને જ્ઞાન,
દર્શન, ચારિત્રાદિ અનંતગુણ પ્રગટ્યા છે. તેનો કોઈ કાલે નાશ
થવાનો નથી, એટલે તે કોઈ કાલે પલટાશે નહીં, તે માટે તેની
અપેક્ષાએ સિદ્ધમાં અભવ્યસ્વભાવ જાણવો. સિદ્ધમાં એક અગુરુ
લઘુ પર્યાયે કરી અનંતગુણમાં હાનિ વૃદ્ધિરૂપ સમય સમય વ્ય-
યોત્પાદ થાય છે, તેની અપેક્ષાએ સિદ્ધમાં ભવ્ય સ્વભાવ જાણ-
વો. ગ્રાહક અને અગ્રાહક સ્વભાવે કરી યુક્ત સિદ્ધ ભગવાન
છે, સિદ્ધ પરમાત્માએ શુદ્ધ ધ્યાનાગ્રિએ કરી સર્વ કર્મ બાઢી

ભમ્મ કરી પોતાના સ્વરૂપનું ગ્રહણ કરી લોકને અગ્રભાગે જઈ અનંતસુખનું ગ્રહણ કર્યું છે. પોતાના ગુણો ગ્રહણ કર્યાં છે તે માટે સિદ્ધમા ગ્રાહક સ્વભાવ જાણવો અને પહેલો સત્તારમાં મોહનીય કર્મ વશ વર્તાઈ હતા ત્યારે સમયે સમયે અનંતકર્મ દલીલ ગ્રહણ કરતા હતા તેથી હાલ નિવર્ત્યાં માટે તેની અપેક્ષાએ અગ્રાહક સ્વભાવ જાણવો

સિદ્ધ પરમાત્મા સકલકર્મ સ્વપાત્રી પોતાનું સ્વસ્વરૂપ પ્રગટ કરી લોકને અતે સાદિ અનંતપે ભાગે તથા ત્રવાહની અપેક્ષાએ અનાદિ અનંતમેં ભાંગે જે આકાશ ગદેશરૂપ ક્ષેત્ર અવગાહી રહ્યા છે, ત્યાંથી કોઈ કાલે એહ પ્રદેશ મુક્તી અન્ય પ્રદેશે જવું નથી તે માટે સ્થિર સ્વભાવ કહીએ, અને અનંતગુણ સિદ્ધને પ્રગટ્યા છે, તેનો કોઈ પણ કાલે વિનાશ નથી તેની અપેક્ષાએ પણ સિદ્ધને સ્થિર સ્વભાવ જાણવો, અને સિદ્ધમા પર્યાયનું સમયે સમયે પલટણપણું છે એટલે પર્યાયે કરી હાનીવૃદ્ધી થાય છે તે સિદ્ધ પરમાત્માનો અસ્થિર સ્વભાવ જાણવો ક્રોધ રહિત, માન રહિત, માયા રહિત, લોભ રહિત, હાસ્યરહિત, અરતિ રહિત, રહિત, રાગ રહિત દ્વેષ રહિત, મોહ રહિત, મિથ્યાત્વ રહિત, પાંચ પ્રકારના શરીર રહિત, છ સંઘયણ રહિત, મન રહિત, વચન રહિત, લેશ્યા રહિત, નિદ્રા રહિત, કામ રહિત, ઇન્દ્રિય રહિત, સિદ્ધ ભગવાન જાણવા.

સિદ્ધ પરમાત્મા નિરાકાર છે, અક્ષય છે, અલ્પ છે, અક્ષર, અનક્ષર, અકલ, અગમ, અમલ, લોકાલોક જ્ઞાયક, મ્વદ્વ્યંબંત,

સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપ, સ્વસેત્રવંત, સ્વકાલવંત, સ્વભાવવંત, દ્રવ્યા-
સ્તિકનયાપેક્ષયા નિત્ય, પર્યાયાસ્તિકનયાપેક્ષયા અનિત્ય,
ગુણ પર્યાયપણે નિત્યાનિત્ય, સ્વસત્તાવંત, પરસત્તા રહિત, પંચ
દ્રવ્યથી ભિન્ન, સ્વસ્વભાવના કર્તા, પર સ્વભાવના અકર્તા, અ-
પર, એક, અનેક, અનંત ગુણે કરી વિરાજમાન, સિદ્ધ ભગવાન્
છે, જેણે એક સિદ્ધનું સ્વરૂપ જાણ્યું, તેણે અનંત સિદ્ધનું સ્વરૂપ જાણ્યું
એક સિદ્ધનું સ્વરૂપ જેણે જાણ્યું નથી તેણે અનંત સિદ્ધનું સ્વરૂપ
પણ જાણ્યું નથી. એ સ્યાદ્વાદ માર્ગ રહસ્ય છે. યતઃ એકોભાવઃ
સર્વેથાગેન દૃષ્ટઃ સર્વે ભાવાઃ સર્વથા તેન દૃષ્ટાઃ इति स्याद्वाद
મંજર્યાં અનેકાન્ત માર્ગની વલિહારી છે, અનેકાંત માર્ગવિવોધ
વિના સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થઈ શકતી નથી. આપ્ત પ્રણીત સિ-
દ્ધાન્તોને મળવાં, ગણવાં, તેમના વચનાનુસારે ધર્મમાં પ્રવૃત્તિ
કરવાથી મોક્ષ સ્થાનની પ્રાપ્તિ થાય છે.

હે શિષ્ય ! સિદ્ધનું યત્ કિંચિત્ વર્ણન દેવ તત્ત્વના પ્રસ-
ંગથી કથન કર્યું છે.

દેવ, તીર્થકરને એકજ જાણવા, અને દેવનેજ અરિહંત
કહેવાય છે.

પ્રશ્ન-અરિહંત કયાં સુધી થશે અને કયારથી અરિહંત ભ-
ગવાન્ થાય છે ?

ઉત્તર-હે મહ્યાત્મા, અરિહંત ભવિષ્યત્ અનંતકાલ સુધી
થશે. અને અંતોદિકાલથી અરિહંત ભગવાન્ થાય છે. અને
હાલ પણ અરિહંત ભગવાન્ છે.

મહાલ અરિહત ભગવાન્ કયા છે ?

ઉત્તર—હે ભવ્ય, હાલ અરિહત ભગવાન્ મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં છે, પન્નરક્ષેત્રમાં તીર્થંકર (અરિહત ભગવાન્) ઉત્પન્ન થાય છે. પાંચ ભરત, પાંચ ઈરવત, અને પાંચ મહાવિદેહ એ પન્નર ક્ષેત્રમાં તીર્થંકર ભગવાન્ ઉત્પન્ન થાય છે એ પન્નર ક્ષેત્ર અઢીદ્વીપમાં આવેલાં છે. અઢી દ્વીપની ઘઠાર તીર્થંકર ભગવાન્ ઉત્પન્ન થતા નથી. પાંચ મહાવિદેહમાં સદાકાલ ચોથો આરો વર્તે છે. અને ત્યાં તીર્થંકર ભગવાન્ પણ સદાકાલ વર્તે છે. પંચ ભરત, અને ઈરવતમાં સદાકાલ શાશ્વત વર્તતા નથી આ ભરતક્ષેત્રમાં ચોવીસ તીર્થંકર થઈ ગયા હાલ પંચમ આરો છે, તેથી તીર્થંકરનો વિરહ છે.

શ્રી તીર્થંકર ભગવાન્ ચાર ગુણે કરી સમુક્ત દોય છે તેના નામ.

શ્લોક :

અશોકવૃક્ષઃ સુરપુષ્પવૃષ્ટિઃ—

દિવ્યધ્વનિશ્રામરમાસનં ચ !

ભામંડલં દુંદુભિરાતપત્રં

સત્પ્રાતિહાર્યાણિ જિનેશ્વરાણાં । ૧ ।

એ અષ્ટ મહા પ્રાતિહાર્ય તથા જ્ઞાનાતિશય, રચનાતિશય, શૂજાતિશય, અપાયાપગપ્રાતિશય, એ ચાર અતિશય સદિન

चार गुणें करी विराजमान अरिहंत भगवान् छे, चार नि-
क्षेपें श्री अरिहंत भगवान् जणवा, नाम अरिहंत, स्थापना
अरिहंत, द्रव्य अरिहंत, अने भाव अरिहंत, अरिहंत
नाम ते नाम अरिहंत, अरिहंत भगवान्नी स्थापना स्थापवी
ते स्थापना अरिहंत, वीस स्थानक मध्येथी गमे ते स्थानक
आराधी तीर्थकर पण थवानां दळियां उपाज्यां, त्यारथी
द्रव्य अरिहंत जाणवा, केवळ ज्ञाननी प्राप्ति करी समवसरणने
विषे वेसे, देशना दे, त्यारे भाव अरिहंत जाणवा. यतः—

नामजिणा जिणनामा ।

ठवणजिणा पुणजिणंदपडिमाओ ॥

दव्वजिणा जिणजीवा ।

भावजिणा समवसरणत्था ॥ १ ॥

नाम जिन, स्थापना, जिन, द्रव्यजिन, तथा भावजिन ए
चार निक्षेपा अरिहंतनाज जाणवा.

प्रश्न—चार निक्षेपामांथी भावजिननो निक्षेपो साचो छे.
माटे ते मानवो बीज केम मनाय !

उत्तर—समाधान, चारे निक्षेपा सत्य छे, स्वस्वरूपे चारे
निक्षेपा सत्य छे, असत्य कही शकाय नही.

जिज्ञासु—स्थापना तरीके तीर्थकरनी मूर्ति बनाववामां
आवे छे ते बोलती नथी चालती नथी छतां तेने मानवाथी
शो लाभ थाय ।

સદ્ગુરુ—હે મિત્ર ! હજી તમોજ સદ્ગુરુ દ્વારા જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરી નથી. કાલિક સૂરી કસાડને શ્રેણિક રાજાજ કૂવામા નાચ્યો, ત્યા તેણે માટીના પાઢા બનાવી મારી નાચ્યા, તેથી તેને જીવહિંસા લાગી તેજુ શું કારણ તે તો કહો !

જિજ્ઞાસુ—સત્ય પાઢાની બુદ્ધિથી તેણે માટીના પાઢા મારી નાંચ્યા, તેથી તેને જીવહિંસા લાગી, તેમાં શુ ખોટુ છે ?

સદ્ગુરુ—તમારા બોલવા માત્રથીજ સ્થાપના નિષ્કેપાની સિદ્ધિ થાય છે, કારણ કે માટીના પાઢા બનાવ્યા તે કહ પચેન્દ્રિય જીવ નહોતા, તથા હાલતા, ચાલતા નહોતા, કહ માટીના પાઢા ઘાસ खाता નહોતા, મૃતરતા પણ નહોતા, તેમ છતા તે માટીના પાઢામા ચરા પાઢાપણાનો આરોપ કરી તેને કાલિકમૂરિ કસાડજ મારી નાચ્યા, તેથી તેને પાપ લાગ્યું, જ વાત જેમ સિદ્ધ કરી તેમ તદનુસારે શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમા ચોલતી નથી, ચાલતી નથી, ઉપદેશ આપતી નથી, તોપણ જિનેશ્વર ભગવાનની પ્રતિમામા ભાવ જિનેશ્વરની બુદ્ધિનો આરોપ કરી જિનેશ્વરની પ્રતિમાને માનતાં પૂજતાં ભક્તિ કરતા ઇષ્ટ ફલની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને મોક્ષની પ્રાપ્તિ કરાવો આપે છે.

જિજ્ઞાસુ—પત્થરની ગાય જેમ દૂધ આપી શકતી નથી, તેમ પત્થરની પ્રતિમા પણ શું ફલ આપી શકે ?

સદ્ગુરુ—દૂધપાક દૂધપાક જમ ગણતાં કહ દૂધપાક ખાવી

મળતો નથી તેમ અરિહંત અરિહંત નામ દેતાં કંઈ અરિહંત આવતા નથી, તો અરિહંત એવું નામ દેવાથી શો ફાયદો ?

જિજ્ઞાસુ-વાહરે વાહ અરિહંત એવું નામ દેવાથી અનંત ભવનાં પાપ નાશ થાય છે, અને વર્તમાન ભૂત અને અવિષ્ય કાલમાં યનાર તીર્થકરોનું સ્મરણ થાય છે, તેમનાં ગુણોનું સ્મરણ થતાં, તે ગુણો પ્રાપ્ત કરવા ઇચ્છા થાય છે. માટે અરિહંત નામનું સ્મરણ કરવું જોઈએ.

શ્રીસદ્ગુરુ-જ્યારે અરિહંત એવા શબ્દથી અરિહંત ભગવાનનું સ્મરણ થાય છે, તો અરિહંત ભગવાનની પ્રતિમાથી સ્મરણ થાય, તે યુક્તિ યુક્ત છે. અરિહંત એવો શબ્દ પણ પુદ્ગલ છે, અને અરિહંત ભગવાનની પ્રતિમા પણ પુદ્ગલપિંડની છે, અરિહંત એવા નામથી અને અરિહંતની મૂર્તિ થકી સાક્ષાત્ થઈ ગયેલા ભાવતીર્થકરનું સ્મરણ થાય છે. સૂર્ય એટલો શબ્દ વાંચતાં સાક્ષાત્ સૂર્યની યાદી થાય છે, એ વાત અનુભવ સિદ્ધ છે, તો જિનેશ્વરની પ્રતિમાને માનતાં પૂજતાં ફળ થાય તેમાં જરા પણ સંદેહ નથી. અરિહંત એવું નામ દેવાથી જેમ પાપનો નાશ થાય છે, તેમ અરિહંતની પ્રતિમાને પણ સાક્ષાત્ તીર્થકરનો આરોપ કરી માનતાં પૂજતાં સાક્ષાત્ તીર્થકરને માનવા પૂજવા સરખું ફળ થાય છે. પાંડવોના સમયમાં એક ભિલ્લ દ્રોણ ગુરુની પાસે ધનુર્વિદ્યા શિખવા માટે ગયો, દ્રોણ ગુરુના પાડી, ત્યારવાદ પેલો ભિલ્લ વગડામાં ગયો. ત્યાં માટીની

દ્રોણ ગુરુની મૂર્તિ બનાવી, અને સાક્ષાત્ દ્રોણગુરુની બુદ્ધિના
 માર્ગથી માનવા પૂજવા લાગ્યો, નમસ્કાર કરવા લાગ્યો
 તેને ધનુર્વિદ્યાની પ્રાપ્તિ થઈ એક દિવસ દ્રોણ ગુરુ અર્જુન
 સમક્ષ વનમાં ગયા ત્યાં, મિટ્ટે દ્વસપત્ર વિંધેલા જોયાં તેની ચા-
 પડે દેવી, દ્રોણ ગુરુ પુત્ર્યું કે હે મિટ્ટ ! ધનુર્વિદ્યા કયાથી
 મળે ? મિટ્ટે કહ્યું દ્રોણગુરુની પાસેથી દ્રોણ ગુરુ, કહ્યું કે
 દ્રોણ ગુરુ કયા છે ? મિટ્ટે પોતાનો હુપડીમાં તેમને લઈ
 જઈ માટીની બનાવેલી મૂર્તિને વતાવી અને કહ્યું કે આ મારા
 દ્રોણ ગુરુ છે, તેમની પાસેથી હું ધનુર્વિદ્યા શીખ્યો. દ્રોણ ગુરુ
 તથા અર્જુન આશ્ચર્ય પામીને કહેવા લાગ્યા કે, ગુરુ ઉપર મ-
 ક્તિ અને વહુ માનથી માટીના દ્રોણ ગુરુ પણ તેની રૂઠું ફલ
 સિદ્ધિ મોટું થયા.

સુત્રો વિચારો કે માટીના દ્રોણ ગુરુમાં માત્ર દ્રોણ, ગુરુ
 પણ કઈ દ્રુ ? ના કંઈ નહીં, તેમ છતાં માનથી દ્રોણગુરુની
 બુદ્ધિથી માનતા પૂજતાં સેવતા મિલ્લની પેઠે, જિનેશ્વર ભગવા-
 નની પ્રતિમાને જે માને છે પૂજે છે તેને શિવ સુખ આદિની
 પ્રાપ્તિ થાય છે, એમાં શંકા નથી શ્રી તીર્થંકર ભગવાન ચો-
 વ્રીશ અતિશય અને પારીસ વાણીના ગુણો કરી વિરાજમાન
 હોય છે. કેવળ જ્ઞાને કરી લોકાલોકના માત્રને વધાર્યું જાણે
 છે અવ્યયીયોના હિત મળી સમવસરણમાં વેસી દેશના આપે
 છે, વાર પર્યટા ભરાય છે, દેવતા, મનુષ્ય, તિર્થંક, સૌ સૌની
 માખામાં સમજે છે સૌના સમય દર થાય છે. પુન્યવંત જો-

વોને શ્રી તીર્થકરનાં દર્શન થાય છે, ભગવાનની
 ધ્વનિની પેટે ગાજે છે. પદ્મદ્રવ્યનું સ્વરૂપ ભગવાન કથન
 છે, નામાદિ નિક્ષેપાનું કથન કરે છે, ઉત્પાદ ધ્વનિ
 ધ્રુવ એ ત્રિપદીનું કથન કરે છે. નૈગમાદિ સાત નયનું
 કરે છે. સપ્તભંગી પ્રરૂપે છે. જીવા જીવાદિનવ તત્ત્વનું
 ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવથી વર્ણવે છે. શ્રાદ્ધ, શ્રમણ ધર્મનું
 કથન કરે છે. દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયનું સ્વરૂપ પ્રરૂપે છે.
 યોગ, ગણિતાનુયોગ, ચરણકરણાનુયોગ, ધ
 એ ચારે અનુયોગે કરી વ્યાખ્યા કરે છે. નિત્યાનિત્યાદિ
 ઠ પક્ષે કરી શ્રીતીર્થકર મહારાજા પદ્મ દ્રવ્યનું સ્વરૂપ વર્ણવે

દિગંવર-કેવલી દેશના દેતા નથી. ફક્ત તેમના મસ્તકમાં
 ઐકારનો ધ્વનિ નીકળે છે તેને દેવતા દુંદુભીમાં લઈ સમજાવે છે.

શ્રી સદ્ગુરુ-શ્રી કેવલી ભગવાનને મનયોગ, વચન
 યોગ, તથા કાયયોગ એ ત્રણ યોગ છે, વચન યોગથી દેશના
 શ્રી તીર્થકર ભગવાન આપે તે યુક્તિ યુક્ત વાત સિદ્ધ ઠરે છે,
 ઐકાર શબ્દમાંથી રૂપી અરૂપી પદાર્થનું સ્વરૂપ નીકળી શકે
 નહીં, દેવતા અવધિજ્ઞાનની ધર્મી છે, લોકાલોકના ભાવોનું
 વર્ણન કરી શકે નહીં, મુખથી વોલવાની શક્તિ છતાં શ્રી તી-
 થકર ભગવાન કેમ વોલે નહીં ? અને જ્યારે મુખથી વોલે
 નહીં ત્યારે ઐકારની ધ્વનિ કેમ કરે ? તે જરા માધ્યસ્થ-
 તાથી વિચારો. શ્રી તીર્થકર ભગવાન દેશના દે છે. મુખથી

બોલતાં કોડ જાતનો અડચણ પડતો નથી, કેવલ જ્ઞાને કરી દૂરેક પદાર્થોનું યથાતથ્ય સ્વરૂપ કથન કરે છે. રૂપભાદિક ત્રોવીસ તીર્થકરનો હાલ વિરહ છે ચોવીસમા શ્રી મહાવીર સ્વામીનું હાલ શાસન ચાલે છે.

શ્રી મહાવીર સ્વામીએ પવિત્ર મુલ્યથી કથન કરેલા સત્ગાહોનો હાલ આધાર છે, તથા તેમની પ્રતિમાના દર્શન કરતાં તેમની યાદી આવે છે તેનો આધાર છે. તીર્થકરની પ્રતિમા શાન્ત છે, તેથી તેમના સામું જોતાં પ્રથમ તો ભવ્યાત્માના હૃદયમાં શાન્તવાહિકા ગંગાનો પ્રાદુર્ભાવ યાય છે. મનમાં એમ વિચાર યાય છે કે અહો ! જે ભગવાનના અણુદાના સંચારથી મેરુ પર્વત કંપ્યો, એવા બલ-ચાન્ હતા, તોપણ અંતે ત્રીશ વર્ષ વાદ મુનિપણુ ગ્રહણ કર્યું. અહો જેની રાજાઓ તથા દ્રો ચાક્રી વજાવે છે, તે ભગવાન્ અરણ્યમાં એકલા ફર્યા, અરે ચેતન ! તુ ક્યારે રાગ દ્વેષ રહિત થઈ શમભાવે મુનિપણુ ગ્રહી, તેથી અવધ્યા પામીશ ? જે ભગવાન્ને અનેક મુગંધિ ચૂર્ણોથી દ્રાદિક દેવતાએ સ્નાન કરાવ્યું, તે ભગવાન્ વગડામાં, શૂન્યાગારમાં, દ્રવ્ય સ્નાન રહિત, વિચર્યા, અરે જીવ ! તુ શું નહાઈ ધોઈ દ્રવ્ય સ્નાનથી પોતાને પવિત્ર માની મકલાય છે ? ભગવાન્ અનંત શક્તિના ધર્મી હતા તેમને અનાર્થ જનોની કઠોર વાણીને ક્ષમાથી સહન કરી. અરે જીવ ! તુ ક્યારે વીજાની કઠોર વાણીને સહન કરીશ ? કોઈ અસમ્મ વચનથી આક્રોશ કરે છે, ત્યારે તું કેમ લાલ

ચોલ થઈ જાય છે ? અને મનમાં આદૃષ્ટ દોહટ્ટ ચિંતવે છે. તારી
 શી ગતિ થશે ? તીર્થંકર ભગવાનના આચરણમાં અને તારા
 આચરણમાં કેટલો વધો ફેર છે ? શ્રી તીર્થંકર ભગવાને સોનું
 રૂપું, વગેરેને અસાર જાણી તેનો ત્યાગ કર્યો, હે લાલચીયા
 પામર જીવ ! તું ભગવાનથી ડલટો ચાલી સોનું, રૂપું, વગેરેને
 મારું મારું માને છે, અને તેની પ્રાપ્તિ અર્થે અનેક પ્રકારનાં
 કુકર્મ કરે છે, તેથી શું પરભવમાં દુઃખી નહીં થવાનો ? અલ-
 વત્થ થવાનો. શ્રી તીર્થંકર ભગવાને સ્ત્રીને અસાર જાણી તેનો
 ત્યાગ કર્યો, અને સ્ત્રી સંવંધી ભોગોની અભિભાષા જરા માત્ર
 પળ કરી નહીં. દેવતાઓની સ્ત્રી સંવંધી પણ અભિલાષા કરી
 નહીં, સ્ત્રીનું શરીર સાત ધાતુથી વનેલું જાણી, તથા તેના
 શરીરમાં દુઃખની શ્રાંતિ જાણી તેનો ત્યાગ કર્યો. સ્ત્રી એ પ્રકાર-
 રની છે. ૧ દ્રવ્ય સ્ત્રી. ૨ ભાવ સ્ત્રી. દેવતાની સ્ત્રી, મનુષ્યની
 સ્ત્રી અને તીર્થંચની સ્ત્રી આ ત્રણ પ્રકારની સ્ત્રી દ્રવ્ય સ્ત્રી જાણવી.
 આત્માની પરવસ્તુ સંવંધી અભિલાષા, પૌદ્ગલિક વસ્તુની
 મમતા તેનો ઉપભોગ, તેથી ઉત્પન્ન થયેલી આત્માની રાગ દ્વેષ
 મય અશુદ્ધ પરિણતિ તેને ભાવ સ્ત્રી કહે છે. બહિરાત્મિયો, સદા
 અશુદ્ધ પરિણતિમાં રમ્યા કરે છે, તેમને દરેક સંસારના
 પદાર્થોની અભિલાષા મનમાં રહે છે, તેમને પરવસ્તુમાં સદાકાલ
 રાચવું માચવું થાય છે. દ્રવ્ય સ્ત્રીના ત્યાગથી ભાવ સ્ત્રી ત્યાગી
 એમ એકાંતે કહી શકાય નહીં. ભાવ સ્ત્રીના ત્યાગથી દ્રવ્યસ્ત્રીનો
 ત્યાગ અવશ્ય થાય છે. શ્રી ભગવાને આ બે પ્રકારની સ્ત્રીનો

ત્યાગ કરેલો છે. ધર્મધ્યાન અને શુદ્ધ વ્યાનના પાયામાં ચિત્તની
 એક્યતા કરતા હતા ભગવાન્ ગામોગામ વિચર્યા અહો ! હું
 દ્રવ્યસ્ત્રી અને ભાવસ્ત્રીના ત્યાગ પૂર્વક આત્માની શુદ્ધ પરિણતિને
 ઓઢાવી તેમાં રમતો હતો ક્યારે મુનિપણ ગ્રહણ કરી ગામો-
 ગામ વિચરીશ ? શ્રી તીર્થંકર મહારાજાણે પચ મહાવ્રત ગ્રહણ
 કર્યા, તેમ હું પણ પચ મહાવ્રત ગ્રહણ કરી શુદ્ધ ચારિત્ર પાઢતો
 નિર્મલ સ્વભાવે ત્યારે મનુષ્યાયુ નિર્ગમન કરીશ ? અહો મારી
 ક્યા અલ્પજ્ઞતા અને પ્રમુની ક્યા સર્વજ્ઞતા ! હું અલ્પજ્ઞ છતાં
 કેમ અભિમાન કરું અહો પ્રમુની શાન્ત મૂર્તિ મારા હૃદય
 કમળને સૂર્યના પ્રકાશની પેઠે વિકાશે છે

પ્રમુની મૂર્તિથી સાક્ષાત્ તીર્થંકર ભગવાનની સ્મૃતિ ઉદ-
 ભવે છે અને પ્રમુનુ સ્મરણ થતા સાક્ષાત્ મૂર્તિમાં અને પ્રમુમાં
 ભક્તતા ભાસતી નથી અહો, પરમોપકારી પરમ પૂજ્ય અશરણ-
 શરણ, ભવામોધિ તારક તરણિ સમાન સસાર તારક, ચડ-
 ગતિ વારક, શ્રી તીર્થંકર ભગવાનના સ્મરણથી મનમાં ઉત્પન્ન
 થતા સજ્જત વિકલ્પોનો નાશ ધનમાં થાય છે

પ્રશ્ન—રૂપિનુ વ્યાન સ્મરણ કરવાથી રૂપો પણ પ્રાપ્ત થાય
 છે, અને અરૂપિનુ વ્યાન સ્મરણ કરવાથી અરૂપો પણ પ્રાપ્ત થાય
 અને રૂપીપણથી તો પરમાત્મ પદની પ્રાપ્તિ થતી નથી માટે
 રૂપો વગેરે પ્રમુની મૂર્તિનુ ધ્યાન સ્મરણ કરવાથી અરૂપી પણ
 શી રીતે પ્રાપ્ત થાય ?

ઉત્તર—હે પૃચ્છક ! હે ભવ્યાત્મા ! એકાગ્ર ચિત્તથી સાં-
 ખળ, ધ્યાન કે પ્રકારે છે ? સાલંબન ધ્યાન, ૨ નિરાલંબન ધ્યાન
 સાકાર વસ્તુમાં ગુણીનો આરોપ કરી એકાગ્રચિત્તથી ગુણોનું
 સ્મરણ કરવું તે સાલંબન ધ્યાન કહેવાય છે, સાકાર વસ્તુના
 આલંબન વિના ભાવ સ્ફુરાયમાન થતો નથી. ભાવની સ્ફુર-
 ãાથી નિરાલંબન ધ્યાન થઈ શકે, તે કહે છે. પરમાત્મા સ્વરૂપ
 પોતાનો જે આત્મા છે, તેના અસંખ્યાત પ્રદેશ છે, એકેક
 પ્રદેશે અનંત જ્ઞાન છે, અનંત વીર્ય છે, અનંત ગુણનો
 આત્મા ધણી છે, કર્મ થકી રહિત સ્ફટિક રત્નની પેઠે નિ-
 મ્મલ છે, શુદ્ધ છે, જ્ઞાનમય છે, એમ ઉપયોગે કરી એકા-
 ગ્રવૃત્ત્યા સ્મરણ કરવું, તન્મયતા ભાવવી, તેનું નામ નિરા-
 લંબન ધ્યાન છે, નિરાલંબન ધ્યાનનો શુદ્ધ ધ્યાનમાં અં-
 તર્ભાવ થાય છે, અને સાલંબન ધ્યાનનો ધર્મ ધ્યાનમાં
 અંતર્ભાવ થાય છે, સાલંબન ધ્યાન વિના નિરાલંબન ધ્યા-
 નની પ્રાપ્તિ થતી નથી, માટે પ્રથમ સાલંબન ધ્યાનની જરૂર છે,
 રૂપીનું ધ્યાન કરવાથી રૂપીપણું પ્રાપ્ત થાય છે, એવી જે શંકા
 કરી તે પણ મુક્તિદ્વારા વિચારતાં નિરસ્ત થાય છે, કારણ કે,
 પ્રભુની મૂર્તિને વિષે ભાવતીર્થકરનો આરોપ કરીને તેમના ગુ-
 ãોનું ધ્યાન તથા સ્મરણ કરવાથી, રૂપીપણું પ્રાપ્ત થતું નથી.
 હલદું કર્મવડે સંયુક્ત આત્માની શુદ્ધ દશા જાગતાં અરૂપી પદ
 પામે છે, આત્મહિતાકાંક્ષી દરેક વસ્તુને દેખે છે, પણ તે તન્મય
 બનતો નથી.

જે વસ્તુનું ધ્યાન યા સ્મરણ કરીએ, તન્મય પણ બની શકાતું નથી. ત્રિપતું ધ્યાન યા સ્મરણ કરવાથી તન્મય બની શકાતું નથી. તેમજે અમન્ય જીવો છે તે પરમાત્માનું સ્મરણ કરે તો પણ અમન્યત્વપણાને લીધે તે પદની શ્રદ્ધા તથા યોગ્યતાના અભાવે તે પદની પ્રાપ્તિ થતી નથી. આત્મામાં તે પદની યોગ્યતા હોય અને તેની શ્રદ્ધા પ્રગટે તો તેનું ધ્યાન તથા સ્મરણ કરવાથી તન્મયત્વમય આપણે બની શકીએ.

પ્રભુની મૂર્તિ જડ છે, આપણે કંઈ એ મૂર્તિનો જડ સ્વભાવરૂપે બનવા ધારતા નથી, પણ તે મૂર્તિમાં તીર્થંકર ભગવાન્નો આરોપ કરેલો છે તે ભગવાનમાં રહેલા ગુણોની પ્રાપ્તિ માટે તેમનું સ્મરણ યાન કરીએ તેથી તે ગુણોનો આધારભૂત જે આત્મા અરૂપી પદ પામેલો છે, તે પદને સ્મરણ ધ્યાનથી આપણે પામી શકીએ.

જે જે વ્યક્તિનું સ્મરણ કરીએ છીએ, તે વ્યક્તિમાં રહેલા ગુણોની યોગ્યતાને પ્રાપ્ત કરવાની આપણામાં શક્તિ તથા સ્વભાવ હોય છે, તો તે ગુણોને આપણે પ્રાપ્ત કરીએ છીએ, શ્રી તીર્થંકર શરોરનિષ્ઠ અનંત ગુણનું ધ્યાન કરતા રૂપીદ્વારા અમ્પીતું ધ્યાન ધાય છે, મુન્ય રીત્યા આપણું લલ્લ તેમનામાં રહેલા ગુણો પ્રાપ્ત કરવાનું છે, તેથી રૂપીનું ધ્યાન કરતા રૂપી પણ પ્રાપ્ત થતું નથી. કામ્બળે, તેમના શરીરમાં રહેલા ગુણોનું સ્મરણ તથા ધ્યાન તથા તેમને જેવા જેવા તપ

કર્યા તથા ભવ્ય લોકોને કેવી રીતે ઉપદેશ આપ્યો, આત્મગુણો
 પ્રાપ્ત કરવાને તેમને પંચ મુનિવ્રત અંગીકરી કેવાં કષ્ટ સહન
 કર્યાં, અંતે ઘાતિ કર્મનો ક્ષય કરી કૈવલ્ય લક્ષ્મીથી પોતાના
 આત્માને અઘંડ ધનનો સ્વામી કર્યો, તેમ હું પણ કયારે ક-
 રીશ ? એમ આપણી મનોવૃત્તિ તે ગુણોને પ્રાપ્ત કરવા લક્ષ સ્વેચ્છે
 છે, પણ તેમનું શરીર મનોહર હતું, તેવું મારું થાઓ એમ અભિ-
 લાષા રહેતી નથી. તેથી રૂપીપણું પ્રાપ્ત થતું નથી. માટે રૂપી
 એવી પ્રભુની મૂર્તિની પૂજા કરવાથી તેમની ભક્તિ કરવાથી
 સાક્ષાત્ અરિહંત ભગવાનની પૂજા ભક્તિ કરી કહેવાય, કાર-
 ãમાં આવતું વસ્ત્ર ઠેકાણે સાદૃશ્યપણું છે, પ્રભુની મૂર્તિમાં પ્રેમ
 ભક્તિને લીધે એવા દૃઢ સંકલ્પથી સાક્ષાત્ થઈ ગયેલા તીર્થક-
 રનો આરોપ કરવામાં આવે છે કે જેથી મૂર્તિ સ્વરૂપે સાક્ષાત્
 તીર્થંકર ભગવાન ભાસે છે. અને તેવી રીતે માસતાં પ્રભુનું બ-
 હુમાન, ગુણગ્રામ અત્યંત ભક્તિથી કરતાં આત્માનો શુદ્ધ યા
 શુભ પરિણામ પ્રગટે છે, અને ઘણાં કર્મ તત્ક્ષણ નાશ છે. અને
 પ્રભુનાં વચનોનાં બહુમાન રૂપ તત્ત્વરુચિ પ્રગટે છે. અને પ્રભુનાં
 આગમ ઉપર શ્રદ્ધા બેસતાં સમ્યક્ત્વ પ્રગટે છે. અને સમ્યક્ત્વ
 પ્રગટ થતાં ક્રોધ, માન, માયા, લોભની ક્ષીણતા થાય છે. અ-
 નાદિકાલથી સંસારમાં મમતાથી થતી પ્રવૃત્તિ સ્વતઃ બંધ પડે
 છે, અભવ્ય જીવને સંસારમાં પ્રવૃત્તિ અનાદિ અનંતમે ભાંગે છે.
 ભવ્યજીવને સંસારમાં પ્રવૃત્તિ સમ્યક્ત્વ પ્રગટ થયા બાદ અનાદિ
 સંસ્કાર ભાંગે છે, એટલે ભવ્યાત્મા બહિરાત્મભાવે પરવસ્તુને

मोती मानी विद्याना कीडानी पेठे विद्यामा रुचिरंत, शुक्-
 रणी पेठे अनादिकाळधी दुःखने सुखरूप मानी परने पोतानुं
 मानी बाह्य धन धान्यादिकने पोतानुं मानी रागद्वेषने जोरे सं-
 सारमा प्रवृत्ति कर्या करतो हतो, ते प्रवृत्तिने पोतानुं स्वरूप
 सपञ्चा बाद सोटी दुःखदायी भवभ्रमणेहेतुभूत जाणी
 तेनां सगदूर क्यों एटले संसारं प्रवृत्ति स्वतः बंध पडो का-
 रणके प्रवृत्ति कर्त्ता आत्माए पोते असार जाणी तेनो त्याग
 क्यों एटले तेनु जोर कंड चाल्यु नहीं, अने संसारिक पदार्थों
 उपर उदासीनता प्रगट यद्, विवेक रूप सूर्य करी आत्मानु
 शुद्ध स्वरूप जाण्युं, सत्यासत्यनो विवेक भगटयो, आत्मानां
 रहेला अनंत गुण रूप खजानो प्रत्यक्ष देखवामा आव्यो.
 अहो ! परमात्मा सिद्ध भगवान्, अनंत गुणरूप खजाने
 करी परिपूर्ण थया छता अनंत मुखमा सादि अनंत स्थिति
 निर्गमे छे. बाह्यधन जे धान्यादि पुद्गलरूप तेनो प्रभुने
 सग नयी बाह्य धनयी रहितने अभ्यंतर अनंत धन वडे
 करी सहीत श्री तीर्थकर भगवान् छे बाह्य धन जे सु-
 र्वण, मोती, रुप छे ते जड छे, बिनाजी छे पुद्गल
 छे, सडण, पडण, विज्रमन स्वमारूप छे, ते कोटनुं
 थयुं नयी, थवानु नयी. तेनी ममतायी अरे में म्दारा सत्य
 अभ्यंतर धन उपर दृष्टि दीधी नहीं अने तेने मास करवा मय-
 तन पण क्यों नहीं हवे विचार थयो के त्पारे हवे मारे अ-
 भ्यंतर धन उपर दृष्टि देखी सोइये, परमात्मानु अनंत गुण रूप

वारंवार मने कही बर्ताव

हवे हुं कदो अशुद्ध परिणतिरूप वेश्या
जीवो मृगनी पेटे थया छे, गांडा बनी
करीश नहीं, एम खात्रीयो कहुछु.

शुद्ध चेतना स्त्री-मारी पूज्य आत्मपति !

ठेकाणे आव्याछो, पण घडोमां पाछा तेनी
जशो. कारण के-तृष्णा, विषय पिपासा-रूप
तमने ललचावो वेश्यानी पासे झणमां लइ
पाछा कूतरानी पुंछडीनी पेटे हवा, बेवाने तेवा य
जरा मात्र पण याद करशो नहीं, विषयरूप
भरीभरीने अविवेकरूप खाट उपर बेसीने
पीशो, अने गांडा बनी जशो. आ मारी स्त्री,

आ मारो शत्रु, आ मारी मा, आ मारुं धन, आ मारुं
एम मुखथी लवारो करशो. अने क्रोध, मान, माया, लोभरूप
चोरो तमो गांडा बनी गया के तुरत तमारुं धन हरण करवा
मंडशे. तमने भान रहेशे नहीं के मने चोरो लूटे छे. अने हुं
लूटाउछुं. ममत्तरूप कटारथी तमारुं गळुं कापी नांखशे, अने
अंते दुःखी थशो, माटे पेहेलांथी हे आत्मपति ! हुं तमने कहुछुं
के अशुद्ध परिणतिरूप वेश्यानी तृष्णा तथा विषय पिपासरूप
दासीओ तमारा हृदयमां प्रवेश करी तमने वेश्यानी पासे खंची
लइ जशे, माटे तमो तेनो विश्वास राखशो नहीं. अने तेने
आववाना रस्ता बंध करी मारी साथे असंख्यात प्रदेशरूप

ધરમા વસશે, તો કોઈનો થેય રહેશે નહીં ।

આત્મપતિ-અરે ઓ-મારી બ્હાલો શુદ્ધ ચેતના ! હવે હું આસ્વાર કેમ મેરું પવેત જોવડો મૂલ કરીશ ? ચોટ રોજલોકના એકેક પ્રદેશે અનતીવાર જન્મ-મરણ કર્યા, એકેક પરમાણુને અનતીવાર શરીરરૂપે પરિણમાવ્યો, આહારરૂપે પરિણમાવ્યો, આઠ વર્ગનારૂપે પરિણમાવ્યો, હવે હું પુદ્ગલની ઁઠમા કેમ સૃષ્ટિના ધરુ ? અને, વિપય-પિપાસાનો આશાએ કેમ વીજાની આજીજી કરું ? કેમ, નમ્ર વચનો ઉન્ચારુ, વિપય વિષરૂપે પાલા ગોઢીને કેમ પીશ ? અલવત્ કદાપિ હું અશુદ્ધ પરિણતિ રૂપે વેડ્યાની મગતિ કરીશ નહીં એમ નક્કી જાત્રીથી કહું છું સમતારૂપ મારી ટાંસીને દુકમ કરીશકે જેથી મમતા મારા ધરમા ગવેશ કરી શકશે નહીં. સતોષરૂપ કોટ બારી અંતઃસ્થિત મને વિપયની ખીંતિ નથી ઉપયોગરૂપ મારા ભિત્રની સમતિથી હું હવે વારવાર મારા શુદ્ધ સહજાનંદ અખંડ અમર અજર નિ કલક સચ્ચિદાનંદ સ્વરૂપમા રમણતા કરીશ, અને તારી સોરત ક્ષણવાર પણ મૂકીશ નહીં સવરૂપ કોટવાઢ પાપ પુણ્યને પેસવા દેશે નહીં, મારા અસહ્યાત પ્રદેશરૂપ ધરમા કર્મરજ લાગી છે તેને ભાવનારૂપ સાવરણીથી વાઢી નાહીશ, હવે હું સિંહ સરસી વૃત્તિ પારણ કરીશ હે શુદ્ધ ચેતના સ્ત્રી ! તું મારી સંગતિ મૂકીશ નહીં. તું બ્યારે મારી ધામેથી જતી રહે છે, ત્યારે અશુદ્ધ પરિણતિરૂપ વેડ્યા દુઃખ દે છે, માટે મારાથી અલગ તારે રહેવું નહીં

શુદ્ધ ચેતના સ્ત્રી-આત્મપતિ ! તમે સમજી થઈને
 મૂલો ? હો જેનું મુગ્ધ પળ અપવિત્ર છે, એવી ચાંડાલણી
 અશુદ્ધ પરિણતિ વેઝ્યાની તમો સોવત કરો છો, અને જ્યાં
 તમો એની સંગતે રમો છો, ત્યારે હું ત્યાંથી દૂરે સ્વમું છું; કાર-
 ન કે ચાંડાલણીથી દૂર રહેવું એ પવિત્ર જનનું ભૂષણ છે, તમે
 ચાંડાલણીની સંગતિ કરવાથી ચાંડાલ જેવા વનો છો ત્યારે હું
 તમારાથી અભડાવાના ભયથી દૂરે સ્વમું છું, તેમાં તમારો જ વાંક છે.

આત્મપતિ-હે શુદ્ધ ચેતના સ્ત્રી ! તમો મારાથી દૂર સ્વ-
 સો છો ત્યારે અશુદ્ધ પરિણતિની સોવત થાય છે. તમો મારી
 પાસેથી સ્વસો નહીં તો અશુદ્ધ પરિણતિની હું કેમ સોવત કરું
 તે વિચારી જુઓ.

શુદ્ધ ચેતના સ્ત્રી-અશુદ્ધ પરિણતિ જ્યારે તમારી તરફ
 લક્ષ કરે છે કે તુરત તમો તેના ઉપર પ્રેમ કરો છો, અને મને
 વિસારી મૂકો છો. જ્યારે તે નજીક આવે છે, ત્યારે અભડા-
 વાના ભયથી હું નાસી દૂરે સ્વમું છું. જો તમો તેના ઉપર પ્રેમ
 કરો નહીં, અને તેને આવકાર આપો નહીં તો હું તમારી પા-
 સેથી શા માટે દૂરે સ્વમું ? શાસ્ત્રમાં સ્ત્રીને અર્ધાંગના કહેલી છે,
 યળ તમો વેઝ્યાની સંગતે જોવાય નહીં તેથી દૂરે
 વાંક નિઃશ્રી જીવંતી સ્ત્રીથી
 હવે તમો પ્રતિજ્ઞા પૂ-
 તેની મમતા આશા
 નહીં, એમ ક-

હોતો હું તમોરી પાસે સદાકાલ વસુ, જરા માત્ર સ્વર્ગ નહીં.
 આત્મપતિ મારી બહાલી શુદ્ધ ચેતના ! તારા વચનો
 મારા હૃદયને ભેદી નાચે છે, હું કટ લગાડ માણસ નથી હું
 સુત્રમ કુલનો છું, સિદ્ધનો માટ છું, હવે તારા ધન ધાન્ય સ્ત્રી
 પુત્ર આદિ ઉપરથી મમતા ઉતારી અભ્યંતર આત્મિક ધનની
 પ્રાપ્તિ માટે પ્રયત્ન કરીશ, અને મારું ધન, અનાદિકાલથી તિ-
 રોભાવે રહ્યું છે, તેને આધિર્ભાવે કરીશ. અને આત્મિક સુદ્ધિ
 પ્રગટભાવે કરીશ, હે શુદ્ધ ચેતના, આપણે અનંત સુખની લહેરમાં
 સ્વકાલ નિર્ગમન કરીશું, સસારિક પદાર્થો ઉપરથી મેં પ્રવૃત્તિ
 થતી હવે ત્યાગી, હવે મેં આત્મગુણમાં પ્રવૃત્તિ કરી છે પૌદ્ગ-
 લિક ધન આત્મિક ધન આગલ શા હિસાબમાં છે, અરે
 આટલો કાલ કાચના કટકાને મણિ ધારી હું મૂર્ખ વ્યવસ્થા હવે
 કેમ જાણી જોડ પૌદ્ગલિક સુખની ભ્રાતિથી સસારમાં પ્રવૃ-
 ત્તિ કરું અલગત નહીં કરું, મન, વચન, અને કાયાથી ન્યારું
 મારું આત્મ ધન છે, તો તે વ્રણ યોગને કેમ ધન તરીકે માનું ?
 અલગત હવે માનીશ નહીં, આવા આત્મપતિના વચનો સાંભળી
 શુદ્ધ ચેતનાસ્ત્રી અત્યંત પ્રમોદ પામી, અને સ્વપતિ સગે અદ્વૈત-
 જ રહેવા લાગી આત્મપતિ એ પણ જ્ઞાનક્રિયા કરી કર્મ કલંક
 રહીત થઈ ધનઘાતી આદિ કર્મ સ્વપાત્રી અનંત ચતુષ્ટયની પ્રા-
 પ્તિ કરી, શુદ્ધ ચેતનાની સગે મોક્ષ સ્થાનમાં જઈ વ્યવસ્થા ઇત્યા-
 દિ ધ્યાન કારણોભૂત શ્રી જિનપ્રતિમા છે, તેના યોગે સાલંકન
 ધ્યાનદ્વારા નિરાલસન ધ્યાન યોગે શાશ્વત પદ સગી વચાય છે,

એ નિઃસંશય વાત છે. પ્રભુએ પોતાના આત્માને અનંત જ્ઞાન,
 અનંત દર્શન, અનંત ચારિત્ર, અનંત વીર્યાદિનો લાભ આપ્યો.
 હું ક્યારે આપીશ ? પ્રભુનામાં અને મારામાં અંતર આકાશ-
 પૃથ્વી જેટલું છે. હું જો પ્રયત્ન કરું તો તેમના સમાન બની
 શકું, આત્મવીર્ય ફોરવું તો કર્મનાં દલ્લિયાં વિચેરી નાંચું ?
 પણ પ્રમાદમાં સ્વકાલ ગમાવું તો શી રીતે પરમાત્મપદ પામું.
 પ્રમાદને પરિહરી જ્ઞાન દૃષ્ટિથી શિવપુર માર્ગે નિહાળી, ચરણગુણ
 ભજી સ્વસ્વભાવે રમું અને પરભાવનો ત્યાગ કરું તો મુક્તિ
 કરતલ ન્યાય (મુક્તિ હાથેલીના તળીયાની પેઠે) પાસે છે, એમ
 દેખાય. અનંત મુનીશ્વરો જ્ઞાન દૃષ્ટિથી મુક્તિ સ્વરૂપ નિહાળી
 તેની શ્રદ્ધા કરી ચરણને આદરી મુક્તિપદ પામ્યાં છે, પામે
 છે, અને પામશે, સિદ્ધિપદને પામેલા સિદ્ધો કેવા છે તે કહે છે.

ગાથા.

સિદ્ધત્તિય બુદ્ધત્તિય પારગયત્તિય પરંપરગયત્તિ ।
 ઉમુક્કાકમ્મકવયા અજરાઅમરાઅસંગાય ॥ ૧ ॥
 ણિત્થિણ સવ્વદુરુત્તાજાઈ જરા મરણ બંધણ વિમુક્કા
 અવ્વાવાહં સોરકં અણુહોતિ સાસયં સિદ્ધા ॥ ૨ ॥
 અથ સિદ્ધાનાં એકત્રિંશદ્ગુણા દર્શ્યન્તે

સંઘાણ ૬ વળ ૭ રસ ૬ ગંધ ૨ । ફાસ ૮ વેયં ૩ ગ-

સગભવ ૩ રહિયાં ઇગતા સિગુણ સમિદ્ધ મિદ્ધ બુદ્ધં જિણં નમિમો ૧

પાચ સસ્થાન, તિક્ત, કટુ, કષાય, આમ્લ, મધુર, એ
પાચ રસ, કૃષ્ણ, નીલ, પીત, રક્ત, શ્વેત, એ પાચ વર્ણ, સુગંધિ,
અને દુરભિગંધ ૧ ગુરુ, ૨ લઘુ, ૩ મુકુમાલ, ૪ કર્કશ,
૫ શીત, ૬ ઉષ્ણ, ૭ સ્નિગ્ધ, ૮ રુક્ષ. એ આઠ સ્પર્શ, ૧ સ્ત્રી-
ચેદ, ૨ પુરુષવેદ, ૩ નપુંસકવેદ, શરીર સગ અને પરવસ્તુ
સગ અને જન્મ એ એકત્રીશ ઉપાધિયી રહિત સિદ્ધ ભગવાન્
છે. પાચ સસ્થાન રહિત, પાચ વર્ણ રહિત, પાચ રસ રહિત,
સિદ્ધ ભગવાન્ છે, બે ગંધ રહિત સિદ્ધ ભગવાન્ છે આઠ
સ્પર્શ રહિત સિદ્ધ ભગવાન્ છે, ત્રણ વેદ રહિત સિદ્ધ ભગવાન્
છે, શરીર સગ રહિત પરવસ્તુ સગ રહિત, અને ભવ એટલે
જન્મ રહિત, સિદ્ધ ભગવાન્ એ એકત્રીશ ગુણે કરી વિરાજીત
સ્વ મનાય રહેલું અનત સુખ તેના ભોક્તા સિદ્ધ ભગવાન્ છે,
તેમને જે સુખ છે તે તેમ જાણે છે, વા આત્મજ્ઞાનીઓ તેનો
ચર્ચા નિશ્ચિત લેશ અનુભવ જ્ઞાનથી જાણે છે

દુહા.

મૃતકલેવર દેહીને મનુષ્ય હર્ષ ન પાય ।

મૃત નિહાલી અનુભવિ મન હર્ષિત નવિ થાય ૧૬

મૃત કલેવર દેહીને મનુષ્યને હર્ષ ઉત્પન્ન થતો નથી, તેમ
મૃત્યુ મોહાન્ય આત્મ સ્વરૂપના પ્રજાણ પ્રહિંગત્મીને દેહી આત્મ

સ્વરૂપના જ્ઞાતા, આત્મ તત્ત્વને સ્યાદ્વાદ રીત્યા જાણનાર સમ-
ભંગી આદિથી આત્મામાં રહેલા અનંતગુણોનો અનુભવ કરનાર
જ્ઞાની પુરુષ પોતાના મનમાં હર્ષ પામતા નથી. જ્ઞાની અને મુ-
ઢનાં લક્ષણ વતાવે છે.

દુહા.

પ્રાણ દશને યોગથી, ન્યારો ચેતનરાય ।
દ્રવ્ય કર્મ વ્યવહારથી, કર્તા આત્મ કહાય ॥૧॥
નય નિષેષા ભંગીનું, જેને છે શુદ્ધ જ્ઞાન ।
ગુરુ પરંપર અનુભવી, ભવજલધિ તે યાન ॥૨॥
જ્ઞાન ક્રિયા દોઝ ગ્રહે, નિષેધે નહીં એક ।
વ્યવહારે વર્તે સદા, નિશ્ચયની શુદ્ધ ટેક ॥ ૩ ॥
દ્રવ્યાદિક્વચ ભાવથી, જાણે વસ્તુ સ્વરૂપ ।
નવતત્ત્વાદિક જાણતો, પંડિત તેહ અનૂપ ॥૪॥
શ્રદ્ધા જ્ઞાન વિવેકથી, જાણે જે પદ્મ દ્રવ્ય ।
સૂત્ર પંચાંગી સદ્ગ્રહે, પંડિત આસન્ન ભવ્ય ॥૫॥

પાંચ ઇન્દ્રિય, ત્રણ વલ, શ્વાસોશ્વાસ, અને આયુષ્ય; એ
દશ પ્રાણથી ન્યારો, ઔદારિક, વૈક્રિય, આહારક, તેજસ,
અને કાર્મણ, એ પાંચ શરીરથી ન્યારો, શરીરમાં વર્તનાર પાંચ
શરીરથી ન્યારો, કૃષ્ણ લેશ્યા, નીલ લેશ્યા, કાપોત લેશ્યા,

તેજો લેશ્યા, પદ્મલેશ્યા, શુકલલેશ્યા, એ છ લેશ્યાથી
 ન્યારો, મનયોગ, વચનયોગ, અને કામ યોગથી ન્યારો, વજ્ર
 રુષભનારાચ સઘયણ આદિ છ સઘયણથી ન્યારો, જ્ઞાનાવર-
 ãીય, દર્શનાવરણીય, વેદનીય, મોહનીય, આયુષ્ષ, નામ, ગોત્ર,
 અને અતરાય, એ આઠ કર્મથી ન્યારો, ઔદારિક વર્ગણ, વૈ-
 ક્રિય વર્ગણ, આહારક વર્ગણ, તેજસ વર્ગણ, ભાષા વર્ગણ,
 શ્વાસોશ્વાસ વર્ગણ, મનોવર્ગણ અને કાર્મણ વર્ગણ એ આઠ
 વર્ગણથી ન્યારો રાગદ્વેષમય અશુદ્ધ પરિણતિથી ન્યારો,
 આત્મા અરૂપી, અનંત શક્તિનો ધર્મી છે અનંત ગુણનો આધાર
 છે. પુદ્ગલાસ્તિકાયથી ભિન્ન આત્મદ્રવ્ય છે તે આત્મા આત્મથી
 દેરાતો નથી. નારૂથી યુગાતો નથી, કાનથી આત્મા સાંભળી
 શકાતો નથી, જે સંભળાય છે, તે શબ્દ પુદ્ગલ છે, અને તે
 શબ્દથી વાન્યાર્થનું જે જ્ઞાન થાય તે અરૂપી છે, પંચ દ્રવ્યથી
 આમા ભિન્ન છે, જે જે યન્તુ આવે તેમવાય છે, તે પુદ્ગલ છે,
 અને તેથી આત્મા ન્યારો છે, શરીરમા વ્યાપી રહ્યો છે, સ્ત્રી
 નીરની પેઠે. તોષણ આમા ભિન્ન છે, ભવ્યજીવન શરીરનો
 સંવધ, મોશ જાય ત્યારે અનાદિ સ્થાનત ભાગે છે, અને ચાર
 ગતિમા શરીર મૂકે, ગ્રહણ કરે તેની અપેક્ષાએ શરીરનો સંવધ
 સાદિ સ્થાનત ભાગે છે, અભવ્ય જીવને શરીરનો સંવધ અનાદિ
 અનંતમા ભાગે છે, પાંચ પ્રકારના શરીરમા પદ્ ગુણ દાનિ વૃદ્ધિ
 દરેક સમયે જીવ જીવ મનિ થઈ રહી છે, ચાર ગતિમા પરિભ્ર-
 મણ કરતાં પાંચ પ્રકારના અનેક શરીર ધારણ કર્યા, દરેક

શરીર જુદા જુદા પ્રકારનાં છે, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શથી ૫૬ ગુણ હાનિ વૃદ્ધિ દરેક શરીરમાં વની રહી છે, પાંચ ઇન્દ્રિયો પણ દરેક ભવમાં જુદા જુદા પ્રકારની જીવે ધારણ કરી, તેમાં પણ ૫૬ ગુણ હાનિ વૃદ્ધિ સમયે સમયે વની રહી છે, ત્રણવલ પણ દરેક જીવ પ્રતિ જુદા જુદા પ્રકારનાં છે. કોઈ જીવનું ? મનોવલ વિશેષ હોય છે, ૪ કોઈનું વચન વલ થોડું હોય છે, ૫ કોઈનું કાયવલ વિશેષ હોય છે, ૬ કોઈનું કાયવલ હીન હોય છે, ૨ કોઈનું મનોવલ અલ્પ હોય છે, ૩ કોઈનું વચન વલ વિશેષ હોય છે, શ્વાસોશ્વાસ અને આયુષ્ય સંબંધી પણ તેમ સમજી લેવું, મનયોગ—પણ જીવ જીવ પ્રતિ જુદા જુદા પ્રકારનો હોય છે. વચન યોગ પણ જીવ જીવ પ્રતિ જુદા જુદા પ્રકારનો હોય છે, કાય યોગ પણ જીવ જીવ પ્રતિ જુદા જુદા પ્રકારનો હોય છે, પ્રત્યેક યોગમાં ૫૬ ગુણ હાનિ વૃદ્ધિ રહી છે. દ્રવ્યકર્મ જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ કર્મ તેનો કર્તા આત્મા વ્યવહારનયથી છે, અનુપચરિત સદ્ભૂત વ્યવહારનયથી દ્રવ્ય કર્મ કર્તા ચેતન જાણવો. રાગ દેષ ભાવ કર્મ છે, તેનો કર્તા આત્મા અશુદ્ધ નિશ્ચયનયે કરી છે, પણ જ્યારે આત્મા સ્વરૂપ ઓળખે છે, પોતાનામાં રહેલા ગુણ પર્યાયને જાણે છે, તે વચ્ચે તેની વિચિત્ર દશા થાય છે, પરવસ્તુને પોતાની માની અને અનંતકાલ સંસારમાં ચાર ગતિમાં ખટક્યો, તેનો પશ્ચાતાપ થાય છે, અને સિંહ જેમ પાંજરામાંથી છૂટવા પ્રયત્ન કરે છે તેમ અનંત શક્તિનો ધર્મી આત્મા કર્મ પિંજર-

માંથી છૂટવા પ્રયત્ન કરે છે, અને રાગ દેશનો ત્યાગ કરી
 વિભાવદશાથી દૂર રહી પોતાના સ્વભાવમા શુદ્ધોપયોગથી રમે
 છે, અને ભાવના ભાવે છે

अद्य रागज्वरो नष्टो मोहनिद्रा विनिर्गता
 ततः कर्म रिपुं हन्मि ध्याननिस्तृशधारया ?

અદ્ય રાગરૂપ જ્વર (તાવ) નાશ પામ્યો, આજ મોહ
 નિદ્રા ગઈ, અને હું શુદ્ધોપયોગે કરી જાગ્યો, હવે કર્મ રૂપ શત્રુ-
 ને ધ્યાન રૂપ તીક્ષ્ણ તરવારની ધારાવહે કરી હણુ છું, હવે કર્મ
 શા ઈસાવમા છે, અશુદ્ધ પરિણતિનો ત્યાગ કરી શુદ્ધ પરિણ-
 તિ આઢરતા પોતાનામા રહેલા અનતગુણો કે જે તિરોભાવે
 રહેલા છે તેને આવિર્ભાવે કરવા રૂપ કરીને પોતાના ગુણોનો
 કર્તા બનુ, અને તેમ વિચારતા તેની પ્રાપ્તિ તત્ સ્વરૂપનુ યાન
 આત્મા ધરી પરમાત્મરૂપ બને છે.

શ્લોક.

अहं न नास्मी नाम न तिर्यग् नापि मानुषः ।
 न देवः कितु सिद्धात्मा, सर्वोयं कर्मविभ्रमः ?

હુ શુદ્ધ દ્રવ્યાર્થિકનયની દૃષ્ટિથી દેસુ તો હુ નાસ્મી ન-
 થી, તેમ તિર્યચ પણ નથી મનુષ્ય પણ નથી, તેમ દેવ પણ
 નથી, પરંતુ હુ નિરંજન નિરાકાર પરમાનદવહે યુક્ત, હુ પરમા-

તમા હું, અને આ શરીર વિગેરે દેશાય છે તે સર્વ કર્મનો પ્રપંચ છે, હું સિદ્ધાત્મા હું, વાકી સર્વ પ્રપંચ છે એમ ભાવના કરતાં શુદ્ધ સ્વરૂપનો અભ્યાસ થાય છે.

શ્લોક.

અહંચ પરમાત્મા ચ દ્વાવેતૌ જ્ઞાનલોચનો ।

અતસ્તં જ્ઞાતુમિચ્છામિ તત્સ્વરૂપોપલબ્ધયે ?

હું અને પરમાત્મા બંને જ્ઞાન લોચનવાળા છીએ, તેથી હું પરમાત્મ સ્વરૂપ પ્રાપ્તિ માટે મારા આત્માને જાણવા ઇચ્છુ છું, અને સિદ્ધ સ્વરૂપમય હું છું, એમ દૃઢ સંકલ્પ કરી તત્ સ્વરૂપમાં ધ્યાન દ્વારા લીન થઈ જઈ વાહ્ય-પદાર્થોને ડંઘની પેઠે ભૂલી જઈ ફક્ત સ્વસ્વરૂપમાં રમી પરમાત્મસ્વરૂપમય બનીશ, ત્યારે કર્મ રજ વિશ્વરી જશે, અને હું સિદ્ધ બુદ્ધ રૂપે જ્ઞાનાદિ ગુણે કરી વનીશ.

શ્લોક.

અમી જીવાદયો ભાવાઃ ચિદચિદ્લક્ષણાંઘ્રિતાઃ

તત્ સ્વરૂપાવિરોધેન ધ્યેયા ધર્મા મનીષિભિઃ ॥૧॥

આ જીવાદિ ષડ્દ્રવ્ય ચેતન અને અચેતન લક્ષણે કરી લાંછિત છે, તે સર્વ પદાર્થો ધર્મધ્યાનમાં તેમના સ્વરૂપમાં વિરોધ ન આવે તેવી રીતે બુદ્ધિમાન્ પુરુષો ધ્યાવા.

શ્લોક.

પ્રવલધ્યાનવજ્રેણ દુરિતદ્રુમસંક્ષયં

તથા કર્મ યથા દત્તે ન પુનર્ભવસંભવં ॥ ૧ ॥

પ્રવલ ધ્યાનરૂપ વજ્ર વડે પાપરૂપ દૃક્ષને એવી રીતે
ક્ષય કરૂંકે તે ફરીથી ઊગી શકે નહીં, ધ્યાનરૂપ અગ્નિથી કર્મ-
રૂપ કાષ્ટને વાલીને ભસ્મ કરૂંકે પુનઃ પુનઃ સસારમા પરિભ્ર-
મણ કરવું પડે નહીં, એવી રીતે પોતાનું આત્મ સ્વરૂપ ઓઢાવી
પરમાત્મપદ પ્રાપ્તિ અર્થે ધ્યાન કરે તેને જ્ઞાની કહીએ. નૈગમ,
સંગ્રહ, વ્યવહાર, રુઝુસૂત્ર, શબ્દનય, સમભિરૂઢ, એવમ્ભૂત, ણ
સાતનય, તથા નામનિષેષો, સ્થાપના, દ્રવ્ય, અને ભાવ ણ ચાર
નિષેષાના જ્ઞાતા જ્ઞાની હોય સ્યાત્ અસ્તિ, સ્યાત્ નાસ્તિ, આ-
દિ સપ્તભગી સર્વ પદાર્થો ઉપર લગાડી જાણે, સમક્ષિત મોહેની,
મિશ્ર મોહની, મિથ્યાત્વ મોહની, તથા કપાય ક્ષયથી જેને શુદ્ધ
તત્ત્વ પ્રગટ થયું છે, યથાતથ્ય શ્રુત જ્ઞાનવડે કરી સર્વ પદાર્થો-
નું સ્વરૂપ જાણે છે ચાર નિષેષાથી નયતત્ત્વને, જે જાણે છે,
ગુરુ પરંપરાએ શ્રુત જ્ઞાન સંવધી ચાલતો આવેલો અનુભવ તે
ના જાણનાર, એવા જ્ઞાની ગુરુ, ભવમમુદ્રને તરવા માટે યાજ્ર
સમાન છે. મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે જ્ઞાન, અને ક્રિયા વેનું અવલંબન
જ્ઞાની કરે છે એકાન્તે જ્ઞાન યા-એકાન્તે ક્રિયાનો નિષેધ જ્ઞાનો
કરતો નથી, જન મન રજન અર્થે ક્રિયા કરતો નથી. મોક્ષની
પ્રાપ્તિ માટે સવરને યજ્ઞનારી ક્રિયા ~~કરતો નથી~~ આ મનાવે

યાધિક નયે કરી સર્વ પદાર્થોનું અનિત્યપણું જાણવું, દરેક પદાર્થોમાં નિત્યાનિત્યત્વ રહ્યું છે એમ જ્ઞાની જાણે છે.

વ્યવહાર માર્ગે જ્ઞાની વર્તે છે, અને નિશ્ચયથી શુદ્ધ આત્મ-સ્વરૂપ ઉપયોગે કરી ધ્યાવે છે. કોઈ નયને ઉત્થાપતો નથી, પોત પોતાના સ્વરૂપે સર્વ નય સત્ય છે, એમ જ્ઞાની સદેહે છે.

ઘડી જ્ઞાનીનું લક્ષણ કહે છે, દ્રવ્ય ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવથી સર્વ પદાર્થોનું સ્વરૂપ જાણે છે. જીવતત્ત્વને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવથી જાણે છે. અજીવ તત્ત્વને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવથી જાણે છે. પુણ્ય તત્ત્વને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવથી જાણે છે. પાપ તત્ત્વને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવથી જાણે છે. આશ્રવ, સંવર, નિર્જરા, વંધ અને મોક્ષ તત્ત્વને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવથી જાણે છે. પંચ મહા વ્રતમાંના પ્રત્યેક વ્રતને દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ ભાવથી જાણે છે. ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, પુદ્ગલાસ્તિકાય, કાલ, અને જીવ દ્રવ્ય એ ષડ્દ્રવ્યને દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવથી જાણે છે, નવતત્ત્વનું જિનવચનનાનું સારે સ્વરૂપ જાણનાર જ્ઞાની હોય છે. નવતત્ત્વ તથા ષડ્દ્રવ્યની શ્રદ્ધા કરે છે, જીવાદિ નવતત્ત્વ જાણવા યોગ્ય છે. જીવતત્ત્વ અને સંવર, નિર્જરા, મોક્ષ એ ચાર તત્ત્વ આદરવા યોગ્ય છે. તથા વ્યવહાર નયે કરી પુણ્યતત્ત્વ આદરવા યોગ્ય છે. અજીવ, પાપ, આશ્રવ, અને વંધ, તથા નિશ્ચયનયે કરી પુણ્ય પણ પરિહરવા યોગ્ય છે. જીવદ્રવ્ય આદરવા યોગ્ય છે. અને વાકી

નાં દ્રવ્ય આત્માવી ખિન્ન છે માટે પરિહરવા યોગ્ય છે, એમ જ્ઞાનીના હૃદયમા વિવેક દીપક પ્રગટે છે. ગણધર ભાષીત સૂત્ર પંચાગીને જ્ઞાની સત્ય કરી માને છે, તેથી વિપરીત કથન કરે તે નિન્દ્ય જાણવા શ્રી ચંદ્રાવિજય પયગ્રામા વશુ છે કે—

ગાથા.

જાણં તુ વધમુરકં । જીવાજીવે ચ પુણપાવે ચ ॥
 આસવ સંવર નિજ્જર । કિરનાણં ચરણહેઝ ૬૯
 નાયાણં દોસાણ । ચવિઙ્ગવા સેવણ ગુણાણં ચ ॥
 ધમ્મસ્સ સાહણાઈ । દુણ્ણવિકિરનાણ સિદ્ધાઈ ૭૦
 નાણેણ વિણા કરણં । કરણેણ વિણા ન તારયં નાણ ॥
 ભવસંસારસમુહં । નાણી કરણઠિઓ તરઈ ॥૭૧॥
 અસ્સંજમેણ વહ્ણં । અનાણેણ ચ ભવેહિ વહુણ્હિં ॥
 કમ્મમલં સુભમસુમં । કરણેણ દદ્ધો ધુણ્ણં નાણી ૭૨
 સથ્થેણ વિણા જોહો । જોહેણ વિણા ચ જારિસંસથ્થં ॥
 નાણેણ વિણા કરણં । કરણેણ વિણા તહા નાણં ૭૩
 પરમથ્થગાહિયસારો । વધ મુરકં ચ તે વિયાણંતિ ॥
 નાઉણ વંધ મુરકુ । સ્સવંતિ પોરાણયં કમ્મ ॥૭૪॥
 નાણેણ હોઈ કરણં । કરણં નાણેણ ફાસિયં હોઈ ॥

દુળ્હંપિ સમાઓગે । હોઈ વિસોહી ચરિત્તસ્સ ૭૮

જહ આગમેણ વિજ્ઞો ।

જાણઈ વાહિ તિગિચ્છગો નિઉળો ॥

તહ આગમેણ નાળી । જાણઈ સોહી ચરિત્તસ્સ ૮૫

જહ આગમેણ હીળો ।

વિજ્ઞો વાહિસ્સ ન મુળઈ તિગિચ્છં ॥

તહ આગમપરિહીળો । ચસ્તિ સોહિં નયાળાઈ ૮૬

તમ્હા તિત્થયરપરુવયંમિ નાળાંમિ અથ્થજુત્તાંમિ ॥

ઉજ્જોઓ કાયવ્વો । નરેણ મુલ્લવાભિ કામેણ ૭૯

इत्यादि.

જ્ઞાની નવતત્ત્વ ચારિત્રનું સ્વરૂપ જાણીને, ધર્મના સાધન
 શ્રૂત જ્ઞાન અને સંયમને સદ્ગુણ છે. જ્ઞાનવિના ક્રિયા અને
 ક્રિયા વિના જે જ્ઞાન તે સંસાર સમુદ્ર તારક નથી. ચારિત્ર
 યુક્ત જ્ઞાની સંસાર સમુદ્રને તરે છે. મિથ્યાત્વાદિથી કર્મ
 રજનો સંચય કરેલો, તેને જ્ઞાની ક્ષણે છે. શસ્ત્ર વિના
 જેમ યોદ્ધો અને યોદ્ધા વિના જેમ શસ્ત્ર તેમ જ્ઞાન વિના ક્રિયા
 અને ક્રિયા વિના જ્ઞાન જાણવું. જ્ઞાનવડે કરી ચારિત્રની પ્રાપ્તિ
 થાય છે. જ્ઞાન વિના ચારિત્ર ક્રિયાની પ્રાપ્તિ થતી નથી. જેમ

લાડુ વનાવવો જાણે નહીં તો પશ્ચાત્ લાડુ-વનાવાની ક્રિયા શી રીતે કરી શકે ? જ્ઞાન અને ક્રિયા સયોગે મોક્ષની પ્રાપ્તિ છે. પણ યાદ રાખવું કે, ક્રિયાના ઘણા મેદ છે જ્ઞાન વિના ચારિત્ર ગુણની પ્રાપ્તિ થતી નથી ચારિત્રને પણ ઓઢાવાનાર જ્ઞાન છે. મોક્ષની પ્રાપ્તિ માટે ચારિત્ર અગીકાર કાવું, તે પણ જ્ઞાન વિના શી રીતે વની શકે ? વાહ્ય ક્રિયાના આઢવરી, અને સાધ્યે કરી શૂન્ય ણવા જીવો મગ્નમગ કરે છે, જેમ વૈદક શાસ્ત્રના જ્ઞાનથી નાઢી પરીક્ષાને જાણનાર, રોગને જાણનાર, રોગના લક્ષણ જાણનાર, વાત, પિત્ત, અને કફને જાણનાર ત્રણ રુતુના રોગને જાણનાર વિદ્વાન્ વૈત્ત્ર યા દાકતર, રોગીની વ્યાધિને જાણી દવા કરે છે અને રોગનો નાશ કરે છે તેમ જ્ઞાની જિનેશ્વર ભગવંતે કથન કરેલા આગમોવડે કરી કર્મની વિચિત્ર પ્રકૃતિ જાણી ચારિત્રની શુદ્ધિ કરી કર્મનો ક્ષય કરી પરમાનંદ પદ પામે છે જેમ વૈદક શાસ્ત્રનો અજાણ વૈત્ત્ર વ્યાધિની ચિકિત્સા કરી શકતો નથી વ્યાધિનું સ્વરૂપ જાણ્યા વિના તેની દવા શી રીતે કરી શકે ? તેમ શ્રી જિનેશ્વર ભગવાનના શાસ્ત્રથી અજાણ કર્મનું સ્વરૂપ તથા આત્માનું સ્વરૂપ યથાયોગ્ય જાણી શકે નહીં, તો પડી શી રીતે ચારિત્ર ગ્રહણ કરી મોક્ષને પામે ? માટે શ્રીતીર્થંકર ભગવાને પ્રરપેલા અર્થ યુક્ત શ્રુત જ્ઞાન આદિને વિષે ઉત્તમ કરવો, મોક્ષાભિલાષિ પુરુષોષ જવશ્ય શાસ્ત્ર મળવા તથા સામઝ્યા ઉત્તમ કરવો, શ્રીતીર્થંકરની યાણી મહાપુણ્યે સામઝી ગકાય

છે; વાકી કુગુરુણ રચેલાં શાસ્ત્ર સાંભળવાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ થતી નથી, જ્ઞાન વિના મિથ્યાત્વ ટલતું નથી, જ્યારે સમ્યક્ જ્ઞાન રૂપ સૂર્યનો ઉદય થાય છે, ત્યારે મિથ્યાત્વ અંધકાર સ્વતઃ ટલે છે હવે મિથ્યાત્વનું સ્વરૂપ કહે છે.

મિથ્યાશાસ્ત્ર વિષે જેને ધર્મની બુદ્ધિ થાય, તેને મિથ્યાત્વી કહીએ. કુદેવ, કુગુરુ, કુધર્મ, તેને વિષે સુદેવ સુગુરુ સુધર્મની બુદ્ધિ તે મિથ્યાત્વ કહીએ. છકાયના જીવની હિંસા કરતાં ધર્મ બુદ્ધિ થાય તે પળ મિથ્યાત્વ. જેમકે મુશલમાન વકરીને ફદના દિવસે મારી ધર્મ માને છે. અશ્વમેધ આદિ હોમમાં જીવની હિંસા કરી ધર્મ માનવો તે મિથ્યાત્વ જાણવું. મિથ્યાદષ્ટિની ભક્તિ વહુમાન તે કુમાર્ગ છે, તેને વિષે માર્ગની બુદ્ધિ તે પળ મિથ્યાત્વ જાણવું. અસાધુને વિષે સાધુની બુદ્ધિ તે પળ મિથ્યાત્વ; આઠ કર્મથી નથી મુકાળા, તેને વિષે મુક્તપણાની બુદ્ધિને મિથ્યાત્વ, શ્રીઠાળાંગ સૂત્રમાં દશમે ઠાળે દશ પ્રકારનું મિથ્યાત્વ કહ્યું છે તે આલાવો લેવાય છે.

દસવિદે મિચ્છત્તે પન્નત્તે તં જહા અધમ્મે ધમ્મ સન્ના ૧ ધમ્મે અધમ્મસન્ના ૨ મગ્ગે અમગ્ગસન્ના ૩ અમગ્ગે મગ્ગસન્ના ૪ અજીવેસુ જીવસન્ના ૫ જીવેસુ અજીવસન્ના ૬ સાહુસુ અસાહુસન્ના ૭ અસાહુસુ સાહુસન્ના ૮ અમુત્તેસુ મુત્તસન્ના ૯ મુત્તેસુ અમુત્તસન્ના ૧૦ ॥

હવે અર્થ લેવેછે. લક્ષણ મિથ્યાત્વના રહેલાં શાસ્ત્ર
 તે અર્થ રૂપ જાણવાં, તેને વિષે ધર્મની, બુદ્ધિ થાય તે મિથ્યા-
 ત્વ જાણવું. ધર્મ જે સામાયિક, આચારાગાદિક પર્વાંગી રૂપ
 સિદ્ધાંત તથા શુદ્ધ પરપરાગ શ્રુત ધર્મ; નેહને વિષે અધર્મની
 બુદ્ધિ થાય તે વીજુ મિથ્યાત્વ. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રાણિ મોક્ષ
 માર્ગ, જ્ઞાન દર્શન, ચારિત્ર મોક્ષ નગરનો પંથ છે, તેને વિષે
 અમાર્ગની બુદ્ધિ રૂપ ત્રીજુ મિથ્યાત્વ જાણવું અજ્ઞાન, મિથ્યા-
 ત્વ, હિંસા, જે જ્ઞાનનું પ્રતિપક્ષી તે અજ્ઞાન; દર્શનનું વિરોધિ
 તે મિથ્યાત્વ, ચારિત્રની વિરોધિ હિંસા જાણવી. અજ્ઞાન, મિ-
 થ્યાત્વ, હિંસા એ ત્રણ મોક્ષનો અમાર્ગ છે, તેને વિષે માર્ગ-
 પાની બુદ્ધિ તે ચોથું મિથ્યાત્વ. અજીવેશુ જીવસન્ના, આકાશ,
 પરમાણુ વગેરે જે અજીવ પદાર્થ છે, તેને જીવ કરીને માને, તે
 જીવસંજ્ઞા જાણવી. યદુક્ત પુરુષ એવ ર્દ્ધ કહેતા આ જગત્ પ્ર-
 ત્યક્ત દીસે છે, તે નિશ્ચયે કરીને પુરુષ કહેતા પરમાત્મ સ્વરૂપ
 છે ભિત્તિ ૧ જલ ૨ પવન ૩ દ્રુતાગન ૪ યજમાના ૫ કાજ
 ૬ ચંદ્ર ૭ સૂર્યાસ્થા ૮ ઇતિમૂર્ત્યો મહેશ્વર સમધિયો ભવત્યષ્ટાવિનિ
 એ આઠ મહેશ્વર (પરમાત્માની) મુર્તિયો છે. અલગત જીવ સ્વરૂપ છે.
 આકાશાદિ અજીવ પદાર્થ છે, તેમા જીવપણાની બુદ્ધિ કુશાસા-
 ધ્યાસવી થાય તે મિથ્યાત્વ, ગ્રીસ્તિ, મુગલ્પાન્, યાદુદી, આ-
 ર્યમમાજી વગેરે કેટલાક મતવાદીઓ પૃથ્વી, પાણી, અગ્નિ,
 વાયુને વિષે જીવ માનતા નથી, તે મતવાદીઓ એમ કહે છે કે
 તે ચાગમા જીવ હોય તો શ્વામોશ્વામ દેવાઓ જોડે ? પણ

જડ વાદીઓ સમજતા નથી કે પૃથ્વી આદીના જીવોનાં શરીર વહુ સૂક્ષ્મ છે, તેનો શ્વાસોશ્વાસ શી રીતે જાણી શકાય ? પૃથ્વીકાય આદિ ચાર જીવોને સ્પર્શદ્રિય, કાયવલ શ્વાસોશ્વાસ આયુષ્ય એ ૪ ચાર ગ્રાણ છે. કલકત્તાના પ્રસિદ્ધ વિદ્વાન પ્રોફેસર જગદીશચંદ્રબોઝે ધાતુમાં પણ જીવ છે, એમ સિદ્ધ કર્યું છે. વનસ્પતિમાં સ્ત્રીસ્તિ તથા આર્ય સમાજી જીવ માનતા નથી પણ તે અસત્ય છે. વનસ્પતિમાં સ્પર્શદ્રિય, કાયવલ, શ્વાસોશ્વાસ, આયુષ્ય; એ ચાર ગ્રાણ શાસ્ત્રમાં કથ્યા છે. નંદીસૂત્રમાં વનસ્પતિમાં જીવ છે, તેની શાવીતી કરો આપી છે. મનુષ્ય જેમ આહાર ગ્રહણ કરે છે તેમ વનસ્પતિ પણ આહાર ગ્રહણ કરે છે. મનુષ્ય જેમ વૃદ્ધિ પામે છે, તેમ વનસ્પતિ પણ વૃદ્ધિ પામે છે. મનુષ્યને જેમ રોગી થાય છે, તેમ વનસ્પતિને પણ રોગ થાય છે. મનુષ્યને જેમ આહાર સંજ્ઞા, ભયસંજ્ઞા, મૈથુન સંજ્ઞા, પરિગ્રહ સંજ્ઞા રહેલી છે, એમ વનસ્પતિને પણ આહારાદિચાર સંજ્ઞા રહી છે. ૬ જીવેસુ અજીવસણા. પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેડકાય, વાયુકાય, વનસ્પતિકાય, ત્રસકાય, એ છકાય છે. પૃથ્વીકાય આદિમાં જીવ છતાં, અજીવની બુદ્ધિ ધારણ કરવી તે મિથ્યાત્વ; તથા વાસી રોટલી, સ્ત્રીચઢી, શીરો, લાપસી, કાલ વીત્યાબાદની સુખઢી તેમાં જીવ ઉપજે છે, છતાં જીવ નથી એમ માનવું તે મિથ્યાત્વ; સુખઢીનો કાલ-કાર્ત્તિક શુદિ ૧૪ ચતુર્દશ પછી ફાગુન શુદિ ૧૪-૧૫ સુધી એક માસનો કાલ, ત્યાર બાદ તેમાં અસંખ્યાતા વેરેદ્રિય જીવ ઉપજે અને મરે. ફાગુન શુદી ૧૪-૧૫ પછી-

થી તે અશાઢ શુદિ ૧૪ સુધી દિવસ ૨૦ વીસનો કાલ અશાઢ શુદિ ૧૪ પછીથી તે કાર્તિક શુદિ ૧૪ ચંદ્રશ સુધી દિન ૧૯ પનરનો કાલ ઇત્યાદિક દિન ઉપરાંત જીવ ઉપજે, તે માને નહીં, અને અજીવપણાની વુઢી મનમા થાય, તે મિથ્યાત્વ વઢી ઉકાઢેલા પાણીનો કાઢ વીત્યા વાદે કાચુ પાણી થાય. ઇટલે કાચા પાણીની પેઠે તેમા જીવ ઉપજે અને મરે ચોમાસામા ત્રણ પહોર પઝી ઉકાઢેલું પાણી કાચુ પાણી થાય. શીયાલામા ચાર પહોરનો કાલ. ઉષ્ણ ઋતુમાં પચ મહર શુદ્ધિ ઉષ્ણ જલમા જીવની ઉત્પત્તિ થાય નહીં, ઉપરાંત કાચુ પાણી થાય. ઉષ્ણ પાણીનો કાલ વીત્યાવાદ તે પાણીને અચિત (નિર્જીવ) કરી માને, તેને જીવેસુ અજીવસજ્ઞારૂપ મિથ્યાત્વ જાણુ.

૭ સાદુમુ અસાદુ સન્ના-જે સાદુ શુદ્ધ સમાચારી પાઢતા હોય, શ્રી સુધર્મારામી પદ પરપર અવિન્નિઢન ગુરુ પરપરાઈ કરી યુક્ત હોય. પચ મહાત્રત શુદ્ધ પાઢે, વેતાઢીશ દોષ રહિત આહાર ગ્રહણ કરે, ચરણ સિત્તરી અને કરણ સિત્તરિ પાઢી આત્મ સ્વભાવે રમણતા કરનારા, પરમ સમેગી, ઋચન કામિનીના ત્યાગી, ઉગ્ર વિહારી, મારંડ પરમીની પેઠે અત્રપત્ત, સંવગ રમે ઢ્રીલનારા, જિનાતાથી વિરુદ્ધ વર્તનારા ન હોય, ઉત્સુત્ર માપણ કરે નહીં, દેશકાલાનુસારે સયમ માર્ગના આરાત્ર, વ્યવહાર નિશ્ચયના જાણ, ઇવા મુનિશ્વરને વિષે અસાદુપણાની વુદ્ધિ તે સાદુમુ અસાદુ સજ્ઞામ્ય મિથ્યાત્વ જાણવું

૮ અસાહુસુ સાહુસન્ના મૂળ ગુણ, પંચ મહાવ્રત અને હૃદ્ રાત્રિભોજન તે થકી રહીત પાસથ્યાદિક તથા ઉત્સૂત્ર ભાષણ કરનારા તેને સાધુની બુદ્ધિથી માનવા પૂજવા તે અસાહુસુ સાહુસન્ના રૂપ મિથ્યાત્વ જાણવું.

૯ અમુત્તેસુમુત્તસન્ના જે જીવો આઠ કર્મથી મુકાયા નથી તેને વિષે મુકાયાપણાની બુદ્ધિ તે અમુત્તેસુમુત્તસન્નારૂપ નવમું મિથ્યાત્વ જાણવું.

૧૦ મુત્તેસુ અમુત્તસન્ના જે વીતરાગ ભગવંત આઠ કર્મથી મુકાયા છે તેને દેવ કરીને માને નહીં, તે મુત્તેસુ અમુત્તસન્ના રૂપ દશમું મિથ્યાત્વ જાણવું, વળી ચોથા કર્મ ગ્રંથની એકાવનમી ગાથામાં પાંચ પ્રકારનાં મિથ્યાત્વ કહ્યાં છે. તથા.

ગાથા.

અભિગહિયમણભિગહિયાભિ

નિવેસિ અસંસદ્ધિયમણાભોગં ।

પણ મિચ્છ વાર અવિરદ્ધ મણ

કરણ નિય મુચ્છજીયવહો ॥ ૫૧ ॥

૧. અભિગ્રહિત—કુદેવ, કુગુરુ, કુધર્મને સત્યપણાની બુદ્ધિયે જે જીવે ગ્રહણ કર્યા હોય, તેને મુકે નહીં, લોહ વણિકની પટે તે અભિગ્રહિત મિથ્યાત્વ જાણવું.

૨ અનભિગ્રહિત મિથ્યાત્વ—સર્વ દેવ, સર્વગુરુ સત્ય છે, દુનીયામાં ચાલે છે તેટલા સર્વ ધર્મ સત્ય છે. સત્યદેવને ઓઢ-
 સ્વે નહીં. તેમ કુદેવને ઓઢસ્વે નહીં. ભગવા વસ્ત્ર ધારણ
 કર્યા, અને જેટલાએ પોતાને ગુરુ યનાવ્યા તેટલા સર્વ
 ગુરુ છે, સર્વને નમતું, કોઈને નિંદવા નહીં, આ મિથ્યા-
 ત્વવાળાની બુદ્ધિ જોગી સંન્યાસી, લિંગીયા, પાદરી, ભરડા,
 જતી પરમહસ, ભક્ત, સાધુ, ટ્યાાદિ સર્વમાં એક સરત્તી
 છે, તથા તે સત્ય તત્ત્વ પામી શકે નહીં એ અનભિગ્રહિત મિ-
 થ્યાત્વનું સ્વરૂપ જાણતું.

૩ અભિનિવેશ—વીતરાગ વચન જાણીને વિપરીત પ્રત્યે,
 એકવાર અજાણતા અસત્ય બોલાયુ, પશ્ચાત્ તેનું સ્થાપન કરવાને
 માટે ઘણા ઉપાય યુક્તિ પ્રયુક્તિ કરે જાણીને કુયુક્તિથી અ-
 સત્ય બોલે, તે અભિનિવેશ મિથ્યાત્વ જાણતું, પ્રથમ શ્રી મહા-
 વીર સ્વામીના શાસનને વિષે જમાલિ પ્રમુર નિન્હવને અભિનિ-
 વેશ મિથ્યાત્વ જાણતું. આ ચોરીસીમાં હુડા અવસર્પિણી કા-
 લના યોગે દશ તો આશ્ચર્ય થયા વઢી ઘણા જીવ વહુલ-
 કર્મ્મા, કુળ્લપક્ષીયા દીસે છે. શુક્લપક્ષીયા લઘુકર્મ્મા યોડા
 (અલ્પ) જીવ દીસે છે જેને યણા પુદ્ગલ પરાવર્ત સંસાર
 હોય તે કુળ્લ પાક્ષિક જીવ જાણત્રા, જેને અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત
 મધ્યે મોક્ષ પ્રાપ્તિ થાય, તે શુક્લ પાક્ષિક જીવ જાણત્રા શ્રી
 ઠાળાગ મુન્નત્રી ટીકાયા જેને અર્ધ પુદ્ગલ પરાવર્ત હોય તેને
 શુક્લ પક્ષીયા કશા છે

यदुक्तं,

जेसिमवढ्ढो पुग्गल परियट्ठो सेसओ संसारो ।
ते सुक्कापरकीया जीवा अहिए पुण कण्हपरिकया ।
इत्यादि.

अंतोमुहुत्तमित्तंपि फासियं जेहिं हुज्ज सम्मत्तं ।
तेसिं अवढ्ढपुग्गलपरियट्ठो चेव संसारो ॥ १ ॥

इत्यादि कृष्ण पाक्षिक जीवोने मनमां इट कदाग्रह घणो
होय. श्रीवीरप्रभु शासनमां सात निन्हव थया, ते अधिकार
श्री ठाणांगसूत्रना सातमे ठाणे कहुं छे.

आलापश्चायं समणस्सणं भगवउ महावीर-
स्स तिथ्थंमि सत्तपवयण निन्हगा पन्नता तं जहा-
वहुरया १ जीवपएसिया २ अव्वत्तव्वा ३ सामु-
च्छेइया ४ दोकिरिया ५ तेरासिया ६ अवठविया ७

श्री महावीर स्वामीने केवलज्ञान उपज्या वाद चउदवर्ष
थयां त्यारे वहुरतमति जमाली नामे निन्हव थयो. घणे समये
कार्य थाय तेने विषे आसक्त थयो. जे कार्य करवा मांडयुं, ते
कर्युं कहेवाय नहीं, ज्यारे संपूर्ण थाय त्यारे कर्युं कहेवाय.
श्रीवीरप्रभु तो एम सत्यार्थ प्रकाशे छे के कडेमाणे कडे करवा
मांडयुं ते कर्युं, ए वचनने लोपतो उत्सूत्र भाषी थयो. महावीर-

સ્વામીની દિકરી પણ તે મતમાં ભળી હતી તે એક દીવસે કોડ ગામમાં કુંભારની શાળામાં ઉતર્યા હતા, અને તે દરેક કુંભાર મહાવીર સ્વામીનો શ્રાવક હતો, તેણે પ્રિયદર્શના સાધ્વીને પ્રતિવોધવા તેમની સાઠી ઉપર અંગારો નાખ્યો, ત્યારે સાઠી વલ્લવા લાગી ત્યારે સાધ્વી વોલ્યાં કે અરે સાઠી વલી, ગઈ ત્યારે દરેક કુંભાર શ્રાવકે કહ્યું કે સાધ્વીની રૂઝી અગારાથી સાઠીમાં કાણુ પડ્યું છે અને જરા માત્ર વલી છે, તેને વલી એમ કેમ કહેવાય ? તમારા મત પ્રમાણે તો આવી સાઠી વલીને મરણ થઈ જાય, ત્યારે વલી ગઈ કહેવાય, શું તમે જમાલીના મતને ખૂલી ગયા. સાઠી વલ્લવા માઠી તેને સાઠી વલી એમ કહેવું હતો શ્રી મહાવીર સ્વામીનો મત છે તો તે પ્રમાણે “વલી” એમ કહી પ્રભુના વચનને સ્વીકારો ડો, અને જમાલીના વચનની અશ્રદ્ધા કરો છો તે શું યુક્ત કહેવાય ? આ વચનથી સાધ્વી પ્રતિવોધ પામ્યા, અને સત્યમાર્ગ શ્રીવીરપ્રભુનો ગ્રહણ કર્યો, જમાલીને વધુ સમજાવ્યો તોપણ તેને માન્યું નહીં એ પ્રથમ વાર નિન્દ્ય સાધ્વી નગરીમાં થયો

અવ દ્વિતીય નિન્દ્ય, જીવ પ્રદેશીક મતિ, ડેટ્ટા (ચરમ) પ્રદેશે જીવની પ્રરૂપણાનો કરનારો તિષ્ઠગુપ્ત નામા શ્રી વીર મહાવાનને કેવલજ્ઞાન ઉપન્યા પછી શોભા વર્ષે થયો શ્રી રાજ-મૂઠી નગરીમાં ગુણ ગિલક ચેત્યમા ચૌદ પૂર્વ ધારી વધુ નામના આચાર્ય સમવસર્યા, તેનો ગિણ્ય ગુપ્ત છે, અન્યદા તે આત્મ પ્રવાદ પૂર્વનો આ પ્રમાણે આલાપક (આચાર્ય) બને છે

યથા.

એમે મંતે જીવપણેસે જીવેત્તિવત્તવ્વં સિઆ-
 ણોયણટે સમટે એવં દોજીવપણેસે તિન્નિસંસિજ્ઞા
 અસંસિજ્ઞા વા જાવ એગ પણેસેણ વિ અણંતો
 જીવત્તિવત્તવ્વં સિઆણોયણટે સમટે એવં દોજી-
 પણેસે તિન્નિસંસિજ્ઞાવા અસંસિજ્ઞાવા તમ્હા કિ-
 સણે પહિપુત્તે લોગાણ સપણેસ તુલ્યાપણેસે જી-
 વત્તિ-વત્તવ્વં.

આત્માના સર્વ પ્રદેશો એક પ્રદેશ હીનપણાથી જીવવ્ય-
 પદેશને પામતા નથી, લોકાકાશના જેટલા આત્માના સર્વ પ્ર-
 દેશો મૂળી જીવ કહેવાય છે. તિપ્પયગુપ્તે આત્માના છેલ્લા પ્રદે-
 શમાં જીવ છે, એમ સ્વચ્છુદ્ધિથી નક્કી કર્યું. તિપ્પયગુપ્ત આમલ
 કંપા નગરીમાં ગયો, ત્યાં સ્થાયી મિત્રશ્રી નામના શ્રાવક તેમને
 નિમંત્રણ કરી પોતાના ઘેર લાવી સર્વ પ્રકારનાં ભોજન તૈયાર
 કરેલાં હતાં, તે પ્રત્યેકમાંથી એટલે લાડુનો એક છેલ્લો ભાગ,
 સેવો રાંધી હતી તેમાંથી એક સેવ, ચોખા રાંધ્યા હતા તેમાંથી
 એક ચોખો, ઘીમાંથી એક ઘીવિંદુ, એ પ્રમાણે સર્વ ભોજન-
 માંથી એકેક પ્રદેશ આપ્યો, અને શ્રાવકે કહ્યું કે હે ભગવન્ !
 આપને વહોરાવ્યું, હું કૃતાર્થ થયો. સાચુ હસીને કહેવા લાગ્યો

હે શ્રાવક ! તે મને શું આપ્યું ? ત્યારે શ્રાવકે કહ્યું, હે ભગવન્ તમારા સિદ્ધાંતના અનુસારે સપૂર્ણ આપ્યું છે, છેલ્લો અવયવ આપે છે તે પૂર્ણ અવયવી આપ્યો. જેમ છેલ્લા પ્રદેશે જીવ છે તેમ મેં સર્વ અવયવી આપ્યો છે છેલ્લા પ્રદેશે જેમ જીવ તેમ અતે અવયવ સર્વ અવયવી એમ તમારા મતાનુસારે મેં વહોરાવ્યું છે શ્રી વીર ભગવાન્ના સિદ્ધાન્ત અનુસારે મેં કંઈ પણ વહોરાવ્યું નથી. इत्यादि युक्तियोर्था मित्रश्री श्रावके तिप्पगुप्पने सम-
जाव्यो अने तेणे मत મૂકી દીધો.

અથ તૃતીય નિન્દવ-શ્રી વીર ભગવાન્ પછી વસે ચાંદ ' ૨૧૪ ' વર્ષ ગયે શ્વેતાશ્વિકા નગરીમા પોલાસ ઉદ્યાનમા આપાઢાચાર્ય પોતાના શિષ્યોને આગાઢયોગ વહન કરાવતા હૃદય શૂલ રોગથી રાખિમા અરુસ્માત્ ધરણ પામ્યા સ્વર્ગમાં ગયા. ત્યાં જઈ ઉપયોગ દીધો. સ્નેહથી પૂર્વના શરીરમા પ્રવેશ કરીને પોતાના શિષ્યોને આગાઢયોગની ક્રિયા પૂર્ણ કરાવી. અન્ય નવીન આચાર્ય સસ્થાપીને સર્વ શિષ્યોને પોતાનો ઘૃતાત કહી દેવ લોકમા પધાર્યા, તેના શિષ્યો તેનું સ્વરૂપ દેહી અવ્યક્ત મત અંગીકાર કર્યો દેવતા વા સાધુ શી રીતે ઓઢ-
સાય ? સાધુના શરીરમા દેવતા પેઠો હોય માટે કોણ જાણે તે સાધુ હશે કે કેમ ? માટે સાધુને સાધુ એમ કહેવું તે અવ્યક્તવ્ય છે, ઇટલે કહેવા યોગ્ય નથી કોઈ કોડને વંદના વ્યવહાર પણ કરતા નથી સર્વ વ્યવહારનો લોપ કર્યો, અપચરકાળી હોય, તેને સાધુ કરીને વાદીએ તો મિથ્યાત્વ લાગે અને મૃષાવાદ

પણ લાગે. શ્રી આપ્તાઢાચાર્યના શિષ્ય અવ્યક્ત નામાં મતની પ્રરૂપણા કરતા વિચરે છે. હવે તે કાલે ગીતાર્થ મહા પુરુષ હતા તેઓએ ઘંઘી ચર્ચા કરી. જે કોઈ દેવતા હોય અને સાધુનો વેષ ધારણ કરી સાધુને આચારે મૂલગુણ પંચમહાવ્રત પાલ્લવો હોય, ઉત્તર ગુણે કરી સહીત હોય, તેને સાધુની બુદ્ધિથી વાંદે તો મિથ્યાત્વ ન લાગે, અને મૃષાવાદ પણ ન લાગે. જૈન શાસનમાં તો વાહ્યથી વ્યવહારનય વલિષ્ઠ છે. સાધુના આચારે શુદ્ધ પરંપર રીત્યા વર્તતા હોય તો, તેમને વાંદવા જોડે, તેથી સમ્યક્ત્વ નિર્મલ થાય છે. શ્રી પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ કાઉસગ્ગ ધ્યાને ડખા રહ્યા હતા, દુધ્યાન ધ્યાતા હતા. શ્રેણીક રાજાએ તેમને વ્યવહાર નયે સાધુ જાણીને વાંઘ્યા. તેથી મિથ્યાત્વ લાગ્યું નથી. શ્રી જિનશાસનમાં ચતુર્વિધ સંઘની ભક્તિ પણ વ્યવહાર નયે કરી છે. જો વ્યવહાર નય નહીં માનીએ તો તીર્થનો ઉચ્છેદ થઈ જાય. યદુક્તં શ્રી આવશ્યકં નિર્યુક્તૌ

છઠમથ્થ સંયમં ચ જા વવહાર નયાણુસારિણી ।
 સવ્વો તં તહ સમાયરંતો સુજ્ઞઇ સવ્વો વિસુદ્ધમણો ?
 સં વવહારોવિ વલી જમ સુદ્ધંપિ ગહિયં સુયવિહીણ ।
 કોવઇ ન સવ્વણું વંદઇયં કયાઇં છઠમથ્થ ॥ ૨ ॥
 તિથ્થય વવહારનઓ વળીય સિહસાસણં જિણંદાણં
 રગયર પરિચ્છાઓ મિછ્છ સંકાદઓ ચેવ ॥ ૩ ॥

જહ જિણમયં પવજ્જહ નામા વવહાર નયં મુયહ ।
વવહારનઓછેણ તિથ્યુછેઓ જઓ મણિઓ ॥૪૧॥

ઉદ્મસ્થ અવસ્થા પર્યંત વ્યવહારનયાનુસારિણી ક્રિયા કહી છે, તે પ્રમાણે આચરણા કરતો જીવ કર્મ રહીત થાય છે, સર્વ ભવ્ય જીવ કપટ રહીતપણે વ્યવહાર નયની ક્રિયા સાપેક્ષ-પણે કરતો કર્મ રહીત થાય છે “ વિશુદ્ધમણો ” એ પદે ક-રીને નિશ્ચય પળ કહ્યો નિશ્ચયથી વ્યવહાર પલિષ્ટ છે છદ્મસ્થ સાધુ શ્રુત જ્ઞાને કરી આધાર્મિકાદિ દોષ યુક્ત આહાર ગ્રહણ કર્યો હોય, તે આહાર કેવલી પળ ગ્રહણ કરે, વલી કેવલી પળ ઉદ્મસ્થને વાટે ડ્યા મુધી અન્ય પોતાને કેવલ જ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે તે જાણે નહીં, ત્યા મુધી કેવલી પળ છદ્મસ્થને વાટે નિશ્ચય અને વ્યવહાર નયે કરી જિનશાસન વત્તે છે. તેમાંથી એકનો ન્યાગ કરતા નહીં માનતા મિ-યાત્વ લાગે. જિનશાસ-નને અગીકાર કરી વ્યવહાર નયને મૂકશો નહીં. વ્યવહાર ન-યનો ઉન્નદે કર્યાથી તીર્થનો ઉન્નદે કહ્યો છે. ઇત્યાદિ યુક્તિ-થી સમજાવ્યા તો પળ સમજ્યા નહીં, ત્યારે આપાઢાચાર્યના શિષ્યને સઘ વાહિર કર્યા, તો પળ પોતાનો કદાગ્રહ મૂકતા નથી, તદ્ અવસરે શ્રી રાજગૃહી નગરીમા પલભટ્ટ રાજા રાજ્ય કરે છે, સૂર્યવંશી છે, જૈન ઝમીં છે, તે નગરીમા તે શિષ્યો આ-વ્યા, તેમને પ્રતિવો-ય અર્થે રાજાણ પકડી મગાવ્યા તેમને માર-વા માહ્યા, ત્યારે સાધુ કહેવા લાગ્યા કે દે રાજન્ તુ શ્રાવક

થઈને સાધુને કેમ મારે છે. ત્યારે રાજાએ કહ્યું કોણ જાણે તેમ સાધુ છો કે ચોર છો ? કે દેવતા છો ? હું પણ શ્રાવક છું કે દેવતા કે ચોર છું તે કોણ જાણે ? इत्यादिक युक्तियों ते शिष्यो प्रतिबोध पाમ्या અને સ્થવિર સાધુઓને પગે લાગ્યા પોતાનો કદાગ્રહ મૂક્યો, પ્રાયશ્ચિત લઈ શુદ્ધ થયા.

अथ चतुर्थ निन्हव वृत्तांत—श्री महावीर स्वामीना निवार्ण पछी २२० वसेने बीश वर्ष श्री मिथिला नगरीना लक्ष्मीगृह उद्यानमां श्री महागिरि शिष्य कोडिन्य नामना છે, તેમના શિષ્ય અશ્વમિત્ર છે, તે અશ્વમિત્ર એક વચ્ચત અનુપ્રવાદ પૂર્વનું નૈપુણિક નામક વસ્તુનો આ આલાપક મળ્યા. ચયા, સર્વે પર પન્ન નેરડ્યા બુઝિજિસ્સન્તિ एवं जाव वेमाणियन्ति, ए आलावानो अर्थ આ પ્રમાણે છે. વર્તમાનકાલ સમયનો જે નારકી છે, તે વીજે સમયે વિનાશ થાય છે. એટલે પ્રથમ સમય વિશિષ્ટ જે નારકી હતા તેહજ નારકી વીજા સમયને વિષે દ્વિતીય સમય વિશિષ્ટ થયા. અર્થની તેને સમજણ પડી નહીં તેમના મનમાં એમ આવ્યું કે, જે જીવ પાપ કરે છે, તે પણ નાશ પામ્યા છે; જે જીવ પુણ્ય કરે છે તે પણ નાશ પામે છે. અશ્વમિત્ર વિહાર કરતો રાજગૃહી નગરી પ્રતિ આવ્યો, દેવ લોકમાં દેવતા પણ ક્ષણમાં નાશ પામે છે અને નારકો પણ ક્ષણમાં નાશ પામે છે, ક્ષણમાં પુણ્ય અને પાપનો ક્ષય થાય છે. એ પ્રમાણે ક્ષણ ક્ષયવાદની પ્રરૂપણા કરવા લાગ્યો. તે નગરીમાં સ્વંડરક્ષ નામનો શ્રાવક છે, તે શ્રાવક તેમને પકડી મારવા લાગ્યો ત્યારે

તેણે કહ્યું કે હું સાધુ છું, તમો શ્રાવક છો તેમ છતાં મને કેમ મારો છો ? ત્યારે શ્રાવકે કહ્યું, તમે સાધુ હતા તેથી પ્રથમ ક્ષણમાં નાશ પામ્યા. હવે, કોણ જાણે તમે સાધુ છો કે ચોર છો ? કારણકે તમારો એવો મત છે, કે ક્ષણમાં દેવતા, નારકી વગેરે નષ્ટ થાય છે, તેમ તમે પણ સાધુ હતા ત ક્ષણમાં નષ્ટ થયા હવે સાધુ છો એમ તમારે પોતાને માનવું એ તમારા મત પ્રમાણે યુક્ત નથી આ વાત્કયોથી અશ્વમેઘ સમજ્યા અને મત કદાગ્રહ ત્યાગ કર્યો ગુરુને પગે લાગ્યા એ ચોથો સામુદાયિક નામા નિન્દય ૪

અથ પચમ નિન્દેય વૃત્તાન્ત યામહાવીર સ્વામીના નિર્વાણથકી ૨૨૮ વર્ષે અઠાવીસ વર્ષે શ્રી-આચાર્ય મહાગિરિના શિષ્ય ધન નામો ઉલ્કા નદીના પૂર્વ કાંઠે ગામમાં ચોમાસું રહ્યા છે, અને ઉલ્કા નદીના પશ્ચિમ કાંઠે ગંગા નામના શિષ્ય ચતુર્માસ રહ્યા છે ત્યાં થકી શરદ્ રૂતમાં ગુરુને વંદન કરવા આવતા માર્ગમાં નદી ઉતરતાં માથે ટાલ હતી, તે ઉપર ઘણો તડકો લાગ્યો અને પગે નદીનું પાણી ઢહુ લાગ્યું, તે સમયે મિથ્યાત્વે ઉદય થયો મનમાં વિચાર્યું કે જુગમાં દો નથિ ઉત્રાગો શ્રી સિદ્ધાન્ત મધ્યે એક સમયમાં બે ઉપયોગનો નિષેધ કર્યો છે, તે સ્પષ્ટ છે, કારણ કે હું સાક્ષાત્ એક કાલે બે ક્રિયાનો ઉપયોગ અનુભવું છું માથે લ્પ્પતા અનુભવું છું, અને પગે જીતલતા અનુભવું છું. એક સમયમાં લ્પ્પણ અને જીત એ બેનો ઉપયોગ અનુભવું છું, એમ નિશ્ચય કર્યો, ગુરુ પામે આવી ચર્ચા

કરી. ગુરુએ કહ્યું કે એક સમયે એક ઉપયોગ હોય, એકી વસ્તુ સ્વાતો હોય, વોલતો હોય, પગે ચાલતો હોય, તોપણ એક સમયે એક ક્રિયાનો ઉપયોગ હોય, સમયનો કાલ ઘણો સૂક્ષ્મ છે, તેની સ્વર પડે નહીં. એક “ક” એટલો શબ્દ વોલતાં વોલતાં અસંખ્યાતા સમય થઈ જાય, માટે એક સમયમાં બે ઉપયોગ કહેવાય નહીં, આ પ્રમાણે ગુરુએ યુક્તિથી સમજાવ્યો. પણ તેણે માન્યું નહીં, ત્યારે ગુરુએ સંઘ વાહિર્ કર્યો. પથ્થાત્ તે ગંગાશિપ્ય રાજગૃહી નગરી-માં આવ્યા, મણિ નામક યક્ષ ધ્રુવનમાં ઉતર્યા, ત્યાં લોકો ધર્મોપદેશ સાંભળવા આવ્યા, તેમની આગલ બે ક્રિયાનો યુગ પત્ અનુભવ થાય છે, એમ કહેવા લાગ્યા, ત્યારે યક્ષ મોગર ઉપાડો કોપ દેખાડી તેની તર્જના કરી અને કહ્યું કે આજ ઉદ્યાનમાં સમવસરેલા શ્રી વીર વ્રહુના મુખથી એમ સાંભળ્યું છે કે, યત્ ક્રિયાદ્વયસ્ય અનુભવો યુગપન્ન ભવતીતિ સમય સૂક્ષ્મત્વેન યુગપદનુભવાભિમાનો ભ્રમ એવેતિ યુગપત્ એક સમ-યાવચ્છેદેન બે ક્રિયાનો અનુભવ થતો નથી. સમયની સૂક્ષ્મતા છે માટે યુગપત્ બે ક્રિયાનો અનુભવ છે, એમ અભિમાન કરવો તે ભ્રમ છે, શું તું વીર ભગવાન્ થકી પંચ અધિક જ્ઞાની છે ? યક્ષે પ્રતિબોધ પમાડ્યો. ઇતિ પંચમ નિન્હવ વૃત્તાન્ત. ॥૬॥ સમાપ્ત.

અથ અથ ષષ્ઠ નિન્હવવૃત્તાન્ત:—શ્રી વીર ભગવાન્ નિર્વાણ પ્રાપ્ત્યા બાદ પાંચસે ચૌમાલીશ ૧૪૪ વર્ષે અંતરિજિકા નગ-રમાં બલ શ્રી રાજા રાજ્ય કરે છે, ત્યાં પોદશાલ નામા પરિ-આજક છે, તેણે પેટે લોહ પદ ધારણ કર્યો છે, હસ્તમાં જંબુ

દુશ્મનું ઢાલુ રાખે છે. લોક તેનું કારણ પુટે છે, ત્યારે કહે છે
 કે, મારું પેટ વિદ્યાથી પાટી જાય નહીં માટે લોહ પટ વાગ્યો
 છે જંબુદ્વીપમા મારી સાથે વાદ કરનાર કોઈ મતિવાદી
 દોષો નહીં. માટે તે જણાવવા જબુદ્ધસનુ ઢાઝ લેઈ ફરુ હું.
 ત્યા તદ્ અવસરે, શ્રી ગુપ્તાચાર્ય ત્રિચરે છે, તેના શિષ્ય
 રોહગુપ્ત નામા ગ્રામાંતરે છે. ત્યાથી વાદવા ગુરુને આવતા ગસ્તા-
 મા ચર્ચાને માટે પડહ વાજે છે જે કોઈ પંદિત હોય તે પરિવા-
 જક સાથે ચર્ચા કરે, તે પડહ રોહગુપ્તે ગ્રીલ્યો પશ્ચાત્ ગુરુ પાસે
 આવ્યો, ગુરુને સમઘળો ટુત્તાત કહ્યો, ગુરુએ કહ્યું એહ સારુ કાર્યું
 નહીં આપણે વાદ કરવાનું શું પ્રયોજન છે ? મહું હવે જેમ
 સારુ થાય તેમ કરો, પડે ગુરુએ જ્ઞાને કરી તેની પાસે, ? દ્વ-
 શ્વિક વિદ્યા ૨ મર્મ વિદ્યા ૩ ઝદર વિદ્યા ૪ મૃગી વિદ્યા ૫
 કાગડાની વિદ્યા ૬ પક્ષીની વિદ્યા, ૭ વારાહની વિદ્યાઓ
 હતી તે જાણી તેની ઘાત કરનારી, ઝીઝી સાત વિદ્યા-
 ઓ ? મોગની ૨ નકુલની ૩ પિલાદાની ૪ વાઘની વિદ્યા ૫
 ગન્ડની વિદ્યા ૬ સિંચાણાની વિદ્યા ૭ સિંહની વિદ્યા, એ સાત
 વિદ્યા ગુરુએ-આપી વ્હલી આઠમો ઓઘો (રજોહરણ)મત્રી ગુરુએ
 ત્રીજા ઉપદ્રવ નાશને માટે આપ્યો, હવે રોહગુપ્ત શ્રી ગુરુને કહી
 રાજસભા મંચે આવ્યો. ત્યારે-પોટગાલ પરિવાજકે જાણ્યું કે
 આ જૈન છે. ઈની સાથે સમ્મુત ભાષામાં મારો જય થવો યજ્ઞો
 મુઝ્કેલ છે. માટે જૈનનો પક્ષ ગ્રહણ કરી વાદ કરુ તો તે હ-
 ત્યાપી શકશે નહીં. પોટગાલ કહેવા લાગ્યો, સસારમા વે ૫-

દાર્થની રાશી છે, એક પુણ્ય અને એક પાપ તેમ રાત્રિ અને દિવસ તેમ આકાશ અને પાતાલ તેમજ જીવ અને અજીવ इत्यादिक वे पदार्थની રાશી છે, ત્યારે રોહગુપ્તે બોલ્યો, સંસારમાં ત્રણની રાશી છે, કાલ ત્રણ છે, અતીત, અનાગત, અને ચર્તમાન; તેમજ સ્વર્ગ, મૃત્યુ અને પાતાલ તેમજ જીવ, અજીવ, અને નોજીવ, इत्यादि वदन् जीवाजीवनोजीविति स्थापितवान् । ત્યારે પોદ્દશાલે કહ્યું નોજીવ કોણ ? ત્યારે રોહગુપ્તે કહ્યું નોજીવ ઘિરોલીની પૂંછડી ત્રુટ્યા પછી હાલે છે, તેને જીવ પણ ન કહીએ અજીવ પણ ન કહીએ, તેને તો નોજીવ કહીએ. પશ્ચાત્ પરિવ્રાજકે સાત વિદ્યા મૂકી, ત્યારે રોહગુપ્તે તેની ઘાત કરનારી પ્રતિપક્ષી સાત વિદ્યા મૂકી, પરિવ્રાજકે ગર્દભી વિદ્યા મૂકી તે રોહગુપ્તે ઓવાવડે, કરી જીતી લીધી. અંતે જયપતાકા વરી ગાજતે વાજતે ગુરુની પાસે આવ્યા ગુરુએ કહ્યું, હે વનસ સારું કર્યું, કે જે વાદીને જીત્યો. કિંતુ જીવ, અજીવ અને નોજીવ જે કહ્યું તે ઉત્સૂત્ર ભાષણ કર્યું, તેથી રાજાની સભામાં જડ સ્વમાવો. પશ્ચાત્ અભિનિવેશ મિથ્યાત્વના ઉદયે કરી, ગુરુનું વચન તેણે માન્યું નહીં. ગુરુએ કહ્યું, તું શરમાઇશ નહીં, જા ત્યાં જડ મિથ્યા દુષ્કૃત દે વારંવાર ગુરુએ કહ્યું ત્યારે સ્વેદાતુર થઈ ધૂષ્ટ બની કહેવા લાગ્યો, રાશી ત્રણ છે. એમાં કોઈ દોષ નથી, ત્યારે ગુરુ અને શિષ્ય વચ્ચે વાદ થયો, ગુરુ શિષ્ય રાજ દેરવારમાં ગયા, રાજા સમક્ષ શિષ્યની સાથે વાદ થયો, રાજા સમક્ષ શિષ્યની સાથે વાદ કરવાનો પ્રારંભ કર્યો, વાદ કરતાં છતાં

तेमने उ मास बीती गया त्यारे राजाए कहु आपनी चर्चानो पार आवतो नथी अने मारा तो राजकार्य सीढाय छे, माटे आप पोताना स्वस्थानके पधारो श्री गुरुए कहु के आवती काले वाट निर्णय करीश सभा हाजर थद, राजादि परिवार युक्त गुरु वाणीयाना हाटे जड रुहेया लाग्या, जीवोने आप, त्यारे तेणे कुमार, कुमारी, हाथी, घोडा, विगेरे अनेक जीवो देखाइया, गुरुए कहु अजीवने आप आ प्रमाणे कहु, त्यारे तेणे घट, पट, ढंड, आदि पदार्थो देखाइया, गुरुए कहु नो जीव आप, त्यारे बनीके कहु त्रण लोकमां पण नोजीवतो नथी, त्यारे ख्याही लावी आपु, ए प्रमाणे ४४०० चामाली-शमें प्रश्रयो रोह गुप्तने निरुत्तर कय्यो, पोताना गणमाथी निन्हव एम कही बहार कय्यो, तेणे वैशेषिक मत प्रगट कय्यो, उ पदार्थ तेणे प्रख्या

इति पष्ठनिन्हववृत्तान्त समाप्तः

अथ सप्तम निन्हव वृत्तांत-श्रीमन् महावीर स्वाधीना निर्वाण पछी ५८४ पाचसे चोराजी वर्ष गए उते श्री माल-चदेशर्मा दशपुर नगरमां हालमा मन्दसोरने विषे श्रीआर्य गक्षिताचार्य देशोनदशपुर्वधारी श्रुत केवली युग प्रधान छे, ते सोमदेव ब्राह्मणनो पुत्र हतो तेनी रद्र सोमा माता ते परम धार्मिका हती माता पुत्र प्रति करेवा लागी के, हे तु पुत्र होय तो मारा उचने दृष्टियाद भणीने आवे तो हे गजी थाउ. मा-

તાના વચને કરી તેને તોસલીપુત્રાચાર્ય પાસે દોષા લીધી
 શ્રી વચર સ્વામી (વત્ત સ્વામી) પામ દેશોનદશ પૂર્વ ભણ્યા,
 તેહ શ્રી આર્ય રક્ષિતના ત્રણ શિષ્ય છે. એક શ્રી દુર્વલિકા પુત્ર
 મિત્ર યુગ પ્રધાન, ફલ્ગુ રક્ષિત, ગોષ્ઠ માહિલ ન ત્રણ છે; એ-
 વામાં મથુરામાં અક્રિયાવાદી મત પ્રમુખક ઉત્પન્ન થયો. તેનો
 અભિવાદી કોઈ પણ નથી. તત્રમ્ય સંધે આર્યરક્ષિત મૃતિજીને
 વિનંતિ કરી. ત્યાં ગોષ્ઠમાહિલને વાદલધિમાન જાણી મો-
 કલ્યા, તેણે ત્યાં જડને તેનો પરાજય કર્યો, ત્યાંના લોકોએ ન-
 હુમાસ રાખ્યા. ફલ્ગુરક્ષિત શિષ્ય શ્રી આર્યરક્ષિતના લઘુ
 માદ છે, ગોષ્ઠ માહિલ મામો છે. શ્રી દુર્વલિકા પુત્ર મિત્ર સાચુ
 નવ પૂર્વ મુધી ભણ્યા, પણ વિસરી જાય છે. ત્યારે શ્રી આર્ય
 રક્ષિતે જાણ્યું કે, હવે આજ થકી દોવસે દોવસે ઘટતી બુદ્ધિ
 થાય છે, માટે શ્રી આચારાંગાદિ સિદ્ધાંતના અનુયોગ, વ્યા-
 જ્ઞાન, ટીકા નિર્ણય આદિ જે સિદ્ધાન્તમાંહે હતી, તે સિદ્ધાન્ત
 થકી જુદી કરીને પુસ્તક મધ્યે લખી, એટલે જે ટીકા નિર્ણ-
 યત્તિકાદિક તે આચારાંગાદિકથી પૂર્વે લખ્યાં દેખાય છે. નૈગમ,
 સંગ્રહ, વ્યવહાર, રજુમુત્ર, શબ્દ, સમાધિરુદ્ધ, એવંભૂત, એ સાત
 નયનું વ્યાખ્યાન સૂત્ર મધ્યે વિસ્તારથી હતું, તે સૂત્ર મધ્યે ગોપવ્યું.
 શિષ્ય ત્રણ પ્રકારે કહ્યા છે. પરિણિત, અપરિણિત, અતિ પરિણિત,
 એ ત્રણ જાણવા. પરિણિત શિષ્ય તે ઉત્સર્ગ, અપવાદ, નિશ્ચય,
 વ્યવહાર માર્ગ સર્વ સમજે. અપરિણિત તે નયનિષ્ણેષા સમજે
 નહીં. સમજણ નહીં છતાં પોતાને ઢાહ્યો માને, તે અતિપરિણિત

शिष्य कहीए. परिणित शिष्य पण कालिकाल योगे विस्तारे
व्याख्यान करी शके नही श्री आर्यरक्षित दशपुर नगरमां
पोतानुं मरण आसन्न जाण्यु. अने पोताना पट्टे कोने स्थापवो
तेनी चिंता करे छे

यतः

बूढो गणहर सहो गोअम माईहं धीरपुरिसेहिं ।
जोतं ठवेड अपत्ते । जाणंतो सो महा भावो ॥१॥

ए प्रमाणे विचारिने सकल सत्र बोलाव्यो, तेनी आगळ
सूरीए कष्ट, दुर्बलिका पुष्पने आचार्य पदवी आपवी योग्य
छे. एम सकल सत्रे गुरुनु वाक्य स्वीकारी लीवु त्यारे श्री
आर्य रक्षित सूरीए दुर्बलिका पुष्पने स्वपदे स्थापन कर्या दु-
र्बलिका पुष्पने गुरुए कष्टु हे बत्स । जेम हुं गोष्ट माहिलविगे-
रेनुं लालन पालन करतो हतो, तेम तमाने पण करवुं, गुरुए
कष्टु राखितने कष्टु के, तमो जेम मारी साथे वर्तता हता,
तेम दुर्बलिका पुष्पाचार्यनी साथे पण वर्तवु. श्री आर्यरक्षित
सुरि अनशन करी देवलोकमा गया गोष्टमाहिल गुरुनु स्वर्ग
गमन सांभळी नुरत त्या आच्यो तेणे माणसोने पुछ्युं, कोण
गणधर स्थाप्यो, माणसोए वृत घट आदि दृष्टात पूर्वक दुर्ब-
लिका पुष्पने आचार्यपद आप्युं; एम सविस्तर कष्टु. गोष्ट
माहिल पृथक उपाश्रयें उनर्या त्या कष्टुयोक बचन रही उपदि

મૂકી દુર્બલિકા પુષ્પ ઉપાશ્રયે આવ્યા. સર્વ સાધુઓએ અભ્યુ-
 ત્યાન કર્યું. આચાર્યે કહ્યું, કેમ જુદા ઉપાશ્રયે ઉતર્યા છે ? અન્ન
 રહો. ગોષ્ઠ માહિલ આચાર્યના ઉપાશ્રયથી નીકળી પોતે જ્યાં
 ઉતર્યા હતા ત્યાં ગયા. પૃથક્ ઉપાશ્રયે રહી માણસોનાં ચિત્ત
 વ્યુદ્ગ્રાહિત કરવા લાગ્યા, પણ કોઈ તેનું વચન અંગીકાર
 કરતું નથી. એક દિવસ દુર્બલિકા પુષ્પસૂરિ અર્થપૌરુષો
 કરે છે, સર્વ સાધુઓએ બોલાવ્યો તોપણ ગોષ્ઠમાહિલ ત્યાં
 આવતો નથી. અર્થપૌરુષે કર્યા વાદ વિજ્ઞાંસ નામનો શિષ્ય
 કહેવા લાગ્યો, આટમા કર્મ પ્રવાદ પૂર્વેને વિષે કર્મની વ્યાख्या
 છે, ત્યાં જીવ કર્મનો શી રીતે વંધ છે ? આચાર્ય કહે છે
 ૧ વદ્ધ ૨ સ્પૃષ્ટ ૩ નિકાંચિત્ત ભેદે કરી આત્મા અને કર્મનો
 વંધ છે. ત્રણ ભેદનું આચાર્યે પ્રતિપાદન કર્યું. નજીક ઉપાશ્ર-
 યમાં રહેનાર ગોષ્ઠમાહિલે પ્રશ્ન અને ઉત્તર સાંભળ્યો. ત્યાં
 રહ્યા છતાં તેણે કહ્યું, આવું અમારા ગુરુ પાસે અમે શ્રવણ કર્યું
 નથી. જો કર્મ વંધ, વદ્ધ, સ્પૃષ્ટ અને નિકાચિત્ત થાય, ત્યારે
 આત્માનો મોક્ષ થાય નહીં. ત્યારે વિજ્ઞાંસ નામનો શિષ્ય
 કહે છે, ત્યારે શી રીતે કર્મ વંધ વદ્ધ, સ્પૃષ્ટ અને નિકાચિત્ત
 થાય છે ? ગોષ્ઠ માહિલે કહ્યું—

यथा कंचुकः कंचुकिशरीरं स्पृशति तथा कर्म
 आत्मप्रदेशान् स्पृशति न पुनः क्षीरनीरन्यायेन ।

જેમ મનુષ્ય કંચુક પહેરે, અથવા પુરુષ જામો પહેરે, તદ્વત્

આત્મા કર્મનો સંબંધ છે વિંધ્ય સાધુએ કહ્યું, એ સ્વામીજી
નથી, વળી પ્રત્યાક્ષ્યાન પ્રવાદ નવમું પૂર્વ સામઘાતાં થકા,
પચ્ચરખાણનો અધિકાર આવ્યો, જ્યારે સાધુ દીક્ષા લે, ત્યારે,

કરેમિભંતે સામાદયં સર્વં સાવજ્જં જોગં
પચ્ચરખામિ જાવજ્જીવાએ તિવિહં તિવિહેણં મણેણં
વાયાએ કાણં ન કરેમિ ન કારવેમિ કરંતંપિ
અન્નં ન સમણજ્ઞાણામિ તસ્સ ભંતે પઢિક્કમામિ
નિદામિ ગરિહામિ અપ્પાણં વોસિરામિ.

અત્ર જાવજ્જીવાએ એ પદ કહેવું નહીં. એ પદ કહેતા સાધુ
સામીને દોષ લાગે છે, કારણ કે જીવનું ત્યા સુધી સાવજ-
યોગનું પચ્ચરખાણ અને મૃત્યુ વાદ પચ્ચરખાણ મોકલ્યું, ત્યારે
આશકા-વાહાનો દોષ લાગે છે પરભવે જડશ ત્યારે ભોગ
ભોગવીશ, એમ આશકા રહે, માટે જાવજ્જીવાએ એ પદ કહેવું
નહીં. એ વચન વિજ્ઞાસ સાધુએ માન્યું નહીં. શ્રી દુર્બલિકા પુણ્ય
મિત્રને કહ્યું કે ગોષ્ટમાહિલ એવી પ્રરુપણા કરે છે કે કર્મ તથા
પચ્ચરખાણ સંપ્રતી વિપરીત પ્રરુપણા સામીને આચાર્યે કહ્યું
કે-ગોષ્ટમાહિલ વિપરિત પ્રરુપણા કરે છે, ત્યારે શ્રી સંઘને
સદેહ પડ્યો આચાર્ય કહે છે તે સ્વર્ગ કે ગોષ્ટમાહિલ કહે છે
તે સ્વર્ગ ? શ્રી સવે શાસન દેવી સમરી અને સિમધરસ્વામી
પાસે મોકલી, દેવીએ ત્યા જઈ શ્રી મંત્રસ્વામીને પૂછ્યું સીમધર-

સ્વામીએ કહ્યું કે, ગોષ્ઠમાહિલ સાતમો નિન્હવ છે, ઉત્સૂત્ર
 માપી છે. શ્રી દુર્બલિકા પુષ્પમિત્ર યુગપ્રધાન છે, સત્યવાદી
 છે, એ વચન સાંભળી શાસન દેવીએ અહીં આવીને કહ્યું પણ
 ભારે કર્મી જીવો જે હતા, તેણે માન્યું નહીં, એ દેવી खोटું बोले
 છે. શ્રી મંધરસ્વામી પાસે જડ શકે નહીં. અવદ્ધક મત પ્રરુપક
 ગોષ્ઠ માહિલ સાતમો નિન્હવ થયો.

શ્રીમન્ મહાવીર ભગવાનથી ૬૦૯ છસે નવ વર્ષે દિગંબર
 મત પ્રરુપક નિન્હવ થયો. ઇત્યાદિક અભિનિવેશ મિથ્યાત્વના
 જોરથી નિન્હવ થયા જાણવા. ૪ શાંસયિક મિથ્યાત્વ દેવગુરુ
 ધર્મને વિષે પુનઃ પુનઃ શંકા ઉત્પન્ન થાય તે શાંસયિક મિથ્યા-
 ત્વ જાણવું, કોણ જાણે દેવવીતરાગ હશે કે વીજા ગુરુ કોણ
 જાણે કયાં સ્વરા હશે ? એમ મનમાં શંસય કર્યા કરે, વાંસી
 રોટલી સ્ત્રીચડી, લાપશીનો કાલ પૂર્ણ થયા વાદ તેમાં વેરંદ્રી
 જીવ અસંખ્યાતા ઉપજે અને મરે તે વાત માને નહીં. કોણ
 જાણે તેમાં જીવ હશેકે નહીં ? તે શાંસયિક મિથ્યાત્વ જાણવું,
 તથા ધર્માસ્તિકાય અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય પુદ્ગ-
 લાસ્તિકાય, કાલ, અને જીવ એ પદ્ધત્ય સ્વરાં હશેકે કેમ ?
 તેમના ગુણ પર્યાય કથન કર્યા છે, તે સ્વરા હશેકે કેમ ?
 ઇત્યાદિ સંશયમાં પડવું, તે શાંસયિક મિથ્યાત્વ જાણવું. વ્હી
 ઉજ્જ પાણી કર્યા પછી ચોમાસામાં ઝ્રણ પહોર પછી કાચું
 પાણી થાય, વ્હી કાચી છાશ, કાચું દૂધ, અને કાચું દધિ
 તેની સાથે વિદલ ભળે, (કંઠોળને વિદલ કહે છે) ત્યારે

असंख्याता जीव उपजे छैं, पण मनमां शंका थाय के कोण जाणे तेमा जीव उत्पन्न थता ह्यो के केम ? ते शासयिक मिथ्यात्व जाणवुं चउदस्थानकना नाम.

आलापश्चायं सेकितं मणुसां दुविहा पन्न-
त्ता तं जहा समुच्छिममणुस्साय गम्भंवकंतिय,
मणुस्साय सेकितं समुच्छिममणुस्सा कहिणं भंते
समुच्छिममणुस्सा समुच्छिति गोयमा अंतो
मणुस्सत्त्वित्ते पणयालीसाए जोयणसत्तसहस्सेसु-
अट्ठाइज्जेसु दीवसमुद्देसु पणरसकम्मभुमीसु ती-
साए कम्मभुमीसु छप्पण अंतरदीवएसु गम्भंवक्तं
तियमणुस्साणं चेव उच्चरेसु वा १ पासवणेसु वा
२ खेलेसु वा ३ सिघाणएसु वा ४ वंतेसु वा ५
पिच्छेसु वा ६ पूएसु वा ७ सोणिएसु वा ८ सु-
क्केसु वा ९ सुक्कपुग्गलपरिसाडेसु वा १० विगिय-
क्कलेवरेसु वा ११ थीपुरिससंजोएसु वा १२ न-
गरनिदमणेसु वा १३ सव्वेसु चेव असुयएसु
वा १४ एत्थणं समुच्छिममणुस्सा समुच्छंति अं-
गुलस्स असव्वजइभागमेत्ताए । ओगाहणाय अ-

સપ્તમી મિચ્છાદિઠા સવ્વાહિં પજ્જતીહિં અપજ્જત-
ગા અંતો મુહુત્તાઉયા ચેવ કાલં કરંતિ સેત્તં સ-
મુચ્છિમમણુસ્સા.

ઇત્યાદિકથી સિદ્ધ થાયછે કે, ચંડદ સ્થાનકે સમૂ-
ર્ણિષ્ઠમ મનુષ્યો ઉદ્ભવે છે, તેની શંકા કરે તેને શાંસયિક
મિથ્યાત્વ જાણવું. ૧ અનાભોગ મિથ્યાત્વ, તે સમજણ વિના
પ્રવૃત્તિ કરવી, જીવ, અજીવ, પુણ્ય, પાપ, આશ્રવ, સંવર, નિ-
ર્જરા, વંધ અને મોક્ષ એ નવતત્ત્વનું સ્વરૂપ જાણે નહીં, આ-
ત્માને નિત્યાનિત્ય પક્ષે કરી જાણે નહીં, વક્તવ્ય અવક્તવ્ય
પક્ષે કરી જાણે નહીં, અને આત્મા સચ્ચિત્ત છે કે અચિત્ત છે,
તે પણ જાણે નહીં, છતાં અસંજીની પેટે સ્વસ્વરૂપનો અનુપયોગી
જે ધર્મ પ્રવૃત્તિ કરે, યા સાંસારિક ક્રિયા કરે, તે સર્વ દેહ-
કાના ચૂર્ણની પેટે સંસાર વધારનારી છે. અનાભોજીક મિ-
થ્યાત્વી જેટલી ક્રિયા કરે, તેટલી ચાર ગતિમાં ભ્રમણ ભૂત
છે, એ મિથ્યાત્વ વાસાતિ જીવો કદી સસ્ય તત્ત્વ પામી શકતા
નથી. શ્રાવક નામ ધરાવી, હાથમાં બે માળા લેઈ ગમે તેમ વ-
ચડયા કરે, સાધુ થઈ ગમે તેમ ફર્યા કરે, ક્રિયા કર્યા કરે,
પણ જેને તરનાર અને તારકનું જ્ઞાન નથી, વંધ, મોક્ષનું જ્ઞાન
નથી, તેનું સર્વ કૃત્ય નિષ્ફળ છે. એક આત્મતત્ત્વને ઓઢાળ્યા
વિના જે સાધુ વેષ ગ્રહણ કરે છે, તે એક જાતના નાટકીયા
જાણવા. તથા જે શ્રાવક નામ ધરાવી પોતાનામાં આત્મ બુદ્ધિ

ધારણ કરે નહીં, શ્રાવકના એકવીસ ગુણમાનો પ્રથમ અશુદ્ધ ગુણ પણ જેનામા હોય નહીં, તે અનામોગિક મિથ્યાત્વ રૂપ અંધ કોટડીમાં પ્રવેશે છે. સાધ્ય અને સાધન તથા સાધક તથા સાધકનું જેને જ્ઞાન નથી, સાધ્ય શું છે ? સાધ્ય આત્મામાં રહેલું છે કે આત્માની વહાર રહેલું છે ? સાધ્ય આત્મા થકી ભિન્ન છે કે અભિન્ન છે ? તેનું પણ જેને જ્ઞાન નથી, તે અનામોગિક મિથ્યાત્વની કોટડીમાં અંતર્ભૂત છે, તથા ધર્મમાર્ગ-ઓપદ્રષ્ટિથી ગ્રહી, તેનું પરમાર્થ જાણે નહીં, તેનો પણ અનામોગિકમાં અતર્ભાવ છે વાત્ર વસ્તુમાં એકાંતે ધર્મ શુદ્ધિ ધારણ કરી ધર્મ શબ્દ વાચ્યાર્થ સમજે નહીં, તે પણ અનામોગિક મિથ્યાત્વી જાણવા. દ્રવ્ય ગુણ પર્યાય સ્વરૂપ સમજે નહીં, તે વિચારા અનામોગિક મોટા પાશમાંથી શી રીતે મુક્તિ ? દેવ તત્ત્વ, ગુરુતત્ત્વ, અને ધર્મ તત્ત્વનું ચતુર્થ વાચ્યાર્થ સ્વરૂપ સમજે નહીં, અને વિપરીત વાચ્યાર્થ સમજી તેમાં પ્રવર્તે તે પણ અનામોગિક મિથ્યાત્વરૂપ જાણવા. એકેન્દ્રિય, બે ઇન્દ્રિય, તે ત્રેન્દ્રિય, ચારેન્દ્રિય, પાંચેન્દ્રિય, જીવોનો અનામોગિક મિથ્યાત્વમાં અંતર્ભાવ છે, એ પાંચ પ્રકારના મિથ્યાત્વવંત મનુષ્યો પડિત. અનુમતી આત્માનંદીની કોટિની વાત્ર છે. એવા મિથ્યાત્વોનો મૂઢની કોટિમાં સમાવેશ થાય છે. તેવા મિથ્યાત્વી જીવો ભલે દુનિયામાં મોટા કેદમાં લોકો તેને માને પૂજે, તો પણ તેની મુક્તિ થવાની નથી, એ પાંચ પ્રકારના મિથ્યાત્વી જીવો વાસ્પાટવથી મુગ્ધ મોઢા મટિક

મનુષ્યોમાં પોતાની રૂપાતિ વધારે, તેમની જશકીર્તિ ગવાય
 અનેક પ્રકારનાં સુખ ભોગવે, રાજાદિ હજારો તેમની સેવા
 કરે તો પણ તેમની સિદ્ધિ થવાની નથી. વીચારા ચાર ગતિમાં
 થયેલી નરક નિગોદાદિકનું અનંત દુઃખ પુનઃ પુનઃ અધોગમ-
 નકરી ભોગવનારા થશે, પાંડિત પુરુષો તે મિથ્યાત્વથી દૂર રહે
 છે. સર્પની પેટે થિથ્યાત્વના ત્યાગી હોય છે. વળી મિથ્યાત્વ
 વે પ્રકારનાં છે. ધમ્મે અધમ્મસન્ના રૂપ જે અંતઃકરણ પરિણામ
 તે નિશ્ચય મિથ્યાત્વ જાણવું. અંતરંગ મિથ્યાત્વને સૂચવનારી જે
 વાહ્ય પ્રવૃત્તિ કરાવી, તે વ્યવહાર મિથ્યાત્વ જાણવું. વાહ્ય અને
 અંતરંગ મિથ્યાત્વ પણ જ્ઞાન થકી ટળે છે, માટે જ્ઞાન છે તે સર્વ
 ગુણમાં મુખ્ય ગુણ છે. જ્ઞાની સમ્યક્ત્વને પામે છે. સ્યાદ્વાદશૈલી
 જ્ઞાત પુરુષોના હૃદયમાં જ્ઞાનરૂપ સૂર્ય પ્રકાશવાથી મિથ્યાત્વરૂપ
 અંધકારનો ભેદભાવ રહે નહીં. જ્ઞાની મિથ્યાત્વીઓનાં શાસ્ત્ર ભળે
 ગળે તો પણ તેને જ્ઞાનરૂપે પરિણમે છે, કારણ કે તે મિથ્યાત્વ
 શાસ્ત્રને પણ સ્યાદ્વાદમાં ઘટાવી જાણે છે, અને એકાંત વચનોનો
 ત્યાગ કરે છે.

યદુક્તં શ્રી નંદિસૂત્રે સેકિંતં મિચ્છસુયં મિ-
 ચ્છસુયં જં ઇમં અન્નાણી એહ મિચ્છદિઠીહિં સ-
 થ્યદમઇ વિગપ્પિય તંજહા ભારહં રામાયણં મીમા-
 સુરુપં કોહિભયં સંગરુદ્ધિસ્સાઓ કપ્પાસિયં નામ

સુહમં કળગસત્તરી વડ્ડસેસિયં બુદ્ધવયણં કાવિલં
 લોગાયયં સઠિતંમાદરં પુરાણં વાગરણં નાહગાહં
 અહ્વા વાવત્તરિકલાઓ ચત્તારિયવેયાં સંગ્ગે વંગ્ગ
 ણ્યાહં મિચ્છદિઠિસ્સ મિચ્છત્તપરિગિહિચ્ચાણ મિ-
 ચ્છસુયં ણ્યાણિ ચેવ સમ્મદિઠિસ્સ સમ્મત્તપરિગિ-
 હિયાહં સમસુયં ઇત્યાદિ.

જ આઠાવાથી પણ સિદ્ધ થાય છે કે, સમ્યગ્દષ્ટિ મિ-
 થ્યાત્વ શાસ્ત્રને પણ સમ્યગ્ શાસ્ત્રરૂપે પરિણમાવે છે પણ મિ-
 થ્યાત્વ શાસ્ત્ર ગીતાર્થ વિના જો વાચવામા આવે તો, મિથ્યાત્વ
 દૃઢિ ભૂત પણ થાય. જ્ઞાની સત્શાસ્ત્રને પ્રતિપાદન કરે છે
 અને તેની માનસિક-વાક-અને કાયિક પ્રવૃત્તિ ભવ સક્ષય
 પ્રતિ ગમન કરે છે અને તેને સંસાર કાર્ય પ્રતિ ઉદાર્મનતા
 રહે છે જ્ઞાની સત્ત મંગીથી દરેક પદાર્થને યથાર્થ રીત્યા જાણે
 છે. સ્યાદ્વાદ ધર્મને સ્વતુષ્યા જાણે છે. યત

પદાર્થોનંતધર્માત્મા યુગપન્નેવ ભાપતે ॥

સ્યાદ્વાદપેક્ષયા ધર્મ સ્યાદ્વાદઃ સ ઉદાહૃતઃ ॥૧॥

ઘટ ઘટ પટ વાચ્યઃ જેમાં જલ ધ્રુવય તે ઘટ. જેણે કરી
 જાત રજાદિ નિવારીણ, તે ઘટ પદાર્થ ઇત્યાદિક જે પદાર્થ
 છે તે અનંત ધર્માત્મા છે. અનંતાશ્ચ તે ધર્મા તેવા આત્માસ્વરૂપં

અનંતધર્માત્મા, તે વર્ણ ગંધ રસ સ્પર્શ સંસ્થાનાદિક તે એકેક ધર્મ અનંત અનંત પર્યાયાત્મક છે. સ્વપર્યાય અનંતા આવિર્ભાવે છે, વલી જે ઘટ છે તે તિરોભાવે પટ છે. એમ ચૌદ રાજલોકને વિષે જે ઔદારિક વર્ગણા છે, તે પૌદ્ગલિક છે, તે એક ઘટને વિષે તિરોભાવે છે. પણ તે સર્વ ધર્મ યુગપન્નૈવ ભાષ્યતે-એટલે એક કાલાવચ્છેદેન કહી શકાય નહીં, તે માટે અપેક્ષાએ કહેવા યોગ્ય છે. સ્યાત્ અનેકાંતાર્ય વાંચી અવ્યય કહીયે. યસ્ય ધર્મસ્ય અપેક્ષા યદપેક્ષાઃ અપેક્ષા એટલે વીજા ધર્મને દૃષ્ટિમાંહે રાખવું. વીજા ધર્મનો ઉપયોગ રાખીને વોલવું તે ધર્મ સ્યાદ્વાદ જાણવો.

યતઃ

યઃ પુરુષઃ પિતા જ્ઞેયઃ પુત્રઃ સ એવ કથ્યતે ॥
ભાગિનેયો ભવેદ્યસ્તુ માતુલોઽપિ સ એવહિ ॥ ૧ ॥

એક અર્હદાસ નામના છોકરાનો જિનદાસ નામે પિતા છે. તે મિનદાસનો ભાણેજ છે. અને તેજ જિનદાસ જે તે વીરદાસનો મામો છે. તેજ જિનદાસ સુરચંદ નામના શેઠનો પુત્ર છે. જેમ એકજ જિનદાસને વિષે. પિતા, પુત્ર માતુલ, ભાગિનેય રૂપ ધર્મ અપેક્ષાએ રહ્યા છે. તેમજ એકજ પદાર્થને વિષે અનંતા ધર્મ અપેક્ષાએ રહ્યા છે. જેમ પિતૃત્વાદિ ધર્મ એક દ્રવ્યને વિષે રહ્યા છે, તેમ અનંતા ધર્મ રહ્યા જાણવા પણ એક શબ્દે કહ્યા

જાય નહીં. જે પર્યાય આવિર્ભાવે પ્રગટપણે છે તથા તિરોભાવે પર્યાય છે તે અસ્તિ નાસ્તિ રૂપે ગ્રહાય છે. પણ એકાતે કહેવાય નહીં સ્યાત્ પદે કરી સર્વ ધર્મનું કયાંચિત્ ગ્રહણ થાય છે. તેના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવે કરી કોડી ગમે ભાગા થાય તે પણ સર્વનો સત્ત્વભંગોમધ્યે અતર્ભાવ થાય છે. તે સત્ત્વભંગ દેખાડે છે

સ્યાદસ્ત્યેવ ઘટ. ૧ સ્યાન્નાસ્ત્યેવ ૨ સ્યાદવક્તવ્ય ૩ સ્યાદસ્ત્યેવસ્યાન્નાસ્ત્યેવ ૪ સ્યાદસ્ત્યેવસ્યાદવક્તવ્યમ્ ૫ સ્યાન્નાસ્ત્યેવ સ્યાદવક્તવ્યમ્ ૬ સ્યાદસ્ત્યેવ સ્યાન્નાસ્ત્યેવ યુગપદવક્તવ્યમ્ ૭ સ્યાત્ અનેકાત વાચી અવ્યય કહીએ. એકાત તે સર્વથા પર પર્યાયનો નિષેધ કર્યો, જે સર્વથા પર પર્યાયનો નિષેધ ન કર્યો તે અનેકાત કહીએ, પાનાના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવની અપેક્ષાએ ઘટનું અસ્તિત્વ છે યદમા વર્ણાદિક ધર્મ છે, તે મધ્યે કૃષ્ણ વર્ણ એક ગુણો કાલો, તે ગુણો કાલો, યાવત્ અસંગ્યાત ગુણો કાલો અનત ગુણકાલો વર્ણ રહ્યા છે તે ગુણનું ઘટમાં અસ્તિત્વ છે ધીજો રક્ત ઘટતેમા રહેલા, વર્ણ, ગંધ, રસ, સ્પર્શનું કૃષ્ણ ઘટમા નાસ્તિત્વ રહ્યું છે અમ્બિ અને નાસ્તિ ધર્મ એક સમયમા રહેલા છે, તે પણ એક સમયમા કથન કર્યા જાય નહીં યાવત્ અસંગ્યાતા સમયમા પણ કરી શકાય નહીં. માટે એ બે ભાગા

એક સમયમાં અવક્તવ્ય છે, નાસ્તિત્વધર્મ પણ અવક્તવ્ય છે, અસ્તિત્વ અને નાસ્તિત્વ ધર્મ પણ અવક્તવ્ય છે. એવં દ્રવ્યથી ક્ષેત્રથી કાલથી ભાવથી સમ્પર્કથી જાણવી.

દ્રવ્યથી ઘટ માટી, ત્રાંવા સાંના રૂપા પ્રમુખનો જાણવો, ક્ષેત્ર થકી અણુ નગરનો, કાલથી વર્ષાકાલનો, શીતકાલનો, ઉષ્ણકાલનો, इत्यादિક ભાવથી નીલ, પિત્ત, કૃષ્ણ, રક્ત, શ્વેત इत्यादિક જાણવો. દ્રવ્યતઃ મૃત્તમયઃ તામ્રમયઃ સ્વર્ણમયઃ ક્ષેત્રતઃ કાશીયઃ વાણારસીયઃ રાજગૃહીયઃ પાટલીપુત્રીયઃ કાલતઃ વર્ષાકાલીયઃ ઉષ્ણકાલીયઃ કાર્ત્તિકમાસીયઃ ભાવતઃ નીલો-યં પીતોયં શ્યામોઽયં ઘટઃ इत्याદિક પ્રયોગઃ એમ સમ્પર્કથીના અનેક ભેદ થાય છે.

स्याद्वादो यत्र तत्र स्यात् सम्यक्त्वं प्रतिपादितं ।

एकान्तैर्नैव मिथ्यात्वं वीतरागेण भाषितं ॥ ૧ ॥

જ્યાં સ્યાદ્વાદ છે, ત્યાં ધર્મ છે; એકાન્તે મિથ્યાત્વ છે. જે પુરુષને વિષે સ્યાદ્વાદ હોય, ત્યાં સમ્યક્ત્વ જાણવું. પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ બાલિષ્ઠ છે, પ્રત્યક્ષ પ્રમાણના ધર્મી અવધિજ્ઞાની મનઃ પર્યવજ્ઞાની કૈવલજ્ઞાની જાણવા. વર્તમાન કાલે આગમ પ્રમાણ છે. અનુમાન પ્રમાણ ઉપમાન પ્રમાણ, તથા શબ્દ એ ત્રણ પરીક્ષના ભેદ છે. માતિ અને શ્રુત જ્ઞાન પરીક્ષ જ્ઞાન છે. इत्यादિક પ્રમાણનાં લક્ષણ જ્ઞાની જાણે છે, અને સ્વાત્મહિતમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે અને મોહમાયાનો ત્યાગ કરે છે.

दुहा.

ए मारो हुं एहनो, ए सहु मम आधीन;
 कर्त्ता हर्त्ता हुं सदा, तबतक कर्माधीन. ॥ १ ॥
 ए शत्रु ए मित्र मुज, ए सहु मुज परिवार;
 जबतक बुद्धि एहवी, तबतक आ संसार. ॥ १ ॥
 परसंगे रंगी सदा, परपर ममता थाय;
 तबतक कर्माधीन सहु, बहिरातम पद पाय. ॥ ३ ॥
 उंच नीच ज्ञाने करी, जाणे जबतक जेह;
 तबतक भवमां भटकतो, करे न कर्मनो छेह. ॥ ४ ॥
 उंच नीच चेतन नही, उंच नीच सब भर्म,
 तेमां धर्म रहे नहीं, जाणे छूटे कर्म. ॥ ५ ॥
 जाति लिंगमां धर्म नहीं, माने ते सहु मृद;
 अनंत धर्म छे आत्ममां, ए परमार्थ छे गूढ. ॥ ६ ॥
 धर्म अरूपी आत्मनो, प्रगटे आत्म स्वभाव;
 पर परिणति त्यां धर्म क्यां, ज्यां चित्त संकेश ताव. ७
 आत्म स्वरूप समजे नहीं, समजे नहीं नयवाद;
 क्रियाडंबर धामधूम, त्यां नहि शिव मुख स्याद. ८

भोळा जन समजे नहीं, आत्म धर्म स्वरूप;
 आत्मज्ञान वण प्राणीया, पडीया भव जल कूप. १९।
 यश कीर्ति वांछा करे, चलवे डाक डमाल;
 तस क्रिया फोगट कही, जो जो उपदेश माल. १०
 धर्मोद्भव छे ज्ञानथी, समजे नहीं तस लेश;
 तप जप क्रियाथी जरा, छूटे नहीं मन क्लेश. ११
 आत्म मंदिरमां सदा, मन कपि करे न वास;
 ध्यान खीलो ज्ञान सांकले, मन कपि बांधो खास १२
 विकल्प मन संसार छे, चतुर्गति भटकाय;
 विकल्प रहीत मन जब हुवे, तब शिव सुख झट पाय.
 ज्ञानी मन वशमां करे, राग द्वेष करे नाश;
 धर्म ध्यानारुढ थइ, त्रोटि कर्मना पास. ॥१४॥
 द्रव्य योगनुं ज्ञान ज्यां, स्पर्शरूप त्यां सुख;
 परमात्म पद वृत्ति थकी, नाशे भव भय दुःख. १५
 प्रदे ग्रंथ पण नहीं मटे, मोह महा जंजाळ;
 आत्म अनुभव ज्ञानथी, नाशे ते तत्काल. ॥१६॥
 इत्यादि ज्ञानी कर्मान्त करे छे, ज्ञानी आत्म साक्षात्

કારની પ્રવૃત્તિમાં અહર્નિશ ધ્યાનારુઢ રહે છે. જ્ઞાનીની સાધ્ય દૃષ્ટિ વિકલ થતી નથી જ્ઞાનીની આજ્ઞાતના કરવી નહીં દ્રવ્યાનુ યોગના-જ્ઞાતાનેજ સ્વરા જ્ઞાની જાણવા. એવા સ્વરા જ્ઞાની ગુરુ સેવન કરવું, અને તેમની આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવું, પણ કુગુરુ સેવન કરવું નહીં કુગુરુ કાળા સર્પ સમાન છે.

યદુક્તં સપ્તે દિઠે નાસદ્ લોઓ નયકોવિ કિંપિ
અસ્ત્વેદ્ જો ચયદ્ કુગુરુસપ્તં હા મૃદા મળહતં દુઠ ૧
સપ્તોઢકં મરણં કુગુરુઅણંતાઈ દેદ્ મરણાઈ
તોવરં સપ્તં ગહિઓ મા કુગુરુસેવણં મદ્ ॥

દત્તાદિથી સિદ્ધ થાય છે, કુગુરુની પાસે જવું, તેમના વચન માન્ય કરવા, અનંત સંસાર દૃષ્ટિ અર્થે છે. જ્ઞાની કર્મ થકી છૂટે છે. આત્મસ્વરૂપના અનુભવી એવા જ્ઞાની છે મૃદ નય તત્ત્વનો અજાણ, આત્મ સ્વરૂપના અજાણ, ફક્ત મનુષ્યનું શરીર પામ્યો છે, પણ દ્રવ્ય મનુષ્યપણું જેનામાં છે, કર્મનું સ્વરૂપ સમજતો નથી, વ્યવહારે કરી ધર્મ કરણી કરે છે, પણ સાચ દૃષ્ટિ જેને પ્રાપ્ત થઈ નથી, એવા અજ્ઞાનીને દેસી મદદાની પેટે જ્ઞાની શું મનમાં આનંદ માને ? અલ્પત્ કહી-આનંદ થાય નહીં મદદામા જીવ નથી, અને આ મૃદમાં જીવ છે, દટલુ વિશેષ છે પ્રથમ ગુણઠાણુ જેને ત્યાગ્યું નથી, સમક્ષિત તો સમજતા નથી, તેવા મૃદો મળે પસાદાર હોય, પુત્ર પરિવાર ચાલ્યા હોય, દેશના અધિપતિ હોય, પણ તે મદદા સમાન છે. તેમને દેસી

ज्ञानीना मनमां कंड आनंद थतो नथी, ते विचारा चारगातिमां
पुनः पुनः परिभ्रमण करशे मुढ संसारमां दरेक वस्तुथी बंधाय
छे, रागद्वेषनो क्षय ते करी शकतो नथी, उपरथी शांत केदापि
देखाय, तो पण ते शांत नथी कारणके तेनुं शान्तपणुं अज्ञाने
करी छे, खरी शांतावस्था ज्ञानी पामे छे. मुक्ति पण तेनाथी
वेगळी नथी, माटे ज्ञानीनी भक्ति सेवां करवी, तेमनुं बहुमान
करवुं. तेमनी निंदा करनार नरक निगोदमां रझळे छे, ज्ञान
पाम्या बाद निंदादि सकळ दोषनो संक्षय थाय छे, अने शा-
स्वत अनंत सुखमय शिवस्थानभाक् आत्मा थाय छे. ए शो-
ळमा दुहांनो भावार्थ.

दुहा.

ग्रहण योग्यछे आत्मधर्म, त्याज्य योग्यछे कर्म ॥
ज्ञानध्यानविवेकथी, प्रगटे शाश्वत शर्म ॥ १७ ॥
शुद्ध स्वभावे रमणता, करतां होवे मुक्ति ॥
परभावे संसार छे, एहिज साची युक्ति ॥ १८ ॥
योगमांही द्रव्यानुयोग, आत्म अति हितकार ॥
परमार्थ ग्रही भव्यात्मा, पामे भवजल पार ॥ १९ ॥
आत्म निहाळे आत्मने, तो शिव सुखनी आश ॥
परमां बुद्धि स्वात्मनी, थातां पुद्गलदास ॥ २० ॥
परभावे रमतां थकां, परनी वृद्धि थाय ॥

परमात्ममय ध्यानथी, थातां तत्पद पाय ॥२१॥
 आधि उपाधि मिट गइ, प्रगट्यो सुख संतोष ॥
 अरि मित्र समभाव ज्यां, त्यां क्यां रोपने तोष २२
 वीर्योल्लासनी वृद्धिथी, तत्क्षण अनुभव रग ॥
 प्रगट्यो आत्म सरोवरे, चिद्घन ज्यां छे तरंग २३
 ज्ञानदर्शन चारित्र पंथ, वहतां शाश्वत शहेर ॥
 चिद्घन आत्म स्वरूपमय, वर्त्ते लीलालहेर, २४
 रोग शोक उपाधि व्याधि, मोह माया जंजाल ॥
 तेह अभावे मुक्तिमां, वर्त्ते मंगल माल ॥ २५ ॥
 अनुभव पञ्चिशी कही, अर्थनो अति विस्तार ॥
 दाख्यो तेमां जाणजो, वासद गाम मझार ॥२६॥
 कावीठाना वासी शेठ, रत्नचंद्र हितकार ॥
 तेम झवेर भाइ कारणे, रचना कीधी सार ॥२७॥
 मंवंत ओगणीस उपरे, ओगण साठनी शाल ॥
 पोशवदि बारस दिने, रचतां मंगल माल ॥२८॥
 चांची धारी ग्रंथ ए, समजो आत्म स्वरूप ॥
 बुद्धिसागर सुख लही, थावो शिवपुर भूप ॥२९॥
 इति श्री शान्तिः ३.

મોર્ત્ય-આત્માના અસંખ્યાતા પ્રદેશ છે. જેટલા લોકો-
 જ્ઞાના પ્રદેશ છે, તેટલા આત્માના પ્રદેશ છે. તે પ્રદેશો અરૂપી
 અઘંડ, અઘંગ, અનાશ્વંત, સદા શાશ્વતા છે, બાઝ્યા વળે નહીં
 છેદ્યા છેદાય નહીં, તે પ્રદેશો મેદ્યા મેદાય નહીં. અસંખ્યાતા
 પ્રદેશો મઠીને આત્મત્વ સ્વીકારાય છે. જેવા આકાશના પ્રદેશ
 નિર્મલ, તેવા આત્માના પ્રદેશો પણ જાણવા, તે એકેક પ્રદેશ
 અનંત વીર્ય, અનંત દર્શન, અનંતજ્ઞાન, અનંત સુખ, અનંત પ-
 ર્યાય રહ્યા છે. અનંત ગુણનો ધંની આત્મા સ્વતઃ લોકાલોક
 પ્રકાશી અવિનાશી છે, હવે તે આત્માની સાથે આઠે કર્મની
 વર્ગણાઓ ક્ષીરમાં જેમ નીર સેલભેલ થઈને રહે, તેમ સેલ
 ભેલ લાગી રહી છે. તેવડે કરી આત્માના અસંખ્યાતા પ્રદેશ
 જે જ્ઞાનાદિ ગુણની રુદ્ધિ હતી, તે તિરોભાવે થઈ. જેમ કોઈ
 મણિ એક ગાંઝ સુધી પ્રકાશ કરે તેવી છે, તેવી મણિના ઉપર
 કાંદવ ચોપડીએ, તેને ઢાંકી રાખીએ, તો પશ્ચાત્ તેનો એક ગાંઝ
 સુધી પ્રકાશ પડશે નહીં. તેમ આત્મા સર્વજ્ઞાની તથા સર્વદર્શી
 છે, પણ કર્મ કાંદવ વડે કરી મિશ્રિત થવાથી, આત્માની જ્ઞાન
 શક્તિ પ્રકાશક હતી, તે તિરોભાવે થઈ ગઈ, તેથી પોતાનું સ્વ-
 રૂપ પણ આત્મા મૂલી ગયો. જેમ સૂર્યને ગ્રહણ લાગવાથી સૂ-
 ર્યનો પ્રકાશ કાંઈકે દેખાય, જેમ સુવર્ણ મલિનતા યોગે કાંઈકે
 દેખાય, જેમ સૂર્યનો પ્રકાશ લીલા પીઢા, રાતા, કાચ ઉપર
 પડી, લીલાશપણાને, રક્તપણાની ઉપાધિને ધારણ કરી, લાલ,
 પીઢો, નીલો इत्यादि પ્રમાણે વ્યવહારાય છે, તેમ આત્મા પણ

અનાદિ કાલથી કર્મ સંયોગે પોતાના શુદ્ધ પરિણામનો ત્યાગ
 કરી, કર્મ સંયોગે અશુદ્ધ પરિણતીવત કહેવાય છે પણ જેમ
 ગ્રહણ છૂટ્યા બાદ સૂર્યનો પ્રકાશ શુદ્ધ પ્રકાશ છે, તથા મણિ
 જેમ મલીનતાના અપસારણ થકી સ્વપ્રકાશ કરી શુદ્ધ પ્રકાશ
 છે, તેમ આત્મા પણ કર્મના સંપૂર્ણ સંસાર થકી અસંસારાત્મા
 પ્રદેશે નિર્મલ થયો છતો શુદ્ધ પ્રકાશ છે. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર,
 વીર્ય, અચલ, અટલ, અવ્યાવાય, ક્ષાયકસમ્યક્ક આદિ અનંત
 ગુણ આત્મામાં રહેછે, તે ગુણો સાંસારિક જીવોને કર્મવિરણે
 કરી તિરોભાવે વિદ્યમાન છે, તે ગુણોરૂપ પોતાની સ્વરી શાશ્વ-
 તી અવિનાશી, અસ્વડ, પરિપૂર્ણ રુદ્ધિ આત્માને ગ્રહણ કરવા
 યોગ્ય છે તે તિરોભાવે રહેલી સ્વલક્ષ્મીને આવિર્ભાવે કરવી.
 પોતાની પટલે આત્માની જ્ઞાનાદિ અનંત લક્ષ્મીનો ઉપયોગ
 વ્યાપાર આત્માએ કરવો જોડણ, એ આત્માની મુખ્ય ફરજ છે.
 રુદ્ધિ બે પ્રકારની છે ૧ આત્માની રુદ્ધિ ૨ પૌદ્ગલિક રુદ્ધિ
 અનંત ગુણ આત્મામાં રહ્યા છે, તે આત્માની રુદ્ધિ જાણવી.
 અને સોલું રૂપું ચાંદી, નોટ, મોતી, માણેક, મણિ, ઘર, હાટ
 રૂપાદિક પૌદ્ગલિક રુદ્ધિ જાણવી. આત્માની રુદ્ધિ
 અરૂપી છે, પૌદ્ગલિક રુદ્ધિ રૂપી છે, વિનાશી છે, પૌદ્ગલિક
 રુદ્ધિ જડ છે, પૌદ્ગલિક રુદ્ધિનો સંબંધ ઉપચારિક છે. પૌદ્-
 ગલિક રુદ્ધિ કોઈ દિવસ પોતાની થઈ નથી અને ધવાની
 નથી, એ પૌદ્ગલિક રુદ્ધિ અર્થે યજ્ઞા ગ્રીષ્મો અનેક પ્રકારના

કુકૃત્ય કરે છે, લડે છે, કજીયા કરે છે, પરસ્પર એક બીજાનાં મસ્તક છેદે છે, સમુદ્રમાં તરે છે, વઢી તેમાં હુલ્લીઓ પળ મારે છે, પળ અંતે તે પોતાની થતી નથી. જીવ ફક્ત તેમને પોતાની માની ટગાય છે, જેમ પાંચ વરસનાં પાંચ છોકરાં પાંચ ઢબુડીઓની રમત રમતાં રમતાં ચોમાસાની સુતુમાં ગામની બહાર રેતાલ પૃથ્વી ઉપર ગયાં. ત્યાં જઈ માટીનાં ઘર બનાવ્યાં, વઢી કૂવા પળ બનાવ્યા, એક બીજાનાં ઘર જુદાં જુદાં કર્યા, પશ્ચાત્ એક બીજા પ્રતિ સગપળ જુદાં જુદાં કલ્યાં, એ વખતે એકદમ આકાશમાંથી વર્ષા થઈ. ઘર રૂપ કલ્પેલી માટી તળાઈ ગઈ, તેમ ઢબુડીઓને કોઈ મનુષ્યે ફાડી નાંચી ચૂરા કર્યા, તેથી ઘરવાર હાટ વચારો રૂપેયા સુવર્ણ ધાન્ય આદિ રુદ્ધિ જાળવી, તેથી આત્માને કિંચિત્ માત્ર પળ તાત્ત્વિક સુખ નથી. તાત્ત્વિક સુખ તો આત્મિક રુદ્ધિથી છે. બાહ્ય પૌદ્ગલિક રુદ્ધિ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે, અને અંતર આત્મિક રુદ્ધિ ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે. તેની પ્રાપ્તિ માટે સદ્ગુરુનું સેવન કરવું, દ્રવ્યાનુયોગનું જાણપણું કરવું, સત્ શાસ્ત્રનો અભ્યાસ કરવો. વ્યાકરણ અગર કાવ્ય સાહિત્યથી જે પોતાને વિદ્વાન માને છે, તે શુષ્ક વિદ્વાન જાણવો, તેનાથી કંઈ આત્માહિત થવાનું નથી. દ્રવ્યાનુયોગના જ્ઞાનવિના ચાર ગતિ ભ્રમણ મટતું નથી. યતઃ શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય કહે છે કે.

(ચોપાઇ)

એહનો જેને પામ્યો ત્યાગ ।

ઓધે એહનો જેને રાગ ॥

એ વેવિણ ત્રીજો નહીં સાધ ।

માણ્યો સંમતિ અર્થ અગાધ ॥ ૧ ॥

દ્રવ્યાનુયોગનું જેને સપૂર્ણ જ્ઞાન થયું છે, અથવા જેને દ્રવ્યાનુયોગ મળ્યાનો રાગ છે, એ વેવિના ત્રીજો કોઈ સાધુ નથી, એ પ્રમાણ સમતિતર્કમા કથન કર્યું છે માટે દ્રવ્યાનુયોગ જ્ઞાન પ્રાપ્તિ અર્થે સદ્ગુણ સેવન કરવું, દ્રવ્યાનુયોગ જાણ્યા વિના સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થતી નથી, તો પછી વીજી શી વાત ? જેમ જેમ આત્મ તત્ત્વ સંબંધી વિશેષ જ્ઞાન મેળવાય છે, તેમ તેમ અંતર રુદ્ધિની ઓઠાણ પડે છે, અને અંતર લક્ષ્મી ઓઠાણ્યા વાદ વાદ્ય લક્ષ્મી ઉપરથી પ્રેમલાલસા ટલે છે, આત્મગુણનો શ્રદ્ધા થાય છે, અને તેની ભક્તિ જાગે છે, અને અંતર આત્મ લક્ષ્મી ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે, પૌદ્ગલિક રમિ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે, ણમ વિવેક પ્રગટ્યા વાદ પુદ્ગલ સંબંધી ધર્માનુધાન આત્મા મૂલે છે, અને આશ્રવદ્વાર રુધે છે, અને સવરમા પ્રવર્તતો આત્મા ઘાતી કર્પનો ક્ષય કરી કંવલ્ય લક્ષ્મી પ્રાપ્ત કરે છે, અને અનંત મુગ્ધ આવિર્ભાવરૂપે થાય છે. આત્મા નપુસક નથી, પુરિંગ નથી, સ્ત્રીલિંગ નથી; ક્ષત્રિય,

બ્રાહ્મણ, વૈશ્ય, આત્મા નથી; દુદ્ધ, યુવાન બાલ, આત્મા
 નથી; આત્મા અરૂપી છે, નિર્વેદી છે, સદા જ્ઞાન્ત
 સુખ ભાક્ આત્મા છે. રત્નત્રયિનો ભોક્તા આત્મા છે. આ
 મારું છે, આ મારો શત્રુ છે, આ મારો મિત્ર છે, એવી બુદ્ધિ
 જ્યાં સુધી છે, ત્યાં સુધી આત્મશુભામિલાષા દૂર જાળવી.
 મનુષ્યોને ક્રોધ દ્વેષ, નિંદા, અન્યનો તિરસ્કાર, વૈર બુદ્ધિ આદિ
 અસેવ્ય ભાવો ઉપજવામાં હેતુ એ હોય છે કે, અમુક સારું અને
 અમુક खोटું; એવી ભેદ બુદ્ધિ તેમને વંધાઈ ગઈ હોય છે, અને
 તેથી કરીને પોતે જેને खोटું માન્યું હોય છે, તેવો સહજ પ્રસંગ
 ઉપજતાં, તેઓને ક્રોધનો આવિર્ભાવ થાય છે, આ ક્રોધના
 સમયે હું કોણ છું, આત્મા શું સ્વરૂપ છે, મારો જો ધર્મ છે, ઇ-
 ત્યાદિ સદ્ વિચારો તત્કાલ વિસરી જાય છે, અને એક ક્ષ-
 ણમાં ક્રોધ થતાં આત્મ ભક્ત મટી ક્રોધ રૂપ પિશાચનો ભક્ત
 બને છે. આત્મવાધક બને છે. અને સ્વાત્મ કર્તવ્ય પરાયણતા
 વેગળી મૂકી ન કરવાનું કરે છે, અને ક્ષણવાર નમો અરિહંતાણં
 આદિ મહામંત્રનું સ્મરણ કરી પશ્ચાત્ એમ માને છે કે, મને એનું
 ફલ થયું નહીં, પણ વિચારવું કે, આત્મ નિરીક્ષણ કરવું
 નથી, સત્ સંગતિ કરવી નથી, અને ઘરમાં खाતાં પીતાં હરિ
 મળે તો હમકુલી કહેજો એવી પ્રવૃત્તિ રાખવી છે, તો ઇષ્ટ ફલ
 શી રીતે મેળવી શકીએ ? ધર્મની યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવી નથી,
 અને ધર્મ ઉપર સ્વરો પ્રેમ લાવ્યાં વિના એકદમ મુક્તિ લેવી છે,
 તે શી રીતે મળે ?

શ્રુતિ મુલાભિલાપિઓ બીજામા રહેલા દોષો તરફ દ્રષ્ટિ દેવી નહીં; કારણ કે દોષ દ્રષ્ટિથી દેખવાથી તમને દોષજ માલુમ પડશે. પોતાની મેલે ચાલી ન શકનાર વે માસના બાલકના અશક્તિરુપ દોષને જોઈને કયી માતા પોતાના પુત્રને 'કેંદમા બેસાડતી નથી' આંધળા મનુષ્યને શું 'દેખતા મનુષ્યે તેના અધત્વ દોષ માટે કરુણા પાત્ર ગણવો કે તેની ફૂટેલી આંખો જોઈ તેનો તિરસ્કાર કરવો' જેમ નિરાશ્રિત મનુષ્યને આશ્રય આપવાથીજ શ્રીમતની શ્રીમતાઈ શોમે છે, તેમ સદ્ગુણી દુર્ગુણીના દોષ ટાલવાના પ્રયત્નથીજ શોમે છે અને પોતાના સદ્ગુણેનુ ઉત્તમ ઉદાહરણ આપવાથીજ તેનુ સદ્ગુણીપણું શોમે છે. દોષવાન મનુષ્યો દોષ કરે છે, તે જાણી જોઈને કરતા નથી, પણ તેમના અજ્ઞાનથી કરે છે, દોષમાં જેટલી દોષ બુદ્ધિ તમને થડ છે, તેટલી તેમને થડ હોતતો તેઓ કદી દોષ કરેજ નહીં જે ક્ષણે મનુષ્ય દોષને યથાર્થ દોષરુપ સમજે છે, તે ક્ષણે તે અવશ્ય ત્યજે છે, તેનો નાશ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, તેથી દોષવાનના દોષ ટાલવાને દઢ ઇ સફલ ઉપાય નથી, પણ તે દોષમાં તેને દોષ બુદ્ધિ પ્રગટે યજુ જ્ઞાન આપવું, યજ સફલ ઉપાય છે. ઠપકારી યા દંડથી, દોષવાનના દોષને તમે ક્ષણવાર ટાંચી રાखોછો, પણ દોષનુ મૂલ જે અજ્ઞાન તે તેના હૃદયમા વિદ્યમાન હોવાથી, પુન પુન તેનાથી દોષ થાયછે. દોષ ટાલવાનો સફલ ઉપાય ઇ છે કે તેને જ્ઞાનનું દાન આપવું જ્ઞાન દાન સમાન બીજુ કોઈ દાન નથી.

અજ્ઞાનને ટાલવા અને જ્ઞાન સમર્પવામાં જ્ઞાનદાન સમર્થ છે, મનુષ્ય ગમે તેવી પ્રવૃત્તિ કરતો હોય તો પણ તેના પ્રતિ અભાવ ધરવો એ યથાર્થ આત્મ સાધકનું લક્ષણ નથી, કોઈ રૂબ કરેકે વ્યભિચાર કરે તેના પ્રતિ દ્વેષ યા તેનું રૂબ કરવા પ્રયત્ન ન કરવો. રૂબ વ્યભિચાર આદિ દુર્ગુણો છે, તેની ના નથી, પણ તે દુર્ગુણો દુર્ગુણીમાં અજ્ઞાનથી રહ્યા છે, તેથી તે વિચારો મનુષ્ય શું કરે ? તેના ઉપર માધ્યસ્થ યા કરુણા દૃષ્ટિથી જોવું, અને મનમાં વિચારવું કે, ક્યારે હું સદ્બોધ સમર્પિ તેને કુકૃત્યથી હટાવીશ ? મનુષ્ય કર્મના આધીન છે, મોહનીય કર્મના જોરે આત્માની અશુદ્ધ પરિણતિ થઈ ગઈ છે, તેથી ગમે તેમ બકે છે, હિંસા કરે છે, પણ ભવિતવ્યતા પરિપક્વ દશાની આસન્નતાયોગે સદ્બુદ્ધિ સ્ફુરતાં આત્મ શુદ્ધ પરિણતિ થાય છે. અજ્ઞાની મનુષ્ય ઉપર દયા દૃષ્ટિથી જોવું, એ મુક્તિસાધક મહાત્માનું લક્ષણ છે, ગજસુકુમાલ સ્મશાનમાં કાઠસ્સગમાં રહ્યા હતા, ત્યારે પોતાના શ્વસુરે ગજસુકુમાલના મસ્તકે માટીનો પાલ વાંધી, તેમાં સ્મશાનમાં બલ્લતા સ્વેરના અંગારા ભર્યા. તેથી ગજ સુકુમાલે મનમાં જરા માત્ર ક્રોધ કર્યો નહીં, અનંત સુખ પ્રતિ લક્ષ્ય સ્વેચ્છી શરીરને પડતું દુઃખ સહન કર્યું, અહો કેવી ગજસુકુમાલની વૈરાગ્યતા ? કેવી ધૈર્યતા ? પોતાના સસરા શિવસુંદરી પરણતાં માથે પાઘડી પહેરાવે છે, એના પ્રતિ હું કેમ દોષ દૃષ્ટિથી જોઉં ? મુક્તિ સ્ત્રી મેળવતાં અને કર્મના સંક્ષય અર્થે શ્વસુર મને સાહાય્યક વન્યા છે. એમ ભાવના કરી

સ્વરૂપમાં દ્રષ્ટિ દોષી, શ્વસુરના દોષ માટે ક્રોધ કર્યો નહીં, અહો
 ધન્ય છે ! એવા મુક્તિ શ્રી સાધક મહાત્મા ગજમુકમાલને
 વલી ધન્ય છે તે મેતાર્યમુનિ કે જે સોનીએ ઉપદ્રવ કર્યા છતા
 પણ સમભાવે રહ્યા, પુદ્ગલ તરફ દ્રષ્ટિ દોષી નહીં, અને સો-
 ની ઉપર દ્વેષ વુદ્ધિથી જોયું નહીં, અને 'શરીરયોગે થતી
 વેદના સહન કરી વલી અર્જુનમાલી ટરરોજ સાત
 માણસની હિંસા કરતો હતો, પણ શ્રીમન્મહાવીર સ્વામીની
 શર્કરા સમાન વચનામૃત શ્રવણ કરી સાવત્રયોગ ત્યાગ કરી,
 આત્મ તત્ત્વ સાધક મનુષ્યોના વાગ્ વાણને હૃદયમા સ્થાન
 આપ્યું, પોતાના ધ્યાનમા વર્ત્યા, ક્રોધાકુલ વૃત્તિને હૃદયમા
 સ્થાન આપ્યું નહીં, સમભાવે પોતાના આત્માને ભાવના લાગ્યા,
 ધન્ય છે એવા આત્મ સાધક વીરપુરુષને ! ત્રિજગત્ પૂજ્ય પરમા-
 ત્મપદમાધક ચરમ તીર્થંકર શ્રી મહાવીર સ્વામીને ગોશાઢ્યાએ
 તેજો લેણ્યા મૂકી, પણ ક્રોધના ત્યાગી વીર પ્રભુ અન્યાયી
 ઉપર કેમ ક્રોધ દ્રષ્ટિ કરે ? ક્રોધનો સંપૂર્ણ સક્ષય થવાથી,
 ક્રોધ ક્યાથી ઉદય થાય ? શ્રીવીર પ્રભુને કૈવલ્યજ્ઞાન ઉપજ્યા
 વાદ જ્ઞાને કરી સર્વ જગત્ નિરશ્ચયું કોડને રૂની દેખ્યા કોડને
 ય્યભિચારી નીરશ્યા, સમવસરૂણમા પણ હજારો પાપી આવતા
 રૂને, વ્યભિચારી આવતા રૂને, તેમનું સ્વરૂપ ભગવાન્ જાણે છે,
 છતા તેમના ઉપર ભગવાન્ તિરસ્કારની દ્રષ્ટિથી જોતા નથી.
 પરમાર્થ વૃત્ત્યા, સ્વશરીર વાક્યા ધર્મોપદેશ દેડ તેમને જ્ઞાન
 ચતુ અર્પે છે, તેથી પોતાના દોષ ને પાપોઓ પોતાની મેલે

જોઈ, તેનું નિરાસન કરવા શ્રાદ્ધધર્મ વા યતિધર્મ અંગીકાર કરે છે, અહો ચતુષ્પદિંદ્રપૂજિત શાસનનાયક વીર પ્રમુની કેવી મહત્ત્વતા ! માણસોએ આરીસા સમાન થવું જોઈએ, જેમ આરીસામાં કાઠું રૂપ ભાસે છે, ધોલું રૂપ ભાસે છે, તેથી આરીસો તે કાઠી વસ્તુ પોતાના પ્રતિવિંચિત થઈ તેને માટે સ્વેદ કરતો નથી, તદ્દરી-ત્યા મનુષ્ય જ્ઞાનવાન થઈ, ચોર, વ્યભિચારી, કપટી, જુગારી, છુનીનાં કુકૃત્ય જાણી પોતે સમભાવે રહે પણ દ્વેષ બુદ્ધિ યા તિરસ્કારથી નિહાળે નહીં, એ સારાંશ છે. તિરસ્કાર બુદ્ધિ કોઈ પ્રતિ યાચ નહીં, તેવી પ્રવૃત્તિ કરવી જોઈએ, અને સમભાવે આત્માને મા-વવો. આ આત્મા સાધક મહાપુરુષનું પહેલું પગથીયું છે.

બીજું પગથીયું એ છે કે, ગંભીર ગુણધારણ કરી તુચ્છ બુદ્ધિ ત્યાગવી ઠંકી દ્રષ્ટિનો ત્યાગ કરવો, પારકાં છિદ્ર જોવામાં આવે તો પણ વીજાની આગલ કહેવાં નહીં, તે ગંભીર ગુણ જાણવો. સમુદ્રમાં જેમ ગંભીરતા રહી છે; પોતાનો મર્યાદા મુક્તો નથી, તેમાં ત્રિષ રહ્યું છે, રત્ન રહ્યાં છે, તેનું પાણી અત્યંત છે. પણ ગંભીર ગુણ ચિત્ત ચમત્કૃતિ ઉપજાવે છે. કોઈનાં છિદ્ર જોવાં નહીં. કોઈનાં મર્મ પ્રકાશવાં નહીં, કોઈની વાત જાણતા હો-ઈએ અને તે વાંતથી સામા માણસોને નુકશાન થતું હોય તેવી વાત વીજા માણસને કહેવી નહીં, કોઈના અવગુણ દોષો દે-સ્વવામાં આવે તો આપણે કાગડા જેવા બનવું નહીં. જેમ કાગડો પશુઓનાં શરીરમાં ચાંદાં પડ્યાં હોય છે, તેના ઉપર જઈ બેસે છે, તેમ આપણે કરવું નહીં, ગંભીર હૃદય રાસ્તવાથી ઘણાજ

ફાયદા થાય છે, ગંભીર ગુણનો મહિમા ચિન્તા મળિરત્ન સ-
માન છે, ગંભીર-ગુણી મનુષ્ય જ્યાં જાય છે ત્યાં માન પામે છે,
અને તેના હૃદયમાં ધર્મ રત્ન વસે છે

આત્મસાધક બનવાનું ત્રિજી પગથીયું એ છે કે વૈર બુદ્ધિનો
ત્યાગ કરવો. ધર્મરૂપ વૃક્ષને વાળવામાં વૈર બુદ્ધિ દાવાનબ્દ
સમાન છે, સર્વ જીવ સિદ્ધ સમાન છે આત્માના મુલસ્વભાવ
વૈર-બુદ્ધિ ધારણ કરવાનો નથી, તો કેમ અન્ય પ્રતિ દેવ બુદ્ધિ
ધારણ કરવી જોઈએ? અવલત નહીં કરવી જોઈએ. આત્મ સાધક
બનવાનું ચોથું પગથીયું એ છે કે-જેની પાસેથી વર્મતત્ત્વ પામી-
એ, એવા ત્યાગી ગુરુ મહારાજનું વચન પાઠવું ગુરુ તો માથે
એક કરવા, ઠેર ઠેર મટકી, ફલાણા સાધુ સારા ફલાણા સાધુ
કેવા હશે? એમ કરી મટકવાયી કોડ સત્ય તત્ત્વ આપતું નથી.
પક્ષી શ્રદ્ધા રાખી એક ગુરુ મહારાજનું મેવન કરવું, અને પુનઃ
પુનઃ સદ્ગુરુને મંગલરૂપ જાણી સ્મરણ કરવું, તેમનો વિરહ થતા
તેમને કયન કરેલા ઉપદેશામૃતથી હૃદયકમળને મફલિત કરવું.

આત્મસાધક મહાપુરુષનું પાંચમું પગથીયું એ છે કે-
સ્વધર્મી રાગ. પોતાના સમાન ધર્મી મનુષ્યો ઉપર ભક્તિ દ્રષ્ટિથી
જોવું, અને તેમને સાહાય્ય આપવી, તે દુઃખી અવસ્થામાં હોય
તો હરેક પ્રકારે દુઃખમાંથી વચાવવા પ્રયત્ન કરવો આપણા
સ્વધર્મીઓની તન-મન ધનથી ઉન્નાતિ ઇચ્છવી. આ ગુણ આવ-
તાં સ્વરા આત્મસાધક બની શકાશે આપણે સારું સારું જમીણ
ચાગ વર્ગીચામાં લહેર કરીએ, ગાઢીમાં વેશીએ, અને આપણા

સમાન ધર્મીને ઘેર સ્વાવાનું પળ હોય નહીં, તો ગાડી ઘોડાની શી વાત કરવી ? એવા સમાન ધર્મીઓ ઉપર પુત્ર કરતાં પણ અધિક ધર્મ સ્નેહ જાગશે અને પુત્રના કરતાં પણ અધિક રીત્યા તેનું ભલું કરવાની મરજી થશે, ત્યારે આત્મસાધક સ્વરા બનીશું. આપણા સમાન ધર્મીભાઈઓને મળાવવા, તેમને હરેક રીતિથી ઉન્નતિના શિખરે પહોંચાડવા પ્રયત્ન કરાય, ત્યારેજ આપણે સંસારમાં મનુષ્ય દેહ ધારણ કરીને પોતાની ફરજ બજાવી કહી શકાય. આપણા સમાન ધર્મી ગરીબ સ્થિતિમાં હોય અગર મંદા હોય, આઝસુ હોય, તેમનો પહેરવેષ જૂદો હોય, તેથી આપણે તિરસ્કાર બુદ્ધિથી તેમને જોવા નહીં તેમને જ્ઞાન સમર્પી હરેક રીત્યા ચઢતી સ્થિતિમાં લાવવા પ્રયત્ન કરવો.

આત્મસાધક મહાપુરુષ બનવાનું છટું પગથીયું ગુરુભક્તિ છે. જેનાથી નવતત્ત્વ આત્મસ્વરૂપ સમ્યક્ત્વ સ્વરૂપ સમજ્યા પૂર્વક સમ્યક્ત્વ પ્રગટ થવામાં ઉપકારી વન્યા હોય એવા ગુરુ તેમનો આજ્ઞા પ્રમાણે વર્તવું. તેમના સંકટમાં પોતે ભાગ લેવો. તેમની નિંદા કોઈ કરતું હોય અને પોતાની શક્તિ હોય તો તેને શિક્ષા યા સમજણ આપી નિવારણ કરવી. અને પોતાની શક્તિ ના હોય તો કાનમાં બે આંગળીઓ ઘાલી, ત્યાંથી તુરત ચાલ્યા જવું. પોતાના ગુરુની નિંદા કરનાર મનુષ્ય સાથે અગર શ્રાવક હોય, યા હરેક કોઈ હોય તો તેનો સંબંધ કરવો નહીં. અને કદાપિ આજીવિકા વા બીજા કોઈ કાર્યને માટે કરવો પડે તો પણ ગુરુનિંદા તો કદી સાંભળવી નહીં, પોતાના ગુરુની વૈયાવચ્ચ

કરવી, ત્રિકાલવટન કરવું તન મન અને ધન પોતાના ગુરુને
 આયત્ત જાણે કર્યા હોય તેમ વર્તવું. ગુરુનુ વહુમાન કરવું.
 પોતાના ગુરુના હિદ્દ જોવા નહીં. ગુરુનુ મન પ્રસન્ન રાખવું.
 તેમને ધર્મ સાધન કરવામા હરેક રીત્યા સાહાય્ય કરવી.
 પોતાના ગુરુના ગુણ ગાવા, ગુરુ ઉપર શ્રદ્ધા રાખવી. તેમનું,
 દેવની પેઢે વહુમાન કરવું પોતાના ગુરુની કોઈ નિંદા કરે તે
 સાર્થી એકદમ માનવી નહીં, કારણ કે દુનિયામા સ્વાર્થી,
 અદેસ્વા, ઘણા મનુષ્યો છે કે, જેને કોઈનુ સારુ સ્વમાતું નથી.
 દૂધમાથી પણ પૂરા કાઢવા પ્રયત્ન કરે છે તેમનું ધનુ સત્ય
 માનવું નહીં. આત્મસાધક મહાપુરુષ બનવાનુ આઠમુ પગથીયું
 એ છે કે અદેસ્વાઈ અવગુણનો ત્યાગ કરવો, પારકી અદેસ્વાઈ,
 કરતાં જીવ ધર્મ તત્ત્વનુ રહમ્ય પામી શકતો નથી. જાતા વેદ-
 નીય કર્મથી કોઈ જીવ જાતા ભોગવે તેમા આપણે જા કારણ-
 થી અદેસ્વાઈ કરવી ? કર્મના આધોન છે પારકાનું ચુરુ ચિંત-
 વવાથી કંઈ આપણુ સારું થવાનું નથી. કોઈ લક્ષ્યાધિપતિ હોય,
 તેની અદેસ્વાઈ કરવાથી આપણે કંઈ લક્ષ્યાધિપતિ બનતા નથી.
 અન્યને જે ક્રોદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ છે, તે તેના કર્મના અનુસારે થઈ છે
 તેમા જા કારણથી ટાળી બલવું જોડે ? અલબત્ત અદેસ્વાઈ કર-
 વી યુક્ત નથી એ અદેસ્વાઈ ટાલવાથી આપણામા ગુણો આવે છે.

આત્મસાધક મહાપુરુષ બનવાનુ નવમુ પગથીયુ એ છે કે,
 પારકી નિંદાનો ત્યાગ કરવો અમુક દુષ્ટ છે, અમુક અવિનયિ
 છે, અમુક મૂર્ખ છે, અમુક દુર્જન છે, એમ નિંદા કરવાથી

આપણા આત્માનું હિત થતું નથી. પારકી નિંદા કરનાર મા-
 ણસ ચંડાલ જેવો છે. નામ દેડને નિંદા કરવી એ દુર્જન પુરુ-
 ષનું લક્ષણ છે. દુર્જનનો એવો સ્વભાવ છે કે, સજ્જન પુરુષના
 દોષ રૂપ ચાંદાં સ્વોલ્લાસાં અને તેમની નિંદાથી પોતાનું મુખ અ-
 પવિત્ર કરવું. સજ્જન સદા સત્પુરુષોના ગુણ તરફ દ્રષ્ટિ દે છે
 અને અવગુણ તરફ દ્રષ્ટિ દેતો નથી. હું ગુણી, વીજા અવગુણી,
 એમ સિદ્ધ કરવાને વીજાની ભૂલો (દોષો) તરફ દુર્જન લક્ષ
 આપે છે, અને સજ્જન કદી તેથી પ્રવૃત્તિ કરતો નથી. જ્યાં
 સુધી દુર્જનપણું છે, ત્યાં સુધી આત્મસાધક બનવું મુશ્કેલ છે.
 દુર્જનોની જીવ્હાઓ સજ્જનોના અવગુણ ગાવા સદા પ્રયત્નવા-
 લી રહે છે, જેમ કાગડાને સોવાર સ્થાન કરાવીએ તો પળ
 કાઢી રહે છે, તેમ દુર્જન ગમે તેટલું તપ, જપ, ક્રિયાકાંડ કરે
 તો પળ તેનું હૃદયકાલુને કાલું રહે છે, દુર્જનોનો આદર સત્કાર
 પળ કપટ યુક્ત હોય છે, તેમની ચાલ ચલકત પળ ક-
 પટ પાશમાં ફસાવે છે, એવા નિંદક દુર્જનોની નિંદાથી સજ્જન
 જ્યાં સુધી ડરે છે ત્યાં સુધી આત્મ સાધક મહાપુરુષ
 બનવું ઘણું મુશ્કેલ છે. પોતે સત્કાર્યમાં પ્રયત્ન કરતો હોય,
 તેને દેખી વીજા નિંદા કરે, તોપણ અડગવૃત્તિથી પોતાનું
 કાર્ય મહાપુરુષ સિદ્ધ કરે છે, મરણાંત કષ્ટ પ્રાપ્ત થયે પળ સ-
 ત્કાર્ય છોડતો નથી, દુનીયાં દોરંગી છે, કોઈ કેમ બોલે અને
 કોઈ કેમ બોલે, તેથી સ્વકાર્ય ત્યાગવું નહીં, સ્વકાર્યમાં અહ-
 નિશ જ્ઞાન, ધ્યાન દ્વારા પ્રયત્ન કર્યા કરવો. એ સજ્જન પુરુષ-

નું લક્ષણ છે. સજ્જન પુરુષનું હૃદય વજ્રની પેઠે અભેદ છે, તે કોઈનાથી ભેદાતું નથી, અને જ્યારે હૃદય ભેદાય ત્યારે આત્મ સાધક વનવું કઠીન છે, નિંદા નામનો દોષ ત્યાજ્ય છે, તે ત્યાગી ગુણસ્તુતિ સજ્જનની કરવી એ સર્વાર્થ સાધક મહાપુરુષનું લક્ષણ છે.

ક્ષમા-આત્મસાધક મહાપુરુષને ક્ષમા કરવી, એ ધર્મરૂપ મહેલમા ચઢતાને માટે દશમું પગથીયું છે. ક્ષમા સર્વ ગુણમા પ્રધાન છે ક્રોધને જીત્યાવિના ક્ષમાગુણ પ્રગટ થતો નથી. કોઈ અસત્ય વચન બોલે, કોઈ આપણું મુંઝુ કરે, તો પણ એ કદંમ તેના ઉપર તપી જવું નહીં મનમા ચિંતવવું કે એ જીવ વિચારો શું કરે ? અજ્ઞાનવશે મુખમાથી તે અમત્ય વચન કાઢે છે જો તે તેનામા જ્ઞાન હોત તો, આવા વચન નીકળે નહીં મનુષ્ય માત્ર ભૂલ કરે છે, એ ભૂલો તરફ દૃષ્ટિ દેડ જો તપી જડણ, ક્રોધથી ધમધમમાન થઈ જડણ, તો તેથી અતે શું શુદ્ધ ફલ સિદ્ધ થવાનું છે ? ના નથી થવાનું, તો કેમ ક્રોધ કરવો ? જોડણ; એક દિવસમા કાર્યવળથી અનેક વચ્ચે તપી જવું પડે છે, તે ઠીક નથી, ક્રોધ કરવાની કુટેવ ઉપર લક્ષ આપવું, અને ક્રોધ થવાની વચ્ચે મૌન રહી અમભ્ય વચનો ચોલવા નહીં, અને મનમાં વિચારવું કે, હે ચેતન ! તું ક્રોધ કરી પોતે કર્મ વાધે છે અને, વીજા પણ વાથશે વલતા અગ્નિ સમાન ક્રોધનો ત્યાગ કરી ક્ષમારૂપ મૃદાથી પોતાના

આત્માને સિંચન કરવું કે જેથી અંતે સ્વગુણ પ્રગટાવી શાશ્વત્ પદ પામી શકાય.

સમભાવ. મોક્ષપદ પ્રદ સમભાવને આત્મ સાધક મહાપુરુષે ધારણ કરવો, જ્યાં સુધી સમભાવ આવ્યો નથી, ત્યાં સુધી મુક્તિ વેગળી છે. રાગદ્વેષ મોહમાયાનું જોર હટવાથી, અને જડ ચેતનનું લક્ષણ જાણવાથી, અને જડ વસ્તુને પર જાણવાથી, શત્રુ મિત્ર ઉપર થતી રાગદ્વેષ બુદ્ધિ ક્ષય પામે છે. અને કનક પાપાણ તૃણ અને માણિ ઉપર સમભાવદૃષ્ટિ રહે છે. તૃણ પળ બુદ્ધગલ છે, અને માણિ પળ પરવસ્તુ છે, તે વસ્તુ છે, તે વસ્તુતઃ મારી વસ્તુ નથી તો તેના ઉપર કેમ તૃણ હલકું અને માણિ મોટું એવી બુદ્ધિ ધારણ કરું ? અલવત એમ કરવું જોડે નહીં, એમ મનમાં નિશ્ચય થયાથી, સમભાવ પ્રગટ થાય છે. એ ગુણ પ્રગટ થાય વાદ સહજસમાધિ ઉત્પન્ન થાય છે, એ અગીયારમું પગથીયું આત્મસાધક મહાપુરુષોને અંગીકાર કરવા યોગ્ય છે.

આત્મસાધક મહાપુરુષોને મન ચંચલતા ત્યાગ રૂપ બારમું પગથીયું ધર્મપ્રાસાદારોહણ માટે છે. મોક્ષ પ્રાપ્તિ માટે કરાતી દરેક ક્રિયામાં ચાંચલ્યતા ત્યાગવી. પ્રેમુની પૂજા કરવા સારુ દેરાસરમાં જડે, ત્યાં હાહુશ કરીને ગરબડ સરબડ મચાવી પૂજા કરીએ, પૂજા કરતાં ચિત્ત કંઈ મટકે, નવકાર વાળી ગણતાં ચિત્ત અન્યત્ર હોય, શું ગણું છું, તેનું પળ ખાન પોતાને બરાબર હોય નહીં, એ સર્વ ચંચલતાનું કારણ છે. ચિત્તની ચં

ચલતાથી વાસ્તવિક ફાલ પ્રાપ્ત થતું નથી.

પ્રતિક્રમણ, સૂત્ર, જીવ, વિચાર, નવતત્ત્વ, વ્યાકરણ, ન્યા-
યનો અભ્યાસ કરતા પણ ચંચલતાથી યથાર્થ અવબોધ થતો
નથી. સાસારિક કાર્યમાં પણ ચંચલતાથી યથાયોગ્ય કાર્યની
સમાપ્તિ થતી નથી, તો પછી ધર્મકાર્યમાં ચંચલતા કરવાથી આ-
ત્મસાધક મહાપુરુષ બની શકાતું નથી, પ્રતિક્રમણ વિગેરે ક્રિયામાં
યતી ચાચલ્યતા વારંવાર, મનની એકાગ્રતા કરવાથી ચાચલ્યતા ટકે
છે. દરરોજ અરિહંત બોલી ત્રણ ચાર નવકારવાળી ઓગળી
જડાઈ, અને પછી મનમાં ચિંતવીએકેમે આટલા વર્ષ સુધી નવ
કારમંત્ર સ્મરણ કર્યો, પણ તે દૃષ્ટપદ વ્યર્થ નહીં, એમ શકા
કરીએ તે યુક્તિ યુક્ત નથી, કારણકે અરિહંત એ શબ્દનો ભા-
વાર્થ સમજવો જોઈએ શ્રદ્ધા, ભક્તિ, ત્રિપિ, સ્થિરતાથી અરિહં-
ત એ મહામંત્રનું સ્મરણ કરતા, ઘણા ગુણની પ્રાપ્તિ થાય છે,
અને ઘણા કર્મ ફળ પામે છે, એમાં કંઈ શક નથી, જો
યુક્તિની અભિલાષા હોય તો દરેક ક્રિયાઓ સ્થિર ચિત્ત-
થી કરવી, તે માટે મહાત્મા પુરુષ કહે છે કે જય લગાવે
નહીં મન ઠામ તથા લગાવે કષ્ટ ક્રિયા સર્વ સૂની જ્યુ શાંતર
ચિત્રામ ॥ જય લગાવે. જય તક મન સ્થિર થતું નથી, ત્યાં
મૃદી ક્રિયા સર્વ શૂન્ય જાણવી, બ્રાહ્મર ભૂમિમાં જેમ ચિત્રામણ
પડે નહીં, તેમ સ્થિર મન વિના કષ્ટ ક્રિયા પણ યથેષ્ટફલપ્રદા
યતી નથી, આત્મસાધક મહાપુરુષો મન સ્થિર કરવા અનેક
પ્રકારના પ્રયત્ન કરે છે, એકાન્ત મ્યાન સેવે છે, વિષયોને વિ-

ધની પેટે જાણી મનમાંથી તેને દૂર કાઢે છે, ક્ષણમાં ક્ષણ થતી મનની ચંચલતાના ભળી ઉપયોગ દેછે, મનમાં હાલ શું ચિંતન થાય છે, હાલ મન કયા વિષય પ્રતિગમન કરે છે, તે ઉપયોગ દ્વારા નિહાળે છે જે જે કાર્ય કરે છે તેમાં મનની સ્થિર વૃત્તિ કરે છે, ધામધૂમમાં ધર્મ સમજીને કેટલાક મનુષ્યો તે કાર્યનો યથાયોગ્ય ભાવાર્થ જાણ્યા વિના ચંચલતાથી કાર્ય કર્યા કરે છે, તે મનુષ્યો ઇષ્ટ કાર્યની નિષ્ફલતામાં સ્વકાલ નિર્ગમન કરે છે, અને મનુષ્ય ભવની સાફલ્યતાનો કલંકિત કરે છે.

સત્સંગતિ—સત્ પુરુષોની સંગતિ કરવી; સત્પુરુષ સ્પર્શ-મણિ સરસ્વા છે, દુર્જનોની પ્રકૃતિ સુધારનાર સત્સંગતિ છે, લાચો ગમે પાપોને નિવારનાર સત્સંગતિ છે. સત્સંગમથી જેટલું આત્મહિત થાય છે, તેટલું વીજા કશાથી થતું નથી. ચંડ કૌશિકસર્પ પળ શ્રીમન્ મહાવીરસ્વામીની સત્સંગતિ પામી સદ્ગુણ સેવનાર થયો. ગૌતમાદિ બ્રાહ્મણ શાસ્ત્રાર્થ કરવા શ્રીવીર પ્રભુ પાસે આવ્યા, ત્યારે પોતાનો અભિમાન ટૂંક્યો, અને નિરભિમાનતા પ્રગટ થઈ. અર્જુનમાઠી સરસ્વા જીવો પળ પરમતારક શ્રીમન્ મહાવીરના ઉપદેશામૃતથી ગુણી બન્યા, લોકોએ કૌરવી નિંદા અવગણના સહન કરી, તેપણ સત્સંગતિનું ફલ છે, સત્સંગતિનો મહિમા અપાર છે, મુશ્કેલી કહો જાય તેમ નથી. માટે ભવ્યોએ વ્યભિચારિ, લુચ્ચા, નિંદક મત્સરી, ચોર, ઠગારા વિગેરેની કુસંગતિ ત્યાગી જેની પાસે રહેવાથી સદ્ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય, સદ્ગુણો આવે, તેવાની સંગતિ

કરવી, સાધુ હોય અગર શ્રાવક એ વેને પણ મત્સંગતની અવશ્ય જરૂર છે. સત્સંગતિરૂપ તેરમુપગથીયુ આત્મસાધકોષ ધર્મ-પ્રાસાદ ઉપર ચઢવા માટે આદરવું

નિષ્પક્ષપાત ॥ આત્મા પરમાત્મારૂપ બને તેમ ઇચ્છનારા આત્મસાધકોષ દૃષ્ટિ રાગથી કોઈના પક્ષપાતમાં પડવું નહીં

સ્વજ્ઞાતિવાળો હોય વા પર હોય, પણ જે આત્માનું હિત થાય તેમ વદે છે, તો તેનું વચન કબુલ કરવું. કોઈ પોતાનો સગો બહાલો હોય અગર શિષ્ય હોય, અગર પોતાના ગચ્છનો હોય, અને તેનું કથન યુક્તિ હીન રાગ દ્રેષ્ટદિકારક હોય તો તેનો પક્ષ અગીકાર કરવો નહીં. વન્ને પક્ષવાળાઓ કોઈ કારણસર ચર્ચા કરતા હોય, તો તેમા જિનેશ્વરની આજ્ઞા કરી વ્યાપ્ત જેનું વચન હોય, તેનું વચન કબુલ કરવું, પણ મારું માનેલું છોડું હોય, તો પણ ચાલુ માનવું, અને પારકું ચાલુ હોય તો પણ છોડું માનવું, એવી પક્ષપાત બુદ્ધિનો ત્યાગ કરી નિષ્પક્ષપાત ગુણ ધારણ કરવો જોડાય. જ્યાં સુધી પક્ષપાતની બુદ્ધિ દૃષ્ટિરાગતો જોરે કરી છે, ત્યાં સુધી સત્યધર્મની પ્રાપ્તિ થતી નથી, અને સત્યધર્મની પ્રાપ્તિ વિના આત્મસાધક બની શકાતું નથી કે-શરનો જાણો યા ગમે તેમ ચિન્હ ધર્મોપણ સિદ્ધ કરવા ધારણ કરીએ, તો પણ તેનાથી કંઈ ધર્મો બની શકાતું નથી, કયો ધર્મ સત્ય અને કયો ધર્મ અસત્ય તે પ્રમાણ યુક્તિથી નિર્ણય કરી, પક્ષપાત ત્યાગી, નિષ્પક્ષપાત બુદ્ધિ કરી જોવાથી સત્ય

ધર્મ સત્યતત્ત્વ ઓઠ્ઠાશો, અને ત્યારવાદ આત્મસાધક બની શકાશે. દષ્ટિ રાગ ત્યાગવો વળો મુશ્કેલ છે, વ્યવહારમાં પણ સાંસારિક કાર્ય કરતાં નિષ્પક્ષપાત ગુણ વધારે ફાયદો આપે છે. રાજા પણ રાજ્યનીતિ કાયદા પૂર્વક પ્રજાને ન્યાય આપે નહીં, અને પક્ષપાતથી, પોતાના સંવંધી ગુન્હો કરે તો શિક્ષા આપે નહીં, અને અન્ય પ્રજા રાજ્ય વિરુદ્ધ કામ કરે તો તેને માટે મોટી શિક્ષા કરે, તો તેથી પ્રજામાં સ્વભભાટ ઉઠશે. લૌકિક વ્યવહારમાં કાયદાસર પક્ષપાત ત્યાગી નિષ્પક્ષપાત ગુણ આદરવો પડે છે, તો ધર્મમાર્ગમાં નિષ્પક્ષપાત ગુણ પ્રગટ્યા વિના શી રીતે આત્મસાધક બની શકાશે ? વ્યવહાર ધર્મની શુદ્ધિ પણ નિષ્પક્ષપાત ગુણ કરનાર છે. માથું મુડાવ્યું, રજોહરણ, મુંઝપાતિ ધારણ કરી લીધી, સાધુની ક્રિયા પાલ્લવા લાગ્યા. પણ જ્યાં સુધી નિષ્પક્ષપાતગુણ પ્રગટ્યો નથી, ત્યાં સુધી તે સાધુ આત્મગુણ સાધક બની શકતા નથી. સાધુવ્રત ગ્રહણ કરી જે જીવો એક વીજાના સ્વંડનમાં ઉતરી પડે છે, વાદ વિવાદ કરે છે, અને પોતાનો પક્ષ સ્થાપવા મતિ જ્યાં હોય ત્યાં યુક્તિને સેંચી લાવે, તે પણ આત્મહિત માટે યત્ન નથી; કારણ કે તેમ કરવાથી ઉત્સૂત્ર ભાષણ પણ પક્ષપાતથી થઈ શકે, વઠ્ઠી કર્મયોગે કદાગ્રહ મૂકાય નહીં, તો અભિનિવેશપણું પણ પ્રાપ્ત થાય, માટે ભવ્યાત્માઓ કર્મથકી રહીત પોતાના આત્માને કરવા સારું નિષ્પક્ષપાત ગુણનું ગ્રહણ કરવું. પક્ષપાત

જ્યાં હોય છે, ત્યાં મિથ્યાત્વનો, હૃદય થઈ શકે, વ્યવહારિક કાર્યમાં પણ પક્ષપાત કરવો યુક્ત નથી.

વિવેક—આત્મસાધક મહાપુરુષોએ ધર્મ પ્રાસાદારોહણ કરવા માટે વિવેક નામનું ચૌદમું પગથીયું આદરવું, વસ્તુનું યથાર્થસ્વરૂપ જાણવું, તેનું નામ વિવેક છે સત્યને સત્ય તરીકે જાણવું તેનું નામ વિવેક છે, અસત્યને અસત્ય તરીકે જાણવું, ધર્મને ધર્મ તરીકે જાણવો, અધર્મને અધર્મ તરીકે જાણવો, જીવને જીવ તરીકે જાણવો, અજીવ તત્ત્વને અજીવ તરીકે જાણવો, તેનું નામ વિવેક છે જ્ઞાન વિના વિવેક પ્રગટ થતો નથી, માટે જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરવા સદ્ગ્રંથો પુનઃ પુનઃ વાંચવા, તે સદ્ગ્રંથોનું મનન કરવું, વાંચેલાં વિષયને વારંવાર યાદ કરવો, તેમાંથી પરમાર્થ શોધવું કે, હું સર્વ ગ્રંથો વાંચું છું તેમાંથી મારે શો સાર ગ્રહણ કરવા યોગ્ય છે, આદરવા યોગ્ય શું છે, ત્યાગ કરવા યોગ્ય શું છે, તેનો વિચાર કરવો, નવરસના ગ્રંથો યા બીજા કોઈ શાસ્ત્ર વિગેરે ગ્રંથો વાંચવા લાયક નથી; વાંચીને યુદ્ધ થઈ જાય તેવા ગ્રંથો વાંચવાથી કંઈ આત્માહિત થતું નથી એવા ગ્રંથો વાંચવા કે જેથી વૈરાગ્ય પ્રગટે, વિનય પ્રગટે, ક્રોધ શાન્ત થાય, મોહરૂપ મદિરાનો નાશ થાય, વિષય વાસનાઓ ટલો જાય, સર્વ પ્રાણી ઉપર પ્રેમ પ્રગટે, મારાતારાપણું મટી જાય, અનાદિકાલથી યતી એવી જે અધર્મ મટાડે તેનો રોધ થાય, દયા સાગર આત્મા બને, વૈર વિરોધ ટલે, કર્મ સ્વરૂપ જાણવામાં આવે, દ્રવ્ય ગુણ પર્યાયની સ્થિતિ પડે, આત્મામાં રહેલાં અનત

ગુણોનો આવિર્ભાવ થાય, એકાંતપણું ટલે, એવા ગ્રંથો વાંચવા.
 પુનઃ પુનઃ એવા ગ્રંથોનું અવલોકન કરવું. તેથી આત્મતત્ત્વ
 ઓઠ્ઠાશો, અને વિવેકરૂપ દીપો હૃદયમાં પ્રગટ થશે, અને
 સર્વ અજ્ઞાન ટલશે. ઘણા મનુષ્યો પોતાની વિદ્વત્તા દેસાડના,
 વાગ્જાલ રચી અન્યને મોઢ પમાડે છે, અને આજીવિકા માટે
 જ્ઞાનને સમજે છે, તે આત્મસાધક બની શકતા નથી. કેટલાક
 વિદ્યાભ્યાસ કરી વાદ વિવાદે કરી લેશ ટાઢિ કરતા એક
 વીજાને દોષ દેતા છતાં પોતાની વિદ્યાનું સાફલ્ય સમજે છે.
 કેટલાક એમ સમજીને જ્ઞાનાભ્યાસ કરે છે કે, જ્ઞાનાભ્યાસ
 કરીશું તો લોકોમાં આપણી પ્રતિષ્ઠા થશે, પણ તેનું શુદ્ધ ફલ
 મુક્તિ પામવી તેના ઉપર લક્ષ આપતા નથી. કેટલાક શોખને
 માટે જ્ઞાનાભ્યાસ કરે છે, પણ તેમ છતાં ભવિતવ્યતા યોગે
 જ્ઞાન હૃદયમાં પ્રગટ્યાથી શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ પ્રતિ લક્ષ દેઈ શકે
 તેમ કહી શકાય. કેટલાક પોતાના મતની ટાઢિને માટે
 જ્ઞાનાભ્યાસ કરે છે, કેટલાક તત્ત્વ શું છે ? સંસારમાં શું સાર
 છે, શું કર્તવ્ય છે, શું પરિહર્તવ્ય છે, તે ઉપર લક્ષ દેઈ સાધ્ય-
 દષ્ટિથી જ્ઞાનાભ્યાસ કરે છે. અવશ્ય કહેવું પડશે કે જ્ઞાન દાન
 સમાન કોઈ દાન નથી, અભયદાનના બે ભેદ છે. ૧ દ્રવ્ય અભયદાન,
 ૨ ભાવઅભયદાન, પ્રાણીઓનું મરતાં રક્ષણ કરી, તેના પ્રાણ
 બચાવવા તે દ્રવ્ય અભયદાન, મિથ્યાત્વરૂપ અંધકારને ટાઢવા
 સૂર્ય સમાન, કર્મ રૂપ પર્વતને ભેદવા વજ્ર સમાન, કર્મરૂપ કાષ્ટ
 બાઢવાને દાવાનલ સમાન, સમાક્રિત રૂપ અંકુર ડગવામાં શેષ

સમાન, કર્મરૂપ વેલડી કાપવાને કુઠાર, સમાન, એવું જ્ઞાન દાન-
 મુક્તિ મુલ્ય આપવાં ચિંતામણિ રત્ન સમાન છે, જ્ઞાન, એ આ-
 ત્માનો મુખ્ય ગુણ છે સમ્યગ રીત્યા જો સર્વ પદાર્થ સ્વરૂપ
 જાણવામા આવે, તો કર્મ પ્રકૃતિ આત્માથી દૂર થશે
 પરિહરવા યોગ્ય પુદ્ગલાસ્તિકાય છે આદરવા યોગ્ય આત્મ
 ગુણ છે, જીવતત્ત્વ અને અજીવતત્ત્વ જાણવા યોગ્ય છે માટે
 પુદ્ગલ સગાનીવારી ભવાન્ત કરી લોકાગ્રે સિદ્ધિ સૌધમા વસવું,
 એજ મારે દૃષ્ટ કર્તવ્ય છે પરધર મિલ્લા માંગતા અનતોકાલ
 ગુમાવ્યો, પુદ્ગલની ઍઠ દરરોજ હું હુથું છું, મેં અનતિવાર
 પર પુદ્ગલ આહારરૂપે ભક્ષણ કર્યું જ્યાં મુખી આત્મા પો-
 તાના ધરમા રમતો નથી, અને પરધરમા રમે છે, આશા દા-
 સના વશ થઈ ચેતના રૂપ પોતાની સ્ત્રી સાથે રમતો નથી, ત્યાં
 મુખી મુક્તિ મુલ્ય માત્ર કરવું દુર્લભ છે, જ્યાં મુખી હાસ્ય,
 પ્રપંચ, વિશ્વાસઘાત આ કુટેવોને વશ આત્મા વર્તે છે, ત્યાં
 મુખી શુદ્ધ આત્મસાધક વનવું દુર્લભ છે, દુર્લભ એવું આત્મ
 સ્વરૂપ મહાપુરુષને મુલ્ય થાય છે, વિવેકી પુરુષ સંસારમા રહી
 મોઢક પદાર્થોથી મુદ્ધાતો નથી જેમ કાઢવામાથી જલની સગતે
 કમલ ઉત્પન્ન થાય છે, પણ જલ થકી ન્યારું રહે છે, સંસારી
 જીવ આત્મ સ્વરૂપને સમજી સંસારમા રહી સાસારિક કાર્ય
 કરતો હતો પણ તે થકી ન્યારો રહે છે પણ તેમા મોઢ પા-
 મતો નથી વિષયો વિષ સરસા જીવને ચાર ગતિમા ભ્રમણ
 કરાવે છે, મધ્યા મા વિષયોથી મુદ્ધાતો નથી, અકાર્ય ને કરતો

નથી, અને વિવેક દૃષ્ટિથી સન્માર્ગમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે, અને મિ-
થ્યા માર્ગમાંથી નિવૃત્ત થાય છે. અધ્યાત્મશાંતિ ઇચ્છકોણ હું
કોણ છું ? મારું કોણ છે ? મારું સ્વરૂપ શું છે ? હું ક્યાંથી
આવ્યો ? ક્યાં જઈશ ? મારી સાથે કોણ આવશે ? મોહ મા-
યામાં હું કેમ ફસાયો છું ? પાપ કર્મથી હું શું ફળ લેવા-
નો છું ? इत्यादि विचार करवो, वळी मनમાં એમ વિચારવું કે,
આ જગત્ સર્વ માયા જાલ છે, સ્વપ્ન સમ છે, મારું નથી, હું
દુનીયાનો નથી, હું કર્મવશે ચાર ગતિમાં ભટકું છું, જે જે
પદાર્થો આંખે દેખાય છે, તે ક્ષણિક છે, ઇંદ્રજાલની પેઠે સાં-
સારિક પદાર્થોને હું મમતા વૃદ્ધિથી મારા કેમ માનું ? અને
તેની પ્રાપ્તિ માટે રાગ દ્વેષ મય કેમ વનું ? સંસારમાં અનેક પુ-
રુષો થઈ ગયા. તે કોઈ વસ્તુ સાથે લેઈ ગયા નથી, તો હું કઈ
વસ્તુ સાથે લેઈ જવાનો ? સંસાર વલતા અગ્નિ સમાન છે,
તેમાં હું પ્રમાદે કરી કેમ વેશી રહું ? વારંવાર મનુષ્ય જન્મની
પ્રાપ્તિ દુર્લભ છે. શરીરનો વિશ્વાસ નથી, આયુષ્યનો ભરોસો
નથી, લક્ષ્મી સંધ્યા રાગ સમાન છે, કોઈની પાસે સ્થિરપણે
લક્ષ્મી રહી નથી અને રહેવાની નથી. સત્કાર્યમાં લક્ષ્મીનો
વ્યય કરવો, શરીરથી ધર્મ કાર્યનું સેવન કરવું. વાચાથી પરમા-
ત્માના ગુણોની ગુણી પુરુષોની સ્તુતિ કરવી. કોઈનાં મર્મ વા-
ણીથી પ્રકાશવાં નહીં, મિથ્યાકાર્યમાં વાણીનો ઉપયોગ કરવો
નહીં, બોલવાથી જો લડાઈ ટંટો થાય તો, તે ભાષણ કરતાં
મૌન રહેવું શ્રેયસ્કર છે. બહુ બોલવાથી કંઈ આત્માહિત થતું

નથી કડ પણ કાર્ય પરત્વે ચાલવું હોય તો વિચારીને ચાલવું.
 માનાવસ્થાનું કાર્ય પ્રસંગે યોગ્ય વસ્તુ સંભાળવું પણ કરવું,
 અને માન રહેવાની વસ્તુ માન પણ રહેવું જ્ઞાની દ્રવ્ય સ્ત્રેષ્ઠ
 કાલ ભાવને જોઈ દરેક કાર્યમાં પ્રવૃત્તિ કરે છે, જ્ઞાનદૃષ્ટિથી
 સત્યાસત્ય સ્વરૂપ જાણી વિવેકી સત્યમાર્ગે પ્રવર્તે છે. હજારો
 સંકટ પડે તો પણ સત્ય માર્ગથી વિવેકી અટકે નથી, વિવે-
 કીનું લક્ષણ એ છે કે, અકૃત્યથી પાડો ફરી મુકૃત્યમાં પ્રવેશ
 કરે છે, ક્લેશનાં મમયે દુઃખનાં સમયે, રોગના સમયે વિવેકી
 વિવેક દૃષ્ટિથી અકાર્યમાં પ્રવર્તતો નથી, વિવેકી મનુષ્ય રાજ-
 કથા, મક્તકથા, સ્ત્રીકથા, દેશકથાદિ અનર્થ ટદથી ટદાતો
 નથી, આ સસારમાં મનુષ્ય બનવામાં ધર્મકૃત્ય કરી ચાર ગ-
 તિમાં મદકતા આ આત્માને ઝોઢાવે છે, અને મોક્ષસ્થાન પ્રાપ્ત
 કરે તેમ વિવેકીની અતઃદૃષ્ટિ મ્પૂરે છે, મોહના પ્રસંગે પણ
 વિવેકી મોહ સામ્રાજ્યથી ફસાતો નથી, ધૈર્ય પ્રવૃત્તિમાં વિવે-
 કી રહે છે, વિવેકી માણસના કૃત્યો નિહાળી અવિવેકીનું દોહુ
 તેની નિંદા કરે તેને પાગલ કહે મૂર્ખ કહે, તો પણ તેથી વિવે-
 કી ડરતો નથી કોઈ શરીરના કડકે કડકા કરી નાખે, તો
 પણ સન્માર્ગથી વિવેકી પરાદ્મુખ થતો નથી વિવેકી મ-
 નુષ્ય સિંહની પેઢે ધૈર્ય ગુણ કરી હોય છે, વિવેકી મનુષ્ય અડગ
 શક્તિથી ધારેલા કાર્યો સિદ્ધ કરે છે, વિવેકીના હૃદયમાં ન-
 કામાં વિચારો વાગે નથી, વિવેકી પુરુષ જે જે વિચારો
 કરે છે, તેની મપાલોચના કરે છે, અને દૃઢ સંકલ્પથી પોતેક-

રેલા વિચારોને ટઢ કરી તત્કાર્ય સિદ્ધિમાં પ્રવર્તે છે; લોક વિરુદ્ધ કાર્યને વિવેકી આચરતો નથી, સમયને જાણનાર વિવેકી પુરુષ છે, વિવેક, એમ પોકારવાથી વા તે વિપે લાંબું ભાષણ વ્યાખ્યાન વિવેચન આપવાથી કંઈ વિવેક ગુણ પ્રગટ થયો એમ માનવું યુક્તિ રહિત છે. વિવેક ગુણનાં જે લક્ષણો છે, તે પ્રમાણે વર્તવાથી વિવેકી થઈ શકાય છે. સત્ય દેવ, સત્યગુરુ, સત્યધર્મની શ્રદ્ધા વિવેકી કરે છે, પાપ, પુણ્ય, આશ્રવ, બંધતત્ત્વ ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે, એ આત્માને હિતકારક નથી, એમ વિવેકી હૃદયમાં શ્રદ્ધા કરે છે, વિવેક ગુણ જો પ્રગટ કરવા ધારીએ તો, વિવેક હું કયારે પામીશ ? એ ભાવના કરવાથી વિવેક ગુણ પ્રાપ્ત થશે. વિવેક ચક્ષુ રહીત આદુનીયામાં જે મનુષ્યો છે, તે અંધ સમાન જાણવા. હજારો પ્રયત્નથી વિવેક ગુણ પ્રાપ્ત કરવા ઉદ્યમ કરવો. હું વિવેકી છું, હું વિવેકી છું, મારા આત્મામાં વિવેક રહ્યો છે, આ વાક્ય રૂપ કુંત્રીથી, અત્યંત ગુણ થશે. કંજુસ હોય તેને એમ ભાવના કરવી કે હું દાતાર છું હું દાતાર છું, અનંતગુણ મારા આત્મામાં રહ્યા છે, હું વીજાને કેમ દાન આપતો નથી ? શું દાન કરવાથી હું સ્વાલી થઈ જવાનો ? ના નથી થઈ જવાનો, તો દાન આપવા ઇચ્છા હું કેમ કરતો નથી, એમ ભાવના કરવાથી કંજુસાદિપણું દૂર થશે, વિવેકી આત્મસાધક મહાપુરુષ અવિવેકી તરફ તિરસ્કાર દ્રષ્ટિથી દેખતો નથી, અને અવિવેકીને દેહી ક્રોધ દ્વેષ કરતો નથી. પોતાનો પુત્ર અંધ છે, દેખતો નથી,

તેથી શું ? તેને તિરસ્કાર દિટિયો જોવો તે યોગ્ય નથી. કોઈ મનુષ્ય પોતાનો પુત્ર રોગી છે, તેથી તેના ઉપર ક્રોધ કરે, ધર્મધર્માયમાન બની જાય, પરંતુ પિતાને યોગ્ય ગણાય ? ના નહીં ગણાય. પોતાના પુત્રનો રોગ ટાલવાને પ્રયત્ન કરવો, પણ પિતાને યોગ્ય છે, તેમ અવિવેકીનો અવિવેક ટાલો તેને વિવેક આપવો તેજ વિવેકીનું ધ્યેય છે. વિવેક આપવો તે સ્વકાર્ય પોતાનાથી ના બને તો માતૃસ્વપણુ ધારણ કરવું, તેની સ્પેક્ષા કરવી, પણ વિવેકીની પ્રતિભા છે. ઇક ઘડના આદાની રોટલી બનાવતા દુકાના લોકો શીયે છે. કોઈ સારી બનાવે છે, અને કોઈ કઠણ બનાવે છે, કોઈ સર્વ કરતાં ઉત્તમ બનાવે છે. પાણી તેનું તે છે, લોટ પણ તેજ છે, પણ ત્યાં વિવેકની વિશેષતા છે, ગાંધારી, પીવામા, પંદરમામા, મ્નાન કરવામા, બોલવા આદિ કાર્યમા વિવેકની જગર છે. ધર્મનાં પણ જે જે કાર્ય કરવા તે વિવેક દિટિયો કરવો. ઇક દુકાન મંડયા ધર્મશાસ્ત્રે વાપરનાર દ્રવ્યભેદ, કાલ, ભાવ જોડે તે સ્વયંચાલી ઉત્તમ કાલ થાય તેમ પ્રતિભા કરે છે. દુકાનો ગાંધારી ઉત્તમણા કરે છે પણ કોઈ શીંગડા મનુષ્યો વિવેક દિટિ પૂર્વક ઉત્તમણુ કરતા દે. વિવેકી પુરુષ-સ્ત્રી અને દેવ-મનુષ્ય જે જે કાર્ય કરતા, તેનો નિયમ કરે છે. પણ કલ્યાણાનું તો આમ ધર્મ, કલ્યાણાની શી તો શરૂ કરાય છે. કલ્યાણાની શી તો મરેલી છે. મનુષ્ય ગાંધારી આ તો વ્યવિતારી દુષ્ટો મનુષ્ય તો જરા માત્ર ધર્મ મંડેનો નથી, જ્યાં ગાંધારીનાં કરો પો-

તાનો દિવસ વિવેકી ગુમાવતો નથી. વિવેકી થોડામાં બહુ લાભ મેળવે છે, વિવેકી બાહ્ય દૃષ્ટિનો પરિત્યાગ કરે છે, અને અંતરદૃષ્ટિ થાય છે, વિવેકી બહિરાત્મભાવનો ત્યાગ કરી પરમાત્મ સત્તા ધ્યાવે છે, વિવેકી પુરુષજ સ્વરો આત્મસાધક મહાપુરુષ બને છે. એ વિવેકરૂપ ચંદ્રસું પગથીયું મોક્ષાભિલાષિઓ માટે છે.

ધર્મ પ્રાસાદારોહણને માટે આત્મસાધક મહાપુરુષોએ સંયમનું ગ્રહણ કરવું. એ પંદરમું પગથીયું જાણવું, નિકાચીત કર્મ પણ ચારિત્ર ગ્રહણ કરવાથી છૂટે છે, ચોવીસ તીર્થંકર મહારાજાઓએ પણ અંતે ગ્રહસ્થાવાસ ત્યાગ કરી ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું, પુંડરીક ગણધરે પણ ચારિત્ર ગ્રહણ કર્યું, અણુત્તરોવવાઈ સૂત્રમાં ઘણા કુમારો રાજ્ય ક્રોધિ સંસારની મોહમાયા ત્યાગીને, ચારિત્ર અંગીકાર કરી દેવલોકનાં સુખ પામ્યા, એવો અધિકાર છે. ઘણા રાજાઓએ દીક્ષા લેઈ આત્મહિત સાધ્યું, સર્વ વિરતિચારિત્ર છઠ્ઠા ગુણઠાળે છે. પંચમહાવ્રત તથા છઠું રાત્રી ભોજન વિરમણવ્રત ગ્રહણ કરવાં પડે છે, દૂપમકાલ યોગે આ ભરત ક્ષેત્રમાં ઘણા મતધારીયો સાધુ કહેવરાવીને સ્વાર્થ લંપટીઓ વની સત્ય માર્ગનો સત્યાનાશ કરી અંડ વંડ બની પોતાનામાં સાધુપણું મનાવે છે, પણ તે યોગ્ય નથી. ઘણા મત્ય જીવો હાલ પણ વીતરાગ આજ્ઞા પૂર્વક ચારિત્ર પાળે છે, અને આત્મસ્વભાવે રમે છે, ચરણ સિત્તરિ અને કરણ સિત્તરિ યુક્ત સંયમ માર્ગમાં પ્રવર્તે છે. દુષ્પસહસૂરિ સુધી શ્રી વીરભગવંતનું અવિચ્છિન્ન શાસન ચાલશે માટે, ચારિત્રમાં કોઈ શંકા કર-

ત્રી નહીં ચારિત્ર આદરીને ઘણા ભવ્યજીવો મુક્તિ પદ પામ્યા છે, ચારિત્ર સંવરરૂપ છે, અનેક જીવોની હિસા કરનારા પણ ચારિત્ર ગ્રહણ કરી મુક્તી થયા છે, ક્રિયાથી કર્મનો નાશ થાય છે, ફક્ત એકલા જ્ઞાનથી કંડ મુક્તિ મળતી નથી. શૈલેશી અવસ્થાએ પણ સંવરરૂપ ચારિત્રની સ્થિતિ છે, માટે મોક્ષસાધક ચારિત્ર ક્રિયા જાણવી. યત

ક્રિયૈવ ફલદા પુંસાં ન જ્ઞાનં ફલદં મતં ।

યતઃ સ્ત્રીમધ્યભોગજો ન જ્ઞાનાત્ સુખિતો ભવેત્ ।૧।

ક્રિયા વિના એકલું જ્ઞાન ફલ દાયક નથી, ધર્મ યાન વ્યાવરું, તે પણ એક ચારિત્રની ક્રિયા છે ક્રિયા કે પ્રકારની છે. ૧ વાસ્તવિક ક્રિયા ૨ અંતરક્રિયા, શરીરાદિકથી થતી જે જેણે વડન નમસ્કાર તે આદિ વાચ્ય ક્રિયા, અને મનમાં થતું એવું જે ધર્મધ્યાન, તે અંતરક્રિયા જાણવી. પ્રમદ્વચ્છ રાત્રિપિંડ દુર્ધારનરૂપ ક્રિયાથી માતમી નરક યોગ્ય ઢલીયા ગ્રહણ કર્યો, અને ધર્મ યાન રૂપ સંવર ક્રિયાથી મર્મ કર્મક્ષય કરી કેવલ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું વાચ્ય ક્રિયા કરતા અંતરક્રિયાનું પ્રાવલ્ય વિશેષ છે, તંદુલીયોમત્સ્ય મનમાં અશુભ ચિંતનવા વહે કરી અશુભ અંતરક્રિયામાં પ્રવર્તેલાથી માતમી નરકે જાય છે, તંદુલીયોમત્સ્ય મોટા મત્સ્યની પાંપણમાં ઉદ્ભવે છે, મોટો મત્સ્ય બ્યારે નાના માછલાને પોતાના મુગ્ધમાં ગ્રહણ કરે છે, ત્યારે નાના માછલા

હચ્છવાસ યોગે વાહિર નીકળી જાય છે, ત્યારે તંદુલીયોમત્સ્ય
 ચિંતવેછેકે, અરે જો હું આ મત્સ્યને ટેકાળે હોઉં તો, એક
 પળ માછલું મુખમાંથી નીકળવા પામે નહીં; એમ મનની અશુભ
 ક્રિયાથી અશુભ કર્મ ગ્રહણ કરી સાતમી નરકે જાયછે. એ
 અશુભ અંતરક્રિયાનું એટલું પ્રાવલ્યછે, જો કે તંદુલીયા મ-
 ત્સ્યે વાહ્ય ક્રિયા કરી નથી, પણ તેના મનના પરિણામ અશુભ
 છે, તેથી તેને કર્મ વંધ થાય છે, અંતરંગ સંવરરૂપ ચારિત્ર
 ક્રિયાથી ભવોભવનાં સંચિત કર્મ તત્ક્ષણ નાશ પામી શકે છે. શ્રી
 ભરતરાજાએ અન્યત્વાદિ ભાવના વડે કરી સંવરક્રિયા આદ-
 રી કૈવલ્યજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું, તે પણ એક જાતની ક્રિયા છે.
 આથી એમ સમજવું નહીં કે વાહ્યક્રિયા નકામી છે.
 વાહ્યક્રિયા અંતરંગ ચારિત્રરૂપક્રિયાને ઉત્પન્ન કરનારી છે.
 માટે તેનો આદર કરવો યોગ્ય છે, નિષેધ કરવો યોગ્ય નથી.
 વ્યાખ્યાન સાંભળવા આવતાં પગે કરી ચાલવું તે આદિ વાહ્ય
 ક્રિયા કરી જીવ સદ્ગુરુ મહારાજની પાસે આવી સદુપદેશ
 સાંભળી વૈરાગ્ય પામેછે, અને ધર્મધ્યાનનો ધ્યાતા બને છે.
 કહો કે તે ધર્મધ્યાનરૂપ જે ક્રિયા તે ગુરુમહારાજની પાસે ન
 આવ્યો હોત તો વની શકત નહીં, માટે નિષેધ કરવો નહીં.
 ક્રિયા ફલદાયક છે. પણ જ્ઞાન પૂર્વક ક્રિયા હોયતો તે
 આત્માને હિતકારક છે. યતઃ જ્ઞાન ક્રિયાભ્યાં મોક્ષઃ
 જ્ઞાન અને ક્રિયાથી મોક્ષની પ્રાપ્તિ છે. પ્રથમ જ્ઞાન અને
 ત્યાર વાદ ક્રિયા કરવી યોગ્ય છે.

યતઃ

જ્ઞાનવિના વ્યવહારકો । કહા ચનાવત નાચ ॥
સ્વ કહો સો કાચકું । અંતકાચસોકાચ ॥ ૧ ॥

તથા શ્રી અનુયોગદ્વાર સૂત્રમા કથુછે કે-

જં અન્નાણિ કમ્મં સ્વેદં બહુઆર્હિં વાસંકોડીર્હિં ।
તં ણાણોતિહિયુત્તો સ્વેદં ઉસાંસમિત્તેણ ॥ ૧ ॥

પૂર્વ કોડી વર્ષપર્યંત તપ જપ આદિ ક્રિયાથી જે કર્મ અજ્ઞાની નાશ કરી શકે છે, તે કર્મ જ્ઞાની શ્વાસો-શ્વાસમાં છપાવે છે, માટે જ્ઞાનનો વિશેષ આદર કરવો. જ્ઞાન વિના જે ફક્ત ક્રિયા કરી આનંદ માને છે, તે આંધળા સમાન જાણતા. જેમ અંધ મનુષ્ય ગમે ત્યા ગમન કરે તોપણ પટે. આંધળે, અને જ્ઞાની દરેક વસ્તુનું સ્વરૂપ જ્ઞાને કરી યથાર્થ જાણવાથી કોટ વાતવમા ભૂલ કરતો નથી, અને પ્રમાદદશાથી ભૂલ થતા પણ ભૂલને ભૂલ તરીકે સમજે છે, ગીતાર્થ ગુહને વિહાર કરવાનો અધિકાર છે પણ અજ્ઞાનીને વિહાર કરવો પડે તો ગીતાર્થનો નિશ્રાયે કરવો.

યતઃ

પદ્મો ગીયંથ વિહારો,
ત્રીઓ ગીયંથ નિસ્મિઓ મણિઓ,

इत्तो तइय विहारो,
नाणुन्नाओ जिणवरेहिं ?

इत्यादिथी पण ज्ञानની મુખ્યતા સિદ્ધ થાય છે. જ્ઞાની સંયમમાં પ્રવર્તેતો હજારો કર્મનો ધય કરે છે, સંયમવિના એકલું જ્ઞાન વિશેષ ફાયદાકારક થતું નથી.

યતઃ

શ્રીઅનુયોગદ્વારસૂત્રે ।

હયં નાણં કિઆહીણં ॥

હયા અન્નાણઓ કિઆ ।

પાસંતો પંગુલો દહો ॥

ધાવમાણોઅ અંધઓ ॥ ૧ ॥

સંજોગસિદ્ધિએ ફલંવયાંતિ ।

ન એગ ચક્રેણ રહો પયાઈ ॥

અંધોઅ પંગુઅ વળે સમેચ્છા ।

તે સંપઓત્તા નગરં પવિઠા ॥ ૨ ॥

इत्यादिथी पण જ્ઞાન પૂર્વક ક્રિયામાં પ્રવૃત્તિ કરવી સિદ્ધ થાય છે. આશ્રવને રંધી સંવરમાં રમવું તેનું નામ સંયમ છે. કહ્યું છે કે—

આશ્રવદ્વારને રુંધીએ । ઇન્દ્રિયદંડ કપાય ॥

સત્તરભેદ સંજમ કહ્યો । સાચો મોક્ષ ઉપાય ॥૧॥

એ સત્તર ભેદે સંયમમા પ્રવૃત્તિ કરવી. તે ન બની શકે તો શ્રાવકના વ્રત ગ્રહણ કરવા, તે ન બની શકે તો, દેવ ગુરુ ધર્મની શ્રદ્ધા કરવી એ સાચો મોક્ષનો ઉપાય છે, વાકી મિત્યાત્વભાવે રમતા આ ચેતને અનતકાલ ગુમાવ્યો. અને કોણ જાણે હજી ક્યાં સુધી મટકડુ પડશ, આયુષ્યની સ્થિતિ નથી. સામાનિક વસ્તુઓ ઉપરથી મોહમાયા ઉતારી વૈરાગ્યભાવે સંસારની અસારતા ચિંતવવી, આત્મસ્વભાવે રમવાથીજ આત્મ સાધક મહાપુરુષ બની મોક્ષપદ પામી શકાય છે. સયમ માર્ગને ગ્રહણ કરનારા મુનીશ્વર મહારાજા અધ્યય સ્થિતિ પદ પામે છે જે સયમ ગ્રહણ કરે છે, તેને મુનિ કહે છે પુણ્યની અનંતિ રાશિ મેળી થાય, ત્યારે મુનિનો વેપ ગ્રહણ કરાય છે, તેવા મુનીશ્વર મહારાજા પચ મહાવ્રત ધારણ કરતા, વ્રતસર્ગ અને અપવાદ માર્ગને જાણતા. દ્રવ્યક્ષેત્ર, કાલ, માવને જાણતા ઊના આત્મભાવે રમે છે દશવિધ યતિ ધર્મમા તત્પર રહે છે. શત્રુ મિત્ર ઉપર મમભાવ ધારણ કરે છે વાલીશ પરિસહ સહન કરે છે, અને વધ વ્રતન આદિ ઉપસર્ગ થઈ જાય છે આત્મભાવે રમે છે, અને ચિંતવે છે કે—

છેદન ભેદન તાડના, વધ વંધનને દાહ ।

પુદ્ગલને પુદ્ગલ કરે, તું છે અમર અગાહ ॥૧॥

देह गेह भाडातणो, ते आपणो नाहि ।

तुज गृह आतमज्ञान ए, तिणमांहे समाहि ॥२॥

ज्यां लगें तुज इण देहथी छे पूख संग ।

त्यां लगे कोडि उपायथी नवि थाए ते भंग ॥३॥

तुं अजरामर आतमा, अविचल गुण मणि खाण ।

क्षणभंगुर आ देहथी, तुज किहां पिछाण ॥४॥

रे जीव साहस आदरो (श्री देवचंद्रजीए) आ प्रमाणे
पंच भावनानी सझायोमां मुनिनी दशा वर्णवी छे.

शत्रु मित्रता सर्वथी, पामी वार अनंत ।

कुण सज्जन दुश्मन किस्थुं, काले सहुनो अंत १.

आव्यो पण तुं एकलो जाए पण तुं एक ।

तोए सकल कुटुंबथी, प्रीति कीसी अविवेक २.

परसंयोगे बंधछे, पर वियोगथी मोरक ।

परसंयोगने त्यागीने, कर निज आतमपोष ॥३॥

एक आतमा माहरो, नाणदर्शन गुणवंत ।

बाह्ययोग सहु अवरछे, पाम्या वार अनंत ॥४॥

बंध अवंध ए आतमा, कर्त्ता अकर्त्ता एह ।

एह भोगता अभोगता, स्याद्वाद गुण गेह ॥५॥

તપ જપ ક્રિયા સ્વપયક્ષી, અંશકર્મ ન વિલાય ।
 તે સહુ આત્મધ્યાનથી, ક્ષિણમે સ્વેરુ ધાય ॥ ૬ ॥
 ઉપાદેય છે આત્મા, ધ્યાવો ગાવો એહ ।
 પરમ મહોદયમુક્તિપદ, ભોક્તા આતમ તેહ ॥ ૭ ॥

બધ્ધી શરીરે રોગ આદિ ઉત્પન્ન થાય તે કવચે એમ
 ચિંતવવું કે—

વ્યાધિસ્તુદાતિ શરીર નમામમૂર્ત્તવિશુદ્ધબોધમય ।
 અગ્નિર્દહતિ કુટીરં નકુટીરાકાશમાસક્તં ॥ ૧ ॥

ટીકા—વ્યાધિઃ શરીરં તુદાતિ યથયતિ પીડયતિ માન અમૂ-
 ર્ત્ત વિશુદ્ધ બોધમય પીડયતિ અગ્નિઃ કુટીરં દહતિ કિંતુ કુટીર
 આસક્તં આકાશં ન દહતિ. વ્યાધિ શરીરને પીડે છે, કિંતુ અ-
 મૂર્ત્ત વિશુદ્ધ બોધમય એવા મને તે પીડા કરતી નથી જેમ
 અગ્નિ સુપડીને બાળે છે, પણ સુપડી સાથે લાગેલા આકાશને
 બાળતો નથી, તેમ અમૂર્ત્ત એવા મારા આત્માને પીડા કરવા
 વ્યાધિ મમર્થ નથી

નૈવાત્મનો વિકારઃ ક્રોધાદિ. કિંતુ કર્મ સંવંધાત્ ।
 સ્ફટિકમણેરિવ રક્તત્વમાશ્રિતાત્ પુષ્પતો રક્તાત્ ?

ક્રોધાદિ. આત્મનઃ વિકારઃ નૈવ કિંતુ ક-
 ર્મણઃ સંવંધાત્ ક્રોધાદિવિકાર. ભવેદ્, રક્તાત્પુ-

પ્પતઃ આશ્રિતાત્ યથા સ્ફટિકમણેઃ રક્તતા તથા
ક્રોધાદિઃ ॥

ક્રોધાદિક આત્માના વિકાર નથી, કિંતુ કર્મ સંબંધથી
ક્રોધાદિ વિકાર આત્માનો કહેવાય છે. જેમ રક્ત પુષ્પના
સંયોગે સ્ફટિકમણિને વિષે રક્તતા ભાસે છે, તેમ ક્રોધાદિક
વિકારને વિષે સમજવું.

વાહ્યાયામપિ વિકૃતૌ મોહી જાગતિ સર્વદાત્મેતિ ।
કિં નોપભુક્તહેમો હેમં ગ્રાવાણમપિ તનુતે ॥ ૧ ॥

મોહી જીવઃ સર્વદા વાહ્યાયાં અપિ વિકૃતૌ
આત્મા ઇતિ વિચાર્ય જાગતિ તત્ર દૃષ્ટાંતમાહ ઉપ-
ભુક્ત હેમઃ ધત્તૂરભક્ષકઃ હેમફલભક્ષકઃ નરઃ ગ્રા-
વાણં પાષાણં અપિ હેમં સુવર્ણં કિં ન મનુતે અ-
પિ તુ મનુતે.

આ મારું આ મારું એવી બુદ્ધિથી મોહ પામેલો જીવ ધન,
ધાન્ય, પુત્ર, સ્ત્રી આદિ વાહ્ય વિકારી પદાર્થોને પણ પોતાના
માનીને મારું એવી બુદ્ધિથી મોહી હમ્મેશ જાગે છે. મારું એવો
પ્રત્યય વાહ્ય વસ્તુઓને વિષે સદા તેનો રહ્યા કરે છે. તેણે કરી
સદા તે જાગે છે. અને પરવસ્તુને પણ પોતાની માને છે. જેમ
ધંતુરાનાં ફળ જે પુરુષે ભક્ષણ કર્યા છે તેને પાષાણ (પથ્થર)

યળ સોનું ખાસે છે, તે ખામનું જેમ સોડુ છે, તેમ પરવનુ
મારી છે, એમ જે ખાસે છે, તે પણ સોડુ જાણુ.

શ્લોક.

સાતિ દ્વિતીયે ચિતા ।

કર્મતતસ્તેનવર્તતે જન્મ ।

एकोऽस्मि स कल चिंता

रहितोऽस्मि मुमुक्षु रिति नियतं ॥ ૧ ॥

ટીકા—દ્વિતીયે વસ્તુનિ સતિ ચિંતા ભવેત્
તતઃ ચિતાયાઃ સકાશાત્ કર્મ તેન કર્મણા કૃત્વા-
જન્મસંસાર. વર્તતે इति हेतोः नियतं निश्चितं अहं
एकोऽस्मि द्रव्यगुणपर्यायवान् सकलचिंतारहि-
तोऽस्मि अहं मुक्तिवाञ्छकः

આત્મા ચક્રી અન્યવસ્તુને પોતાની માન્યા હતા ચિંતા
ચાય છે, અને તે ચિંતા ચક્રી કર્મ વધ થાય છે, અને તે યરી
મંસાર છે. તે માટે ૬. એકનોહું, દ્રવ્ય, ગુણ પર્યાયે કરી યુક્તહું,
સકલ ચિંતા રહિતહું, હું મુક્તિ વાલકહું એમ ભાવના કરવી

શ્લોક.

यादृश्यपि तादृश्यपि परतश्चिंता वगोति खलु बंधं ।

किं ममतया मुमुक्षो. परेण किं सर्वदैकस्य ॥૧॥

યાદૃશી અપિ તાદૃશી અપિ પરતઃ પરસ્માત્
ચિંતા સ્વલુ ઇતિ નિશ્ચિતં વંધં કરોતિ મમતયા
ચિંતયા કિં પ્રયોજનં કિમપિ કાર્યં ન એકસ્ય
મમ મુમુક્ષોઃ પરેણ વસ્તુના કિં પ્રયોજનં કિંતુ પ્ર-
યોજનં ન.

જેવી તેવી પણ પરચિંતા થકી નિશ્ચયે કરી વંધ યાય છે,
તો ચિંતાનું કારણ જે મમતા, તેનું મારે શું પ્રયોજન છે? અ-
લવત્ કંઈ નથી. મોક્ષ એવો હું તેને પરવસ્તુની મમતાવડે કરી શું
પ્રયોજન છે? અલવત્ કંઈ પ્રયોજન નથી.

શ્લોક.

चित्तेनકर्मणां त्वं बद्धो यदि बद्धयते त्वया तदतः।
प्रतिबंदीकृतमात्मन् मोचयति त्वां न संदेहः॥१॥

મો આત્મન્ ચિત્તેન મનસા કર્મણા ત્વં બદ્ધઃ
અતઃ કારણાત્ યદિ ચેત્ તત્ મનઃ ત્વયા બદ્ધયતે
તદા મો આત્મન્ બંદીકૃતં ત્વાં મોચયતિ ન
સંદેહઃ ॥

અરે આત્મા ! તું મનવડે કરી કર્મથી વંધાય છે, જો
મનને તું બાંધી લે એટલે પોતાના વશમાં કરી લે, વિકલ
સંકલ્પ રહિત મનને કરીને તેને બાંધીલે તો, આત્મોપચો

કરી સંધાણું પરું મન કર્મ થકી તેને ઓઢાવશે, એમાં
સંદેહ નથી

શ્લોક.

સ્વપરવિભાગાવગમે જાતે સમ્યક્પરે પરિત્યક્તે ।
સહજબોધૈકરૂપે તિષ્ઠત્યાત્મા સ્વયંશુદ્ધઃ ॥ ૧ ॥

સ્વપર વિભાગ અવગમે ભેદજ્ઞાને જાતે સતિ
પરે પરવસ્તુનિ પરિત્યક્તે સતિ સ્વયં શુદ્ધ આત્મા
સહજૈકવોધરૂપે તિષ્ઠતિ ॥

સ્વપર વિભાગ અવગમે ભેદજ્ઞાને જાતે સતિ
પરે પરવસ્તુનિ પરિત્યક્તે સતિ સ્વયં શુદ્ધ આત્મા
સહજૈક વોધરૂપે તિષ્ઠતિ

મ્વ અને પરનો જે ભેદ તેનો વોધ સમ્યક રાખ્યા થવાથી,
અને તદને પરમાણી તેનો પરિત્યાગ કરે અને સદ્જ જ્ઞાન સ્વરૂપ
સ્વયં શુદ્ધ આત્મા સ્વસ્વભાવે મામે છે. અને પૂર્ણાનંદ અત્તદ
અર્થગ આત્મા સ્વસ્વમારે, મિત્ર થાય છે, પત્ની માવના માવતા
મુનીશ્વર મહાગત્રા વિતરે છે, અને ચાળ મિત્તારે તથા ક-
રણ સિનરિતુ આરાધન કરવા પ્રયત્ન કરેછે, ય મંચય નામનુ
પગથીયું કર્મ શામાદમા પ્રવેશવા માટે છેટામાં જેડેછે.
આ પછર પગપીર્ષા કર્તુ વોપ થવા અથ જણાવ્યા છે.

પન્નરે પગથીયાં ધર્મ કરતાં અવશ્ય જરૂરનાં છે. એવા
 ગુણ પ્રાપ્ત થયા વિના આત્મસાધક મહાપુરુષ બનવું મુશ્કેલ છે.
 દુર્ગુણોનો નાશ થયા વિના અને ગુણો પ્રાપ્ત થયા વિના શ્રાવક
 યા શ્રમણપણું પ્રાપ્ત થતું નથી. શ્રાવકને એકવીસ ગુણની અંદર
 પળ પ્રથમ ગંભીરગુણ ધારણ કરવો જોઈએ. છિદ્રજોવાની બુદ્ધિથી
 તથા સાધુનાં છિદ્ર અન્ય આગલ પ્રકાશવાયો શ્રાવક પ્રથમ ગુણ
 ધારણ કરી શકતો નથી, તો પછી શ્રાવક અમો છીએ એવો
 અભિમાન કરવો તે વૃથા છે. તુચ્છ બુદ્ધિ અને અન્યનાં છિદ્ર પ્રકાશ
 નાર શ્રાવકનાં વાર વ્રત શી રીતે ગ્રહણ કરી શકે? શ્રાવકને
 જો ગંભીર ગુણની પ્રથમજ જરૂર છે, તો મુનીશ્વરને તો અવશ્ય
 ગંભીર બનવું જોઈએ. સંયમ ધારકે સિદ્ધ સમાન આત્મા ધ્યાવવો.

તથાચસિદ્ધપ્રાભૃતટીકાયાં ।

જારિસ સિદ્ધસહાવો ॥

તારિસ ભાવો હુ

સવ્વજીવાણં ।

તેણં સિદ્ધત્તરુહ,

કાયવ્વાભવ્વજીવેહિં ॥

કોઈ પુછે કે સિદ્ધ તથા સંસારીને તુલ્ય કેમ કહોછો ?
 તેનો ઉત્તર આ પ્રમાણે છે. જે વસ્તુની જાતિ એકતાપણે છે તે
 ક્યારે પણ પલટે નહીં. માટે જીવ દ્રવ્ય અનાદિનો કર્માર્થ

થયો તોપણ પલટ્ટે નહીં, સ્વજાતિપણું મૂકે નહીં, તે માટે જીવ દ્રવ્યની સત્તા શુદ્ધગુણપર્યાયમયી છે. યદ્યપિ જીવ અશુદ્ધ પરિણામી છે, અને જ્ઞાનાદિક ગુણ સર્વ કર્મયી અવરાયા છે, તોપણ સત્તા શુદ્ધ છે. આત્મામા સામાન્ય સ્વભાવ તથા વિશેષ સ્વભાવ રહ્યો છે. સામાન્ય સ્વભાવનું સ્વરૂપ.

૧ દ્રવ્યના સર્વ પ્રદેશ ગુણ પર્યાય તેનો સમુદાય તે એકપિંડરૂપ છે, પણ ભિન્નરૂપ વર્તતો નથી તેને એક એક સ્વભાવ કરે છે.

૨ બીજો નિત્ય અવિનાશતા, અમંગુરતાપણો, ધ્રુવપણો, તદ્ભાવાવ્યયં નિત્યં' इति तत्त्वार्थवचनात्; તે નિત્ય સ્વભાવ આત્મામા રહ્યો છે તેમજ વાકીના પાંચ દ્રવ્યમા પણ રહ્યો છે.

૩ ત્રીજો સર્વ દ્રવ્ય પોતાને ભાવે છતાં છે, પણ કોઈ કાલે પોતાની રુદ્ધિને મૂકતા નથી. તે અસ્તિસ્વભાવ જાણવો. આત્મામા અનંતગુણ અનંતપર્યાયરૂપ રુદ્ધિ ધરી છે. પણ તેનો નાશ કોઈ કાલે થનાર નથી આત્માને કર્મ લાગ્યા છે, તેથી આત્માની રુદ્ધિ તિરોભાવે વર્તે છે, માટે તે અસ્તિસ્વભાવ જાણવો.

૪ ચોથો ખેડ સ્વભાવ તે કાર્યગત છે. ૫૬ દ્રવ્યમા ખેડ સ્વભાવ રહ્યો છે આત્મામા જ્ઞાનાદિક ગુણો સર્વ પોતપોતાના કાર્યને કરે છે, પરંતુ એક ગુણ તે બીજા ગુણના કાર્યને કરતો નથી. જ્ઞાન તે જાણના રૂપ કાર્યને કરે છે; દર્શન ગુણ ૫૬ રૂપ કાર્યને કરે છે. તથા ચેતસ તે રમણતા

અસ્થિરતારુપ કાર્યને કરે છે, इत्यादिक કાર્યનો ભેદ આત્મ-
દ્રવ્યમાં તેમ વીજા દ્રવ્યમાં ભેદ સ્વભાવ રહ્યો છે.

૧ પાંચમો અભિલાપ્ય સ્વભાવ છે: તે વચનથી કહી શકાય, વાળીથી જેનું સ્વરૂપ કથન થઈ શકે, તેવા પળ આત્મ-
દ્રવ્યમાં અનંત ધર્મ છે તે ભાવશ્રુત જ્ઞાને જણાય માટે શ્રુતજ્ઞા-
ની શક્તિ પળ અભિલાપ્યસીમ છે, તે અભિલાપ્ય સ્વભાવ
આત્મામાં જાણવો.

૬ છઠ્ઠો સર્વ દ્રવ્યમાં પર્યાયની પરાવર્તિતા કહેતાં પલટ-
ણતા છે; તે ભવ્યસ્વભાવ કહીએ. એ ભવ્ય સ્વભાવ આત્મામાં રહ્યો
છે; એ ષડ્ સ્વભાવ દ્રવ્યમાં, ગુણમાં, પર્યાયમાં છે, માટે સામાન્ય
સ્વભાવ કહીએ.

હવે વિશેષ સ્વભાવ કહેછે.

૧ પ્રથમ અનેક સ્વભાવ તે એકેક દ્રવ્યમાં અનંતાગુણ
રહ્યા છે, અને વળી એકેક ગુણમાં અનંતાગુણ વિભાગ છે, તે
અનેક સ્વભાવતા છે.

૨ ઉત્પાદ તથા વ્યયે કરી આત્મામાં અનિત્ય સ્વભાવ
રહ્યો છે.

૩ પોતાનાથી વીજા જે દ્રવ્ય તેના ધર્મ આત્મદ્રવ્યમાં
નથી તે નાસ્તિ સ્વભાવ જાણવો.

૪ ચોથો આત્માના સર્વ ગુણ પર્યાય તે ભિન્ન ભિન્ન કર
કરે છે, પરંતુ ક્ષેત્ર ભાજન તે સર્વનો આત્મા છે. માટે ગુણ

ચાંચની અનતતા છે, પણ કોટ મૂલ દ્રવ્યને તની શકતો નથી; એક સેત્રે એકાધારણપણે અવગાહી રહ્યા છે, તે અમેદ સ્વભાવ છે.

૫ વસ્તુતે સ્વરૂપે, કેવલજ્ઞાન ગમ્યપણે, વચને અગોચર અમેંત ધર્માત્મકપણે, દ્રવ્યનો અનમિલાપ્યપણો, તે અર ક્તવ્ય સ્વભાવ છે.

૬ છઠો અનેક પર્યાયનો પરાવર્તી છે; પણ વસ્તુના મૂલ રૂપથી પલટે નહીં, તે રૂપેજ રહે છે, એ નિયતપણા માટે આત્મા અભવ્યસ્વભાવ જાણવો

બાકીના પાંચ દ્રવ્યમા પણ અભવ્યસ્વભાવ જાણવો. સામાન્ય સ્વભાવ તથા વિશેષસ્વભાવ પદ્ધત્યમા સદાકાલ રહ્યા છે સામાન્ય સ્વભાવતે પદાર્થનો દ્રવ્યાસ્તિક મૂળર્થ છે જે કાલે એક, તે કાલે અનેક, જે સમયે નિત્ય, તે સમયે અનિત્ય, જે સમયે અસ્તિ, તેજ સમયે નાસ્તિ, જે સમયે મિત્ર, તેજ સમયે અમિત્ર, જે સમયે વક્તવ્ય તેજ સમયે અવક્તવ્ય, જે સમયે અભવ્ય, તેજ સમયે અભવ્ય, ડ્યાદિક સ્વભાવ આત્મદ્રવ્યમા રહ્યા છે. ડ્યાદિક અનેક સ્વભાવ આત્મામા તેમજ બીજા પાંચ દ્રવ્યમા રહ્યા છે. તેની સમખગીઓ કરવી.

સપ્તખગીમા સ્યાત્ અસ્તિ, સ્યાત્ નાસ્તિ, મ્યાદ્ અવક્તવ્યમ્, એ ત્રણ ભાગા સકચા દર્શાવે શેષ ચાર તે વિકચા દેશી છે. સ્યાત્ અસ્તિ નાસ્તિ, મ્યાત્ અસ્તિ અવક્તવ્યમ્, સ્યાત્ નાસ્તિ અવક્તવ્યમ્, મ્યાત્ અસ્તિ નાસ્તિ પુગપત્ત અવક્તવ્યમ્. એ ચાર

ભાંગા વસ્તુના અંશને એટલે પર્યાયને ગ્રહણ કરે છે. તેનો ભાવર્થ એ છે જે પ્રથમ સ્યાત્ અસ્તિ નાસ્તિ એ ચોથો ભંગ છે. તેમાં અવક્તવ્ય ધર્મ ન આવ્યો કોઈ કદેશે કે, સ્યાત્ પદ કરી અવક્તવ્ય ધર્મ ગ્રહણ કરીશું તેનો ઉત્તરકે સ્યાત્ પદ તે અસ્તિ તથા નાસ્તિ એ બે ધર્મની અનેકાંતતાનો ગ્રાહક છે; પરંતુ અવક્તવ્યનો ગ્રાહક નથી. સ્યાત્ અસ્તિ અવક્તવ્યમ્ એ પંચમ ભંગ છે, તેમાં વસ્તુનો અસ્તિ ધર્મ એક સમયી છે તે વચનદ્વારા કહેતાં તથા ઉપયોગમાં લાવતાં અસંખ્યાતા સમય લાગે છે, તે માટે એ અસ્તિપણે અનેકાંત પણે છે, પરંતુ વચને ગોચર નથી.

૬. એમ સ્યાત્ નાસ્તિ અવક્તવ્યમ્, એ છઠો ભંગ ભાવવો. તથા સ્યાત્ અસ્તિનાસ્તિ યુગપત્ અવક્તવ્યમ્ એ ભંગમાં સ્યાત્ કહેતાં અનેકાંતપણે અસ્તિ કહેતાં અસંખ્યાતા સમય લાગે, નાસ્તિ કહેતાં પણ અસંખ્યાતા સમય લાગે, તે માટે અવક્તવ્ય છે. મેઢા છે પણ જે રીતે વસ્તુમાં પરિણમે છે, તે રીતે કહેવાતા નથી, તેથી એ ચાર ભંગમાં સર્વ ધર્મનો ગ્રહણ થયો નહીં, તે માટે એ ચાર ભાંગા વિકલાદેશી છે.

૧. આત્મા વર્તમાન સમયે જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રાદિ સ્વપર્યાયની પરિણતિપણે અસ્તિ છે, એટલે અતીતપર્યાયતો નષ્ટ થઈ ગયા છે, અનાગતપર્યાય અનુત્પન્ન છે, માટે વર્તમાનપર્યાય ગ્રહણ કર્યા. અત્ર સ્યાત્ અવ્યય તે નાસ્તિ અવક્તવ્યમ્ ધર્મનો અનાપિ તતાનોદ્યોતક છે, એ રીતે સ્યાત્ અસ્તિ એ પ્રથમ ભંગ જાણવો.

૨ તથા સ્વાત્ નાસ્તિ—મ્યાત્ તે કથચિત્પણે ગતિ મ્થિતિ અવગાહોપકારી વર્ણાદિ અચેતનાદિ પર દ્રવ્ય ધર્મ, તથા પોતાના અનાગતપર્યાય, તે સનતિ વર્તવાપણે નથી. આત્મદ્રવ્ય વિના યાકીનાં ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, પુદ્ગલાન્નિકાય અને કાલ, એ પંચ દ્રવ્યના ગુણ પર્યાયનો આત્મામા નાસ્તિ ધર્મ રહ્યો છે દ્રવ્ય ક્ષેત્રકાલભાવવડે કરી યુક્ત એવા પંચ દ્રવ્યનું નાસ્તિપણુ આત્મદ્રવ્યમા છે, તથા આત્માના અનાગતપર્યાયનું પણ વર્તમાન એક સમયે નાસ્તિપણુ આત્મામાં રહું છે એ નાસ્તિનામે બીજો ભંગ દ્રવ્યને દ્રવ્યપણે રાસ્ટ્રવારૂપ છે, નહીં તો કોઈ કાલે જીવ તે અજીવતાને પામે. એ મ્યાત્ નાસ્તિ બીજો ભંગ થયો.

૩ આત્માને વિષે પોતાના અનત ગુણો અસ્તિપણે રહ્યા છે. તેના કોઈ કાલે નાશ થનાર નથી. તે ગુણો આત્મામાં અસ્તિ-ભાવે સદા વર્ચ્યા કરે છે તમજ જીવ દ્રવ્ય વિના યાકીનાં પાંચ દ્રવ્ય તથા તેના પર્યાયનું નાસ્તિપણું સદાકાલ આત્મદ્રવ્યમાં રહું છે પાંચ શરીર, સપ્તયણ, લેશ્યા, આદિનું નાસ્તિ-પણુ, આત્મદ્રવ્યમા રહું છે તે કોઈ કાલે નષ્ટ થનાર નથી. અસ્તિ અને નાસ્તિ એ બે ધર્મ આત્મામાં રહ્યા છે

૪ આત્મામા રહેલો અસ્તિધર્મ પણ વચને અગોચર છે. અને નાસ્તિધર્મ પણ વચને અગોચર છે. સ્વાત્ કથચિત્પણે

દ્રવ્યમાં અવક્તવ્યપણો છે એ સ્યાત્ અવક્તવ્યમ્ નામનો ચો-
થો ભંગ જાણવો.

૫ વિવક્ષિત વચન ગોચર દ્રવ્યાર્થક મુખ્ય આત્મધર્મની
અપેક્ષાએ અસ્તિ છે. તેજ આત્મદ્રવ્ય સામાન્ય વિશેષ દ્રવ્યની
ભિન્ન પ્રવૃત્તિ ધર્મ સમકાલે અંગીકાર કરતાં સ્યાત્ અસ્તિ અ-
વક્તવ્યમ્; એ પંચમ ભંગ થયો.

૬ છઠો સ્યાત્ નાસ્તિ અવક્તવ્યમ્ એ એમજ પાંચમાની
પરે માંવવો.

૭ સ્યાત્ કથંચિત્પણે અસ્તિ અને નાસ્તિ એ બે ધર્મ યુગ-
પત્ સમકાલીન રહ્યા છે, તે વચને કરી અગોચર છે; માટે
સ્યાત્ અસ્તિ નાસ્તિ યુગપત્ અવક્તવ્યમ્ એ સાતમો ભંગ જાણ-
વો. એ સપ્તભંગીનું સ્વરૂપ પ્રસંગોપાત આત્મદ્રવ્યમાં ગવેણું છે.

ધર્માસ્તિકાય; અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, પુદ્ગ-
લાસ્તિકાય અને કાલમાં પણ તેવી રીતે સપ્તભંગીનું સ્વરૂપ
માવવું.

આત્મામાં છ કારક જાણવાં.

૧ પ્રથમ કર્તા નામ કારક કહે છે. તે આત્મદ્રવ્ય આ-
ત્મશુદ્ધતા નીપજાવવારૂપ કાર્યે પ્રવર્તન પામ્યો, પોતાનો કર્તા છે.

૨ આત્મા પોતાની સિદ્ધતા, સર્વ ગુણ પૂર્ણતા, સર્વ સ્વ-
ભાવ સ્વરૂપાવસ્થાનતા, તે કાર્ય નામા વીજો કારક જાણવો,
તે કાર્ય જે પરિણતિ ચક્રને પ્રવર્તવાપે ક્રિયાયે નીપજાવવા
કાછે છે નીપન્યા પશ્ચાત્ કાર્યમા કારકતા નયો.

૩ ઉપાદાન પરિણામ આત્મા સ્વગુણની પરિણતિ સમ્યગ્
દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રરૂપ રત્નત્રયાની જે પરિણતિ, તત્ત્વ નિર-
ધાર તત્ત્વરૂચિ, તત્ત્વ રમણતાદિકરૂપ સ્વગુણ અહિંસકતા,
બંધ હેતુ અપરિણમનરૂપ સ્વરૂપ, યથાર્થ ભાસનરૂપ પરભાવ,
અગ્રહણરૂપ પરભાવ, અભોક્તારૂપ સ્વરૂપ ગ્રહણ સ્વરૂપ ભોગી,
સ્વરૂપ એકત્વરૂપ તત્ત્વારાધન ચેતના સ્વરૂપ, પ્રગટતાનુયાયી
ચીર્થ, તેના ઉપાદાનકારણ; અને દ્રવ્યયોગ સમારત્નારૂપ અહિં-
તાલંબનાદિ યથાર્થ આગમ શ્રવણાદિ તે નિમિત્તકારણ; તેનો
પ્રયુજવો; આત્મકાર્ય કરવાપણે આત્માનો પ્રયોગ કરવો, એ
ઉત્કૃષ્ટ કારણ માટે કરણનામાત્રીજો કારક જાણવો શુદ્ધ
દેવ પ્રમુખતે કરણકારક કહિયે ।

૪ આત્માની સપદા જ્ઞાન પર્યાયે, દર્શન પર્યાયે, ચારિત્ર
પર્યાયે, તેનો દાન આત્માને આત્મગુણ પ્રગટ કરતારૂપ દેવો,
તેથી જે જે આત્મ ધર્મ નીપજતા જાય, તે સમદાનનામે ચોથો
કારક કહીયે.

૫ જે આમાર્થ ? આત્માપા રણા જે ધર્મ નેને રહ્યો રૂ-

હોઈ, અને તેથી વિપરીત જે મોહાદિક કર્મ અશુદ્ધ પ્રવૃત્તિ, તે પરભાવ કહીય, તનો ઇવંચન કરવો, ભિન્ન કરવો, અશુદ્ધતાનો ઉચ્છેદ કરવો; દોષનો ત્યાગ કરવો; અનાદિ સંસાર કર્તા પણા તથા ભોક્તાપણાનો ત્યાગ કરીને આત્મ સ્વરૂપ કર્તાપણો ભોક્તાપણો પ્રગટ કરવો, તે પાંચમો અપાદાન કારક જાણવો.

૬ સર્વ પર્યાય તેનો આધાર આત્મા છે. આત્મા તથા આત્મ પર્યાયનો સ્વસ્વામીત્વ સંબંધ છે; વ્યાપ્ય વ્યાપક સંબંધ છે; ગ્રાહ્ય ગ્રાહક સંબંધ છે; આધારાધેય સંબંધ છે એ સર્વનો સ્થાન રૂપ ક્ષેત્ર તે આત્મા છે. તે માટે આત્મા આધાર છે એ આધારનામા હટો કારક કહ્યો. એ શ્વ કારક મહિ-
જિન સ્તવનમાં શ્રી દેવચંદ્રજીએ વર્ણવ્યા છે તે પ્રસંગથી અત્ર લખ્યા છે.

જ્યાં સુધી કર્તા પરભાવ કારક છે, ત્યાં સુધી કંઈ સાધકતા નથી. આત્મતત્ત્વ કર્તાપણે થયાવિના સર્વ શુભ પ્રવર્તન તે બાલકની ચાલ છે. તે માટે કારકચક્ર બાધકતાથી વારીને, સાધકતાને અવલંબીને, તે કારકચક્રને રુમારવો, સ્વરૂપાનુયાયિ કરવો, અને પોતાના આત્માને કહેવુંકે, હે ચેતન તું પરભાવનો કર્તા તથા ભોક્તા નથી; તું તો સંપૂર્ણાનંદ શુદ્ધ વિલાસી છે. તું પરભાવમાં રમી રહ્યો છે, તથા પરભાવનો ભોગી થયો છે એ તને ઘટે નહીં, તારું કાર્ય અનંતગુણ પરિણા-

એકે રૂપ મોક્તાપણે છે, માટે હે આત્મા તું યથાર્થ જિનવાણી
રૂપ અમૃતપાન કરીને, અનાદિ ત્રિમાવરૂપ ત્રિપ વારીને સચ્ચિદાનં-
નંદ સ્વરૂપ તેને વિષે રમણતા કર

પહેલો શુદ્ધપણે નિષ્પન્ન આત્મના જ્ઞાનાદિક પર્યાયનો
જાણવા દેશ્વર રૂપ કાર્યનો પ્રવર્તન ઉત્પાદ વ્યયરૂપ પરિણમન,
તે કાર્યનો કર્તા આત્મા છે. બીજો આત્મ ગુણનો પરિણમન તે
કાર્ય; ત્રીજો આત્મગુણ જ્ઞાનાદિક તે કરણ; ચોથો આત્મ ગુ-
ણનો લાભ તે સંપ્રદાન, પાંચમો પરમાત્મ ત્યાગ પરિણતિ. તે
અપાદાન, છઠો અનંતગુણનો રાશ્વરો તે આધાર એ છ કારક
નો ચક્ર તે સિદ્ધાવસ્થાને વિષે સદા સ્વાધીનપણે ફરી રહ્યો
છે. એ છ કારક સમજીને આત્માનું સ્વરૂપ ધ્યેયે, પરમાત્મનો
ત્યાગ કરે, અને મનમા વિચારે.

અહમ્મિકો સ્વહું સુદ્ધો નિમ્મમો નાણદંસણ
સમગ્ગા ।

તમ્મિઠિઓ તચ્ચિત્તો સલ્લે એ સ્વયં નેમિ ॥ ૧ ॥

અહં-હું આત્મા અનંત ગુણ પર્યાય મ્મ, અનંત સ્વધર્મમયી
તથા સમુદાયપણે એક હું, વહ્ની નિશ્ચયનયથી જોતા હું
શુદ્ધ હું, જેવા બિદ્ધ પરમાત્મા સ્વરૂપરૂપે કરી શુદ્ધ છે; તેવા
હું સત્તાઈ શુદ્ધ હું, મમતા રહિત હું, પરંસ્તુ માત્રી નથી, હું

તેનો નથી, મારે અને તેને સંયોગ સંબંધ છે, મારું સ્વરૂપ જુદું છે. તે પુદ્ગલનું સ્વરૂપ જુદું છે; તો તેની મમતા મારે ક્યાંથી હોય ? વિશેષ ઉપયોગ અને સામાન્ય ઉપયોગ સ્વરૂપ જે જ્ઞાન દર્શન તન્મય હું છું; તેવું જે મારું સ્વરૂપ, તેમાં રહ્યો છતો અને તત્ સ્વરૂપમય બન્યો, સર્વ પર ઉપાધિનો ક્ષય કરું, મારે જ્ઞાન કારણથી પર ઉપાધિમાં મમતા કરવી જોઈએ ? અલબત્ત નહીં કરવી જોઈએ.

આત્મસાધન માટે પોતાની પરિણતિ તે ઉપાદાન કારણ છે; એ પણ તે નિમિત્ત કારણને આધીન છે. નિમિત્ત સેવન કરતાં, ઉપાદાન કારણ સમરે. અરિહંત દેવ મોક્ષરૂપ કાર્યના પુષ્ટ નિમિત્ત કારણરૂપ છે; યતઃ કાર્યસ્ય આસન્નનિમિત્ત ઇતિ તદેવ પુષ્ટ.

માટે શ્રી અરિહંત ભગવાનની પૂજા સ્તવના અતિ પુષ્ટ નિમિત્ત કારણ છે. તે નિમિત્ત કારણનું પુનઃ પુનઃ અવલંબન કરવું કે જેથી અંતે શાશ્વત પદ ભોગી થવાય, અને પરમાત્મ દશા ટલે, પરમાત્મા અસંખ્યાત પ્રદેશના સ્વામી છે. છ દ્રવ્યમાં જે દ્રવ્ય પોતાનું છે. ધર્માસ્તિકાય અસંખ્યાત પ્રદેશી છે, લોકાકાશ પ્રમાણ છે, અરૂપી અક્રિય અચલ છે; અચેતન છે; તથા જીવ અને પુદ્ગલને ગતિપણે પરિણમતાં તેની ગતિને સાહાય્ય કરે છે; તે ધર્માસ્તિકાય દ્રવ્ય જાણવું. અધર્માસ્તિકાય